

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANJA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 18 • 2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin,
Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: DZS, d. d.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

18 • 2

2012

ZALOŽBA
Z R C

KAZALO

IVAN KOŠTIÁL: 1877–1949

<i>Irena Rožman</i> , Spregledanemu jezikoslovcu in folkloristu Ivanu Koštiálu (1877–1949)	7
<i>Metka Furlan</i> , Koštiálov Slovenski etimološki besednjak	11
<i>Tjaša Jakop</i> , Izrazi za spolovila v gradivu za Slovenski lingvistični atlas in pri Ivanu Koštiálu	37
<i>Jasna Honzak Jahić</i> , Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine Ivana Koštiála	57
<i>Agata Šega</i> , Ivan Koštiál – pozabljeni slovenski romanist	73
<i>Drago Samec</i> , Ivan Koštiál: bibliografija 1901–2011	95

DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Silvo Torkar</i> , <i>Predoslje</i> in <i>Prelosno</i> (45 let pozneje)	125
<i>Andreja Legan Ravnikar</i> , Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja	131
<i>Előd Dudás</i> , Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa	149

OCENE IN POROČILA

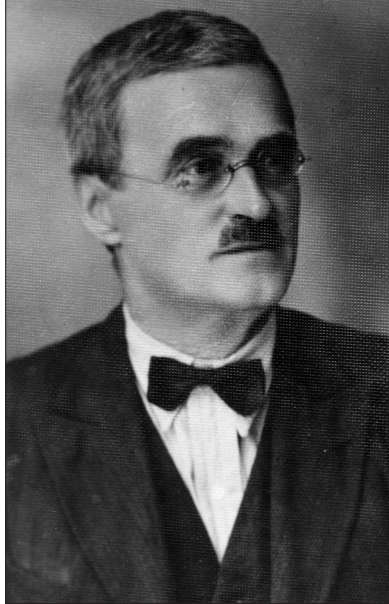
<i>Jelena Konicka</i> , Prvi slovenski frazeološki slovar	169
<i>Nataša Gliha Komac</i> – <i>Karmen Kenda-Jež</i> , Med evropeizacijo in nacionalizacijo	187
<i>Nina Ditmajer</i> , Botanični terminološki slovar	191
<i>Andreja Žele</i> , Sodobni pregled slovanske filologije	195

V SPOMIN

Matej Rode: 1930–2012 (<i>Jurij Rojs</i>)	201
---	-----

IVAN KOŠTIÁL
1877–1949

Iz archíva Evgena Košťála

Spregledanemu jezikoslovcu in folkloristu Ivanu Koštiálu (1877–1949)

Irena Rožman

Cobiss: 1.04

1 V tej številki revije Jezikoslovni zapiski so objavljeni prispevki avtorja in avtoric, ki smo si prizadevali, da bi kritično ovrednotili izseček obširnega opusa znanstvenih, strokovnih in poljudoznanstvenih del jezikoslovca in folklorista Ivana Koštiála.

Na našem prvem sestanku 4. marca 2011, ki smo se ga udeležili Agata Šega, Tjaša Jakop, Metka Furlan, Silvo Torkar, Drago Samec, Vanda Babič in Irena Rožman (Rožana Koštiál se sestanka ni mogla udeležiti), smo očitno entuziastično sklenili, da bomo v okviru našega »projekta«:

- (1) preučili Koštiálova razpršena znanstvena in strokovna dela ter druge objave in še neobjavljeno gradivo, vse to pa zaokrožili v smiselno celoto;
- (2) na podlagi njegove rokopisne zapuščine, denimo korespondence in drugih virov, ugotovili, s katerimi domačimi in tujimi jezikoslovci je sodeloval in kakšni so bili njihovi medsebojni odnosi ter morebitni skupni znanstveni rezultati;
- (3) poiskali sledi njegovega dela tudi v tujini, npr. v Italiji in Avstriji ter na Hrvaškem;
- (4) še nadalje zbirali njegove življenjepisne podatke, saj je o njegovem zasebnem življenju malo znanega;
- (5) preverili gradivo v pokrajinskih in šolskih arhivih v središčih, v katerih je poučeval, in v zapuščinah tujih strokovnjakov, s katerimi je sodeloval, npr. s Friedrichom S. Kraussom in Raffaelejem Corsom;
- (6) poiskali možnosti, da se kot zaključna faza projekta izdajo Koštiálova zbrana dela.

Kmalu smo spoznali, da zastavljene naloge v tako kratkem času ne bomo mogli uresničiti. Takšen nedvomno pionirski podvig bi ob primerni finančni podpori lahko izpeljala le večja skupina jezikoslovcev, etnologov in folkloristov. V pojasnilo bralcem in v zahvalo avtorjem naj izpostavim, da smo vendarle opravili toliko dela, kolikor so dopuščale službene in družinske obveznosti ter zdravje in denar. Ti prispevki so torej rezultat naše zavzetosti; vanje je bilo vložena veliko truda, časa in entuziazma. Ne preseneča torej, da so pretekla kar tri leta, preden smo prispevke lahko pripravili za objavo. Nekateri avtorji so sodelovanje odpovedali.

2 Sama sem se z deli profesorja Ivana Koštiála seznanila med podiplomskim študijem, ko sem leta 1996 začela pisati gesla o spolnem življenju za Slovenski etnološki leksikon – to je bilo »najino prvo srečanje«. Poleti 2009 sem iz radovednosti ponovno brskala po svoji mapi z naslovom *Koštiál* in pri tem ugotovila, da je februarja tistega leta minilo šestdeset let od njegove smrti. Obletnico sem ocenila kot primerno priložnost, da bi v njegov spomin priredila znanstveni simpozij. K sodelovanju sem povabila Agato Šega, Tjašo Jakop, Rožano Koštiál, Evgena Koštiála, Marijo Stanonik, Milka Matičetovega, Ingrid Slavec Gradišnik, Salvatorja Žitka in Pavleta Merkuja. Pozneje sem spoznala, da je bila moja zamisel utemeljena, vendar v zastavljenem obsegu neizvedljiva: povabljeni avtorji za pripravo referata namreč niso imeli dovolj časa. To se je pokazalo že na samem začetku, saj so se povabilu odzvali le štirje (Agata Šega, Tjaša Jakop, Rožana Koštiál in Evgen Koštiál, vnuk profesorja Koštiála).

3 Milko Matičetov je za Koštiála zapisal, da je »zlasti rad obdeloval vprašanja, ki so že po svoji naravi nekako na prehodu med jezikoslovjem in etnografijo, oz. predstavljajo področje skupnega zanimanja« (Matičetov 1951: 394). Toda Ivan Koštiál je bil jezikoslovec v najširšem pomenu. Jezik je preučeval holistično; želel je razumeti, razložiti in doumeti njegovo bistvo skozi »čase in prostore«. To potrjuje tudi obsežna Koštiálova bibliografija in rokopisna zapuščina, ki izkazujeta razvejena področja njegovega zanimanja: besedišče, slovaropisje, etimologijo, dialektologijo, imenoslovje, terminologijo, primerjalno jezikoslovje, folkloristiko, frazeologijo, stilistiko, zgodovino knjižnega jezika, pravopis in celo prevajanje (Šlebinger 1925–1932: 537). Poleg tega je govoril številne jezike: v uradnem dokumentu iz štiridesetih let 20. stoletja, ki ga je spisal sam, je med drugim navedel, da je po poklicu filolog, naštel pa je tudi jezike, ki jih je popolnoma obvladal, in sicer češkega, nemškega, srbohrvaškega, italijanskega, francoskega, madžarskega, angleškega, staroslovenskega, bolgarskega, latinskega, starogrškega in novogrškega, med jeziki, ki jih je obvladal le delno, pa je navedel ruskega, romunskega, furlanskega, albanskega, španskega, poljskega in flamskega ter sanskrt (Rožman 2010: 170).

Kljub temu se je izkazalo, da številni jezikoslovci in folkloristi ne poznajo Koštiálovih del. To dejstvo odsevata tudi delni bibliografiji, ki sta ju sestavila Milko Matičetov in Janko Šlebinger; pri sestavi sta se osredinila le na njegova znanstvena dela. V tem tematskem sklopu to vrzel zapolnjuje bibliografija, ki jo je za Koštiálov sklop sestavil Drago Samec; v uvodu opozarja na težave, povezane s sestavljanjem Koštiálove bibliografije. Ta bo jezikoslovcem dragocen izziv za nadaljnje raziskave v prizadevanju, da bi osvetlili Koštiálovo znanstveno in strokovno dediščino v okviru družbenih in strokovnih razmer, v katerih je delal.

Ta cilj so delno uresničili avtorji pričujočega sklopa. Metka Furlan je ocenila neobjavljeno etimološko zapuščino, Tjaša Jakop izraze za spolovila v primerjavi z gradivom za Slovenski lingvistični atlas, Jasna Honzak Jahić Koštiálov Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine in Agata Šega njegov prispevek k romanskemu jezikoslovju. Neobdelana ostaja Koštiálova rokopisna zapuščina.

4 Moj prispevek je zgolj ta, da sem, upam, jezikoslovce spodbudila, da bi ponovno kritično ocenili znanstveno delo Ivana Koštiála. Več kot etnologinja, ki se je povsem slučajno srečala z njegovim dragocenim slovstvenofolklovnim gradivom, nisem mogla storiti.

Literatura

- Božič 2009 = Rasto Božič, V spomin jezikoslovca Ivana Koštiála, *Dolenjski list* 60 (2009), št. 50 (19. 12.), 18.
- Matičeto 1951 = Milko Matičeto, Bibliografija: Ivan Koštiál (1877–1949), *Slovenski etnograf* 3–4 (1951), 393–399.
- Rožman 2000 = Irena Rožman, Prispevki profesorja Ivana Koštiála v Anthropolohiji, v: *Kolesar s Filozofske: zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka*, ur. Janez Bogataj idr., Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2000 (Županičeva knjižnica 4), 239–248.
- Rožman 2010 = Irena Rožman, (Ne)znani jezikoslovec in folklorist prof. Ivan Koštiál (1877–1949): spominski posvet ob 60. obletnici smrti, *Traditiones* 39 (2010), št. 2, 167–174.
- Šlebinger 1925–1932 = Janko Šlebinger, Koštiál Ivan, *Slovenski biografski leksikon* 1: *Abraham–Lužar*, ur. Izidor Cankar – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, 536–537.
- Tomšič 1957 = France Tomšič, V spomin prof. Ivanu Koštiálu, *Dolenjski list* 8 (1957), št. 44 (30. 10.), 4.

Koštiálov Slovenski etimološki besednjak

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

V zapuščino Ivana Koštiála (1877–1949), ki se hrani v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, spada tudi na 760 lističih različne kakovosti in formata ohranjeno gradivo, naslovljeno Slovenski etimološki besednjak, iz katerega je iz tam navedene strokovne literature in hrbtnih strani nekaterih lističev mogoče sklepati, da je Ivan Koštiál verjetno že pred drugo svetovno vojno, gotovo pa še po letu 1943 pripravljaval gradivo za etimološki slovar slovenskega jezika. Iz njega je razvidno, da je bila zasnova njegovega etimološkega slovarja precej širša in bolj sodobna od tiste, ki jo je Fran Ramovš predstavil v prvi knjigi letopisa tedanje Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je izšla leta 1943. Če bi Koštiálov Slovenski etimološki besednjak lahko bil dokončan, bi – sodeč po torzu v zapuščini – vseboval vse temeljne elemente sodobnega etimološkega preučevanja nacionalnih leksikonov.

Ključne besede: slovenščina, etimologija, etimološki slovar, slovaropisje

Koštiál's *Slovenski etimološki besednjak* (Slovenian Etymological Dictionary)

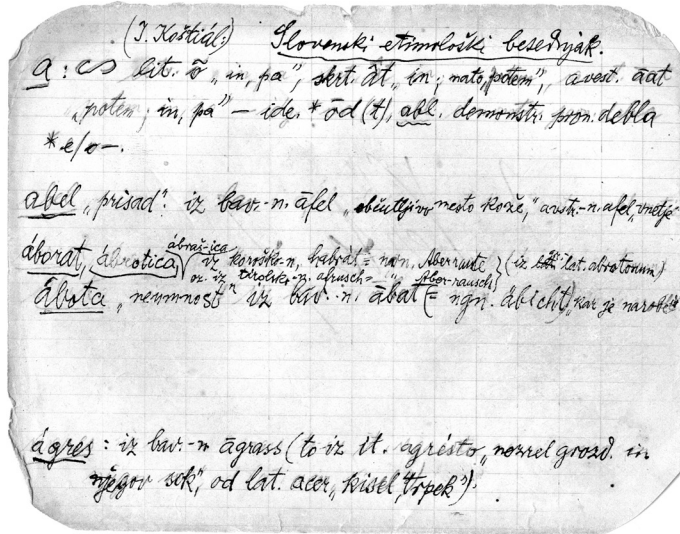
The papers of Ivan Koštiál (1877–1949), kept by the manuscript department of the National and University Library in Ljubljana, also includes the material titled *Slovenski etimološki besednjak* (Slovenian Etymological Dictionary), which has been preserved on 760 sheets of various quality and format. Based on the professional literature provided and the backs of individual sheets, it can be concluded that Ivan Koštiál must have already been preparing material for an Slovenian etymological dictionary before the Second World War, and most definitely even after 1943. The manuscript also shows that his etymological dictionary design was considerably broader and more modern than that of Fran Ramovš, which was presented in the first yearbook volume of the Ljubljana Academy of Sciences and Arts, published in 1943. If Koštiál's *Slovenski etimološki besednjak* had been finished, judging from the unfinished work that has been preserved it would have contained all of the basic components of modern etymological research on national lexicons.

Keywords: Slovenian, etymology, etymological dictionary, lexicography

1 Koštiálov Slovenski etimološki besednjak

Med zapuščino Ivana Koštiála (1877–1949), ki se hrani v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani pod inventarno številko 21/85, spada

tudi na 760 lističih različne kakovosti in formata ohranjeno jezikovno gradivo, ki ga je Ivan Koštiál naslovil s Slovenski etimološki besednjak (= SEB).

Prvi listič kartoteke Slovenskega etimološkega besednjaka

Lističi, ki so pretežno približnega formata A5 in za katere je varčni Koštiál največkrat uporabil hrbtno stran že uporabljenega papirja (šolskih) zvezkov ali šolskih formularjev, so razvrščeni po abecednem redu geselskih besed. Teh je na enem lističu praviloma več (tudi do deset), količina za etimologijo konkretne besede potrebnih podatkov pa pri geselskih besedah zelo niha in je praviloma nepopolna, zato je kartoteko treba ovrednotiti kot resno, več let nastajajoče pripravljalno delo za znanstveno zasnovan etimološki slovar slovenskega jezika, ki ga Ivan Koštiál žal nikoli ni dokončal. Sodeč po nekaterih zapisih s hrbtni strani lističev,¹ je rokopis začel nastajati po prvi svetovni vojni,² nastajal pa je še po letu 1943, ko je Fran Ramovš v prvi knjigi akademijinega Letopisa izdal članek z dvajsetimi poskusnimi gesli³

¹ Na hrbtni strani lističa, ki se začne z geselsko besedo *dreti*, je učenčeva šolska poprava, datirana s 3. II. 1920, na hrbtni strani lista, na katerega je Koštiál skiciral gradivo za predpono *ma-*, pa se v zapisniku o nekem neljubem šolskem pripetljaju navaja datum 22. jun. 1923.

² Rožana Koštiál poroča, da se je leta 1919 Ivan Koštiál v Novo mesto zatekel kot begunec iz Gorice, saj mu je vojna uničila ne le bogato knjižnico, ampak tudi celotno znanstveno raziskovalno delo (Koštiál 2010: 91). Slovenski etimološki besednjak je torej verjetno nastajal le v Novem mestu in po letu 1919.

³ Za poskusna gesla je Ramovš izbral lekseme *bógovec*, *čebúla*, *čediti*, *dvanajstlja*, *jétika*, *mávroh*, *môrati*, *nemškúta*, *nobêden*, *ponúdigá*, *presúčnica*, *skedènj*, *srajca*, *stárši*, *tábor*, *testenina*, *zál*, *zólj*, *žélič*, *želo*.

načrtovanega etimološkega slovarja slovenskega jezika, saj so v rokopisu precej natančno ekscerpirana skoraj vsa poskusna gesla.⁴

Ker ni podatkov, da bi bil Ivan Koštiál sploh pritegnjen v kakršna koli pripravljala dela⁵ za izdelavo znanstvenega etimološkega slovarja slovenskega jezika, ki ga je Akademija že ob svoji ustanovitvi leta 1938 uvrstila med prednostne in temeljne naloge, se zdi, da so od druge polovice tridesetih let prejšnjega stoletja pa vse do Koštiálove smrti leta 1949 na slovenski etimološki znanstveni sceni potekala vzporedna pripravljala dela za en in isti cilj, tj. *znanstveno izdajo etimološkega slovarja slovenskega jezika*, in da Ivan Koštiál kljub očitnim strokovnim ambicijam pri akademijinem etimološkem slovarju ni sodeloval niti pri njegovi zasnovi niti kasneje.

Na vprašanje, zakaj Koštiál, ki mu je bila etimologija slovenskega jezika eno od pomembnih raziskovalnih področij in je etimološke prispevke tudi redno objavljajal ter o posameznih etimoloških problemih s Franom Ramovšem tudi pisno komuniciral,⁶ ni bil pritegnjen v akademijin projekt, je težko argumentirano odgovoriti, ker podatkov v zvezi s tem vprašanjem preprosto ni. Morda jih ni tudi zato, ker je požar, ki je januarja leta 1944 zajel Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, kjer so fizično potekala dela za akademijin etimološki slovar, uničil precejšen delež narejenega na tem projektu in morda tudi poslovno dokumentacijo.⁷

⁴ Pri ekscerpiranju teh gesel je Koštiál uporabljal stenografske znake. Tovrstni zapisi se pojavljajo tudi pri drugih geslih, npr. v geslu *cesar*, v dodatku h geslu *hren, jesih, keha, mlin, pisker, reva, seja, teden* itd., ter v ekscerptih, vloženi v SEB, npr. pri ekscerptu gradiva za geslo *čebela* iz Ramovševega Konzonantizma. Kot srednješolski profesor je Koštiál poučeval tudi neobvezni predmet stenografijo (Koštiál 2010: 93).

⁵ V Komisijo za Etimološki slovar slovenskega jezika so bili izvoljeni člani Rajko Nahtigal, Fran Ramovš, Anton Breznik in Ivan Grafenauer, med njimi je bil za predsednika izvoljen Rajko Nahtigal, za tajnika pa Fran Ramovš (Ramovš 1943: 359). Iz notice v zapisniku seje Prezidija Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani z dne 19. januarja 1946 (hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani): »V Komisiji za Slovenski etimološki slovar so v obravnavi besede tujega izvora in to gotskega (Ramovš), bavarskega (Kelemina) in furlanskega (Šmalc)«, pa izvemo, da je bil za obravnavo furlanizmov v slovenščini izbran kar prevajalec, esejist in literarni kritik Matej Šmalc (1888–1960), sicer po osnovni izobrazbi romanist, a v primerjavi s Koštiálom nedvomno slabše usposobljeni kandidat.

⁶ Med Ramovševo korespondenco obstajajo tudi štiri dopisnice, ki jih je Koštiál pisal Ramovšu še kot študentu v Gradcu (tri iz leta 1914) in kasneje kot univerzitetnemu profesorju v Ljubljani (ena iz leta 1930). Iz njih je razvidno, da korespondenca ni bila le enosmerna. Za opozorilo in kopije dopisnic se najlepše zahvaljujem bibliotekarju SAZU, gospodu Dragu Samcu.

⁷ V zapisniku seje Predsedništva Slovenske akademije znanosti in umetnosti v akademskem letu 1943–1944 z dne 23. marca 1944 (hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani) lahko preberemo: »Pripravljalo delo za Slovenski etimološki slovar napreduje počasi; to delo je namreč utrpelo ob požaru čitalnice v univ. biblioteki precejšnjo škodo; zgorelo je 800 listkov z ekscerpti, citati, navodili itd., t. j. ogradje za zgodovino 800 slovenskih besed. To izgubo bo treba najprej s ponovnim delom nadomestiti.« V poročilu generalnega sekretarja za glavno skupščino dne 11. avgusta 1944 pa: »Za slovenski etimološki slovar je

O vzroku oziroma vzrokih, ki so privedli do tega, da sta etimolog Ivan Koštiál in njegova rokopisna etimološka zapuščina SEB ostala na robu etimološkega zanimanja in da se o etimološki rokopisni zapuščini tudi po njegovi smrti ni skoraj nič pisalo, zato lahko le ugibamo.

Fran Ramovš je Koštiálovo publicistično delo verjetno kar dobro poznal, saj je v poskusnem geslu *ponúdigá* Koštiálov prispevek iz leta 1937 v 14. letniku revije Zeitschrift für slavische Philologie tudi citiral,⁸ zato je nenavadno, da ne bi bil seznanjen z dejstvom, da je Koštiál že več let prej, preden je bila javno v stroki sploh izražena nujnost izdelave etimološkega slovarja slovenskega jezika, sistematično pripravljaval gradivo zanj.⁹ Iz zgodovine slovenskega slovaropisja poznamo primere, da so avtorji svoje gradivske zbirke odstopali v rabo za izdelavo večjih slovarjev. Tako je npr. Franc Miklošič predal svoje slovarsko gradivo za Pleteršnikov slovar. Enako je storil Oroslav Caf. Zakaj tega ni storil Ivan Koštiál? Je to sploh želel storiti? Je to želel storiti, pa za njegovo gesto ni bilo posluha pri ljubljanski akademski eliti? Če upoštevamo besede Franceta Bezlaja (1910–1993), da »Ramovš ni nikoli ljubosumno odklanjal sodelavcev, ker se je dobro zavedal, kako nujno so potrebni« (Bezljaj 2003: 1139), se zdi zadnja možnost malo verjetna. Ali odgovor na zastavljeno vprašanje morda tiči v besedah Franceta Bezlaja, ki je leta 1950 zapisal: »Mlajših ni bilo ali pa je Ramovšev nastop tako ohromil njihove načrte, da so se raje umaknili. Anton Breznik se je lotil predvsem praktičnega vzgojnega programa, problemov našega knjižnega jezika in besednega zaklada. Tako širokemu konceptu, kakor je bil Ramovšev, ni bil kos. Sodelovala sta z Ramovšem samo pri Pravopisu 1935. Ako poleg njega omenim še Koštiála, ki je včasih objavljaval drobne etimološke doneske, je z njim izčrpano število domačih slovenistov po prvi svetovni vojni.« (Bezljaj 2003: 1139) Iz tega Bezlajevga zapisa bi bilo mogoče sklepati, da je v svojem času Ivan Koštiál med sodobniki jezikoslovci sicer bil deležen strokovne pozornosti in upoštevanja, a mu je strokovni nastop trinajst let mlajšega izjemno prodornega in obetavnega Frana Ramovša (1890–1952) morda preprečeval, da bi si ob akademijinem načrtu etimološkega slovarja upal izpostaviti in uveljaviti tudi svojo zamisel etimološkega slovarja slovenskega jezika, ki se je od Ramovševe, predstavljene leta 1943, vendarle razlikovala in je glede temeljnih potez – tako ocenjujem – bližja tisti, za katero se je v šestdesetih letih odločil France Bezljaj in je bila v letih 1976–2007 uresničena v ESSJ 1–5.

Edini zapis, ki poroča o obstoju Koštiálovega SEB, je kratka notica Franceta Bezlaja, ki je na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja v članku z naslovom

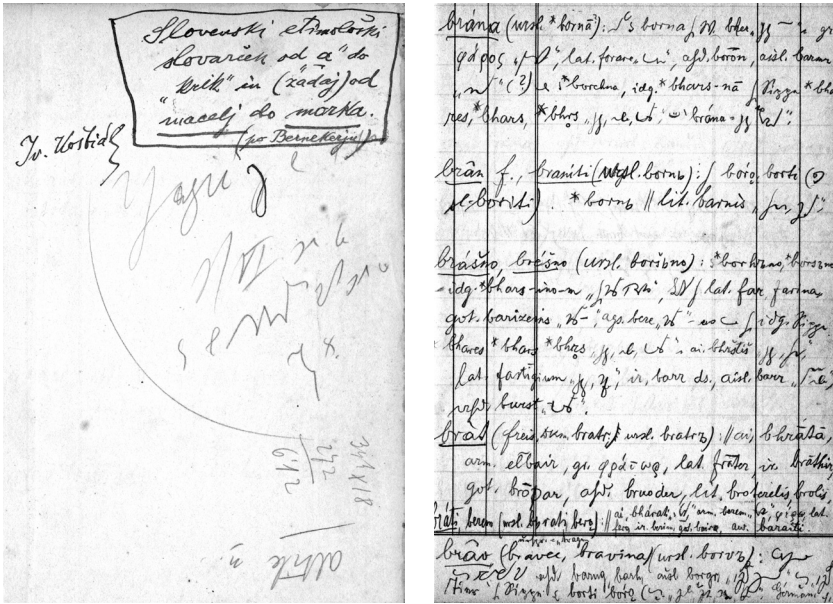
bilo doslej ekscerpiranih 84 knjig, predvsem revije Slavia, RESI, PBB, ZsflPh, AfsflPh, Mém. Soc. Ling., skupaj nad 2000 listkov; od tega jih je čez 800 zgorelo pri požaru v univ. biblioteki.«

⁸ Gre za članek z naslovom Einige slovenische Komposita.

⁹ Tudi v Slovenskem biografskem leksikonu se v geslu Koštiál Ivan, ki ga je napisal Janko Šlebinger pred letom 1932 (Šlebinger 1925–1932), ta Koštiálova znanstvena ambicija ne omenja, njegovo jezikoslovno delo pa je opisno predstavljeno takole: »V jezikoslovju se je bavil zlasti s preiskovanjem besednega zaklada, z imenoslovjem, etimologijo in pomenoslovjem« (Šlebinger 1925–1932: 536).

Etimološko raziskovanje slovenske leksike, objavljenem v reviji *Jezik in slovstvo*, zapisal, da je Koštiál »zapustil celo rokopis »sloveniziranega« Bernekerja, ki ga hrani novomeška biblioteka« (Bezljaj 2003: 246). Toda pri ponovnem pregledu Koštiálove zapuščine, ki se v rokopisnem oddelku NUK hrani pod inv. št. 21/85, se je odkrilo, da zapuščina med drugim vsebuje dve večji enoti s slovensko etimološko tematiko. Ob listkovni datoteki SEB se tam najde tudi zvezek formata A5 z naslovom »Slovenski etimološki slovarček od »a« do »krik« in (zadaj) od *macelj* do *morka* (po Bernekerju)« (= SES), v katerega je Koštiál na nekaj več kot 100 straneh selektivno ekscerpiral slovensko besedje iz samo do *mor-* izgotovljenega Bernekerjevega slovarja *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (1908–1913). Iz obsežnosti in izčrpnosti obeh rokopisov in Koštiálove oznake SES »po Bernekerju« bi bilo sicer mogoče sklepati, da se Bezljajeva oznaka »slovenizirani Berneker« nanaša na enoto SES in ne na SEB in da tudi Bezljaj za obstoj Koštiálovega SEB, ki se je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja še hranil v Novem mestu,¹⁰ ni vedel. Pa ni tako. Starejši sodelavec

Prva notranja stran Slovenskega etimološkega slovarčka in stran s prvim geslom *brana*

¹⁰ Po podatkih, ki sem jih pridobila v rokopisnem oddelku NUK, je Koštiálove zapuščino pod inv. št. 21/85, katere sestavni del sta SEB in SES, v NUK leta 1979 predala Koštiálova hči Nelly Koštiál. Zanimivo pa je, da je bila kot bibliotekarka zaposlena v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, kot sem septembra 2011 v telefonskem pogovoru izvedela od bibliotekarke gospe Darje Peperko Golob, vodje domoznanskega oddelka Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto.

dr. France Novak, ki je bil na Inštitutu za slovenski jezik dejaven že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, se namreč spominja, da je na Bezlajevo pobudo uredil izposojio SEB iz novomeške knjižnice, a da Bezlaj izposojenemu gradivu ni posvetil posebne pozornosti in je bilo v Novo mesto kaj kmalu vrnjeno.¹¹ Podatek ne razkriva le tega, da je Bezlaj za obstoj SEB vedel in da ga je tudi videl, ampak da je tudi na hitro ocenil, da ta ne vsebuje podatkov, ki bi mu koristili pri načrtovanju in izdelavi ESSJ.

Kakor koli že, fotokopija SEB (ne pa tedaj še »neznanega« SES) je bila za Etimološko-onomastično sekcijo (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani), v okviru katere je nastal ESSJ 1–5, pridobljena šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (pred letom 1995) in za potrebe Etimološkega slovarja slovenskega jezika žal nikoli ni bila sistematično analizirana.

Pri iskanju odgovora na vprašanje, zakaj Koštiál ni bil povabljen k sodelovanju pri akademijnem projektu izdelave znanstvenega etimološkega slovarja slovenskega jezika, bi bilo treba upoštevati tudi možnost, da je Fran Ramovš vedel za Koštiálovo ambicijo izdelati etimološki slovar slovenskega jezika, a se s Koštiálovim konceptom etimološkega slovarja ni strinjal in ga celo zavračal, ker ni bil v skladu z njegovim prepričanjem, da naj bo slovenski etimološki slovar »namenjen slovenskemu razvoju in pojmovanju«, naj bo pretežno zgodovinski in »naj ugotavlja to, kar so besede na tleh slovenskega razvoja doživljale, kako so se oblikovno in pomensko razvijale, odkod so prihajale, zakaj so postale last našega jezika, kdaj so se udomačile, kje so se širile, skratka kako so besede v slovenski sredini živele« (Ramovš 1943: 354). Ob tem je zanimivo, da je bil France Bezlaj, ko se je v šestdesetih letih odločal o možnostih uresničitve Ramovševega koncepta za etimološki slovar slovenskega jezika in je moral pretehtati Ramovševo misel, da naj bi slovar »čim bolj izčrpno podajal vso slovenistično razvojno dokumentacijo izraznega fonda« (Bezlaj 1963: 4), primoran to sestavino etimološkega slovarja prikrojiti tedanjim okoliščinam historične in narečne raziskanosti naše leksike, ko je zapisal, da »te misli ni mogoče v celoti uresničiti« (Bezlaj 1963: 4). Čeprav je od te Ramovševe zahteve minilo že skoraj sedem desetletij, se razmere historične in narečne raziskanosti naše leksike do danes bistveno niso spremenile, saj še vedno nimamo niti historičnega niti narečnega slovarja.

Čas je, da se za Koštiálov SEB izve vsaj v malo širšem krogu in da se ga poskusi oceniti čim bolj objektivno.

2 Koncept Koštiálovega rokopisnega etimološkega slovarja slovenskega jezika

Ker Ivan Koštiál svojega koncepta etimološkega slovarja slovenskega jezika, na podlagi katerega je nastajal SEB, nikjer ni predstavil, je temeljne poteze njegovega koncepta mogoče prepoznavati le na podlagi nedokončane rokopisne zapuščine, ki jo je pripravljaval in dopolnjeval več let. Pri tem je seveda vedno treba upoštevati,

¹¹ Za ta podatek se kolegu dr. Francetu Novaku najlepše zahvaljujem.

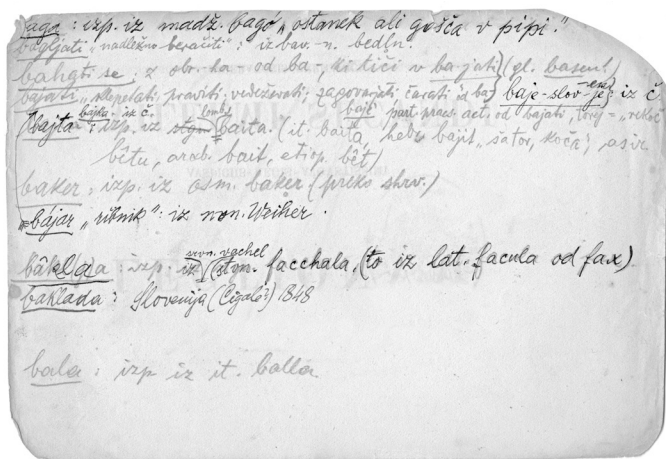
da se ocenjuje torzo, da to ni avtorjevo končno delo in da bi do končnega izdelka nedvomno še kaj dodal, odvzel, popravil, izboljšal, preoblikoval, sistematiziral ipd. **Prav zato posameznih enot = geselskih člankov (v izdelavi) ne bi smeli ocenjevati po tem, česar nimajo, ampak po tem, kar imajo. Šele seštevek obstoječih elementov pa je lahko kazalec Koštiálovega pogleda na etimološko predstavljanje slovenskega besedja.**

Koštiálov koncept sem prepoznavala in ocenjevala na podlagi naslednjih temeljnih sestavin, in sicer:

- (a) izbora gradiva,
- (b) onaglašenosti besedja in prikazovanja razvoja naglasnega stanja,
- (c) pomena in slovničnega označevanja geselskega besedja,
- (č) geselske besede in njene besedne družine,
- (d) narečnega gradiva,
- (e) historične dokumentiranosti besedja,
- (f) globine jezikoslovne obravnave,
- (g) besedotvorne analize in etimologije ter
- (h) navedene strokovne literature.

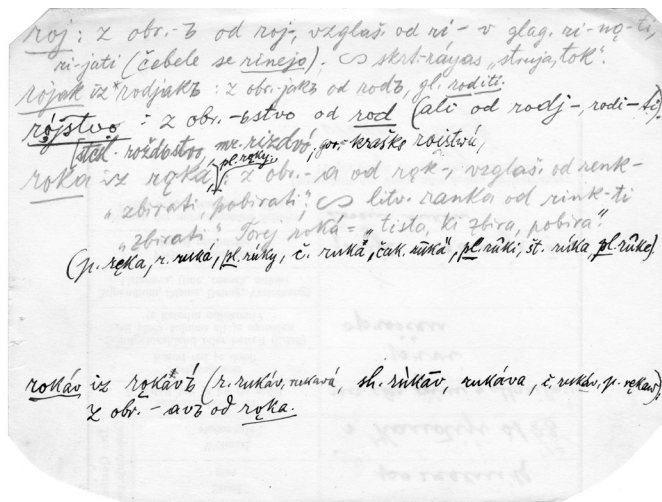
Korpus zapuščine je razmeroma obsežen, saj zelo približni izračun na podlagi številca lističev in geselskih besed na njih kaže, da vsebuje najmanj 3500 geselskih člankov.¹² Taka količina pa – se zdi – vendarle zadošča za bolj objektivno ocenjevanje vsaj bistvenih elementov koncepta.

Naslednje tri slike ilustrirajo Koštiálov SEB.

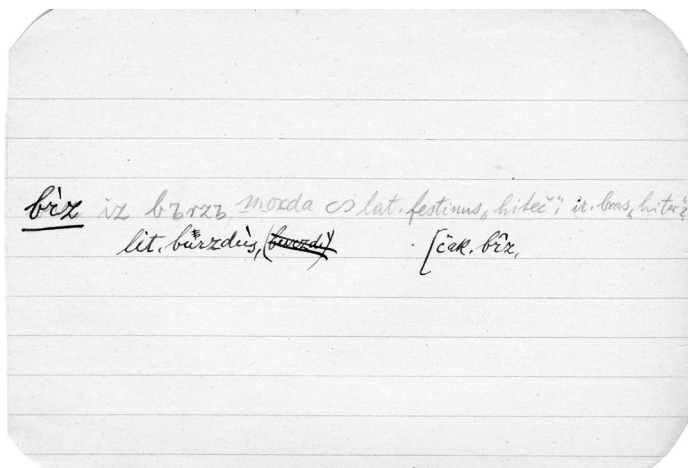

Listič iz SEB s prvim geslom *baga*

¹² Približna številčna ocena je podana na podlagi predpostavke, da vsak listič v povprečju vsebuje po pet geselskih besed.

Listič iz SEB s prvim geslom roj

Listič iz SEB z edinim geslom brz

2.1 Izbor gradiva

Bistveno sestavino koncepta slovarja predstavlja izbor besedja, ki bo etimološko razloženo. Tu obstaja možnost izbora le standardne = knjižne leksike oziroma možnost izbora iz celotne, tudi narečne in le historično izpričane leksike konkretnega jezika. Avtor se lahko odloči tudi za izbor iz apelativne leksike ali za izbor iz apelativnega in imenskega fonda.

Kot kaže, se je Koštiál odločil za izbor iz apelativne leksike celotnega slovenskega fonda, saj gradivo kaže na izbor geselskih besed tako iz standardne kot narečne leksike, med katero pa lastnih imen kot geselskih besed ni. Ob jedrnem in osrednjem delu naše leksike domačega slovanskega izvora je pozornost posvečal tujemu gradivu adstratnega izvora, mlajšim izposojenkam iz slovanskih jezikov in neologizmom. Iz dveh primerov, kjer kot geselska beseda nastopata izglasni *-r*, ki se pojavlja v ozirnih zaimkih in nekaterih prislovih, in predpona *so-*, pa je mogoče sklepati, da bi v naboru geselskih besed nastopali tudi najbolj pogosti slovnični morfemi.

Naj za ilustracijo navedem geselske besede treh črk, ki se pojavljajo v besednjaku. Izbrani sta bili prvi črki abecede in zadnja.

A: a, abél, áborat (ábrotica, ábraš-ica), ábota, ágres, ahar (arar, hagar), ájd, ájda, ájer, áko, ali, álmožna, ámica (anca), ampak, anati, angelj, ánti, ántvela, ápno, armada, aržet, asla, aškrc, a(v)šteržilj, avtman, ažer.

B: baba, badava, бага, bagljati, bahati se, bajati, bájar, bajta, bákla, baklada, bala, balta, báltara, balvan, bandero, banja, bankovec, bar, barhan(t), baril (barigla), -bart, barn-bлаго, ban, barantati, bara (barje), bar(em), baršun, barva, básati, basøn, baš, bat, batina, bati se, baviti [se], bebec, beč, beda, bedak, bødønĵ, bečvã, bedeti, bedro, bēg, begati, (po-)begniti, bēgūn[æc], beka (bekva, baka), bekati (bekãtati, bečãti), bēl, belež-en, -iti, bendíba/bandíba (-íma), berdíja, bergla, bersa, bēs, besēda, bešter, beteg, bezeg, bezjak, bežati, bi, bič, bičje, bik, bilca, bilka, bilje, binkošti, -brati, birič, birmati, bisaga, biser, bister, I bíti, II bíti, bívol, blág, blagajna, blaginja, blago, blago-glas-en (-je), blana, bláto, blazen, blazina, blazniti, blaža, blázji, bled, blek(et)ati, blen, blesti, bleščati, blincev,¹³ blisk, blitva, blizu, bližnji, bljevãti, bljušč, bloditi, bōb, boben, bober, bodalo, boder, bōg, bogat, bōgati, boginja, bōgovcev,¹⁴ bohoten, boklja, boh, boj, bojazøn, bok, bokal, bol (boleti), bolest, bolec, bóha, bolj(e), boljši, bombaž, borba, bor, boren, bore, boraža, boriti se, borovec, bōs, bosti, bot, botati se, božanstvo, božati, božič, božjast, bóžji, bráda, bradavica, brãdlja (brãdva), brageše, brajda, brámor, brána, braníti, branjug, branj-avec, brášno, brãt, brãti, brav-æc (-ina), brazda, brcati, brdek, brdo, brēg, brekati, brēja, brek(a), (za-)brekniti, bréme, brenčati, brenta, brēškev (-va), brest, brestí, brestiti se, brez, brēja, brez(d)no, brezzob, brežati, brglez, brhek, bridek, brihtati, brin, brisati, britev, briti, britof, brizgati, brki, brod/brōd, brodet, broj, brlog, brōd, bron, (o-)brsniti, brst, bršč, brščika, bršljan, bruh-ati (-niti), brūno, brūs, bruzga, brv, bŕz, buč, bučãti, budalo, buditi, buganica, bukev, bula, bulida, buljiti (oči), burica, búrja, burkla, bušiti, butara.

Ž: žaba, žaga, žal, žaloigra, žamet, žanjica, žãr, žara, žarek, žãtlaka, ždeti, že, žebrati, žēgøn, žehtati, žēja, želéti, železnica, želézo, žélic,¹⁵ željar, želja, želó,¹⁶ želod, želodãc, želva, žemlja, žémnahti, žęna, žęnih, ženin, žønĵac, žep, -žemati, žerjav, žerjavica, žetev, I žeti/žėti, II -žeti/-žėti, žezlo, žeželj, žganci, žgati, žid, žigati, žigosati,

¹³ Iz celotnega zapisa *blincev*: iz *mlincev* je mogoče sklepati, da ima geslo vlogo kazalke. Na ustreznem mestu se pojavlja *mlincev*: z obr. -ъсь od *mlinъ* »kuchen«, to z obr. -no- od kor. mel-, gl. mleti ?.

¹⁴ Geselska beseda je bila z razlago vred povzeta po Ramovš 1943: 354.

¹⁵ Ta geselska beseda je bila z razlago vred dodana naknadno po Ramovšu 1943: 358.

¹⁶ Geslu je naknadno dodan ekscerpt Ramovšega poskusnega gesla (Ramovš 1943: 358).

žila, žima, žír, žíto, žív, živahen, žival, živec, živeti, živež, život, žlahnica, žlahta, žleb, žléd, žleza, žlícá, žlindra, žlobudrati, žoga, žólč, žoľna, žolt, žreb, žrebe, žrebelj, žrêlo, žrd, žreti, žřnev (žřven, žřm(lj)e, žrne), žrtev, žrtvenik, žuboreti, žugati, žula, žulj, žúpa, župan, žúpnik, župnišče, žúriti, žužek, žuželka, žužlja (žužel), žvečiti, žvala, žvenketati, žveplo, žvížga, žvrgoleti.

2.2 Onaglašenost geselskega besedja

Iz nabora zgoraj navedenih geselskih besed z vzglasjem *a-*, *b-* in *ž-*, kjer je del besed onaglašeni, je mogoče sklepati, da bi bile kasneje onaglašene vse geselske besede. K taki oceni navajajo tudi posamezni ne redki geselski članki v SEB, v katerih je slovensko sinhrono naglasno stanje tudi zgodovinsko pojasnjevano, četudi geselske besede še niso onaglašene. Ob prikazovanju razvoja naglasnega stanja v besedi preseneča, da ga Koštiál ne razlaga le s ponazarjanjem praslovanskega stanja, ampak pogosto tudi z mlajšim postmetatetičnim stanjem, v čemer bi bilo mogoče prepoznati težnjo po prikazovanju izhodiščnega slovenskega stanja besede (npr. *smřéka* ← *smřéka* ← **smérka*).

Nekaj primerov:

žéna iz psl. žená; *klanec* iz klaněcъ; *králj* iz *korľ'ъ; *kráva* iz *kórva; *mesô* iz měso; *mil* iz mlĭbъ; *nôga* iz nogä; *otrôk* iz otrokъ; *plakati* prasl. *plākāti; *plátno* iz platъno, to iz *poltъnô; *rep* iz *rěpъ (ali rěpъ?); *reka* iz rěká; *roka* iz rōká; *séstra* iz *sesrā, to iz *svesrā; *sirôta* (namesto sirôta) iz sirotä; *smřéka* iz smřéka, to iz *smérka; *smrad* iz smradъ, to iz *smōrdъ; *uš* iz vъšъ; *vran* iz *vōrnъ; *vrána* iz *vōrnā; *živ* iz živъ itd.¹⁷

Iz teh in številnih drugih primerov iz rokopisa je vidno, da se je Koštiál dobro zavedal pomena slovenščine pri rekonstrukciji praslovanskega naglasnega stanja besede in da bi bila onaglašenost tudi rekonstruiranih besed eden izmed sestavnih elementov geselskega članka v SEB. Ta pomemben element v Ramovševi zasnovi etimološkega slovarja ni bil niti izpostavljen in zato tudi v ponazoritvenih geslih ni uporabljen, lahko pa ga kot redkost prepoznamo v Bezlajevi zasnovi iz leta 1963,¹⁸ bolj sistemsko pa je bila izvedena šele v tretji in četrti knjigi ESSJ. V tem smislu je bil Koštiálov koncept strokovno nedvomno bolj napreden od Ramovševega in še danes aktualen.

2.3 Pomen in slovnično označevanje besedja

Zanimivo je, da so geselske besede bolj redko pomensko, še redkeje pa oblikotvorno predstavljene ali besednovrstno označene.

Predstavitev pomena se praviloma najde pri manj znanih besedah, kot so npr. *abél* »prisad«, *ájď* (pogan), *asla* »prisad«, *a(v)šteržilj* »naramnice«, *bájar* »ribnik«, *bilje* »mrtvaška svečanost«, *blana* »kožica, mrena«, *bláži* »pomlad«, *blitva* »pesa«, *bot* »krat«, *ebehtnica* »Marijino oznanjenje« itd. Pri nekaterih Koštiál podaja le podatek, v katero pomensko skupino spadajo (npr. *facelj* (jed); *brámor* (žival in bolezen); *brek(a)* (drevo); *bršč* (rastlina)). Enake pomenske označitve uporablja tudi

¹⁷ Navedeni primeri lepo ponazarjajo, da onaglašenost rekonstrukcij znakovno (še) ni enotna oz. sistematizirana, npr. žená, rěká, rōká : nogä, sirotä : sesrā; *korľ'ъ : otrokъ : *rěpъ.

¹⁸ Npr. v poskusnem geslu *srájca*, kjer je podana psl. rekonstrukcija **sōrkā* (Bezlaj 1963: 24).

pri homonimiji, prim. *jesên f. (letni čas); jésen m (drevo)*). Oblikotvorno so večkrat predstavljeni glagoli (npr. *blesti, bledem; bosti, bodem*), pri drugih pregibnih besednih vrstah se tak podatek najde pri manj znanem oblikotvornem vzorcu (npr. *bláži (rod. blázja)*) ali pa kadar pregibanje povzroči spremembo tonema (npr. *goljuf, -úfa*). Besednovrstni podatek se npr. najde pri prislovu *daleč* (npr. *daleč(e) adv.*) in homonimiji (npr. *jesên f. (letni čas); jésen m (drevo)*).

2.4 Geselska beseda in njena besedna družina

Geselska beseda praviloma razen maloštevilnih izjem¹⁹ nikoli ni predstavljena s svojo slovensko besedno družino. Tako se v geslu *bajati* 'klepetati, praviti; vedeževati; zagovarjati, čarati' ne omenja npr. samostalnik *bajilo* 'sredstvo za vedeževanje, bajalica' (Pleteršnik) ali pa *basen*, omenjen ni prislov *baje*. V geslu *roka* se ne omenja npr. manjšalnica *ročica* pa tudi *narôčje* ne itd. Besedam *basen, baje* in *narôčje* je namreč v SEB namenjeno posebno geslo, nomen instrumenti *bajilo* in manjšalnica *ročica* pa se ne pojavljata nikjer. Iz tega lahko sklepamo, da je Koštiál etimološki slovar koncipiral po vzorcu ena morfosemantična enota = en leksem → ena geselska beseda → ena zgodovina besede → en etimološki problem in da pri tem nesporno jasnih členov besedne družine tipa *ročica* ni nameraval navajati. Taka izbira, ki tako kot sodobna etimologija zavrača gnezdo urejenost geselskih članov, je po eni strani slaba, ker se obravnavana beseda prikazuje izolirano, iztrgano iz konteksta ožje in širše besedne družine, pa seveda tudi brez podatka o njeni živosti na sinhroni ravni, po drugi pa dobra, ker je zaradi manj razvejanega prikazovanja sporočilnost posameznega geselskega članka nedvomno večja. Seveda je slabost mogoče omiliti z vsebinskim opozarjanjem na povezanost besedja, s sistemom kazalčnih gesel in opozorilnika *glej*. Vse te tri prijeme je v SEB lahko prepoznati, npr. v geslu *gojiti* se opozarja, da je *goj-* prevojna stopnja korena *gi-*, ki tiči v *žiti, živeti, živ*; gesli *ingver* in *imber* povezuje s kazalčnim geslom *ingver gl. imber!*, v geslu *žuliti* pa uporablja opozorilnik *gl. guliti!* itd.

2.5 Narečno gradivo

Koštiál ni zanemarjal slovenskih narečnih podatkov, fonetično ali morfološko relevantnih za geselsko besedo, a jih navaja zelo selektivno. Tako npr. v geslu *pljuča* navaja tolminsko narečno obliko *pluka*, pri izposojenki *gajžla* navaja, da se na Krasu govori *žajpla*, v geslu *gavez* opozarja na prekmursko *gâbez*, v geslu *bivol* na prekmursko *vîvol*, v geslu *gosenica* opozarja na narečno varianto *vosênica*, v geslu *gunno* na *gúbno*, v geslu *kopriva* na rezijansko *pokriva*, v geslu *kri* opozarja, da se na vzhodu govori *krv (křf)*, v geslu *brat* omenja območja z nedisimilirano obliko *bratr*, v geslu *jelen* navaja rezijanski refleks *lajën*,²⁰ za katerega pravi, da je nastal po metatezi, v geslu *proč* omenja varianto *preč* itd.

¹⁹ V geslu *bláži* »pomlad« npr. navaja tudi prislov *blázema*; v geslu *begûn[æc]* na besedotvorno variantnost leksema opozarja, kot je razvidno; enako tudi *blago-glas-en*; *-je, brav-æc, -ina* ipd.

²⁰ Vir za besedo in njeno razlago je Ramovš 1924: 316: *jelen* > rez. *lajën*. V Pleteršnikovem slovarju ni navedena, prav tako tudi ne v Steenwijkovem rezijanskem slovarju, kot *lajën*

2.6 Historična dokumentiranost besedja

V geslih historične dokumentacije obravnavane besede praviloma ni. Izjemo predstavljajo neologizmi, pri katerih se je Koštiál trudil, da bi navedel vir, v katerem se je beseda pri nas pojavila prvič (gl. spodaj). Iz posameznih gesel, kjer pa historični viri le nastopajo, bi bilo mogoče sklepati, da se je bolj kot za šablonsko kronološko navajanje, v katerih naših virih je bila konkretna beseda zapisana, namenil historično gradivo ali iz njega interpretirane podatke navajati le v primerih, ko je povedno za boljše razumevanje samega razvoja besede.

Iz gesla *snaha*, ki je videti takole:

snáha iz snàhà (starejše *snъsà) ~²¹ skrt. snušá, lat. nurus (iz *snusos), gr. vuός (iz *snūsós), stgn. snur[a] (iz snusā). sh. snàha, r. чоxá. – Trubar je še govoril snàhà. Pod vplivom besede tášča se je razvila oblika snáha.

ima navedek, da je Trubar govoril še [snàhà], kar je Koštiál abstrahiril iz Trubarjevih zapisov s samoglasnikom *e*, pomembno vlogo pri relativnokronološki oceni nastanka standardne oblike *snáha*.

V geslu *avtman*:

avtman (Trub. »altman«): iz nvn. Hauptmann

izpostavlja Trubarjev zapis *altman*, ki je glede na nemški izvor iz srvn. predloge *haubetman 'poveljnik' (Jazbec 2007: 26) hiperkorektna varianta.

V geslu (*u*)*bogati*:

bogati, *ubogati*: izp. iz stgn. folgên. V 16. stol. še folgati, bolgati. Povsem udomačena in slovanski strukturi prirejena izposojenka (Ramovš, Kr. zg. sl. jez. I, 63).

ponazarja, da se je sodobni ojevski samoglasnik moral razviti iz starejšega predso- glasniškega zaporedja *-ol-*.

2.7 Globina jezikoslovne obravnave

Globina jezikoslovne obravnave in zato tudi predstavitev sta določena s samim nastankom in dolgotrj življenja posamezne morfosemantične enote. To se odraža tudi v SEB.

2.7.1 Neologizmi

Ob izposojenem in domačem podedovanem besedju predstavljajo neologizmi najmlajšo plast leksike v jeziku in tisto plast, ki kaže na živost jezika, kulture in družbe.

Koštiál je tudi temu delu leksike posvetil posebno pozornost. V SEB je po mojem štetju vključil 87 neologizmov in jih opremil s podatkom, kdaj in kje se je beseda prvič pojavila oziroma kdo je njen avtor. Ponekod temu sledi še besedotvorni podatek.

'jelen' pa je bila zabeležena v Boudouin de Courtenay 1875: 111 in od tod vključena v Re- zijanski slovar (v pripravi).

²¹ Ta znak Koštiál uporablja, kadar začne navajati sorodno jezikovno gradivo iz neslovan- skih indoevropskih jezikov.

Takole so neologizmi na abecedno ustreznih mestih predstavljeni v SEB:

bankovec: skoval Vodnik († 1819); **beljakovina:** skov. Novice 1859 iz beljak, to iz bel + obr. -jak; **bolnišnica** (ustv. Ravnikar med 1815 in 1817); **cedíka** (= gumi): ustv. Pohlin (1781) iz cediti z obr. -ika; **časnik:** ustv. Pohlin (1781);²² **čopič:** dim od čop, ustv. A. Murko pred l. 1833; **čutnica** (= živec): skoval Vodnik († 1819); **dežnik:** skov. Novice 1843; **dnina:** skoval Vodnik († 1819) z obr. -ina od dan; **domišljija:** skov. Novice 1849; **dragotina:** skoval Vodnik († 1819); **drevo-red:** skoval Cigale (?) v »Sloveniji« 1849; **glasilka:** ustv. A. Janežič okr. 1850; **glasovir:** skov. Novice 1848; **gledišče:** ustv. Hipolit 1712; **hlapon** (= lokomotiva): skovale Novice 1843; **hranilnica:** skov. Novice 1844; **izjema:** ustv. Vodnik († 1819) iz iz + jem[-a-ti] + obr. -a; **kitica** = strofa: vpeljale Novice 1863; **kovina:** ustv. A. Janežič 1850; **milo-dar** (mil + dar) skoval A. Murko pred l. 1833; **mladostnik:** skoval A. Murko pred 1833; **nagib:** ustv. M. Ravnikar med 1815 in 1817; **naloga:** ustv. Hipolit 1712; **naročnik:** skov. Novice 1844; **naročnina:** skov. Novice 1844; **natakar** (A. Murko 1833) od natakati (k dovršn. natočiti); **navdušenje:** skov. Novice 1848; **ničla** = ničica: skoval A. Janežič ok. 1850; **oblika:** skov. Novice 1848; **obnebj:** ustv. M. Ravnikar med 1815 in 1817; **obstoj** skoval A. Murko 1833; **očrt:** ustv. M. Ravnikar med 1815 in 1817; **odvodnica:** skov. Novice 1846; **osebnost:** skoval A. Murko 1833; **ozračje:** skov. Novice 1845 (= atmosfera); **ožrelje** (= vizir): skoval Levstik v Napreju 1863; **parnik:** skov. Novice 1854; **pevo-vodja:** skov. Novice 1863; **pismo-uk:** skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817; **pločevina** (= pleh): ustv. A. Janežič 1850; **plunka** (glasbilo): ustv. Gutsmann 1789; **počitnice:** skoval Levstik (v Napreju l. 1863); **podoknica:** skoval Levstik (Naprej 1863); **polá** (papirja) Novice 1844; **posojilnica:** skov. Novice 1850; **poštína:** skov. Novice 1848; **poveljnik:** ustv. Hipolit 1712; **premičnica** (= planet): skov. Novice 1852;²³ **preproga** (iz př- + prqg- [preglas k přeg- v iz-, pre-preči] + obr. -a: ustv. Pohlin 1781; **prerod:** skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817; **pretveza** iz pred-(t)vez-a, posneto po n. Vor-wand in lat. prae-textus. po Brezniku skov. Novice 1850; **privodnica** (žila): skov. Novice 1846; **prvak** (skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817); **prvopis** (= izvornik): ustv. Vodnik († 1819); **prvoroden** (= primitiven): ustv. Hipolit (1712); **ravnalo:** ustv. Vodnik († 1819); **ravnik** (= ekvator): ustv. Novice 1853; **razstava:** skov. Novice 1844; **raz-uditi** (= secirati): ustv. Hipolit (1712); **razvodje:** ustv. Cigale po l. 1849; **razvoj:** skov. Slovenija (Cigale?) 1848; **samostan:** ustv. Gutsmann (1789); **sestavek:** skoval A. Murko 1833; **seštevek** (= vsota): skov. Novice 1844; **skrajnost:** skov. Cigale (?) v Sloveniji 1849; **sladkor:** skoval Gutsmann (1789); **slovstvo:** (skoval A. Murko 1833): z obr. -stvo od stsl. slovo; **stik** = rima; ustv. A. Murko 1833; **streló-vod:** skov. Novice 1856; **svetilka:** ustv. A. Janežič ok. 1850;²⁴ **številka** skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817; **testenina:** ustv. Pohlin (1781);²⁵ **ubožnica:** skoval M. Ravnikar med l. 1815 in 1817; **vijak** (do viti, vijem): skoval Cigale po l. 1849; **vislice** (skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817): z obr. -ica od pp. visel; **vodilo:** ustv. Vodnik († 1819); **vodnjak:** skoval M. Ravnikar med 1815 in 1817; **vodstvo:** skoval A. Murko 1833; **zaboj** iz zabojъ: z obr. -ъ od zaboj-, vzglaš. od zabi-ti, skov. Cigale (?) v Sloveniji 1848; **zaušnica:** skov. Novice 1861; **zdravilo:**

²² Dejansko je v Pohlinovem slovarju zapisano *zhasněze* 'Die Zeitung; Nova, acta', tj. *časnice*.

²³ Besedi *skov. Novice* sta prečrtani.

²⁴ Toda na drugem mestu je beseda zapisana kot *svetiljka* in predstavljena kot izposojenka, prim. *svetiljka* (shrv.) iz světil'ьka: z obr. -ljъ + -ka od světiti.

²⁵ Hrv. *tjestenina* 'jed iz testa = Mehlspeise' je lahko paralelna tvorba (prim. Furlan v ESSJ: IV, 175).

ustv. Vodnik († 1819); **zdravnik**: ustv. Pohlin (1781); **zemljekaz**: skov. Slovenija 1849; **zgodovina**: (ustv. M. Ravnikar med l. 1815 in 1817) z obr. -ovъ + ina od zgoditi se (prim. krčovina); slaba mlada tvorba; **žaloigra** (= tragedija): skov. Novice 1849; **železnica**: skov. Novice 1846.²⁶

2.7.2 Izposojenke iz slovanskih jezikov

Vprašanje, katero besedje slovanskega izvora je bilo v naš leksikon zaradi kulturnih stikov ali zaradi zavestne namerne slavizacije izposojeno iz sorodnih slovanskih jezikov, do danes še vedno ni bilo deležno natančne obdelave. Očitno pa je, da se je Koštiál problema teh le »navidezno domačih besed« dobro zavedal in je tudi ob pomoči Pleteršnikovega slovarja, kjer se te izposojenke večinoma skrivajo pod oznako *nk.*, v SEB takemu besedju namenjal posebne geselske enote, kar je konceptualno popolnoma sprejemljivo, saj gre za leksiko nedomačega izvora, ki jo je ne glede na njen slovanski izvor treba uvrstiti v adstratno plast leksike in zato obravnavati ločeno od domače slovanskega izvora. V celem rokopisu je bilo mogoče evidentirati 310 takih leksemov. Nekaterim je Koštiál le pripisal jezik, iz katerega naj bi jih prevzeli, nekaterim je dodal tudi predlogo, pri nekaterih (npr. *basen*) je etimoloških podatkov precej več, v manjšem številu pa je celo izpostavljen prvotni pomen besede (npr. *carina* *'kar se daje carju ali kralju'). Pogosto so te izposojenke tudi besedotvorno segmentirane, a funkcija slovničnih morfemov praviloma nikoli ni posebej izpostavljena.

Ker so podatki, ki jih je Koštiál zbral v zvezi s to plastjo naše leksike, lahko dragoceni za nadaljnje bolj podrobno razreševanje te plasti našega leksikona, je bilo to njegovo gradivo čim bolj natančno ekscerpirano:

baje-slov-je/-en iz č.; **bajka** iz č.; **ban** (shrv.) iz bojan: iz mong.-turš. bajan »bogat?»; **basen** (č. ali r.) iz ba-snъ: z obr. -snъ od ba- »praviti, govoriti; zagovarjati, čarati« ~ lat. fā-ri, fā-bula, fā-ma, gr. φη-μί, φή-μη, arm. ban »beseda, govor«, stizl. bōn »molitev, prošnja«, idg. *bhā- [stcsl. ba-snъ, sh. basna, -sma, r. basū, stč. bá-sñ, nč. báseñ, p. ba-śñ]; **baviti** shrv. (caus. od byti) z obr. -i- od bav- (idg. *bhōu-), vzglaš. k by- (ide. *bhū-), toda na drugem mestu **baviti [se]**: caus. k byti; ~ skrt. bhāvayāti »ustvarjaj«; **beda** (sh., r.) iz bēdá »sila« (izposojenka) ~ got. baidjan »siliti«, idg. *bhoidhā od korena *bhidh-, r. бядá, št. bijēda; **blago-glas-en, -je**: iz r. (csl.); **boder** »srčen, hraber« iz r. (od bъdēti »čuti, bedeti«). Od tega bodriti = izpodbujati, izpodbadati; **bolest, -en** shrv. (iz bolestъ, to pa z obr. -stъ od debla bolje, nom. bolъ »bolan«; **bólnica** iz r.; **borba** iz štok. bōrba (csl. borъba, r. bořba) z obr. -ъba od boriti se; **broj** shrv. iz brojъ; **buljiti (oči)**: iz shrv.; **carina**: iz shrv. carina (»kar se daje carju ali kralju«); **čaroben** iz sh.; **čarovnik** iz sh.; **časopis**: iz č. (tam pa posnetek n. Zeitschrift); **čepica** iz č.; **četnik** iz shrv.; **četovati** iz shrv.; **četovódja** iz shrv.; **čin** »dejanje« iz r. čin [iz tega činiti (Breznik: činíti, činím ali činim)] to z obr. -nъ od či- iz *ki-. ~ skrt. čī-nō-ti; **činovnik** = uradnik, iz r. (z obr. -ovъ + ъnъ + ikъ); **čipka** shrv.; **čitanka** iz č. (= berilo); **čitati** (Brezn. -átí, -ām), r., sh.: vzglaš. k čyt-, gl. šteti!; **član** iz shrv.; **čuvstvo** (iz r.): z obr. -ъstvo od ču (gl. čuti); -v- zapira zev; **dejstvovati** (iz r.) = delovati; **diviti se**: iz r. divíti (divljú) se; **dobaviti** iz sh.; **dosleden**: iz č. důsledný (do + slēdъ + ъnъ); **dosloven** »dobeseden«: iz r. ali č. (od slovo »beseda«); **dostojanstvo** shrv.: z obr. -ъstvo od dōstojan (to od dōstōjati se); **dotičen**: iz č. (od gl. dotykati se); **dražba** iz č.?

²⁶ Torej se je že za časa Prešerna, ki je še rabil *železna cesta*, začela uveljavljati tvorjenka *železnica*.

(od dražiti »verteuern«) skov. Novice 1845?; **dražesten** shrv. od dražest, to menda z obr. -(e)stь od dražiti (posnetek nemškega Reiz, reizend); **duhan**: preko shrv. iz osm. duḡan; **enostaven**: iz shrv. jednostavan; **geslo** izp. iz č. heslo; to pa morda stvarjeno iz vzklika hejsal!; **glavnica**: iz shrv. glávnicá (posnetek besede Kapital od caput); **gluma**, **-ec**, **-iti**: iz drugih sl. jezikov [stcsl. glumь »teater«, cs. glumьsь »igralec«, r. glum »šala, posmeh«, sh. glúma »vesela igra«, st.-č. hluma »igralec«.]: z obr. -ma od glu-, ide. *ghlou: grš. γλαύη »zasmeh«; **glup**, **-ost**: iz r.; **gmoten** od gmota, to izp. iz č. hmota, stč. homota »tvarina, materija, snov, gnoj«. Prasl. *gъm-, *gom-ota ~ gr. γέμω »poln sem«, γόμος »ladijski tovor«, norv. kams »cmok [iz ribjih jeter in moke]«. Prm. žeti, žmem »stiskati«; **grb** izp. iz r. gerb, to iz p. herb »grb; rodovina, dediščina«, to iz č. (h)erb, to iz srgn. erbe »dediščina«; **handžar** preko shrv. iz osm. ḡandžar, to pa iz arabšč.; **hrček**: izp. iz shrv. hrčak (to od hrkati »kašljati; smršati; hrčati« (hrček hrči in brunda, kadar je razdražen); **ino-zem-stvo** po č. (jiny = inь = drug(i), země = zemlja = dežela); **iskren**: iz r.; **istina**: (izp. iz shrv.) z obr. -ina od istь, torej = »resnica«; **izraz**, **-iti**: iz r. (iz + razь »udarec«, raziti »udariti«); **izreden**: iz r.; **izvesten** »gotov, znan«: iz r. (iz + věstь »poročilo« + ънъ); **izvestje** »poročilo« iz r. (iz + věstь + ъje); **izvoliti** (r.); **jad** »jeza, žalost«: (izp. iz shrv.): z obr. -ъ od jad- v glag. stsl. jamь, (iz jadmь), jasti »jesti« (človek se ujeda, kadar je jezen ali žalosten); **jadikovati** iz shrv.; **jamčiti**: izp. iz shrv.: od jamac »porok«; **jantar** iz r. jantár, to iz litv. gintāras. Prim. ngn. kentner; **javen** (iz sh) iz (j)авьнъ: z obr. -ьнъ od javiti oz. od adv. (j)avě ~ skrt. áviš »očitno« (loc. sg. od *javь); od tega je glagol javiti; **jedek** iz č. jedký; **jeseter** (riba): prek č. jesetr iz [shrv. jesetra], mr. jasetr, r. осётръ, p. jesiotr (temnega izvora, morda ~ lit. erszkėtras, stpr. esketres; grš. ἵκταρ, stgn. stur(i)o, ngn. Stör); **kalup** shrv.: iz osm. kaleb »korec«; **kava**: izp. iz shrv. kava, to iz osm. kahvé (to iz arabšč.); **kažipot** iz shrv. (imp. kaži + acc. pоtь); **kist**: izp. iz r. kist', to iz kysta: z obr. -tь od korena kyt-, ki tiči tudi v bes. kita; **kit**: izp. iz shrv. kit ali r. kit, to pa izp. iz gr. κήτος; **kolek**: izp. iz č. kolek »pečat«: dim. od kůl »kol« (po obliki pečata); **kolodvor**: (izp. iz shrv.) slaba skovanka po ngn. Bahnhof: Novice 1843; **kopča**, **-ati** (= zaponka, zapenjati) preko shrv. iz osm. kopča; **kovárstvo** »zvijače« stsl. (z obr. -afь in -ьstvo od gl. kovati); **kovčeg** shrv. izp. iz gr. κωκίον, a z obr. -egь; **krinka** izp. iz shrv. krinka, dim. od krina (prvotno »posoda iz drevesne skorje, slamnata skleda, kozolec«); **krut** »neusmiljen« shrv.: iz krōtь (to z obr. -ъ od krōt-, vzglaš. h krēt-ati); sprva = »debel, jak, silen, hud«; **krvnik** (= rabelj) iz shrv.; **krvoločen** (sh.) zloženska iz krv- (gen. krvi) in lokati z obr. -ьнъ; **krvolok** iz shrv.; **kvačka** (iz shrv.): z obr. -ьka od kvaka = kuka »kljuka, kavelj, zalust«; **laskav**: izp. iz č. láskavý (to iz láskati se »dobrikati se«); **lepenka** »karton«, č.: z obr. -ьka od delež. lepen(ý) = lepljen; **letovišče** (bolje lét-) iz shrv. ljětovište, od ljětovati »stanovati poleti«; »prebijati poletje«; **ličinka** (r.): z obr. -ina + -ьka od lice; **listina** iz č. (listь + -ina); **livada**, shrv., iz gr. λιβάδα; **ljubav** shrv. iz ljubý, gen. ljubívě: z obr. -y od ljubь; **ljubimec** iz r. (trp.-sed. deležnik glagola ljubiti + obr. ъсь); **ljútiti** (Breznik ljútíti, ljútím) iz sh.; **los** (rusko) iz *olsь ~ lat. alces, gr. ἄλκης, stgn. êlho, stisl. elgr. Gl. jelen!; **losos** (rusko) iz lososь ~ litv. alsziszà, lãszis, lot. lasis, stgn. lahs; **luka** »pristan«: izp. iz shrv. luka »loka; zaliv, kjer je obrežje upognjeno« (od lęk-q »upognem«); **milo** (iz č.) iz mý(d)lo: z obr. -dlo od my-ti »umivati«, torej »sredstvo za umivanje«, sh. mĭlo, č. mýdlo; **mirozov** shrv.: zlož. iz mĭrь in zovq, zъvati (boben zove zvečer na mir); **mitnica** iz mytьnica (stcsl.) z obr. -ьь + -ica od mito iz mytò »plačilo, pristojbina«, to izp. iz got. mōta »colnina« // čak. mĭtò, sh. mĭto, toda r. мĭто; **nabožen** iz č.; **načelo**: po r. načalo (od na-čę-ti + -lo); **načitan**: iz r.; **načrt**, **-ati**: iz r. A. Murko 1833; **nada** shrv.: s predp. na- zložena izgubna stopnja d- korena dĕ- (idg. *dhĕ-), prim. odica, sod; **nedostatek**, **-en** »pomanjkanje, -ljiv, nezadosten« iz č. (ne + do + sta- + tь + ъкь); **nagrada**: iz r. (s predp. na- in

obr. -a od graditi); **naknada** »nadomestilo« shrv.; **naočniki** shrv. (na + oči + ъпъ + икъ); **napev**: iz r. (predp. na- * pe-ti + -въ); **naraščaj** shrv.; **narečje**: iz r. ali č. (na + řečъ »govor, jezik, beseda« + -je), toda na drugem mestu: **narečje** iz r. (predp. na + řeč + obr. -ъje); **narednik** shrv. (od narediti »ukazati«); **naslov**: iz č. (z obr. -ъ od na-sloviti »ogovoriti«, toda na drugem mestu le: **naslov** iz č. (= ogovor, nagovor); **našinec** (bolje: nášinec) iz shrv. nášinac; **nazor** (č.) iz nazorъ: s predp. na- in z obr. -ъ od zor-, vzglaš. od зъръ »gledati« (gl. zreti); **nebotičen** sh. zlož. iz nebo + tyk- (gl. tikati) + obr. -ъпъ; **nečak**: izp. iz shrv. nečak, to z obr. -акъ od netij (stsl.) »stričnik« iz *nep-tij ~ skrt. napāt, lat. nepot-em, got. nithjis; **nečuven** shrv. (fem. -éna) »nezaslišan« (trpni del. obr. -енъ); **nedostatek**, **-en** »pomanjkanje, -ljiv, nezadosten« iz č. (ne + do + sta- + тъ + ъкъ); **nega** iz r.; **neobhoden**: po r. neobhodimyj (posnetek n. unumgänglich) »neizogiben«; **nežen** izp. iz shrv. nježan oz. r. něžnyj ali č. něžný, } to iz něžъпъ: z obr. -ъпъ od něga, prvotno »slast«, potlej »strežba, gojitev«; něg- vzglaš. od *(s)nig- ~ skrt. snigh (iz snigh-) »biti gladek, biti naklonjen«; **niháti**, **níham** (Brezn. nag.!) iz sh. njihati, njihām; **nizáti**, **nížem** (Brezn. nagl.!) iz sh. nízati (nížēm), vzglaš. od пъz- »prebadati« (moža mečem ali pa biser); **noj** shrv.: iz osm.; **nрав** iz r. нравъ, to iz norвъ ali norвъ ... ~ stpr. nierties, lit. nértėti. [stcsl. нравъ »navada«, r. nórov, č. n/mrav]; **núdití** (iz r.?): prvotno »siliti« ~ litv. naudà »korist; imetje, posest« (?), got. nauths »sila«, stpruski nautin »sila«. – (R. núdit' »siliti« kaže na prasl. nóditi (tudi p. nędzić); **obala**, **obal** shrv. »obrežje«;²⁷ **občestvo** iz r.; **občinstvo**: iz shrv. (tam pa posneto po č. obecnstvo = obъ + -тъ + ъпъ + stvo in naslonjeno na shrv. opčina); **obitelj** sh. »rodbina«: z obr. -ěъ od ob-(v)itati [stcsl. obitěъ »stanovanje, prenočišče«, r. obitel'], toda na drugem mestu: **obitelj** shrv. iz ob(v)itěъ »stanovanje«: s predp. ob(ъ) in z obr. -ěъ od vitati »stanovati, prebivati«. Pristno narodna shrv. oblika bi bila obiteo; obitelj je iz cerkv.-slov.; **obrazec** »formula«: iz r. ali č. (posnetek lat. formula); **obred**: iz r. obrjad ali csl. obrědъ »ritus, ceremonia«; **obremeniti**: iz r. obremenit' (od brěme); **obrezovati**: iz r.; **obseg**: po č. obsah (od seǵnōti); **obzor** iz r. ali č. (ob(ъ) + zor-, vzglaš. k зър-ěti + ъ) »ogled, ozir«; **očividen**: iz r. očividnyj (oči + vid-ěti + ъпъ); **odgoditi** »odložiti«: shrv. (od godъ »čas, primeren trenutek«); **odlika**, **odličén**: iz r. (od gl. ličiti, to od likъ »podoba, oblika«); **odmor**: iz shrv.; **odnos**, **-en**, **odnošaj**: iz shrv. (oz. r.); **odobr-avati**, **-iti**: iz r. oz. shrv. (posnetek n. guttheißen ali lat. ad-prob-are); **odpor** iz č.; **odstraniti**: iz r. odstranit' (od samost. strana), posnetek n. be-seit-ig-en; **oduševljen** »navdušen« iz r. oduševljen (izved. od duša); **ogar** (pes) iz sh. ogar (č. ohař, stsl. ogarъ); **ogóřčiti** (bolje ogorčiti) iz r. ogorčit', ogorčú, od gorъкъ »grenak«, posnetek n. erbittern; **ogromen** (shrv. in ruski) iz ogromъпъ: s predp. o- in z obr. -ъпъ od grom-, vzglaš. od гръм-, gl. grmeti. Ruski ogrom »silna velikost«; **ogrožati** (prav: ogražati, ogroževati) po r. угрожать; **okolnost** (č.): z obr. -ъпъ in -(o)stъ od prisl. okolo; **okoristiti se**: shrv.; **okrilje** shrv.: iz *okry(d)lije ali *okri(d)lije (s predp. o- in obr. -ije od kry(d)lo ali kri(d)lo »perut«; **opasen** iz r. opásnyj (od glag. stsl. opasti se »varovati se«); **opetovati** iz č. (= ponavljati) iz opēt = zopet; **oporoka** (= testament) iz shrv.; **opredeliti** iz r. (o + přědělъ »finis« + i + ti, posnetek lat. definire od finis); **osika** »jesika«: izp. iz č.?. **osredotočiti** po r. со-средо-тóчить (prevod frc. con-centr-er); **osveta** shrv. »maščevanje« (sprva = »posvečenje«); **ozlovoljiti (se)** shrv.; **oživotvoriti** iz r. (o + živo-tvoriti, posnetek lat. vivificare), toda na drugem mestu: **oživotvoriti** iz stcsl.; **pamtivek**: iz shrv. pāmti-víjek (víjek »doba, starost«, pāmti- »pomniti«); **papiga** iz shrv.; **pašanec**, **pašanog** »mož žene sestre«: iz shrv., tam pa iz osm. badžanák »mož žene sestre«; **pismonoša** shrv.; **pivo**

²⁷ Nad besedo *obal* je zapisan vprašaj. V Pleteršnikovem slovarju ni besedne oblike, ki bi bila sinonimna z *obala*.

(iz č.): z obr. -vo od pi-ti. Rabil že Vodnik [stesl. pivo »pijača«, r. pívo, sh. pivo, č. pivo)]; **plemič, plemstvo, plemenit**: shrv. (gl. pleme!); **plin**: izp. iz p. plyn, č. plyn, to iz *ply-нъ »tekočina«: z obr. -нъ od ply- (vzgl. od plъ- »teči« (gl. pluti, plavati, plaviti, plavuta, pluta); **pobočnik**: č.: po boku + obr. -ънъ + -икъ (»kdor je komu ob str.«); **od(d)anik** po r., bolje podložnik; **podroben** iz r. = nadroben; **pojem** č.: iz pojemъ: z obr. -ъ od pojěti, po-имъ »zapopasti [z umom]«, torej pravzaprav = »zapopadek« – posnetek n. Be-griff, lat. conceptus; **pokrovitelj** »zaščitnik, varuh« (r.) (posnetek lat. protector) od pokrovъ = varstvo; **polk** iz *рѣлкъ: izp. iz stvn. folc »ljudstvo«. V slovenščino je ta beseda sprejeta iz r.; **polkovnik** r.: (рѣлкъ »legio« + -овънъ + -икъ) rabil že Vodnik; **poneveriti**: posnetek č. pronevēriti, to pa po n. veruntreuen (lat. de-praud-are); **poprišče** »ter, torišče« shrv. in r.; **poročnik**: iz r. (od poročiti, -ati »ukaz(ov)ati, zapoved(ov)ati«); **posadka** č. (posnetek nemšk. Be-satz-ung) od posad-iti; **posetiti** iz r.; **poslopje**: izp. iz č.?.; posloupí: s predp. po in z obr. -ije (-ъje) od sloup iz stъlpъ »steber« – torej »kar je zgrajeno na stebrih«; **posvetiti, -im** (v pomenu »widmen, dedicate« po češčini ali ruščini); **potomci** shrv., sg. potomak: z obr. -ъкъ od po tomъ »po tem, za tem«; **povod** iz r. ali č. (po + vod-iti + obr. -ъ); **pozor**: iz č. (s predp. po- in z obr. -ъ od zor-, vzgl. k зър-ěti; **prapor** iz r. ali č. prapor, to iz porporъ: z obr. -ъ od redupl. por-, vzglašenega korena per- »leteti, frletti, frčati, plapolati, vihrati«; **pravcat** shrv.; **predlagati** po Brezniku (Sl. sl.⁴, str. 187) iz r.; **predmet**: iz r. ali č. (tam je posnetek n. Vorwurf, lat. ob-iectum); **prednost**: iz č. ali sh.; **predujem, -vjem** (slabo) po shrv. predujam: bolje pred-jem, -jemek; **premirje** iz r. (rabil že Vodnik); **prestol** iz stesl.; **prezirati** iz r. prezirát' (posnetek lat. de-spicere); **pročelje** shrv.: pro + čelo + ije (torej »čelna stran hiše«); **prijati** (Brezn. -áti, -ám) iz sh. prijati, -ám »ugajati«; **priroda** iz r. = narava; **prispevek** iz č. (iz pri + spěv + ъкъ, gl. speti, spejem); **pristaš** shrv.: iz [madž.] obr. -aš od pristati (pristanem); **privrženec**: iz č. ali r.; **proiz-vesti, -vod**: r. (posnetek lat. pro-ducere); **promet** shrv. (dobesedno »premetavanje«, namreč blaga?); **proniciati, -av**: iz r.; enako dovršnik pronikniti; **propalica** shrv. (prim. Ivica »Janezek«);²⁸ **propis** iz r.; **proslaviti** iz stesl.; **prostodušen**: iz r. (posnetek n. freimütig); **prosveta, -ljen**: iz r. (posnetek n. Aufklärung) iz stesl.; **protiviti se** sh. od protivъ »nasproten«, to z obr. -vъ od proti; **prtljaga** shrv.: z obr. -(j)aga od prtljati, to z obr. -lja- od prtiti; **prvoten**: iz č. (рѣвнъ+ ota + ънъ); **psovka** shrv.: od pšovati, to pa od pšovъ, torej sprva »imenovati koga psa« (?); **ravnodušen** iz r. (posnetek n. gleichmütig); **ravnovesje** »ravnotežje« r.; **razbor** shrv.: s predp. raz(ъ) in z obr. -ъ od bor-, vzgl. k бър-ati, ber-o; **razkol, -nik** »shizma, -atik«: iz r. (od razklati); **razkošen** iz shrv.; **razočarati**: iz r. (razočarovát', posnetek franc. dés-illusion); **razporediti**: iz r. rasporejádít'; **razstanek** shrv.: z obr. -нъ + -ъкъ od orzъstati, -nq; **sidro**: izp. iz shrv. sidro (to iz gr. σίδηρος »železo«). Vpeljal Gutschmann; **skat** (riba): iz r. skat, to iz lat. squatus; **skladatelj** iz č.; **skladnja** shrv. (z obr. -nja), nemara po č. skladna (z obr. -ъna): od skladati »zlagati, sestavljati« (n. pr. besede v stavke). Posnetek gršk. σύνταξις; **skupina** iz č. (iz sъ-kup-ina); **slavolok** iz shrv. slavoluk: zloženska (slaba) iz slava in luk; **sličen** shrv. od slika z obr. -ънъ; **slika** shrv. iz sъlika: s predp. sъ in z obr. -a od likъ »oblika, podoba«; **slikar** (ne slikár!) iz shrv. sliikâr; **slug** r. iz sъlogъ: s predp. sъ in z obr. -ъ od log-, gl. ložiti, leči; **sluga** shrv. iz sъloga s predp. sъ in z obr. -a od log-, gl. ložiti, leči; **sloj** (č. in r.) iz sъlojъ; **slučaj** shrv. iz sъlučajъ: z obr. -ějъ od sъ-lučiti se »primeriti se« (lučiti »doseči«); **slúz** (shrv.?) iz sluzъ ~ lit. szliaužti; **smatrati** shrv.: z vrstno spono -a- in vzgl. od sьmotriti »ogledati« ~ litv. matyti »videti«; **smert** č. iz sьmьrtъ: s predp. sъ in z obr. -ъ od měriti; **smisel, zmisel** (č., r. in shrv.) iz sьmyslъ: s predp. sъ in z obr. -ъ od mysliti; **smoter**

²⁸ Ni jasno, zakaj je dodano besedje v oklepaju.

r. iz *смотръ*: z obr. -ъ od *съ-motriti* »ogledati«; **smotka** (ne smodka!): izp. iz shrv. smotka: z obr. -ъka od smotati »zvito« (cigara je zvito tobačno listje);²⁹ **soglasje**: iz r. (csl.) soglasije (posnetek gršk. συμφωνία ali lat. consonantia); **somišljenik** po shrv. (sq + mysli-ti + enъ + ikъ); **soprog** (po r. супругъ) iz *сопрѣгъ* »sovpreženec«: s predp. *со-* »skupaj, vkup« in z obr. -ъ od *прѣг-*, vzglašenega od *прѣг-*: glej *preči!*; **so-raz-mer-je** iz r.; **sotrudnik** »sodelavec« r. (od r. trud »delo«); **spor** r. iz *спѣръгъ*: z obr. -ъ od *спѣръгѣти се* »spreti se«, gl. *zoper*, *prepir*; **sposoben** r. in č. (od *спѣросѣбъ* »način, sredstvo«, to iz *съ-po-sob-ъ*, od osnove *sob-*, ki tiči v instr. *soboje* »s seboj«, loc. pa je *sebě*), toda na drugem mestu: **sposoben** iz *спѣросѣбънъ*: s predp. *съ-* + *po-* in z obr. -ънъ od pron. osnove *sob-* (gl. oseba); **sredstvo** r. (posnetek n. Mittel, franc. moyen); **starodaven** iz r.; **starosta** iz č.; **stas** (shrv.) »rast«, »postava« iz *stasъ*: z obr. -съ od *sta-* (gl. stati, stanem); **stólnica**, bolj *stolníca* iz shrv.; **strog** »oster, hud«: iz p. ali r.; **stroj** iz č. (z obr. -ъ od *stroj-*, vzglaš. k stri-); **strôka**: po shrv. strûka (iz strôka), sprva »predel«; **svetiljka** (shrv.) iz *свѣтилъка*: z obr. -ljъ + -ka od *свѣтити*, toda na drugem mestu: **svetilka**: ustv. A. Janežič ok. 1850; **svež** r. ali č. iz *svěžь*; **svidenje**: iz *свѣдѣнїе* (posnetek po r. *svidánije*); **svirati** (prvotno = »piskati«) izp. iz shrv. *svirati*, *svírâm* (po Brezn. prav: *svirati*, *svíram*); **svojevstvo** iz r.; **svota** shrv. = vsota, skupek; **svrha** shrv. iz **свѣрѣна* »konec, namen«: z obr. -a od *свѣръшити* (kakor odloka od odlučiti, istraga od istražiti, odlika od odličiti); **štediti**: izp. iz shrv. *štjéditi* (to iz *ščéděti* iz starejšega **skenděti*). Bolje *ščeděti*; **tajen** je iz shrv. *Rabil že Pohlin*; **tajnik** shrv. (z obr. -ik od *tajънъ*) posnetek lat. *secretarius*; **temelj** »podstava, vlada« iz shrv. (to pa iz stgršk. *theméliōn*); **tjulenj** (morski pes): izp. iz r. *tjulenj*; **tlak** č.: iz **tolкъ*: z obr. -ъ od *tolk-*, vzglaš. k *tlъk-*, gl. *tolči!*; **točen** (iz r. *тѣчнїй*): posnetek franc. *punctuel*; **točka** ruski: iz **тъчка*, z obr. -ъka od *-тъкнѣти* »ubosti«; **top I.** (»kanon«) shrv.: iz osm. top; **tovarna** češki: z obr. -ъna od tovar »blago« (to iz turšč.); **tvrdka**: shrv. prevod lat. besede firma (: *firmus* »trd«); **učinek** (češki) iz *učinъкъ*: z obr. -ъкъ od učiniti »napraviti« – torej = »kar se napravi, stori«, prevod lat. besede *effectus* od *ef-ficere*; **udoben** iz r.; **ukor**: iz r. *ukórъ* (od gl. *u-koriti* »ošteti«); **umesten** (r.) »kar je na pravem mestu«. Slov. pripraven, prikladen, priličen; **umotvor** č., posnetek n. *Kunstwerk* ali lat. *artificium*; **urad** po č. úrad (= stesl. uređъ, kar je stvorj. z obr. -ъ od uređiti); **uradnik** (vzel Gutschmann iz slovaščine 1789); **usluga** r. (z obr. -a od *uslužiti*); **usoda** iz shrv.? (iz *u-sqđiti* + obr. -a; torej »kar je komu usojeno«; **uspeh** r. in č. (z obr. -hъ od *uspěti* »dobro se izteči«); **uspěti** r. in r.³⁰ (spěti »hiteti« s predp. *u-*); **ustanova**: Slovenija 1849 po sh.; **ustava** iz č. ali p. (posnetek lat. *con-stitu-tio*); **ustroj**, **-stvo** iz č.; **ûtva** (shrv.)³¹ iz *q̄ty*, gen. *q̄tyve*: iz **āntū* za idg. **anētū* ~ litv. *ántis*, lat. *anas* (gen. *anatis*), stvn. *anut*, ngn. *Ente*, gr. dor. *vāσσα* iz **nātia-* [skt. *ātiḥ?*]. Slov. bi bilo *q̄tva*. kajk. *útva*, štok. *ûtva*; **uvaževati** r., nedovršnik k dovršniku *uvažiti* (s predp. *u-* in vrstno spono *-i-* od *vaga* »tehtnica«) torej = »pretehtavati«; **varalica** shrv. »slepar«; **važen** (iz č.) iz *važънъ*: z obr. -ънъ od *vaga*, to iz stgn. *wāga*. Prvotni pomen je torej »kar veliko tehtā«. Že Pohlin 1781; **velblod**, stesl. *vel̥bōdъ* iz got. *ulbandus* (vpliv besed *velij* in *blōdъ*) str. *vel̥bludъ*, nr. *verbl'ud*, toda na drugem mestu **velblod** izp. iz r. *vel̥bludъ* ali stesl. *velbōdъ*, to pa v 13. stol. izp. iz got. *ulbandus* »elblod« (to pa izp. iz lat. *elephantus* iz gr. *ἐλέφας* [r. *verbl'úd*, str. *vel̥bludъ*, stesl. *vel̥bōdъ*.]; **vestnik** iz stesl.; **vešč** iz shrv. (iz *věštъ* od *vedeti*); **veščina** iz shrv.; **vetrenjak** shrv. (*vě-trъ* + *enъ* + *jakъ*); **vloga**, **uloga** iz č. ali r. (od *-ložiti*); **vodja**: izp. iz shrv. *vodja* = vođa

²⁹ Prepis je tudi tu narejen zvesto po izvirniku, vključno z neustrezno slovnično predstavitevijo pomena nedoločnika in drugimi slovničnimi napakami.

³⁰ Ponovitev?

³¹ Geselska beseda ni slovenska, ampak hrvaška oz. srbska.

»vodnik, voditelj«; **vojak** iz č.: z obr. -акъ od voj; **vzhiti** (iz r. вос-хитѣть, pravzaprav »zagnati navzgor«; **zvor** r., č. iz vъz-zorъ (pravzaprav »pogled kvišku«, potem »stvar, h kateri se gleda kvišku, t. j. ideal«; **zanimati**: izp. preko shrv. iz ruskega zanimat' »zavzemati« (nedovršnika k dovršniku zaňat' »zavzeti«); **zavesa** iz stesl. = zastor, zagrinjalo; **zavod** »inštitut« r. (posnetek po lat. institutum); **zbirka** (č.) iz sьbirьka: predp. sь »skupaj« + bir- (vzglas. od bьr-) + obr. -ьka; **zbornik** iz r. (sь-bor-ьn-ikъ, gl. brati); **zlog** po r. слогъ iz sьлогъ (posnetek gršk. συλλαβή »kar se skupaj vzame«); **značaj** iz shrv. (z obr. -aj od značiti); **zvôk**: iz č. ali r. zvuk (iz zvôkъ: z obr. -ъ od zvok-, vzglas. k zvek- »doneti, zvoneti«) lit. žvangûs. Rabil že Murko 1833; **žezlo** iz stesl. žezlo poleg žyzlъ, žezlъ } »šiba, protk.: z obr. -lo oz. -lъ od žьz-. Morda iz ide. *g^hizglo- ~ lat. virga iz *g^hizgā. Prvotni pomen je »šiba, palica«; **žigosati** shrv. (od žig z grškimi obr. -osa-; žig je vzglas. od žьg-, gl. žgati). Slovenski: zaznamovati, vžgati pečat (vtisniti); **žûpnik** (izp. iz shrv. žûpnĭk) z obr. -ьnъ + -ikъ od župa »okrožje«.

2.7.3 Druge izposojenke

Podobno kot pri izposojenkah iz slovanskih jezikov so tudi druge izposojenke iz romanskega, nemškega ali madžarskega vira praviloma opremljene s podatkom o tujejezični predlogi (= izvor prve stopnje), a je iz posameznih gesel (npr. *fužina*, *kapus*, *karfijola*) razvidno, da si je Koštiál prizadeval, da bi tudi temu besedju poiskal zadnjo tujejezično predlogo, ki besedo omogoča pojasniti z njenim prvotnim pomenom = etimologijo.

Nekaj primerov, ki jih navajam abecedno in ne glede na jezikovni vir, od koder geselske iztočnice izvirajo:

dàc: iz ital. dazio; **dila** »deska«: iz ngn. Diele; **direndaj**: izp. iz bav.-n. direndei, dirledei »zmes, zmešnjava«; **frkolin** »deček; gizdalinc«: iz it. frugolino »nemiren deček«, toda naslonjeno na frkati, frkniti; **frnikola** iz it.-ben. fergnócola; **fužina**: izp. iz ben.-it. fužina (it. fucina od lat. focus); **gajžla** »bič« (na gor. sr. Krasu žajjyla; iz tega zopet furl. žgajle): iz n. Geißel, st.-vn. geisila; **glájštati** »streči, gojiti«: iz n. geleisten; **golida**: izp. iz istro-it. galida (to iz sr.-lat. gallēta); **goljuf, -úfa**, izp. iz it. gaglioffo »malopridnež, butec«, »berač«, to pa izp. iz šp. galoffo »berač« (iz sr.-lat. gallioffa »miloščina, ki se je dajala po samostanih v S. Jago romajočim Galcem«, t.j. Francozom); **kad**: izp. iz gr. κάδι(ov) od κάδος? (to iz hebr. kad); **kafra**: izp. iz ngn. kaffer (to iz lat. camfora – to preko perz. kāfūr iz skrt. karpûras); **kaftan**: preko ngn. iz osm. kaftan »dolgo, talarju podobno oblačilo; častno oblačilo«; **kajža**: izp. iz ngn. bav. Keische (to pa iz sl. hiša); **kačmar** »kotlokrp; rezar«: iz n. Kaltschmied »kotlar« ali iz bav. n. galzner »rezar«; **kamba**: iz srgn. Kambe »svinjski komat«, bav. Kamp »lesena ovratnica za koze«; **kapus** »ohrovt«: izp. iz srgn. kappûz (to iz it. capuccio); **karfijola**: preko ngn. Karfiol (star. kalfior) iz it. cavoli-fiori (iz lat. caulis + flores); **katran**: izp. iz it. catrame (to iz osm. katran); **kelih**: iz srgn. kelih (stgn. chelih, to iz lat. calic-em); **kevžeh** (bolezen): iz n. Kehlsucht; **kiklja**: izp. iz n. Kittel; **kinč**: izp. iz madž. kincs »zaklad«; **kíp**: izp. iz madž. kęp »podoba« (preko ogrskih Slovencev); **ohrovt**: iz ngn. Kohlkraut (preko ołhrovt) po rožanski izgovorjavi (?) ali iz Rotkraut?; **riža** iz ngn. Riese f. »žleb, drča«; **rovaš**: izp. iz madž. rovás (to od ró iz rov »zare-zati«); **roža**: izp. iz stgn. rōsa (to iz lat. rōsa); **štrukelj** iz n. Struckel = Strudel; **šuba** (poleg šavba) iz srgn. schûbe (ngn. schaube) »vrhnje oblačilo, plašč, talar, pogosto s kožuhovinok«; **šušmar**: morda iz bav.-n. Schußmaier »nepreudaren človek«; **tolovaj**: iz madž. tolvaj; **tragle** »nosila«: iz štaj.-n. trāgl; **všegarica** »babica«: iz bav. n. pse-cherin (Beseherin) »babica«.

2.7.4 Domače besedje slovanskega izvora

Domače besedje slovanskega izvora, ki mu je v zapuščini namenjeno največ zapisov oziroma geselskih enot, Koštiál prikazuje v kontekstu bližjih slovanskih in daljnjih indoevropskih sorodnih besed, vse z namenom, da se prek besedotvorne analize bolj argumentirano vsaj približa, če ne celo dokoplje do etimologije tudi pri besedju najvišje, praindoevropske starosti.

Pri navajanju ustreznice iz slovanskih jezikov Koštiál zapisuje gradivo iz večine slovanskih jezikov.³² Pri geslu *smrad* tako npr. navaja ustreznice iz stare cerkvene slovanske, ruščine, srbohrvaščine, češčine, bolgarščine, spodnje lužiščine, slovinščine, kašubščine in poljščine, pri geslu *veter* pa iz stare cerkvene slovanske, poljščine, ruščine, češčine (stare in nove), srbohrvaščine, bolgarščine in polabščine.

Ko besedo prikazuje v širšem indoevropskem kontekstu, ne navaja le gradiva iz vseh klasičnih indoevropskih jezikov, ampak tudi iz jezikov, ki so bili v njegovem času ne le v slavistični, ampak tudi v indoevropistični stroki bolj ali manj na obrobju raziskovalnega zanimanja. Izredno zanimivo je namreč, da Koštiál sicer redko, a vendarle navaja tudi gradivo iz toharščine (npr. v geslih *brat* in *trije*), armenščine (npr. v geslu *prositi*) in albanščine (npr. v geslu *vohati*). Od teh treh jezikov najbolj preseneča uporaba toharskega gradiva, saj kaže, da je bil Koštiál ne le slavistično, ampak tudi indoevropistično izjemno dobro razgledan in da se je slovensko besedje odločil predstavljati in razlagati v čim širšem sorodstvenem kontekstu.

2.8 Besedotvorna analiza in etimologija

Pot do etimologije besede praviloma vodi prek besedotvorne analize. Koštiál zato ob pogosti izhodiščno slovnski, obvezno pa praslovnski rekonstrukciji, ki jo podkrepi s slovanskimi in drugimi indoevropskimi sorodnimi besedami, praviloma predstavlja besedotvorno analizo besede, ki ji sledi etimološka razlaga. Tako npr. takoj za geselsko besedo *vĕtar* zapiše »iz věтръ«, nato pa poda besedotvorno razlago: »z obr. -тръ od ve- v vějati, věti«, iz katere izvede etimološko razlago »torej 'tisti, ki veje (piha, piše)'«. Šele za temi podatki navaja zunajslovnske (»lit. větra, lot. vētra, stpr. wetro«) ter slovnske sorodne besede (»stcsl. věтръ, p. wiatr, -a, r. вятр, -ер, č. vítr, stč. vietr, sh. v(j)ĕtar, blg. věтр, polab. votr«). Geslo *veter* je torej pri Koštiálu tákole:

vĕtar iz věтръ: z obr. -тръ od ve- v vějati, věti, torej »tisti, ki veje (piha, piše)«. ~ lit. větra, lot. vētra, stpr. wetro. [stcsl. věтръ, p. wiatr, -er, r. вятр, -ер, č. vítr, stč. vietr, sh. v(j)ĕtar, blg. věтр, polab. votr]

Še nekaj drugih primerov gesel z etimološko razlago:

brĕza iz brĕza, to iz *berza ~ litv. bėrzas, skrt. bhūrgas, stgn. bircha; prvotni pomen »svetlo (lesketajoče) drevo«, idg. *bherǵ- [štok. brĕza, r. бєрĕза, č. břıza, p. brzoza, dlůž. brjaza, gluž. brĕza, polab. brĕza]

³² Makedonščina kot samostojen slovnski jezik v SEB še ne nastopa.

cěsta iz cěsta: z obr. -ta od cěs- ~ litv. kaisz-ti »gladiti, likati, drgniti« – torej sprva »zglajena pot« (št. cěsta)

číl (okoli Raščice čəɫ) iz čilъ: z obr. -lъ od (po)čiti, -čijem, torej = spočit.

mědvěd iz medvěďъ »medojedec«: z obr. -ъ od medъ in korena ěd-, ki tiči v jesti, jem. Evfemija (tabu). [č. nedvěď, p. niedzwiedź]

míš iz myšъ to iz *mūchis ~ stgn. mūs, lat. mūs, gr. μῦς, skrt. muš-. Koren mus »ugrabiti, ukrasti, uropati«; torej dobesedno »tatica«. [č. myš, sh. mīš]

mišica iz myšica, dim. od myšъ »miš« (gibajoča se mišica je slična miši, prim. gr. μῦς, lat. mus-culus, stgn. mūs, skrt. muška »žensko spolovilo«)

osa iz *opsa ~ lit. vapsà »obad«, lat. vespa (iz uospa), stgn. wafsa, sbret. guohi, idg. *uṓsā; prvotno morda »tkalka« (zaradi gnezda). Dodano: ide. *uṓsā »osa« od *uebh- »tkati« (gr. ὑφ-αίνω, stvn. wēban, skrt. ūṛṇa-vābhis »pajek«, stvn. waba »sat«).

pljuča iz *pljutja, to iz *plutja: z obr. -tje od plu-ti. Pljuča so nazvana po neznatni specifični teži, ki je vzrok, da plavajo (»plujejo«) po površju vode. [Stcsl. plu- in pljušta, gluž. plu- in plu-co, st.-r. pljuča, p. pluca, sh. plūča, č. plíce] lit. plaučiai (ou), gr. πλεῦμων (eu). Slov. plju- iz idg. *pleu-, sl. plū- iz idg. pl(?)³³u- (vzглаš.), lat. pulmo iz *pelu-mōn-. V tolm. dial. pluka.

ranjki je pokvarjeno iz rajnik: z obr. -лнъ in -ikъ od raj. Prvotni pomen: »bivajoč v raju«.

vohati [csl. qhati, blg. váhav »dišeč«, p. wachać iz qhati, to iz *qsati = idg. *anəs- ~ skrt. ániti »piha, diha«, gr. ἄνεμος »veter«, alb. aj »napihnen«, lat. animus sprva »sapa«, got. anan »dihati«, srir. anāl. Vohati je torej prvotno = »vleči sapo vase«. R. njuh-! Gl. vonj!

zabava: z obr. -a od zabaviti »narediti, da se kaj pozabi«, torej »zamotiti«; to pa caus. od za-by-ti »pozabiti«.

Vrsta gesel je še brez etimološke razlage, a ne, ker je Koštiál ne bi poznal, ampak zato ker je stroka tudi ob znani besedotvorni analizi še ni ugotovila.

Dva zgleda brez etimološke razlage:

brát iz brát(r)ъ ~ stpr. brāti, lit. brólis, lot. brālis, toh. pračar, got. brōthar, lat. frater, gr. φράτωρ, -ηρ, skrt. bhrātar-; ide. *bhrātōr [sh. brät, -a, in brāle, r. бpat, -a] V sev.-zah. govorih brāter, -tra (kor.), -ar (rez.)

govědo iz govědo ~ lot. gūvs »krava«, stgn. chuo »krava«, skrt. gāūś, arm. gov »krava«, lat. bos (iz umbr. alí osk.), gr. βοῦς, ir. bō. Idg. *g^hōu-. Najbrž se je obr. -do pritaknilo starejšemu *goven-. Gl. gumno, gavez. [čak. govědo, r. говѣдо, štok. govědo, č. hovado, blg. govědo]

Tudi v takih primerih je informativnost Koštiálovih zapisov mestoma zelo velika. Naj pri geslu *brat* izpostavim Koštiálovo navajanje litovske in letske hipokoristične oblike, ob katerih zato navaja tudi z enako pripono tvorjeno slovansko, in sicer hrvaško zvalniško obliko *brāle*. Z indoeuropeističnega vidika je pomembna njegova rekonstrukcija **bhrātōr* z ojevsko vokalno barvo v sufiksu **-ter-* na podlagi delovanja Hirtovega zakona, ki je za indoevropski prajezik nedvomno bolj realna =

³³ Z (?) označujem nečitljivo črko, verjetno *ō*.

upravičena kot pa pogosteje navajana *bhrātēr oz. *bhréH₂tēr. V geslu *govedo* pa preseneča, da je bil pozoren na Bernekerjevo opozorilo, da se je obrazilo *-do* pritaknilo na starejše **goven-* (Berneker 1908–1913: 338). V strokovni literaturi je temu najbližjo razlago brez navedbe starejših virov precej kasneje, šele v sedemdesetih letih podal André Vaillant.³⁴

2.9 Navedena strokovna literatura

Citiranih virov v vsej zupuščini ni veliko, pogosto pa so ti citati okrajšani celo tako, da je naveden samo avtor, kar seveda izjemno otežuje tako preverjanje kot ocenjevanje Koštiálove namere glede citiranja v končnem izdelku.

Kot najmlajši vir je v SEB citiran Ramovšev članek iz leta 1943, iz katerega je Koštiál ekscerpiral vsa gesla, najstarejša pa sta Miklošičeva *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen I*, pri kateri ni bilo mogoče ugotoviti, ali gre za prvo (1852) ali drugo izdajo (1879), in *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* iz leta 1886. Med citati strokovne literature nastopata Ramovševa *Kratka zgodovina slovenskega jezika* iz leta 1936 in *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem* iz leta 1924, Nahtigalovi *Slovanski jeziki* iz leta 1938. Če iz citirane literature izločim avtorje, ki so navedeni pri obravnavi neologizmov in izposojenk iz slovanskih jezikov, med domačimi avtorji nastopajo še Karl Štrekelj, Anton Breznik, Fran Šturm, Aleksander Isačenko in tudi Karel Oštir, med tujimi pa Erich Berneker, Aleksander Brückner, August Fick, Roman Jakobson, Friedrich Kluge, Antoine Meillet, Per Persson, Max Vasmer, Vaclav Vondrák, Alois Walde in Josef Zubatý. Torej sama še danes znana imena slovanske in indoevropske komparativistike in etimologije s konca 19. in prve polovice 20. stoletja.

3 Zaključek

Če poskušam strniti zgoraj obravnavano, bi Koštiálov SEB, če bi lahko bil dokončan, karakterizirale naslednje sestavine:

- (a) etimološko bi bila obravnavana knjižna in narečna apelativna leksika, pri čemer bi bili posebej kot geselske besede izpostavljeni tudi neologizmi in izposojenke iz slovanskih jezikov; imensko gradivo ne bi bilo predmet analize ali argumentiranja;
- (b) geselska beseda bi bila praviloma onaglašena; možno je, da bi bile vse geselske besede tudi slovnično in pomensko pojasnjene;
- (c) eno geslo bi bilo praviloma namenjeno etimologiji enega leksema, pri čemer bi na medsebojno povezanost besedja kazali vsebinska opozorila v geslu, kazalčna gesla in opozorilniki;

³⁴ V svojem delu *Grammaire comparée des langues slaves IV: La formation des noms*, Paris 1974, na strani 490. Prim. še Furlan 2010, kjer je prikazano slovansko gradivo, ki potrjuje obstoj psl. *govę 'govedo', torej Bernekerjevega, Koštiálovega in Vaillantovega *goven-*.

- (č) globina jezikoslovne obravnave in predstavitve bi bila odvisna od dolgosti življenja posamezne morfo-semantične enote = leksema; domača leksika slovanskega in indoevropskega izvora bi bila z uporabo (zaporednih) onaglašanih rekonstrukcij (izhodiščno slovenska, praslovanska, praindоеvropska), navajanja sorodnih ekvivalentov (bližnjih slovanskih in daljnjih indoevropskih) in besedotvorne analize privedena do stopnje, kjer je beseda kot morfo-semantična enota nastala in kjer edino obstaja možnost argumentirane etimološke razlage;
- (d) historično gradivo bi bilo v posamezna gesla vključeno smiselno;
- (e) narečno gradivo bi bilo v posamezna gesla vključeno smiselno;
- (f) obvezna sestavina gesla bi bila besedotvorna analiza, prek katere bi bila eksplicitno podana tudi etimološka razlaga;
- (g) strokovne citate bi izdelek vseboval, ni pa jasno, kolikšna bi bila njihova količina.

Po tem konceptu bi bila realizacija etimološkega slovarja predvsem glede izbora le apelativne leksike in precej manjše dokumentacije historičnega in narečnega gradiva drugačna od Ramovševe zamisli. V nasprotju z Ramovševo zamisljijo pa bi slovar vseboval:

- (a) informacijo o razvoju naglasnih razmer v besedju;
- (b) rekonstrukcije različnih razvojnih stopenj (izhodiščno slovenska, praslovanska, praindоеvropska), ki bi ponazarjale informacijo o življenju leksema in bile podkrepljene tudi z navajanjem sorodnega slovanskega in drugega indoevropskega jezikovnega gradiva;
- (c) besedotvorno segmentacijo leksema;
- (č) izpostavljeno etimološko razlago.

Prav zadnje izpostavljene sestavine pa upravičujejo oceno, da je bila Koštiálova zasnova etimološkega slovarja slovenskega jezika precej bolj širša in tudi bolj sodobna od Ramovševe. Medtem ko je Ramovšev koncept poudarjal predstavljanje življenja besed znotraj slovenskega sistema, je Koštiál poudarjal predstavljanje celotnega življenja besed od slovenščine do njihovega etimološkega nastanka ne glede na jezikovni sistem, kjer so kot morfosemantične enote nastale. V tem smislu bi bil njegov izdelek nedvomno bolj popoln etimološki priročnik od Ramovševega.

4 Sklep

Analiza zapuščine Slovenskega etimološkega besednjaka odkriva, da je avtor Ivan Koštiál v svoj rokopis vključil temeljne sestavine nacionalnih etimoloških slovarjev, ki so pomembne in aktualne tudi v sodobni etimologiji. Zato bi slovar, če bi lahko bil dokončan, še danes služil kot pomemben samostojen vir etimoloških informacij o slovenskem jeziku.

Kot torzo, ki ga danes lahko bere le ozko specializiran strokovnjak, pa nas le opominja, da je bila Ivanu Koštiálu, ko iz neugotovljenih vzrokov ni bil vsaj kot svetovalec pritegnjen v akademijin projekt Etimološki slovar slovenskega jezika in ko je zapuščina nedotaknjena in neekscerpirana ostala neuporabljena, s strani slovenske etimološke stroke storjena krivica. Najbrž zato, ker so tisti, ki so ga morda vendarle videli, v Slovenskem etimološkem besednjaku verjetno bolj kot strokovne vrline videli le pomanjkljivosti ali pa so ga preprosto ignorirali.

Okrajšave v navedkih Koštiálovega gradiva

acc. = akuzativ/tožilnik; adv. = adverb/prislov; alb. = albansko; arabšč. = arabščina; arm. = armensko; bav. = bavarsko; bav. n. = bavarskonemško; bav.-n. = bavarskonemško; ben.-it. = beneškoitalijansko; bes. = beseda; blg. = bolgarsko; caus. = causativum/kavzativ/vzročni glagol; cerkv.-slov. = cerkvenoslovansko; csl. = cerkvenoslovansko; č. = češko; čak. = čakavsko; del. = deležnik; dial. = dialektično; dim. = diminutiv; dovršn. = dovršnik; f. = femininum/ženski spol; franc. = francosko; fre. = francosko; furl. = furlansko; gen. = genitiv/rodilnik; gl. = glagol; gl. = glej; glag. = glagol; gluž. = zgornjelužiško; got. = gotsko; gr. = grško; gr. dor. = grškodorsko; grš. = grško; hebr. = hebrejsko; ide. = indoevropsko; idg. = indogermansko/indoevropsko; imp. = imperativ/velelnik; ir. = irsko; istro-it. = istrskoitalijansko; it. = italijansko; it.-ben. = italijanskobeneško; ital. = italijansko; izp. = izposojeno/izposojenka; izved. = izvedenka; kor. = koren; kor. = koroško; l. = leta; lat. = latinško; lit. = litovsko; litv. = litvansko/litovsko; loc. = lokativ/mestnik; lot. = lotiško/letsko; m = maskulinum/moški spol; madž. = madžarsko; mong.-turš. = mongolskoturško; mr. = malorusko/ukrajinsko; n. = nemško; nag. = naglas; nagl. = naglas; nč. = novočeško; nemšk. = nemško; ngn. = novogornjenemško/novovisokonemško; ngn. bav. = novogornjenemškobavarsko/novovisokonemškobavarsko; nom. = nominativ/imenovalnik; norv. = norveško; nvn. = novovisokonemško; obr. = obrazilo; osk. = oskijsko; osm. = osmansko; oz. = oziroma; p. = poljsko; perz. = perzijsko; polab. = polabsko; pp. = particip preterita/pretekli deležnik; prasl. = praslovansko; predp. = predpona; prm. = primerjaj; psl. = praslovansko; r. = rusko; redupl. = reduplikacija; rez. = rezijansko; rod. = rodilnik; samost. = samostalnik; sg. = singular/ednina; sh. = srbohrvaško; shrv. = srbohrvaško; skov. = skoval; skrt. = sanskrt; sl. = slovansko/slovensko; slov. = slovansko; sr.-lat. = srednjelatinsko; srgn. = srednjegornjenemško/srednjevisokonemško; srir. = srednjeirsko; st.-č. = staročeško; st.-r. = starorusko; st.-vn. = starovisokonemško; stcsl. = starocerkvenoslovansko; stgn. = starogornjenemško/starovisokonemško; stgršk. = starogrško; stisl. = staroislandsko; stizl. = staroislandsko; stpr. = staroprusko; str. = starorusko; stsl. = staroslovansko/starocerkvenoslovansko; stvn. = starovisokonemško; št. = štokavsko; štaj.-n. = štajerskonemško; štok. = štokavsko; toh. = toharsko; tolm. = tolminsko; trp.-sed. = trpnosedanji; umbr. = umbrijsko; ustv. = ustvaril; vzglaš. = vzglašen/prevojen; zlož. = zloženo

Viri in literatura

- Baudouin de Courtenay 1875 = Jan Baudouin de Courtenay, *Opyt fonetiki rezbjanskih govorov*, Varšava – Peterburg: È. Vende – k° – D. E. Kožančikov, 1875.
- Berneker 1908–1913 = Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch 1*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsverlag, 1908–1913.
- Bezljaj 1963 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Bezljaj 1976–2007 → ESSJ
- Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi 1–2*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica 6).
- ESSJ 1–5 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1–5*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: Mladinska knjiga – SAZU – ZRC SAZU, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007.
- Furlan 2010 = Metka Furlan, Ešče raz o praslavjanskem *govę, m. r., vin. p. *govens 'bos', *Ètimologija 2006–2008*, Moskva, 2010, 220–226.
- Jazbec 2007 = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).
- Koštiál 2010 = Rožana Koštiál, Življenjska pot profesorja Ivana Koštiála, v: *Cesarsko-kraljevo možko učiteljsiše v Kopru 1875–1909: slovenski oddelek*, ur. Mirjana Kontestabile Rovis – Jasna Čebren, Koper: Pokrajinski arhiv Koper = Archivio regionale di Capodistria, 2010, 90–100.
- Koštiál 2010a = Rožana Koštiál, Bibliografija prof. Ivana Koštiála, v: *Cesarsko-kraljevo možko učiteljsiše v Kopru 1875–1909: slovenski oddelek*, ur. Mirjana Kontestabile Rovis – Jasna Čebren, Koper: Pokrajinski arhiv Koper = Archivio regionale di Capodistria, 2010, 102–114.
- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895: elektronska izdaja*, ur. Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kamnik: Amebis, 2006.
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzontanizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1943 = Fran Ramovš, Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika, v: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1 (1938–1942)*, Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1943, 352–359.
- Rezijanski slovar (v pripravi) = *Rezijanski slovar*. Elektronski vnos za predvideni izid pri SAZU. Datoteko hrani Peter Weiss, Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta (GA): Rodopi, 1992 (Studies in Slavic and General Linguistics 18).
- Šlebinger 1925–1932 = Janko Šlebinger, Koštiál Ivan, v: *Slovenski biografski leksikon 1: Abraham–Lužar*, ur. Izidor Cankar – Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, 536–537.

Koštiál's *Slovenski etimološki besednjak* (Slovenian Etymological Dictionary)

Summary

The papers of Ivan Koštiál (1877–1949), kept by the manuscript department of the National and University Library in Ljubljana, also includes the material titled *Slovenski etimološki besednjak* (Slovenian Etymological Dictionary), which has been preserved on 760 sheets of various quality and format. The analysis of the material reveals that the author included the basic components of national etymological dictionaries in his manuscript that are also relevant and topical in modern etymology. Therefore, if the dictionary had been able to be completed, it would have still served as an important independent source of etymological information about Slovenian today. As an unfinished work that only highly specialized professionals can read today, it can serve as a reminder that the Slovenian etymological community did an injustice to Koštiál, who for unknown reasons was not invited to take part in the Academy's project *Etimološki slovar slovenskega jezika* (Slovenian Etymological Dictionary) and whose papers remained untouched, non-excerpted, and thus unused. This was probably because those that may have seen the *Slovenski etimološki besednjak* only saw flaws in it rather than an expert work, or simply ignored it.

Izrazi za spolovila v gradivu za Slovenski lingvistični atlas in pri Ivanu Koštiálu

Tjaša Jakop

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljeno narečno gradivo za poimenovanje spolnih organov, kot ga najdemo v gradivu za Slovenski lingvistični atlas, primerjalno s Koštiálovimi narečnimi izrazi za moški in ženski spolni organ, kot jih je leta 1909 objavil v prispevku z naslovom *Slovenisches erotisches Idiotikon* v reviji *Anthropophyteia*. Ker spada izrazje za spolovila med tabujsko, je pričakovati veliko pestrost in raznovrstnost leksemov za tovrstna poimenovanja.

Ključne besede: slovenščina, narečja, leksika, tabujsko izrazje

Expressions denoting sexual organs in material for the *Slovenian Linguistic Atlas* in the work of Ivan Koštiál

This article presents the dialect material connected with sexual organs that can be found in the material for *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas) and compares it to Ivan Koštiál's dialect expressions for male and female sexual organs that he used in his *Slovenisches erotisches Idiotikon* (Slovenian Erotic Dialect Dictionary), published in the journal *Anthropophyteia* in 1909. Because terminology connected with sexual organs is considered taboo, one can expect a large variety and diversity of lexemes.

Keywords: Slovenian, dialects, lexicon, taboo expressions

0 Predstavitev virov gradiva

V jeziku obstajajo besede in izrazi, ki jih obravnavamo kot tabu, npr. besede, ki opisujejo spolnost, s spolnostjo ali izločanjem povezane dele človeškega telesa (zlasti genitalije), njihove izločke (znoj, smrkelj, fekalije itd.) in njihove funkcije, ali slabšalne besede (negativna poimenovanja, zmerljivke, zbadljivke) ter kletvice. Tabuizirane besede so kulturno in/ali versko določene in imajo tako zlasti v narečjih več različic, saj je (bila) njihova raba omejena: malo zaradi okolice, še več pa zaradi govorcev samih (t. i. samocenzura).¹

Prispevek predstavlja narečno izrazje za spolne organe, kot ga najdemo v gradivu za Slovenski lingvistični atlas (SLA), in sicer primerjalno s Koštiálovimi

¹ V angleščini lahko najdemo npr. več kot 1000 izrazov za penis, okoli 1200 izrazov za vulvo oz. vagino in 800 izrazov za spolno občevanje (Allan – Burrridge 2006: 243).

narečnimi izrazi za spolovila, ki jih je leta 1909 objavil v 5. zvezku zbornika *Anthropophyteia* v prispevku *Slovenisches erotisches Idiotikon*.²

Jezikoslovec in folklorist Ivan Koštiál (1877–1949) se je zaradi moralizma, ki je takrat vladal na Slovenskem, raje odločil za objavo tovrstne tematike v tujini. Vendar pa je moralizem v določenih krogih pri nas vladal še pozneje, tudi po drugi svetovni vojni. Prvotna vprašalnica za SLA, ki jo je skupaj z osnovnim načrtom zanj leta 1934 pripravil jezikoslovec Fran Ramovš (1890–1952), je vsebovala vprašanja za *spolovilo* in glagole za *prdeti* in *pezdeti*, ki jih je dialektolog Jakob Rigler leta 1961 pri popravljanju in dopolnitvi vprašalnice z nekaterimi dodatnimi oblikami izpustil.³ Tako od leta 1961 pa vse do danes (razen nekaj redkih izjem) nimamo narečnega gradiva za poimenovanje spolovil.

Zaradi tabuiziranosti je gradivo (tj. besede) za spolne organe na terenu tudi težje dobiti; nekateri informatorji povejo, da se pri njih npr. spolnim organom reče *pizda* in *kurec*, vendar pa da oni sami tega ne govorijo. Pogosta je raba besed v njihovem prenesenem pomenu, bodisi zaradi podobnosti (npr. *češplja* oz. *češpa*, *češpljica*, *špranja*, *žemlja* 'žensko spolovilo'; *rep*, *štanga* 'moško spolovilo') bodisi zaradi funkcije oz. delovanja ali drugih lastnosti (npr. *lulek*, *bingelj* 'moško spolovilo'; *lulika*, *lulica*, *ta uscana* 'žensko spolovilo').

Koštiál je izraze za spolovila zbiral v krajih, kjer je bival in poklicno deloval, tj. na Primorskem (Koper, Goriško) in Dolenjskem (okolica Novega mesta), medtem ko narečno gradivo za SLA vsebuje izraze celotnega narečnega prostora, čeprav mreža krajev oz. govorov ni enakomerno porazdeljena, saj je zbiranje gradiva v prvih letih (do leta 1961) potekalo predvsem na zahodu (nekatera koroška in primorska narečja) ter v osrednjem prostoru (rovtarska, dolenska, gorenjska ter zahodna štajerska narečja) in ločeno od tega v panonski narečni skupini.⁴

1 Besedje za spolovilo (SLA V069)⁵

V pomenu 'spolovilo', tj. 'človeški organ za razmnoževanje', za kar se v knjižnem jeziku uporablja beseda *spolovilo*, najdemo v gradivu tako splošne kot specifične izraze za moško in/ali žensko spolovilo (npr. *spolovilo* : *pizda* in *kurec*), zato je

² Zbornik je izhajal v Leipzigu in je vseboval razprave s področja »razvojne zgodovine spolne morale«.

³ Ramovševo vprašalnico, ki je bila namenjena enemu samemu jezikovno zelo podkovanemu raziskovalcu (narečjeslovcu Tinetu Logarju), je bilo namreč treba poenostaviti in jo hkrati izboljšati (npr. dopolnjena slovnična vprašanja), da bi lahko kljub večjemu številu raziskovalcev in njihovi manjši usposobljenosti dosegli primerljive izsledke; pri tem je bilo nekaj vprašanj izpuščenih (med njimi tudi vprašanje za spolovilo).

⁴ V članku obravnavano gradivo je bilo zbrano za SLA, nekateri novejši podatki pa so bili zbrani za ta članek; gradivo za Cerško (T166) je npr. prispevala Karmen Kenda-Jež, gradivo za Spodnje Kraše (T314) pa Peter Weiss.

⁵ Narečno gradivo, ki je v arhivu za SLA sicer zapisano v fonetični transkripciji (gl. prilogo), je v prispevku poknjženo, upoštevajoč glasovne zakone posameznega govora, kot

gradivo v temle prispevku razdeljeno na tri razdelke: V069 *spolovilo*, V069m *moško spolovilo* in V069ž *žensko spolovilo*.

Vprašanje V069 (*spolovilo*) je vprašanje iz stare vprašalnice, zato odgovorov v točkah, ki so bile zapisane pozneje (tj. po letu 1961), večinoma ni (izjema so najnovejši zapisi gradiva, ki smo jih opravili člani dialektološke sekcije ISJ FR pri naknadnem zbiranju gradiva za SLA 1, ki je izšel leta 2011). Iz gradiva je razvidno, da mnogo narečij in govorov nima splošnega poimenovanja za spolovilo, poznajo le poimenovanja za moški in ženski spolni organ (gl. npr. op. v točki Blače – Vorderberg T003:⁶ »splošnega imena ni; glej spolovilo (moško) in spolovilo (žensko)«; podobno velja tudi za nekatere druge točke koroške (Borlje – Förolach T002, Podravlje – Föderlach T012), primorske (Štanjel T109, Matenja vas T144) in gorenjske narečne skupine (Šenčur T210). Eden od glavnih vzrokov za pomanjkljive odgovore je tabuiziranost tovrstnih poimenovanj (gl. še SLA 1: V068 *zadnjica* (1/56), V070 *prdeti* (1/57) in V071 *pezdeti* (1/58)).

Leksem *spolovilo*, prevzet iz knjižnega jezika, najdemo v točkah koroške (Vuzenica T051), rovtarske (Most na Soči T161), gorenjske (Bohinjska Bela T197) in štajerske narečne skupine (Luče T310, Ljubno ob Savinji T311, Oplotnica T355, Zafoš – Slovenska Bistrica T356) ter v točki prekmurskega narečja (Cankova T387), leksem *spol* pa v točki prleškega narečja (Videm ob Ščavnici T370). Leksem *sram* je značilen za obrobne govore: pojavi se na skrajnem severozahodu, v točki rožanskega (Loče – Latschach T011) in na severovzhodu, v točkah prekmurskega narečja (Gomilica T392, Nedelica T393, Velika Polana T394 in Hotiza T396), leksem *sramota* pa najdemo v točki gorenjskega narečja (Radovljica T201). Leksem *dimlje* imajo v primorski in rovtarski narečni skupini (Kolonkovec – Coloncovez T137, Črni Vrh T170). V primorskih narečjih (Avče T090, Opčine – Villa Opicina T136) poznajo tudi leksem *natura* (← furl. *natur*), ponekod v osrednjih in vzhodnih narečjih pa uporabljajo za spolovilo kar leksem *rit* (Črna pri Kamniku T216, Predgrad T285, Črnova T323, Gomilica T392, Velika Polana 394). Enkratni poimenovanji sta še *kosmatinje* v točki prleškega narečja (Miklavž pri Ormožu T377) in *mižerija* v kontrolni točki na Hrvaškem (Brest T413).

2 Besedje za moško spolovilo (SLA V069m)

V pomenu 'moško spolovilo' oz. 'penis', tj. 'moški spolni ud', za kar se v knjižnem jeziku uporablja beseda *pénis*, so najpogostejša poimenovanja *kurec* (v vseh narečnih skupinah), *klinec* (v vseh narečnih skupinah razen v koroški) in (*p*)*tič* (v primorski, rovtarski, gorenjski in štajerski narečni skupini).

so npr. popolna redukcija nenaglašanih samoglasnikov, akanje, soglasniške premene ipd. Primer: *spalabila* (Most na Soči T161) = *spolovilo*. – Veliki V pred trimestno številko pomeni številko vprašanja iz vprašalnice za SLA (prim. Benedik 1999: 26–86).

⁶ Veliki T pred trimestno številko pomeni točko kraja oz. govora iz SLA. Mreža krajev za SLA zajema 413 točk, tj. od T001 do T413 (prim. SLA 1.1: 12–14).

Leksem **kurec** je najpogostejši med leksemi; najdemo ga v severnopohorško-remšniškem (Pernice T049), terskem (Breginj T064), obsoškem (Trenta T067, Kred T069, Kobarid T070), kraškem (Solkan T097, Branik T104, Štanjel T109, Križ pri Trstu – Santa Croce T112), notranjskem (Vipava T131, Podnanos T133, Dutovlje T134, Planina T141, Senožeče T143), tolminskem (Most na Soči T161), cerkljanskem (Cerkno T166, Idrija T169), črnovrškem (Črni Vrh T170, Godovič T171), horjulskem (Logatec T173, Mala Ligojna T175), škofjeloškem (Zgornje Bitnje T187), selškem (Zgornja Sorica T188, Zali Log T189, Podlonk T190, Železniki T191) in gorenjskem narečju (Stražišče – Kranj T208, Cerklje na Gorenjskem T211) ter vzhodnogorenjskem podnarečju (Obrše T222, Krašnja T223, Moravče T224, Čemšenik T226), prav tako pa v dolenskem narečju (Plešivica T228, Rakek T232, Cerknica T234, Stari trg pri Ložu T237), vzhodnodolenskem podnarečju (Gabrje T275) in južnobelokranjskem narečju (Dragovanja vas T288). Na vzhodu ga najdemo v zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Gornji Grad T312, Spodnje Kraše T314, Mozirje T316), srednjesavinjskem (Motnik T317, Šentgotard T318, Vransko T319), kozjansko-bizeljskem (Kapele T349 z op. »vulgarno«, Mostec T351), slovenskogoriškem (Črešnjevci T368), prleškem (Videm ob Ščavnici T370, Ljutomer T374, Sveti Tomaž T376, Miklavž pri Ormožu T377, Ormož T381) in prekmurskem narečju (Cankova T387 in Gorica T388).

Drugi najpogostejši leksem je (**ptič**;⁷ zapisan je v terskem (Breginj T064), obsoškem (Trenta T067), briškem (Števerjan – San Floriano del Collio T087), kraškem (Solkan T097), notranjskem (Vipava T131, Podnanos T133, Planina T141, Senožeče T143), tolminskem (Most na Soči T161, Grahovo ob Bači T162), cerkljanskem (Cerkno T166, Idrija T169), črnovrškem (Godovič T171) in gorenjskem narečju (Stražišče – Kranj T208) ter v vzhodnogorenjskem podnarečju (Čemšenik T226), v zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Spodnje Kraše T314, Mozirje T316), srednjesavinjskem (Vransko T319) in prleškem narečju (Videm ob Ščavnici T370, Križevci pri Ljutomeru T372, Ormož T381) ter v Gorskem kotarju na Hrvaškem (Ravnice T411).

Tretji najpogostejši leksem je **klinec**, in sicer je zapisan v obsoškem (Kobarid T070), kraškem (Štanjel T109), tolminskem (Porezen T160), cerkljanskem (Cerkno T166, Idrija T169), črnovrškem (Črni Vrh T170), škofjeloškem (Zgornje Bitnje T187), selškem (Železniki T191, Praprotno T194) in gorenjskem narečju (Stražišče – Kranj T208) ter vzhodnogorenjskem podnarečju (Obrše T222, Krašnja T223), dolenskem (Cerknica T234, Stari trg pri Ložu T237), srednjesavinjskem (Šentgotard T318) in prleškem narečju (Križevci pri Ljutomeru T372).

Leksem **lulek** imamo zapisan v notranjskem (Jelšane T156), tolminskem (Porezen T160), dolenskem narečju (Stična T254) in vzhodnodolenskem podnarečju (Gabrje T275) ter severnobelokranjskem narečju (Grm pri Podzemlju T295), na vzhodu pa še v zgornjesavinjskem (Spodnje Kraše T314), srednještajerskem

⁷ Tudi v nemščini imajo za penis poimenovanje po raznih živalih, npr. *Maus* 'miš' ali *Vogel* 'ptič' (Borneman 1984: 1.73); prehod *pt* → *ft* (*ftič*) se pojavlja v vseh točkah prleškega narečja (T370, T372 in T381).

(Zibika T334) in kozjansko-bizeljskem narečju (Kapele T349, Mostec T351). Obliko **lulej** najdemo v podjurskem narečju (Grebinj – Griffen T034 in Ruda – Ruden T035), **lulček** pa v ziljskem (Kranjska Gora T009) in srednjesavinjskem narečju (Motnik T317).

Obliko **cuc** (< *cucь ← *cucati ‘sesati’) najdemo v ziljskem narečju (Brdo – Egg T001, Borlje – Förolach T002, Blače – Vorderberg T003), **carek** v dolenskem narečju (Vrhnika pri Ložu T238, Podgorica T243), **miš**⁸ v cerkljanskem narečju (Cerkno T166, Laniše T168), leksem **ta mali** v selškem (Železniki T191) in zgornjesavinjskem narečju (Mozirje T316), leksem **tiček** pa v tolminskem narečju (Porezen T160) in v Gorskem kotarju na Hrvaškem (Ravnice T411). Na vzhodu najdemo še: v prleškem narečju leksem **picék** (← *pica ‘kokoš, piščanec’) (Ljutomer T374, Miklavž pri Ormožu T377, Ormož T381), v prekmurskem narečju pa leksem **pu(j)ček**⁹ (← ‘piščal’ < *puibьkь ← *pujati ‘napihovati’) (Gorica T388, Kančevci T401, Slovenska vas – Rábatótfalu T405).

Zelo veliko je enkratnih poimenovanj, npr. **culič** (Bistrica – Feistritz an der Gail T004) v ziljskem narečju, **tica** (Loče – Latschach T011), **pimpej** (Teholica – Techelsberg T014) in **lumpej** (← nem. *Lump* ‘razcapanec’) (Radiše – Radsberg T023) v rožanskem narečju, **jajčman** (Bela – Vellach T030) in **cimbej** (Lepena – Leppen T031) v obirskem narečju, **mrcina** (Pernice T049) v severnophorsko-remšniškem narečju, **rep** (Trenta T067) v obsoškem narečju, **biba** (Vipava T131) in **premoženje** (Opčine – Villa Opicina T136) v notranjskem narečju, **cvilček** (Laniše T168) v cerkljanskem narečju, **janez**¹⁰ (Rakek T232) v dolenskem narečju, **care** (Predgrad T285) v južnobelokranjskem narečju, **pišček** (Ormož T381) v prleškem narečju, **cucek** (Kančevci T401) v prekmurskem narečju ter **pimpič** (Banfi T407) in **kos** (Ravnice T411) kontrolnih točkah na Hrvaškem. Nekatera enkratna poimenovanja nastopijo kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki; to so: **čurček** (Most na Soči T161) v tolminskem narečju, **črv** (Cerkno T166) in **šmarnica** (Idrija T169) v cerkljanskem narečju, **luli** (Gabrje T275) v vzhodnodolenskem podnarečju, **bingelj**;¹¹ **binga** in **štanga** (← nem. *Stange* ‘drog’) (Ljubno ob Savinji T311; Spodnje Kraše T314) v zgornjesavinjskem narečju, **cvekelj** (← nem. *Zweck* ‘žebelj, klinček’) (Videm ob Ščavnici T370), **cejak** in **meštija** (Miklavž pri Ormožu T377) v prleškem narečju ter **kosek** (Ravnice T411) v Gorskem kotarju na Hrvaškem.

Nekateri informatorji so navedli otroška poimenovanja za moški spolni organ, npr. **lumpej** z obrazložitvijo »ima fantek« (Radiše – Radsberg T023), **lulek** »otroško« (Jelšane T156), **luli** »otroško« (Gabrje T275), **čurček** »otrok ima čurček« (Most na Soči T161), **picék** »(pri fantkih)« (Miklavž pri Ormožu T377) in **kosek** »otroško« (Ravnice T411). Ob nekaterih izrazih je pripisano, da se uporabljajo šaljivo, npr. **cejak** ali **meštija** v prleškem narečju (Miklavž pri Ormožu T377). V posameznih točkah, kjer je bila informatorka ženska, so navedena le poimenovanja

⁸ Gl. prejšnjo opombo.

⁹ O prehodnem *j* v slovenskih narečjih gl. Ramovš (1924: 170–174).

¹⁰ Tudi v nemščini najdemo za penis osebnoimenska poimenovanja, kot npr. *Franz, Fritz, Hans, Hugo, Karl, Kasper, Peter* itd. (Borneman 1984: 1.73).

¹¹ Tudi v nemščini najdemo za penis poimenovanje *Bengel* (Borneman 1984: 1.73).

za ženska spolovila (npr. Vojnik T326). Čeprav je gradivo pomanjkljivo, pa je v točkah z odgovori teh navadno več – v enem govoru lahko najdemo za moško spolovilo celo tri (npr. Ljubno ob Savinji T311: *kurec*, *tič* in *bingelje*) ali štiri različna poimenovanja (npr. Idrija T169: *kurec*, *klinec*, *šmarnica* in *tič*).

Pri izrazih za moški spolni organ najdemo v posameznih točkah zapisan tudi leksem za moda, npr. *jajca* v točkah koroške (Leppen – Lepena T031), primorske (Solkan T097, Podnanos T133), rovtarske (Črni Vrh T170, Mala Ligojna T175), gorenjske (Zgornja Sorica T188, Okrog pri Motniku T221), štajerske (Mostec T351) in panonske narečne skupine (Miklavž pri Ormožu T377), *mošnja* v točkah koroške (Leppen – Lepena T031), rovtarske (Črni Vrh T170) in panonske narečne skupine (Miklavž pri Ormožu T377) in *moda* v točki koroške narečne skupine (Radsberg – Radiše T023).

3 Besedje za žensko spolovilo (SLA V069ž)

V pomenu 'žensko spolovilo' oz. 'vulva', za kar se v knjižnem jeziku uporablja beseda *vũlva*, so najpogostejša poimenovanja *pizda* (v vseh narečnih skupinah), *finka*, *češplja* oz. *češpa* ter *pička*.

Najpogostejši leksem za žensko spolovilo je *pizda*, ki ga najdemo v skoraj vseh slovenskih narečjih: v ziljskem (Brdo – Egg T001, Borlje – Förolach T002, Blače – Vorderberg T003, Bistrica – Feistritz an der Gail T004), rožanskem (Loče – Latschach T011, Teholica – Techelsberg T014), podjurskem (Grebini – Griffen T034), terskem (Flipan – Flaipano T060), obsoškem (Trenta T067, Kred T069, Kobarid T070), kraškem (Solkan T097, Branik T104, Štanjel T109, Križ pri Trstu – Santa Croce T112), notranjskem (Vipava T131, Podnanos T133, Planina T141, Senožeče T143), tolminskem (Porezen T160, Most na Soči T161, Grahovo ob Bači T162), cerkljanskem (Cerkno T166, Idrija T169), črnovrškem (Črni Vrh T170, Godovič T171), škofjeloškem (Zgornje Bitnje T187), selškem (Zgornja Sorica T188, Zali Log T189, Podlonk T190, Železniki T191, Praprotno T194), gorenjskem narečju (Stražišče – Kranj T208, Cerklje na Gorenjskem T211) in vzhodnogorenjskem podnarečju (Obrše T222, Krašnja T223, Moravče T224, Čemšenik T226), dolenskem narečju (Plešivica T228, Rakek T232, Cerknica T234, Stari trg pri Ložu T237, Stična T254) in vzhodnodolenskem podnarečju (Gabrje T275), južnobelokranjskem (Dragovanja vas T288), zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Gornji Grad T312, Mozirje T316), srednjesavinjskem (Motnik T317, Šentgotard T318, Vransko T319, Vojnik T326), srednještajerskem (Zibika T334), kozjansko-bizeljskem (Kapele T349, Mostec T351 z op. »emocionalno«), prleškem (Videm ob Ščavnici T370, Križevci pri Ljutomeru T372, Ljutomer T374, Sveti Tomaž T376, Miklavž pri Ormožu T377, Ormož T381) in prekmurskem narečju (Cankova T387, Gorica T388).

Pogosta poimenovanja so tudi:

– *finka* (← 'koklja') v obirskem (Bela – Vellach T030, Lepena – Leppen T031), kraškem (Solkan T097, Štanjel T109), notranjskem (Vipava T131, Podnanos

T133, Dutovlje T134), tolminskem (Porezen T160), cerkljanskem (Cerkno T166), selškem (Železniki T191), gorenjskem narečju (Cerklje na Gorenjskem T211) in vzhodnogorenjskem podnarečju (Čemšenik T226), dolenskem (Cerknica T234), zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Spodnje Kraše T314, Mozirje T316) in srednjesavinjskem narečju (Motnik T317, Šentgotard T318, Vransko T319, Vojnik T326) ter v Gorskem kotarju na Hrvaškem (Ravnice T411);

– **češpa**¹² (← nar. avstr. nem. *Zweschen* ‘češplja, podolgovata sliva’) v obsoškem (Trenta T067), kraškem (Štanjel T109), notranjskem (Planina T141), tolminskem (Porezen T160, Most na Soči T161, Grahovo ob Bači T162), cerkljanskem (Idrija T169), črnovrškem (Črni Vrh T170), horjulskem (Mala Ligojna T175), škofjeloškem (Zgornje Bitnje T187) in v zahodnem delu dolenskega narečja (Rakek T232, Cerknica T234, Stari trg pri Ložu T237);

– **češplja** (-lj- je verjetno iz moške oblike *č(v)ešpelj*, izpričane v podjunskem, mežiškem in severnopohorsko-remšniškem narečju; gl. še Thesaurus 2: 119) v gorenjskem narečju (Stražišče – Kranj T208) in vzhodnogorenjskem podnarečju (Čemšenik T226), vzhodnem delu dolenskega narečja (Stična T254), v zgornjesavinjskem (Mozirje T316) in srednjesavinjskem narečju (Vransko T319);

– **pička** v ziljskem (Kranjska Gora T009), terskem (Breginj T064), obsoškem (Trenta T067), notranjskem (Vipava T131), gorenjskem narečju (Valburga T212) in vzhodnogorenjskem podnarečju (Obrše T222, Krašnja T223), dolenskem narečju (Cerknica T234) in vzhodnodolenskem podnarečju (Gabrje T 275 z op. »novejšek«), zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Spodnje Kraše T314) in srednjesavinjskem narečju (Šentgotard T318, Vojnik T326);

– **cura** v ziljskem (Brdo – Egg T001, Borlje – Förolach T002, Blače – Vorderberg T003), rožanskem (Loče – Latschach T011), gorenjskem (Valburga T212), dolenskem (Cerknica T234), južnobelokranjskem (Predgrad T285) in kozjansko-bizeljskem narečju (Mostec T351);

– **šiška** v kraškem (Solkan T097), cerkljanskem (Laniše T168) in črnovrškem narečju (Godovič T171), vzhodnogorenjskem podnarečju (Čemšenik T226), zgornjesavinjskem (Spodnje Kraše T314) in srednjesavinjskem narečju (Vojnik T326).

Manj pogosta poimenovanja so še: **lulika** v srednjesavinjskem (Motnik T317), prleškem (Ljutomer T374) in prekmurskem narečju (Kančevci T401) ter kontrolni točki na Hrvaškem (Banfi T407), **špranja** v obsoškem (Trenta T067, Laniše T168), dolenskem narečju (Rakek T232) in kontrolni točki na Hrvaškem (Ravnice T411), **luknja** v zgornjesavinjskem (Ljubno ob Savinji T311, Spodnje Kraše T314) in prleškem narečju (Miklavž pri Ormožu T377), **piška** v obsoškem narečju (Kred T069, Kobarid T070) in vzhodnodolenskem podnarečju (Gabrje T275), **žemlja** (← srvnem. *sěmel(e)* (> nem. *Semmel* ‘zemlja’)) v gorenjskem narečju (Kranjska Gora T009, Stražišče – Kranj T208, Valburga T212), **fajfa** (← nem. *Pfeife* ‘pipa, čedra’)

¹² Tudi v nemščini imajo med mnogimi poimenovanji za ženski spolni organ poimenovanja po raznih vrstah sadja, npr. *Zwetsche*, *Zwetschge*, *Zwetschke* ‘češplja oz. sliva’ in *Feige* ‘figa’ (Borneman 1984); prav tako v angleščini, npr. *plum* ‘češplja oz. sliva’ ali *fig* ‘figa’ (Allan – Burridge 2006: 195).

v kraškem (Solkan T097), notranjskem (Podnanos T133) in tolminskem narečju (Grahovo ob Bači T162), *figa*¹³ (← srvnem. *vīge* 'nič' (> nem. *Feige* 'figa'); plodovi, ki se na kakem področju pojavljajo v izobilju, veljajo za malo ali sploh nič vredne) v ziljskem (Blače – Vorderberg T003) in cerkljanskem narečju (Cerkno T166), *lula* v notranjskem (Senožeče T143) in gorenjskem narečju (Valburga T212), *lulica* v notranjskem (Jelšane T156) in severnobelokranjskem narečju (Grm pri Podzemlju T295), *šoja* v cerkljanskem (Cerkno T166) in zgornjesavinjskem narečju (Spodnje Kraše T314) in *boca* (v vzhodnih narečjih tudi poimenovanje za *dekle* ← morda hr. *boca* 'steklenica') v prekmurskem narečju (Gorica T388, Slovenska vas – Rábatótfalu T405).

Veliko je enkratnih poimenovanj, npr. *čonja* z op. »manjša« in *črboninja* z op. »večja« v rožanskem narečju (Radiše – Radsberg T023), *kojona* v terskem narečju (Flipan – Flaipano T060), *fuflja* v cerkljanskem narečju (Cerkno T166), *ta mala* v selškem narečju (Železniki T191), *curica* v dolenskem narečju (Vrhnika pri Ložu T238), *frcaja* v prleškem narečju (Križevci pri Ljutomeru T372) in *veseličica* v prekmurskem narečju (Kančevci T401). Nekatera enkratna poimenovanja nastopijo kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki; to so: *čunči* v rožanskem narečju (Radiše – Radsberg T023), *kuča* v obsoškem narečju (Trenta T067), *filipina* ali *parušula* (← furl. *parüssule* 'ptica sinica (parus major)'; it. *parusolla*) v kraškem narečju (Solkan T097), *cimbra* (← '(drobna) vrsta slive ali češplje') v kraškem narečju (Štanjel T109), *ta uscana* (Železniki T191) v selškem narečju, *šema* v vzhodnogorenjskem podnarečju (Čemšenik T226), *češpljica* v dolenskem narečju (Cerknica T234), *šnola* (← nem. *Schnalle* 'zaponka; vulva; češplja') v zgornjesavinjskem narečju (Mozirje T316) in *cuca* v prleškem narečju (Miklavž pri Ormožu T377).

Nekateri informatorji so navedli otroška poimenovanja za ženski spolni organ, npr. *lulica* »otroško« (Jelšane T156), *piška* »otroško« (Gabrje T275) ali *čunči* »ima punčka« (Radiše – Radsberg T023). Ob nekaterih izrazih je v posameznih točkah pripisano, da se uporabljajo šaljivo, npr. *finka*, ali pa je poimenovanje označeno kot prikupno, npr. *češpljica* (Cerknica T234). Čeprav je gradivo pomanjkljivo, pa je v točkah, kjer so odgovori zapisani, teh navadno več – v enem govoru lahko najdemo za žensko spolovilo tri (npr. Podnanos T133: *pizda*, *fajfa*, *finka*), štiri (npr. Ljubno ob Savinji T311: *pizda*, *pička*, *finka*, *luknja*), pet (npr. Čemšenik T226: *pizda*, *češplja*, *šiška*, *šema*, *finka*) ali celo šest različnih poimenovanj (npr. Solkan T097: *pizda*, *fajfa*, *šiška*, *finka*, *parušula*, *filipina*).

4 Primerjava gradiva za SLA s Koštiálovim narečnim gradivom

V gradivu za SLA najdemo 39 izrazov za moški spolni organ. Koštiál (1909: 9–10) jih je zapisal 27 (1. *kurec*, 2. *kuc*, 3. *cuk*, 4. *klinec*, 5. *janezek*, 6. *čepek*, 7. *bingelj*, 8. *bingeljček*, 9. *pinkelj*, *pinkeljček*, 10. *pic*, 11. *picek*, 12. *pinček* (< *pinka*

¹³ Gl. prejšnjo op.

‘žensko spolovilo’), 13. *bibiš*, 14. (*p*)*tiček*, [...] 17. *lulek*, 18. *cerek*, 19. *čuček*, 20. *cucelj* (< *cuca* ‘žensko spolovilo’), 21. *jožek*, 22. *klen*, 23. *tretja noga*, *nožka*, 24. *pinčič* (< *pinka* ‘žensko spolovilo’), 25. *pipek*, 26. *bodec*, 27. *cima*) in dodal še dva izraza za moda: 15. *moda*, 16. *jajca*, ki ju najdemo tudi v gradivu za moški spolni organ za SLA (gl. razdelek 2). Medtem ko v gradivu za SLA najdemo 35 izrazov za ženski spolni organ, jih je Koštiál (1909: 10) naštel 21: 1. *cuca*, 2. *čučka*, 3. *češpa*, *češblja*, 4. *kurica*, 5. *kunda*, 6. *kundra*, 7. *kuca*, 8. *kučka*, 9. *luknja*, 10. *pizda*, 11. *finka*, 12. *pinka*, 13. *pica*, *pic(i)ka*, 14. *pička*, 15. *piška*, 16. *figa*, 17. *fajfa*, 18. *mačka*, 19. *veha*, 20. *kima*, 21. *žemlja*. V gradivu za SLA najdemo še dodatnih 10 izrazov za splošno poimenovanje spolovila (gl. razdelek 1), ki jih Koštiál ni zapisal.

Nekateri od izrazov, ki jih je Koštiál zabeležil, so splošno slovenski, tj. razširjeni po celotnem slovenskem jezikovnem prostoru (npr. *kurec*, *klinec*, *lulek*; *pizda*, *finka*), drugi so ožje pokrajinsko omejeni. Koštiál je pripisal krajevno oz. pokrajinsko oznako le pri nekaterih leksemih; kjer tega pripisa ni, lahko sklepamo, da so ti leksemi bolj razširjeni. Izrazi, ki jih najdemo tako v SLA kot pri Koštiálu, so: *kurec*, *klinec*, *lulek*, (*p*)*tiček*, *picék* ‘moški spolni organ’; *pizda*, *finka*, *češplja* oz. *češpa*, *pička*, *piška* (Koštiál: Dolenjska), *žemlja*, *luknja*, *fajfa*, *figa* in *cuca* ‘ženski spolni organ’.

Izrazi, ki so izpeljani iz iste besedotvorne podstave: *janez* (SLA: dolensko narečje) in *janezek* (Koštiál: Kranjska); *bingeljč* (SLA: zgornjesavinjsko narečje) in *bingelj* (Koštiál), *bingeljček* (Koštiál: v otroškem govoru na Dolenjskem); *curek* (SLA: dolensko narečje) in *cerek* (Koštiál); *cuc* (SLA: ziljsko narečje), *cucek* (SLA: prekmursko narečje) in *cucelj* (Koštiál) za moški spolni organ; *biba* (SLA: notranjsko narečje) in *bibiš* (Koštiál: severna Istra).

Izrazi, ki jih je zapisal samo Koštiál, so: *kuc* (Slovenske gorice), *cuk* (Štajerska), *čepék* (Goriška), *pinkelj*, *pinkeljček* (Primorska in Kranjska), *pic* (Slovenske gorice); *pinček* (Kras), *pinčič*, *čuček* ‘psiček, ščene’, *jožek*, *tretja noga* ali *nožka* ‘nožica’,¹⁴ *pipek* ‘petelin’, *bodec* ‘želo, bodica’ (Štajerska), *cima* (Dolenjska) za moški spolni organ; *čučka* (Kras), *kurica* ‘kokoška’, *kunda* (vzhodna Slovenija), *kundra*, *kuca* (Koštiál: Notranjska), *pinka*, *pica*, *pic(i)ka* ‘kokoška’, *mačka*, *veha* ‘odprtina na vrhu soda’, *kima* (< lat. *cunus* ‘vulva’) za ženski spolni organ.

Večina teh leksemov je zapisana tudi v Pleteršnikovem slovarju (1894–1895), npr. *kûc*, *cûk*, *pic*, *bôdæc* in *cîma* za moški spolni organ; *kûca*, *kûrica*, *pînka* in *pîca* za ženski spolni organ. Sicer pa v Pleteršnikovem slovarju najdemo tudi veliko leksemov, ki jih vsebuje gradivo za SLA, npr. *dîmlje*, *natûra*, *srâm*, *sramôta* za spolovilo na splošno; *kûræc*, *picæk* za moški spolni organ; *cûca*, *fînka*, *kûca*, *pîčka*, *pîzda*, *šêma* za ženski spolni organ.

¹⁴ Tudi v nemščini najdemo za penis poimenovanje *dritter Fuß* ‘tretja noga’ (Borneman 1984: 1.73).

5 Zaključek

Glede na dejstvo, da je Koštiál zbiral gradivo na omejenem geografskem področju (okolica Kopra, Gorice in Novega mesta), je njegov nabor leksemov za spolovila precej pester, zlasti ker je bilo zaradi takratnega moralizma od ljudi težje dobiti tovrstne podatke. Tudi gradivo za SLA bi lahko bilo znatno bogatejše in pestrejše, saj se je zbiralo na celotnem ozemlju slovenskega jezika, pri zapisovanju pa je sodelovalo veliko ljudi (od jezikoslovcev in učiteljev do študentov slavistike oz. slovenistike) v daljšem časovnem obdobju (od konca druge svetovne vojne do danes), vendar zaradi izključitve teh vprašanj iz vprašalnice leta 1961 večina zapisov po tem letu ne vsebuje poimenovanj za spolovila. Šele v zadnjih nekaj letih so nekateri jezikoslovci pri zbiranju na terenu ponovno spraševali po teh izrazih in vsaj malo zapolnili vrzel v narečnem gradivu, vendar bi primanjkljaj lahko popravili le s ponovnim sistematičnim zbiranjem na terenu v vseh točkah, kjer teh odgovorov ni, to pa je v približno treh četrtinah vseh krajevnih govorov iz mreže SLA.

Krajšave

avstr.	avstrijsko
furl.	furlansko
gl.	glej
hr.	hrvaško
it.	italijansko
lat.	latinsko
nar.	narečno
nem.	nemško
op.	opomba
srvnem.	srednjevisokonemško
T	(pred trimestno številko) točka SLA, npr. T001 (prim. SLA 1.1: 12–14)
V	(pred trimestno številko) vprašanje za SLA, npr. V001 (prim. Benedik 1999: 26–86)

Simboli

*	rekonstrukcija
<	se je razvilo iz
>	se je razvilo v
←	tvorjeno iz
‘xxx’	pomen

Literatura

- Allan – Burridge 2006 = Keith Allan – Kate Burridge, *Forbidden Words: Taboo and Censoring of Language*, Cambridge idr.: Cambridge University Press, 2006.
- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999.
- Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1–5*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU, 1976–2007.
- Borneman 1984 = Ernest Borneman, *Sex im Volksmund: die sexuelle Umgangssprache des deutschen Volkes: Wörterbuch [und Thesaurus]: [der obszöne Wortschatz der Deutschen]*, Herrsching: Pawlak, 1984.
- Jakop 2007 = Tjaša Jakop, Besedje za bratranca in sestrično v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA), *Merkujev zbornik = Jezikoslovni zapiski* 13 (2007), št. 1–2, 189–194 + 2 pril.
- Jakop 2011 = Tjaša Jakop, The variety and richness of words for relatives in Slovene, v: *Language Variation – European perspectives III: selected papers from the 5th International Conference on Language Variation in Europe (ICLAVE 5), Copenhagen, June 2009*, ur. Frans Gregersen idr., Amsterdam – Philadelphia (PA): John Benjamins, 2011 (Studies in Language Variation 7), 227–238.
- Koštiál 1909 = J.[ohannes = Ivan] Koštiál, Slovenisches erotisches Idiotikon, v: *Anthropophyteia* 5 (1909), ur. Friedrich S. Krauss, 9–12.
- Logar 1956 = Tine Logar, Dialektološke študije IX: Značilnosti kojščanskega govora, *Slavistična revija* 9 (1956), št. 1, 34–44. (Ponatis v: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 72–78.)
- Logar – Rigler 1993 = Tine Logar – Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: MK, 1993 (zemljevid).
- Motschenbacher 2012 = Heiko Motschenbacher, *An Interdisciplinary Bibliography on Language, Gender and Sexuality (2000–2011)*, Amsterdam – Philadelphia (PA): John Benjamins, 2012.
- Pirona = Giulio Andrea Pirona – Ercole Carletti – Giov.[anni] Batt.[ista] Corgnali, *Il Nuovo Pirona: vocabolario friulano, aggiunte e correzioni riordinate da Giovanni Frau*, Udine: Società filologica friulana, 2001 (¹1935, ²1996).
- Pleteršnik 1894–1895 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895. (Ponatis: Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: transliterirana izdaja 1–2*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).)
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: konzontanizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I/2).
- Rožman 2000 = Irena Rožman, Prispevki profesorja Ivana Koštiála v Anthropophytei, v: *Kolesar s Filozofske: zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr.*

- Vilka Novaka*, ur. Janez Bogataj – Ingrid Slavec Gradišnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2000 (Župančičeva knjižnica 4), 239–248.
- Skok 1971–1974 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1: A–J, 1971; 2: K–poni¹, 1972; 3: poni²–Ž, 1973; 4: kazala, 1974, ur. Mirko Deanović – Ljudevit Jonke, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SLA = *Slovenski lingvistični atlas*, arhiv dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana, listkovno in zvezkovno gradivo za vprašanje V069.
- SLA 1.1 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1.1: človek (telo, bolezni, družina): atlas*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- SLA 1.2 = Jožica Škofic idr., *Slovenski lingvistični atlas 1.2: človek (telo, bolezni, družina): komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Snoj 2001 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003 (1997).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1: A–H, 1970; 2: I–Na, 1975; 3: Ne–Pren, 1979; 4: Preo–Š, 1985; 5: T–Ž, 1991, Ljubljana: SAZU oz. (od 4. knjige naprej) SAZU – ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- Thesaurus 2 = *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten 2: C–dn*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1987.

Expressions denoting sexual organs in material for the *Slovenian Linguistic Atlas* in the work of Ivan Koštiál

Summary

Language contains words and expressions that are considered taboo. They include words describing sexuality and certain parts of the human body (especially the genitals), their excretions (sweat, snot, feces, etc.), and their functions. Especially in dialects, forbidden words thus have several variants because their use is (and was) limited. This article presents the dialect material connected with sexual organs that can be found in the material for *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, SLA) and compares it to Ivan Koštiál's dialect expressions for male and female sexual organs that he used in his *Slovenisches erotisches Idiotikon* (Slovenian Erotic Dialect Dictionary), published in the journal *Anthropophyteia* in 1909. Even though Koštiál collected material in a limited geographical area (around Koper, Gorizia, and Novo Mesto), his selection of lexemes denoting sexual organs is quite diverse. Compared to this, the material for the SLA could have been significantly richer and more diverse because it was collected across the entire Slovenian-speaking territory by a large number of people (from linguists and schoolteachers

to students of Slavic and Slovenian studies) over a long time period (from the end of the Second World War to the present). However, because these questions were removed from the questionnaire in 1961, the majority of records made thereafter do not contain expressions denoting sexual organs. Only in the past few years have some linguists have again begun asking about these expressions in their fieldwork, but this deficit could only be overcome by new systematic field collection focusing on all the points where these answers were not provided; this means approximately three-quarters of all the points in the SLA network.

Priloga: Gradivo

SLA V069 ‘spolovilo’

T011 srâm	T311 spələvîlə
T051 społovîəló	T323 rĕt
T090 nãtūra	T355 spolo'vəľu
T136 natūra	T356 społovĕjlo
T137 dîmljĕ	T370 spəl
T161 spalabîla	T377 kɔsmatîĕ
T170 dîmlĕ	T387 społə'vilə
T197 spoúĭu	T392 srâm, rĭt
T201 sramóta	T393 srâm
T216 rĕt	T394 srâm, rĭt
T285 rĭt	T396 srâm
T310 społovîlə	T413 mĭ'žɛ:tja

SLA V069m ‘moško spolovilo’

T001 cúc	T069 kûrc
T002 cúc	T070 klĭnc, kûrc
T003 cúc	T087 'ti:ĕ
T004 cûlăĕ	T097 tíĕ, kûrc (jâjca ‘moda’)
T009 lûlĕăk	T104 kûrc
T011 tícã	T109 kûrc, klĭnc
T014 pì:mpi	T112 kûrc
T023 lù:mpi (mó:de ‘moda’)	T131 kûrc, tĕĕ, bĭba
T030 jâ:jĕmən	T133 kûrc, tĕĕ (jâjca ‘moda’)
T031 ci:m̂bi (já:jce, mó:šna ‘moda’)	T134 kûrc
T034 lù:lej	T136 prĕmožĕnĕ
T035 lú:li	T141 kûrc, tĕĕ
T049 ['ma:] 'kɔrc[a], mər'ci:na	T143 kûrc, tĕĕ
T064 kûrc, tăĕ	T156 'lu:lăk
T067 kûrc, tĕĕ, rĕp	T160 lûlĕk, tíĕk, klĭnc

T161	těč, kûrc, čûrčk/čûrčk	T275	kù:rac/kù:rc, lù:lək, lù:li
T162	těč	T285	cúre
T166	kûrc, těč, měš, klînc, č'rou	T288	kûrac
T168	měš, cvílčk	T295	lûlək
T169	kûrc, klînc, šmârŋca, těč	T311	kûrc, těč, bîŋgɫc
T170	kûrc, klînc (môšŋe, jâjca 'moda')	T312	kûrc
T171	kûrc, těč	T314	'lulək, 'təč, 'kurc, š'tâ:ŋga, 'biŋga
T173	kûrc	T316	kûrc, te mâli, těč
T175	kûrc (jâjca 'moda')	T317	kûrc, lûlčək
T187	kûrc, klînc	T318	kûrc, klînc
T188	kûrc (jâjca 'moda')	T319	kûrc, těč
T189	kûrc	T334	lûlek,
T190	kûrc	T349	'lû:lek, 'ku:rc
T191	klînc, kûrc, ta mâl	T351	kûrc, lòlək (jâjca 'moda')
T194	klînc	T368	kûrc
T208	kûrc, klînc, těč	T370	kûrc, ftič, cvèkl
T211	kûrc	T372	klînc, ftič
T221	(jâjca 'moda')	T374	kûrc, piček
T222	klînc, kûrc	T376	kûrc
T223	klînc, kûrc	T377	kûrc, piček, cè'ok, meštriŋa (jâjca, mōšjâ 'moda')
T224	kûrc	T381	ftič, piček, kûrc, 'pi:šek
T226	kûrc, těč	T387	'kurac
T228	kûrc	T388	pûjček, kôrc
T232	kûrc, jânes	T401	'pü:čək, 'cû:ičək
T234	klînc, kûrc	T405	'pö:čək
T237	klînc, kûrc	T407	'pi:mpič
T238	cərək/cərək	T411	'kuos, 'teč, 'ku:sək, 'tičək
T243	cúrək		
T254	lûljik		

SLA V069ž 'žensko spolovilo'

T001	cúrã, pizďã	T060	pì:zda, kojò:na
T002	cúra, pizda	T064	pîčka
T003	cúrã, fiã, pizďã	T067	pízda, píčka, kúča, špráña, č'ěšpa
T004	pizďã	T069	pîška, pizdã
T009	žeml'a, pîčka	T070	pízda, pîška
T011	cúrã, pízďã	T097	pízda, fãjfa, šiška, fínka, parûšula, filipîna
T014	pí:zda	T104	pízda
T023	čó:jã, čərbó:nijã, čú:nči	T109	pízda, fínka, č'ěšpa, cîmbra
T030	fi:ŋka	T112	pízda
T031	fi:nka/fi:m?ã	T131	pízda, pîčka, fiŋka
T034	pí:zda		

T133	pîzda, fâjfa, fîŋka	T237	pîzda, čêšpa
T134	fîŋka	T238	cûra
T141	pîzda, čêšpa	T254	pîzda, čiešplë
T143	pîzda, lûla	T275	pî:zda, pî:čka, pî:ška
T156	'lu:lîca	T285	cûra
T160	pîzda, çêšpa, fîŋka	T288	pîzda
T161	pîzda, č'êšpa	T295	lûlca
T162	fâjfa, čîšpa, pîzda	T311	pîzda, pîčka, fîŋka, lûkña
T166	pîzda, 'fufla, fîŋka, fîya, 'šuoje	T312	pîzda
T168	šprâjne, šîška	T314	'šîška, 'fîŋka, 'pîčka, 'šô:ja, 'lukne
T169	pîzda, čêšpa	T316	fîŋka, pîzda, šnôla, čêšpla
T170	pîzda/pîzda, čêšpa	T317	pîzda, lûlka, fîŋka
T171	pîzda, šîška	T318	pîčka, pîzda, fîŋka
T175	čêšpa	T319	pîzda, fîŋka, čêšpla, šîška
T187	pîzda, čîšpa	T326	fîŋka, pîčka, pîzda
T188	pîzda	T334	pîjzda
T189	pîzda	T349	'pi:zda
T190	pîzda	T351	pîzda, cûra
T191	ta mâla, pîzda, fîŋka, ta uscâna	T370	pîzda
T194	pîzda	T372	pîzda, fîçäja
T208	pîzda, čêšpla, žëmla	T374	pîzda, 'lulîka
T211	pîzda, fîŋka	T376	pîzda
T212	cûra, lûla, pîčka, žëmla	T377	pîzda, lûkja, cûca
T222	pîzda, pîčka,	T381	pîzda
T223	pîčka, pîzda	T387	'pi:jzda
T224	pîzda	T388	bôcã, pîjzda
T226	pîzda, čêšpla, šîška, šëma, fîŋka	T401	'lulîka, vãsãličîca
T228	pîzda	T405	'bu:oca
T232	pîzda, šprâjna, čêšpa	T407	'lu:lîka
T234	cûra, pîzda, fîŋka, čêšpa, čêšp ca, pîčka	T411	'fi:ŋka, šp'ra:jna

Vprašanje:

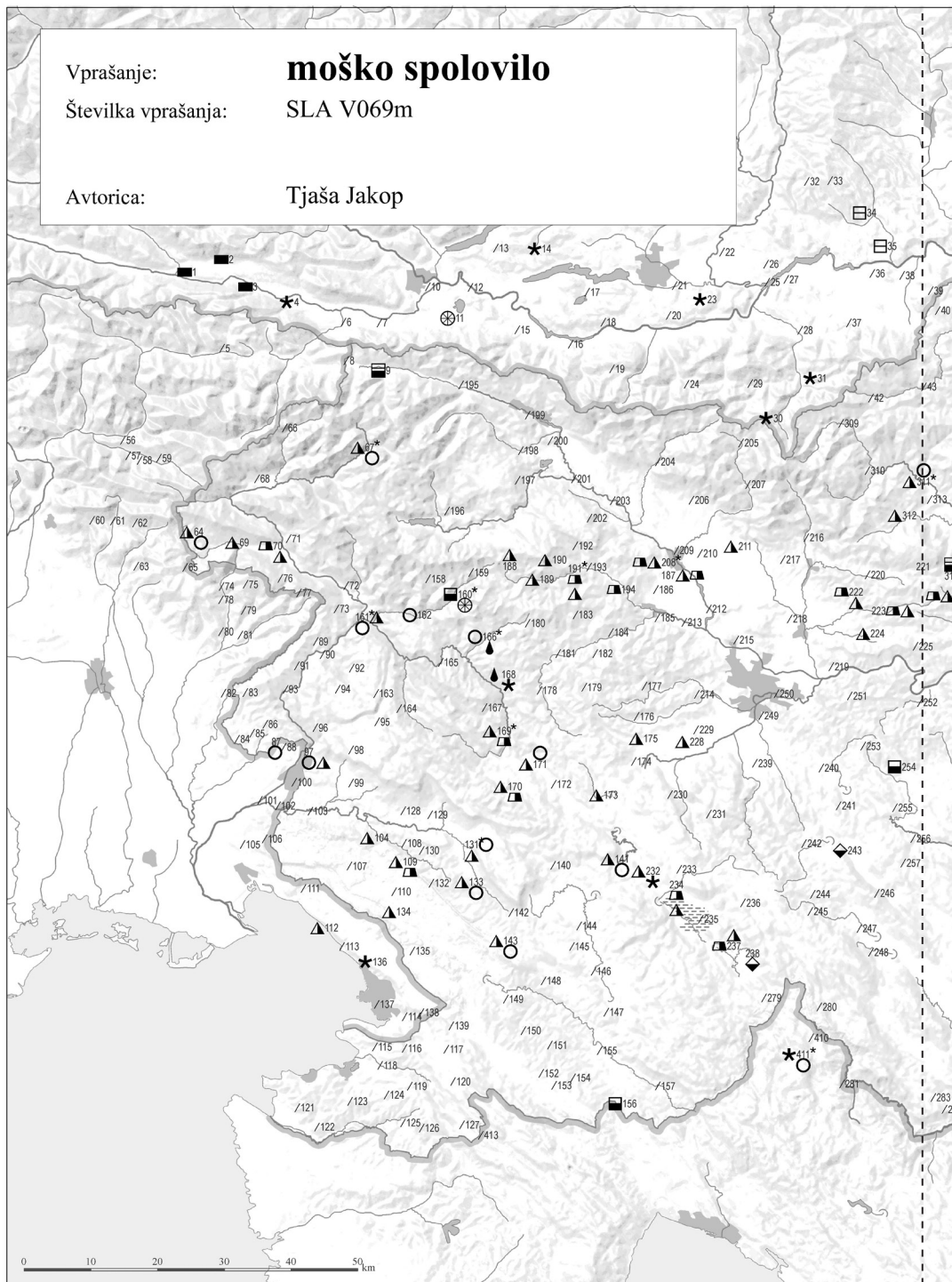
moško spolovilo

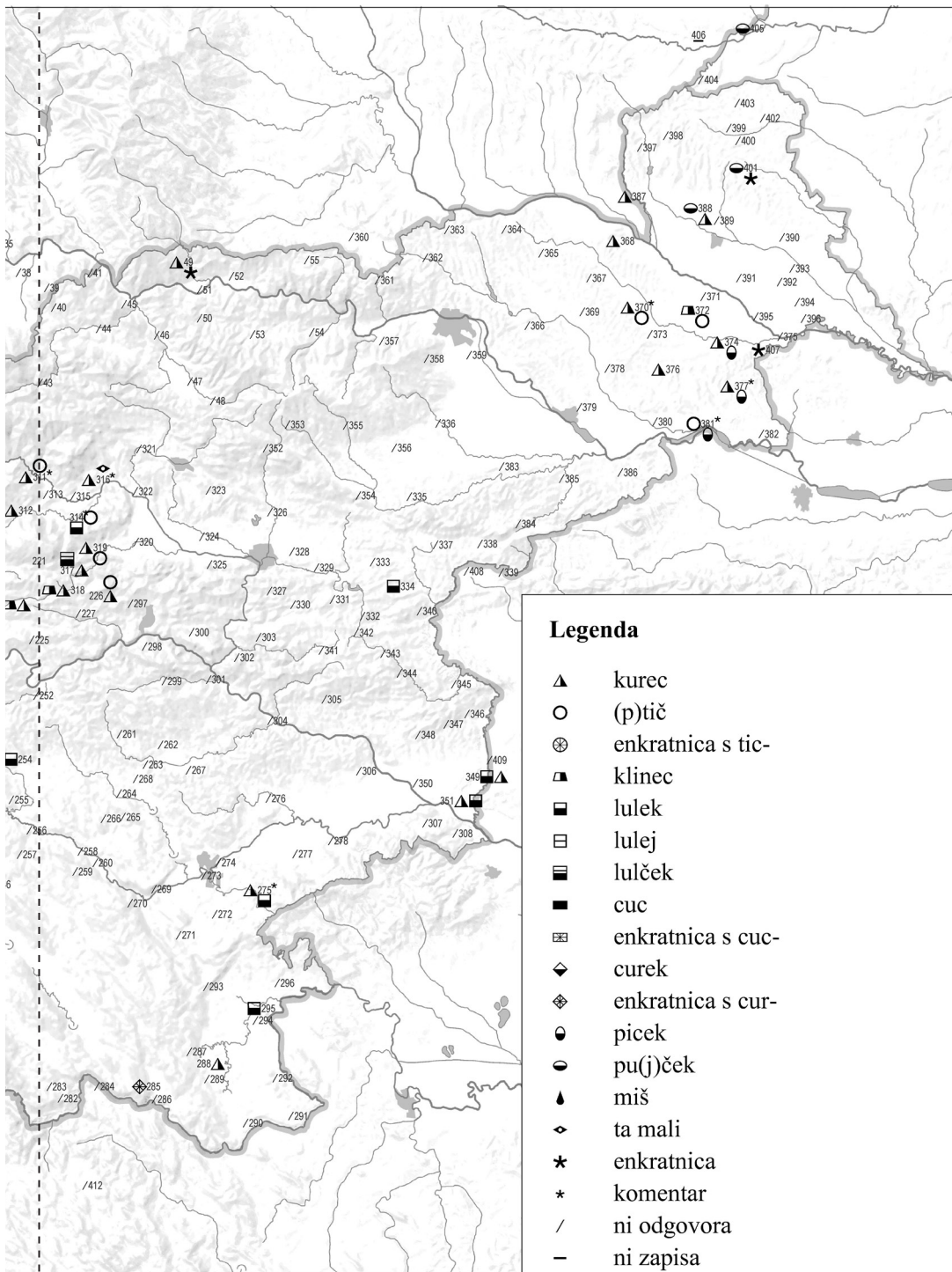
Številka vprašanja:

SLA V069m

Avtorica:

Tjaša Jakop

Vir kartografske podlage: pregledne karte Geodetskega zavoda RS, Geodetske uprave RS, Geodetskega inštituta Slovenije

Vprašanje:

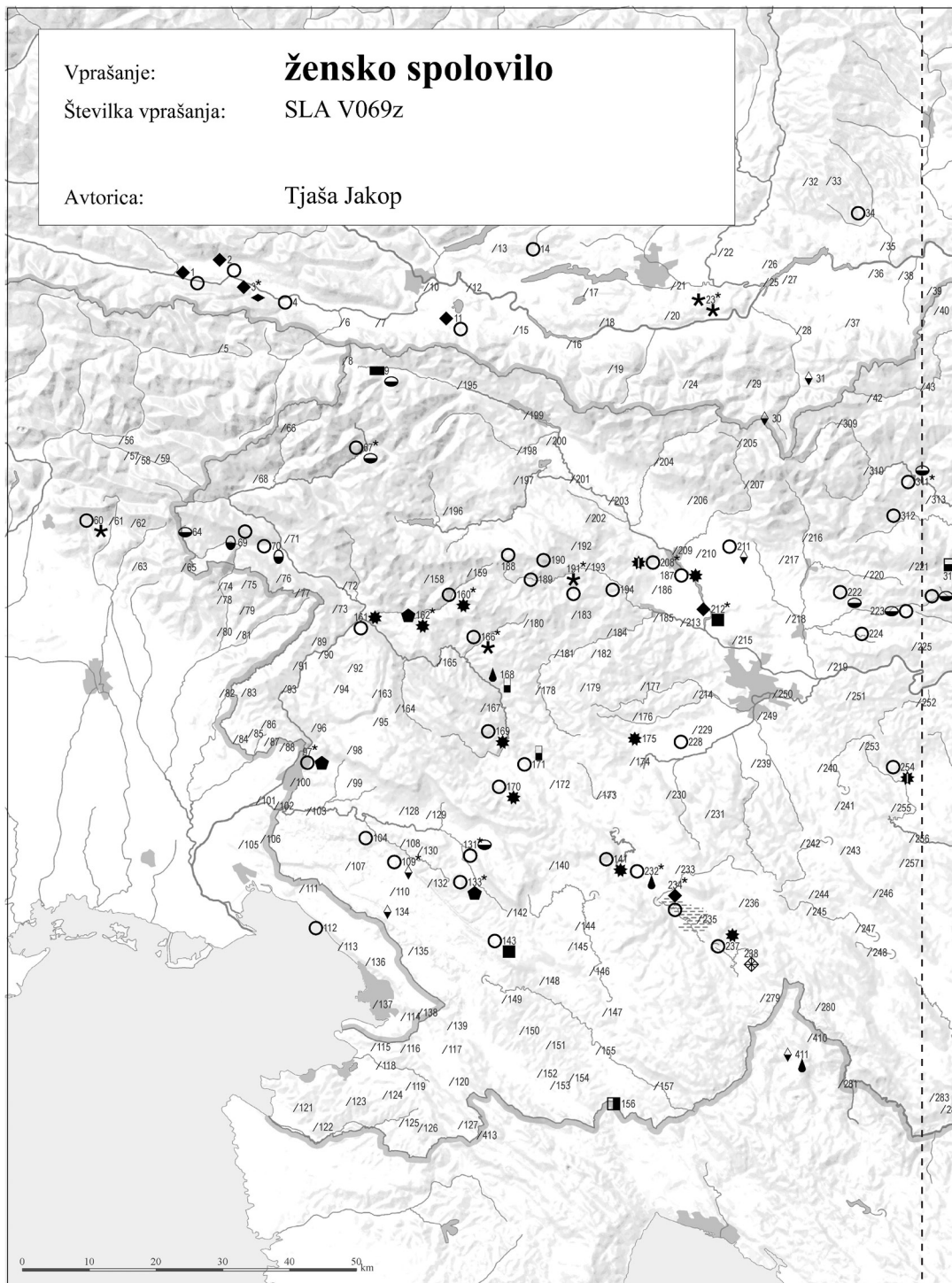
žensko spolovilo

Številka vprašanja:

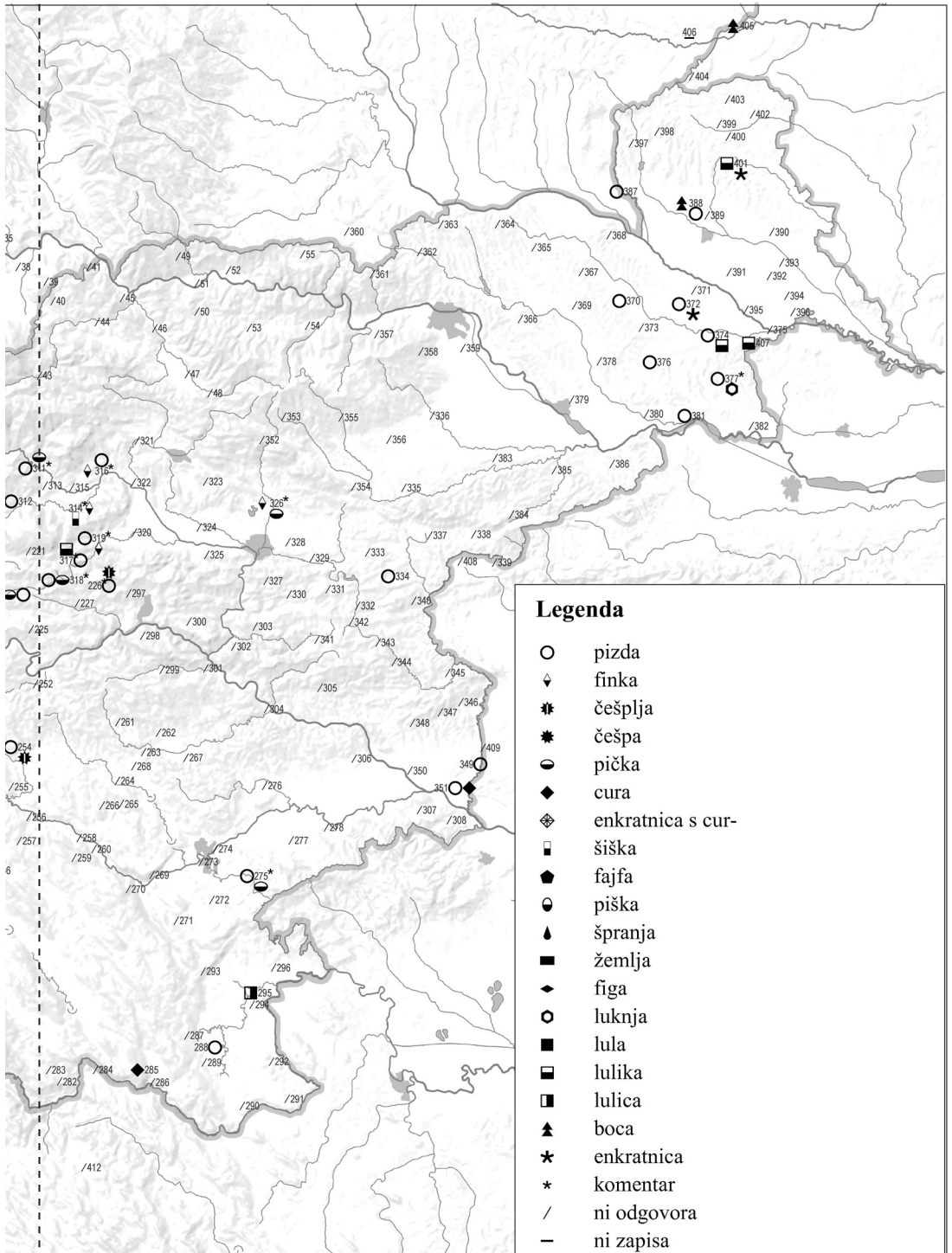
SLA V069z

Avtorica:

Tjaša Jakop

- ### Legenda
- pizda
  - ◇ finka
  - ✱ češplja
  - češpa
  - ◌ pička
  - ◆ cura
  - ⊠ enkratnica s curšiška
  - ⬠ fajfa
  - ◐ piška
  - ◌ špranja
  - žemlja
  - ◆ figa
  - ◌ luknja
  - lula
  - ◌ lulica
  - ▲ boca
  - ✱ enkratnica
  - * komentar
  - / ni odgovora
  - ni zapisa

Slovníčni in slovarski brus knjižne slovenščine Ivana Koštiála

Jasna Honzak Jahić

Cobiss: 1.01

Prispevek ocenjuje Slovníčni in slovarski brus knjižne slovenščine Ivana Koštiála (1877–1949), ki je bil napisan in objavljen v letih 1927 in 1931 v slovenskem prostoru, torej v večjezični državni skupnosti med obema svetovnima vojnama. Koštiál v svoji knjižici z izbranim gradivom in njegovim vrednotenjem priča o slovenskem knjižnem jeziku in slovenskem jezikoslovju med obema vojnama, prizadeva pa si za višjo kultiviranost knjižnega jezika.

Ključne besede: slovenščina, jezikovna kultura, jezikovni priročniki

Ivan Koštiál's Grammatical and Lexicographic Whetstone of Standard Slovenian through Time

This article assesses the *Slovníčni in slovarski brus knjižne slovenščine* (Grammatical and Lexicographic Whetstone of Standard Slovenian) by Ivan Koštiál (1877–1949), which was published in the years 1927 and 1931 in the Slovenian environment—that is, in a multilingual country during the interwar period. In his book, Koštiál discusses and evaluates standard Slovenian and Slovenian linguistics during the interwar period based on selected material, and strives for a higher level of refinement in the standard language.

Keywords: Slovenian, language culture, language manuals

1 Slovníčni in slovarski brus knjižne slovenščine je jezikoslovec Ivan Koštiál (1877–1949) napisal in objavil (Koštiál 1926; 1927; 1931) med obema svetovnima vojnama, tj. v obdobju, ki ga označujejo posebne družbene in jezikovne okoliščine.

V kulturnih in političnih razmerah, nastalih po razpadu Avstro-Ogrske v novi državi (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1918; Kraljevina Jugoslavija, od 1919), se težnje Slovencev po razmahu narodne identitete in suverenosti slovenskega jezika niso uresničile. Slovensko etnično ozemlje se je z rapalsko mirovno pogodbo drastično zmanjšalo na zahodu (za vso Primorsko in velik del Notranjske) in s koroškim plebiscitom na severu (Koroška); priključeno je bilo Prekmurje. Zunanji matične domovine je ostala četrtina Slovencev – 400.000 v Italiji in 100.000 v Avstriji, nekaj tisoč porabskih Slovencev na Madžarskem. V večjezični državni skupnosti so bile objune novoilirske politične ideje o skupni južnoslovanski državi, urejeni po unitarističnem političnem konceptu en kralj – ena država – en narod – ena kultura – en jezik. Konec slovensko-nemške diglosije zato nosilcem

slovenskega jezika ni prinesel enakih možnosti rabe jezika, t. i. jezikovne samoumevnosti. Sicer je slovenski jezik gotovo dosegel polnejšo funkcijskost, saj se je uveljavljal v javnih ustanovah, v šolah vseh stopenj, upravi, sodiščih, domači politiki, publicistiki, založništvu in gospodarstvu. Toda državno pojmovanje srbohrvaščine kot uradnega jezika je širilo in podpiralo rabo srbohrvaščine v osrednji državni upravi in vojski, pri načrtovanju enotnih, srbohrvaških učbenikov, v težnjah po rabi enotnega strokovnega jezika, z nevzajemnim uvajanjem srbohrvaščine kot učnega predmeta v slovenske gimnazije, z rabo državnega simbola, himne v srbohrvaškem jeziku (Toporišič 1991: 212–213; Honzak Jahić 2005: 20–21). V javnem, uradnem sporazumevanju je govorce omejevala tudi neustaljenost izrazne podobe slovenskega jezika,¹ kar evidentirajo tudi pravopisne in pravorečne »napake« v Koštiálovem Brusu.

Javni položaj slovenščine in njena raba sta bila sodobniku Josipu Vidmarju ena bistvenih spodbud za ustanovitev najpomembnejših narodnih ustanov, univerze (1919) in akademije znanosti (1938).² K uveljavitvi slovenskega jezika je v tedanjih družbenih in kulturnih okoliščinah veliko prispevalo Ramovševo in Breznikovo raziskovanje razvoja slovenskega jezika.

2 Ivan Koštiál (Gradec, 1877 – Novo mesto, 1949) je slovansko in klasično filologijo študiral na Dunaju in v Gradcu pri profesorju Gregorju Kreku, kjer je diplomiral leta 1898, potem pa je do upokojitve poučeval na slovenskih srednjih šolah, najprej v Novem mestu, potem v Ljubljani, Kopru in Gorici ter nazadnje spet v Novem mestu. Delo srednješolskega profesorja ni moglo izpolniti njegovih ustvarjalnih in raziskovalnih hotenj, saj se je želel neovirano in predano posvetiti znanosti. Neizpolnjene poklicne želje in neprijazne življenjske razmere (Tomšič 1957: 4) Koštiála niso zavrle, nasprotno, vse življenje je bil plodovit vsestranski raziskovalec področij jezikoslovja in etnografije; področja v jezikoslovju so bila besedišče, slovaropisje, etimologija, dialektologija, terminologija, imenoslovje, zgodovina slovenskega knjižnega jezika, frazeologija in stilistika.³ Svoje razprave in članke je objavljaval v številnih časopisih, tako v Jagičevem Arhivu für slavische Philologie, Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Vedi, Južnoslovenskem filologu in Zeitschriftu für slavische Philologie. V tvornem delovnem stiku je bil

¹ Jakob Šolar v oceni Breznikove slovnice izpostavlja: Anton Breznik se je razgledoval »po slovnica drugih narodov in videl, kako imajo obdelana poglavja iz glasoslovja in poudarjanja, medtem ko Janežič-Sketova slovnica tudi v 10. izdaji 1911 ni imela o vsem tem nobene jasnosti. Štirideset let potem, ko je izšel Škrabčev znameniti članek O glasu in naglasu, šolska slovnica tako rekoč ni ločila glasu od črke in je bila v tem pogledu še vsa v sponah klasičnih jezikov. [...] Sketova slovnica ne upošteva ne Škrabčevih, ne Šumanovih, ne Valjavčevih, ne Pleteršnikovih dognanj in še manj seveda pozna slovnice živih jezikov.« (Šolar 1944: 25–26)

² Problem slovenstva je problem neštevilčnega naroda, ki se odlikuje s svojo kulturnostjo in kulturotvornostjo. Zato je nujno, da narod v večjezikovni državni skupnosti svojo kulturnost goji in razvija v lastnih kulturnih ustanovah in da se narodova kulturnost za vedno zavaruje. (Vidmar 1932)

³ Samec 2012.

s Karlom Štrekljem, Hugom Schuchardtom in Matijem Murkom, dopisoval si je z znanstveniki in pisatelji, npr. s Franom Ramovšem, Antonom Breznikom, Matijem Murkom, Ivanom Grafenauerjem in Franom Saleškim Finžgarjem. Zanimale so ga nove objave slovenskega jezikoslovja in književnosti, ocenil je npr. Breznikovo disertacijo *Die Betonungstypen des slavischen Verbuns* (Koštiál 1911a), Breznikovo razpravo *Naglas v šoli* (Koštiál 1911b), Breznik-Ramovšev pravopis (Koštiál 1935), Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* (Koštiál 1937) ter umetnostni jezik Frana Saleškega Finžgarja (Koštiál 1925–1926a) in Vladimirja Levstika (Koštiál 1925–1926b) itd.

2.1 Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine (odslej Brus) je Koštiál knjižno objavil dvakrat (1927, 1931),⁴ pred knjižno izdajo je svoje besedilo natisnil že v Mladiki leta 1926 (Koštiál 1926). Objavo Koštiálovega Brusa v Mladiki je njen urednik F. S. Finžgar pospremil z besedami: »Nihče ne čuti bolj kot urednik, kako zelo potreben je Brus za skrhamo slovenščino, ki jo piše danes toliko ljudi. Z nerazumljivo lahkomiselnostjo mnogi trdovratno vlačijo v pismeno slovenščino tujke in nepravilne tvorbe, zgrajene v duhu tujih jezikov. Ker se prav k Mladiki zateka največ začetnikov-pisarjev in je zanje naš družinski list res nekaka šola, se nam je zdelo nujno potrebno, da bi razen Breznikovega pravopisa imeli še tak ‚Brus‘ za napake knjižne slovenščine.« (Finžgar 1926: 34) Jezikoslovčev poseg v knjižno slovenščino je bil torej nujen zaradi ravni knjižne slovenščine, ravni publicističnega jezika in pomanjkanja sodobnih normativnih priročnikov; piscem so bili v pomoč Levčev (1899) in Breznikov (1920) pravopis ter Breznikova slovnica (prve tri izdaje). Podobno kot Finžgar v Mladiki so se tudi drugi uredniki zavedali pomena prizadevanja za višjo raven knjižne slovenščine, zato so poskrbeli za jezikovne koticke: Ljubljanski zvon je v tridesetih letih uvedel rubriko Slovenski jezik, pozneje Naš jezik, Slovenski tisk je objavljala rubriko Jezikovno rešeto,⁵ v reviji Dom in svet so izhajale Breznikove Jezikovne ocene že v letih 1919–1923.

To je bil (z izpostavljenimi omejitvami) čas razvoja jezika, ko so nove družbene vloge knjižnega jezika potrebovale in zahtevale vedno nova jezikovna sredstva, zato je bilo treba jezik pripraviti za znanstveno, šolsko, upravno in drugo rabo. Poleg normativnih priročnikov so bili tako tudi jezikovni koticke potrebno sredstvo za nego jezika in pomemben del jezikovne kulture. Prispevali so k vzpostavljanju in razširjanju slovenske knjižnojezikovne norme in si prizadevali za višjo jezikovno kultiviranost uporabnikov slovenskega knjižnega jezika (Kalin Golob 1996a; 1996b: 79–83). To prizadevanje v slovenskem jezikoslovju ni bila novost; začetki spadajo v obdobje, ko slovenščina še ni dobila zadovoljive vloge v šoli, izobraževanje je bilo večinoma nemško. Med preteklimi kritičnimi besedili so bile pomembne Levstikove Napake slovenskega pisanja (Novice, 1858); pišoče so opozarjale pred nemškimi interferencami v slovenski skladnji in besedotvorju (Pogorelec 1996: 45).

⁴ V pretres sem vzela izdajo iz leta 1931 (Koštiál 1931).

⁵ Rudolf Kolarič je Jezikovno rešeto izdal v knjigi leta 1931 (Kolarič 1931).

2.2 Koštiálov Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine je seznam jezikovnih sredstev slovenskega glasovja, pisave, oblikoslovja, besedotvorja, skladnje in besedja, ki jih avtor pojmuje kot normativno nepriznane, tj. neuskajane s knjižno normo, ki je bila v sočasnosti kodificirana. Sestavljen je na podlagi gradiva, v katerem je upoštevana »pripovedn[a] proz[a] od l. 1880 do 1925 in političn[i] dnevnik[i] od prevrata do danes« (Koštiál 1931: 1); gradivo je torej sočasna pisna knjižna slovenščina umetnostne in publicistične funkcijske zvrsti dveh generacij njenih uporabnikov. Jezikovno gradivo je urejeno abecedno.⁶ V posameznem geslu abecednega seznama je na prvem mestu »napaka«, tej za normativnim simbolom, zvezdico,⁷ sledi »pravilno, oziroma pravilnejše ali boljše« (Koštiál 1931: 1). Normativno je predstavljeno samo z zgledom, npr. (1:)⁸ »baršun, baržun (madž.) – žamet«; (6:) »britek, britko – -dek, -dko«; (12:) »delokrog – področje, območje«, ali z zgledom in avtorjevim razpravnim besedilom, npr. (5:) »bolj za tvorbo 2. (in najbolj za tvorbo 3.) stopnje prislovov in pridevnikov, ki niso deležniki, ne označujejo barve in se ne končujejo na -ji ali -ski – stopnjevanje z obrazili -jši, -ši, -ji; n. pr. bolj močan – močnejši, bolj dolg – daljši; bolj trd – trši, trji [...]; bolj težko – teže, bolj daleč – dalje«; (6:) »čemu v pomenu ‚zakaj‘ (z ozirom na vzrok) – zakaj. Z besedo čemu sprašujemo po namenu.« Avtor svoje evidentirane primere pojmuje kot normativno nepriznane, tj. neuskajane s knjižno normo, kodificirano v sinhrono-diahroni Breznikovi slovnici (Breznik 1916; 1921; 1924); v njej so sočasnemu opisu jezika dodani zgodovinski podatki (največ) v opombah in (tudi) v razpravnem besedilu, ponazarjalni zgledi so iz besedil starejših knjižnih obdobj in ohranjena je izhodiščna klasifikacija pregibnih besednih vrst (Orel 2002: 213). Zato Koštiál ocenjuje jezikovna sredstva z merili, ki so v slovenskem jezikoslovju tradicionalna:

(a) Zgodovinska pravilnost: razlaga sočasnih prvin knjižne slovenščine se sklicuje na prvotne slovanske, tj. starocerkvenoslovanske, npr. (4:) »blizo – blizu (ker je mestnik starega samostalnika blizь)«; (6:) »častitati – čestitati (shr., od čestit = srečen, to pa od stsl. čęstь = delež, del, dober delež, sreča).«

(b) Primerjalni slovanski vidik: normativno se potrjuje s sklicevanjem na zglede iz sočasnih slovanskih jezikov, npr. (44:) »Dobri so [...] pridevniki, stvorjeni z obrazilom -ov iz rastlinskih, rudninskih in kemijskih imen (lipov cvet, smrekova veja, jelov les, bukova drva, žveplov dioksid, železov cvet, metilov alkohol) in snovni pridevniki, kakršni so: atlasov, žametov, rašev ... Da je obrazilo [...] različno od svojilnega, nam kažejo drugi slovanski jeziki; ruski: v svojilnem pomenu -ov, -ova, -ovo, v drugem pomenu -ovyj, -ovaja, -ovoje; češki: v svojilnem pomenu -ův, -ova, -ovo, v drugem pomenu -ový, -ová, ové; poljski: v svojilnem pomenu -ów, -owa, -owo, v drugem pomenu -owy, -owa, -owe.«

⁶ Joža Glonar je v oceni Koštiálovega Brusa izpostavil abecedno ureditev gradiva kot težavo, s katero se mora spoprijeti (jezikoslovno) manj več iskalec jezikovnih nasvetov. »Kdo ve, da je treba pouk, kaj je prav, ‚s prstmi‘ ali ‚s prsti‘, iskati na str. 38. med orodniki množinskih moških o-jevskih osnov na -mi?« (Glonar 1927: 372) Hkrati pa ocenjevalec Brusa razume razloge Koštiálove abecedne ureditve gradiva; avtor je želel, da bi bila ureditev pregledna in praktična.

⁷ Koštiálov normativni simbol, zvezdica, je tule zamenjan z nestičnim pomišljajem.

⁸ Številka pred dvopičjem v oklepajih je stran v Koštiálovem Brusu (1931).

(c) Logiczizem: razumevanje delovanja jezika in rabe jezikovnih sredstev na podlagi logičnega mišljenja, npr. (7:) »čez in po se morata razločevati. Čez cesto = na drugo stran ceste. Po cesti grem = kadar hodim po eni strani«; (6:) »čemu v pomenu ‚zakaj‘ (z ozirom na vzrok) – zakaj. Z besedo čemu sprašujemo po namenu.«

(č) Purizem: v medjezikovnem razmerju med domačim in tujim je izbrano domače, npr. (6:) »broj – število; nebroy – brez števila, nešteto; brojiti – šteti.«

2.3 Koštiálovi zgledi so z vseh strukturalnih ravnin slovenskega knjižnega jezika, glasovne in pisne, oblikoslovne (oblikospreminevalne in oblikotvorne), besedotvorne, skladenjske in besedne. Omogočajo boljše spoznanje stopnje kultiviranosti tedanje knjižne slovenščine in tudi razloge za kršitev knjižne norme.

2.3.1 Kršitve glasoslovne norme. Te predstavljajo tiste odklone od ustaljenosti, ki so v veliki meri povezani z vdorom pogovornih prvin v pisani jezik. Izkazujejo jih: (1) neizvršene glasovne premene: (a) po jotaciji: (5:) *borenje*, (6:) *cvilenje*, (7:) *govorenje*, (17:) *grulenje*, (28:) *mestjan*, (76:) *tulenje*, (87:) *zvonjenje*; (b) po prvi palatalizaciji: (1:) *antiken*, (30:) *mozaiken*;⁹ (2) izvršena premena po prvi palatalizaciji: (5:) *božica*;¹⁰ (3) izgubljanje: (a) kratkih nenaglašanih samoglasnikov (28:) *mal*, (34:) *nek*, (42:) *mladenča*, (78:) *varvati*, *varjem*; (83:) *zadej*, *spredej*, *zgoraj*, *spodej*, *zunej*; (b) kratkih naglašanih samoglasnikov: (17:) *grizlje*, (27:) *mahlje*, *miglje*, *vdihlje*; (c) šumevca *š* iz skupine *šč*: (11:) *lušiti* (grah), (31:) *mršiti*, *namršiti* (čelo), (46:) »plašar ali plešar (= potepuh) – plaščar«, (59:) *razklešiti* (usta), (80:) *veša*; (4) ohranitev neobstojnega *a*: (5:) *bolan*, *bolana*; (5) vrivanje glasu *j*: (17:) *grojzd*, (41:) *ojster*.

2.3.2 Pisne »napake« so večinoma glasoslovno motivirane, tako pisanje (a) prilikovanja soglasnikov po zvonečnosti: (6:) *britek*, *britko*, (18:) *hrptenica*, (23:) *klopčič*, *klopko*, (72:) *teška*; (b) premene zvočnika *v*: (76:) *utis*, *utikati se*, *uprežni* (psi), *udihavati*;¹¹ (c) polglasnika s črko *u*: (63:) *rudeč*, *rudeti*, *ruja*, *rujav*;¹² (č) zvočnikov *l*, *n* z *lj*, *nj* v nepredvidenem glasovnem položaju: (37:) *obkoljiti*, (23:) *klješče*, (25:) *kroglja*, (27:) *lažnjiv*, (27:) *ljubeznjiv*, (28:) *menjica*, (69:) *stopnjica*.¹³

Drugi pisni odkloni od ustaljenosti kažejo, da so pišoči o pravopisnih pravilih (pre)malo obveščeni. Gre za zahtevnejše primere, npr.: da zapis pripornika z pred obrazilom *-ti* ohranja prilikovani soglasnik po zvonečnosti, zato je napačno

⁹ Pri obeh navedenih zgledih je ohranjena samostalniška podstava (*antika*, *mozaik*), kar je lahko motiviralo rabo.

¹⁰ V primerih kot *boginja*, *junakinja*, *varuhinja* je bil v priponskem obrazilu *-inja* glas *jeri*, ki ni povzročal palatalizacije (prim. še *-in: dolgin*) (Toporišič 2000: 151).

¹¹ Ivan Koštiál (1931: 76) razlikovalno izpostavlja, da se s črko *u* piše predpona *u-*: *umesiti* (*mesiti*), *uvesti* (*vesti*).

¹² Zapis kaže na nerazlikovanje pravega polglasnika od polglasnika, nastalega z redukcijo nenaglašene samoglasnika *u* v govornem jeziku.

¹³ Anton Breznik (1916: 27–29) izpostavlja, da sta se v mnogih narečjih »topljeni lj« in »topljeni nj« v izgovoru izenačila s »srednjim l« in »srednjim n«, kar povzroča v pisavi nedosledno rabo in zamenjave.

(17:) *grizti*; da se nezvočnika *z* in *s* na koncu podstave in *s* na začetku priponskih obrazil *-ski* in *-stvo* zlijeta v *š*, zato je napačno pisati (30:) *možki*, *možtvo*, (80:) *vitežki*, *vitežtvo*; da je beseda (67:) *smodka* glagolska tvorjenka, katere podstava je (srbohrvaški) glagol *smotati*; da se tuja lastna imena, npr. (56:) *Šekspir*, (56:) *Šiler*,¹⁴ in prevzete občne besede, npr. (14:) *drožerija* (franc.), (16:) *eneržija*, ne pišejo po izgovoru.

2.3.3 Kršitve oblikospreminjevalne norme so različne, toda povezuje jih lastnost, ki je tudi motivirala njihovo pojavljanje; zadeva primere, ki se ne uvrščajo med osnovne, nepremenjene oblikoslovne zglede slovenskega knjižnega jezika.

Izpostavljamo »napake«, ki so aktualne še danes.

Pri sklanjanju samostalniških besed so to: (a) nepremenjene osnove: (24:) v zadnjem zlogu osnove ohranjeni polglasnik (*kolek koleka*, tudi z izpeljanko *kolekovati*), (1:) v srbohrvaških lastnih imenih neobstojni samoglasnik v odvisnih sklonih (v *Kruševacu*, iz *Šabaca*); (b) premene osnove: (1:) podaljšane osnove pri lastnih imenih m. sp. na *-a*, *-o* (*Luka Lukata*, *Jenko Jenkota*, *Murko Murkota*),¹⁵ (52:, 65:) samostalniki m. sp. na *-r* (*požar požarja*, *sever severja*), (28:) pri sklanjatvi sam. *mati*, *hči* im. ed. *mater*, *hčer*, (17:) *gospa* (iz *gospoja*) daj. ed. *gospej*; (c) sklonske končnice: kjer je zamenjana premenjena končnica, npr.: (43:) sam. *otrok* ima mest. mn. *pri otrokih*, or. mn. *z otroci*; ne upošteva se premena končnice *-ov* za nekdanj mehki soglasniki v rod. množ. sam. m. sp.: (60:) *žrecov*; posplošuje se rodilniška končnica *-ov* samostalnikov m. sp. mn.: (60:) *brdo*, *brdov*; uporablja se končnica or. mn. samostalnikov (nekdanjih) ijevskih in ujevskih osnov (*-mi*) tudi pri samostalnikih z ojevsko osnovo: (42:, 43:) *z obrvmi*, *z možmi* : *z nožmi*, *s prstmi*; množinski samostalniki s. sp. se v daj., mest., or. zgledujejo po sklanjatvi samostalnikov ž. sp. na *-a*: (42:) *jetram*, *jetrah*, *jetrami*; v tož. ed. samostalnikov s. sp. je urednična kategorija živosti: (73:) »tistega teleta je Balant že prodal«.

Med aktualne kršitve se uvrščajo tudi: (a) sklonske oblike (mest., or.) oziranih zaimkov *kdor* (22:) (*pri komur*, *s komur*), *kar* (84:) (*pri čimur*, *s čemur*) in vprašalnega zaimka *kaj* (84:) (*pri čim*, *s čem*); (b) število samostalnika, npr. (29:) raba dvojine ob parnih samostalnikih (*lici*, *nogi*, *roki*, *koleni*, *peti*), (28:) raba množine ob tistih besednih vrstah (določeni števniki, zaimki), ki predvidevajo rabo dvojine (*pred dvemi urami*, *k obem prireditvam*, *dveh mladih medvedov*, *ki so se vlekli*), (28:) raba množine, »kadar se govori o dveh rečeh, živalih, osebah« (*kočija in jezdec so prehiteli gozd*); (c) sklanjatev pridevniške besede: zamenjava daj. in mest. ed., zato daj. ed. s končnico *-em* (8:) (*priča nenavadnem dogodku*); nepregibanje

¹⁴ Pri prevzemanju tujih lastnih imen je tedanji predpis določal: »Tuja lastna imena ostanejo v slovenščini vobče nespremenjena. S slovenskim pravopisom (ali po izreki) jih pišemo le v knjigah, ki so namenjene preprostemu narodu.« (Breznik 1921: 90) Izjema v pravilu so bila poslovenjena lastna imena znanih slovanskih krajev, npr. *Lvov*, *Varšava*, *Praga*, ter lastna imena tudi s slovanskim imenom, ki naj se rabi, na kar je opozoril Koštiál v Brusu, npr. (26) *Austerlitz* – *Slavkov*, *Wischau* – *Vyškov*, *Proßnitz* – *Prostějov*.

¹⁵ Zglede za sam. m. sp. s podaljšano osnovo (*Marko Markota*, *Jenko Jenkota*) pojmuje Breznik kot manj pravilne (1916: 76); Levec jih ne dopušča (1899: 202).

glavnih števnikov od vrednosti 5 naprej, npr. (71:) *kapital štirideset milijonov, v starosti trideset let, iz sedem fara.*

S stališča sodobne knjižne norme ne veljajo avtorjeve rešitve:

(73:) Pri sklanjatvi lastnega imena *Tolstoj* so normativni zgled lastna imena, ki so po izvoru in obliki pridevniki: *Tolstoj (Tolsti) Tolstega* kot *Koseski Koseskega*. Sklanjanje lastnega imena *Tolstoj* je iz Levčevega Slovenskega pravopisa: »Kadar ima moško osebno ime pridevniško obliko, tedaj se mora sklanjati kakor pridevnik, npr. *Koseski Koseskega, Tolstoj (= Tolsti) Tolstega* (in ne *Tolstoja*)« (Levec 1899: 206).

(87:) Samostalnik *ženska* se ne sklanja samo kot samostalniki ž. sp. na -a, ampak tudi kot pridevniki (*pet ženskih, pri ženskih, z ženskimi*). Koštiálova rešitev je iz Breznikove slovnice. »Samostalnik *ženska* (nastal iz pridevnika) se sklanja v dvoj. in množ. ali po zgledu lipa ali pa pridevniško: (dvoj.) *ženski, ženskima*; (množ.) *ženske, ženskih, ženskim, ženske, pri ženskih, z ženskimi*« (Breznik 1916: 70).

(7:) Im. mn. sam. s. sp. *črevo* je dvojen, *črevje* in *čreva* (prvi po zgledu *drevje, drevo*). Koštiálova rešitev *črevje* v tedanji kodificirani knjižni normi ni predvidena. Breznik in Levec navajata pri samostaniku *črevo* (tudi *kolo, pero*) dvojne sklonske oblike v množini (*čreva, kola, pera; črevesa, kolesa, peresa*), ki imajo tudi različne pomene, npr. *kola* 'der Wagen', *kolesa* 'die Räder' (Levec 1899: 186).

2.3.4 Kršitve oblikotvorne norme. V Koštiálovem gradivu med oblikotvornimi kršitvami norme izstopa po pogostnosti tvorba deležnikov in deležij (na straneh 9–12).¹⁶ Te glagolske oblike se namreč veliko pogosteje uresničujejo v zapisanih besedilih, iz teh pa je Koštiál tudi zbral svoje gradivo.¹⁷ Gre za dva tipa kršitev. (1) Prvi tip povzroča neustrezno razvrščanje priponskih obrazil na glagolske osnove. Tako se ne upošteva pravilo, da se pri neprehodnih glagolih, ki pomenijo trpnost ali kako stanje, ne rabijo deležniki na -n, -t ampak deležniki stanja na -l, npr. (9:) *pretečeno jesen – preteklo jesen, zatečeno lice – zateklo lice, otrpnjeni udi – otrpli udi*. Pri nekaterih glagolih nedoločniške V. vrste se rabi priponsko obrazilo -oč namesto -eč, npr. (10:) *režoč se – režec se* (režati se, režim se), *tičoč – tičeč* (tičim), *bežoč – bežeč* (bežim). (12:) Glagoli *brenčim, ječim, kričim, molčim, renčim, vreščim* nimajo obrazila -aje, ampak -é, npr. *brenčaje – brenčé, ječaje – ječé, kričaje – krečé, molčaje – molčé, renčaje – renčé, vreščaje – vreščé*. (2) Pri drugem tipu kršitev gre za neustrezen izbor vida glagolske podstave. Tako je npr. rabljena podstava dovršnika namesto sedanjiske podstave nedovršnika, npr. (11:) *vprašajoč* (podstava *vpraša-*) – *vprašujoč* (podstava *vprašu-*); tako še *približevati, približujem*,

¹⁶ Tipologija deležnikov se ravna po Breznikovi: tvornosedanji deležnik I. (prislovni) na -e, npr. *gredé, klečé, mižé, molčé, sedé, stojé, gledé, hoté; skrivaje, igraje, skakaje, spraševaje* itd.; tvornosedanji deležnik II. na -č (pridevni), npr. *rekoč, predoč* (predejo), *pišoč* (pišejo), *gredoč, vroč, trpeč* (trpijo), *hvaleč*, (hvalijo), *kupujoč* (kupujejo); tvornopretekli deležnik I. se tvori iz nekaterih dovršnikov z obrazilom -ši (za soglasniki) in -vši (za samoglasniki), npr. *rekši, bivši, skrivši*; tvornopretekli deležnik II. na -l, -la, -lo, npr. *preteklo leto, otrpli udi, nagnilo sadje, otekle roke, stekel pes*; trpnopretekli deležnik se tvori z obrazilom -t in -n, npr. *strt, razpet, podplut; hvaljen, ponošen* (Breznik 1921: 148–150).

¹⁷ »Sedanjo pisavo kazi preveč [...] deležnikov. Narod jih dela samo od male peščice glagolov, zato se jih je v pisavi ogibati.« (Breznik 1921: 150).

približajoč – približujoč; odkimovati, odkimujem, odkimajoč – odkimujoč. Koštiál opozarja na rabo deležnikov in izpostavlja, da se mora »vsak deležnik [...] ujemati v spolu, sklonu in številu s tistim členom stavka, kateremu je pridejan (namesto zavisnega stavka) v določilo« (str. 10–11). Avtorjevo stališče do rabe deležnikov kaže njegov predlog, da bi jih lahko nadomeščali z odvisnimi stavki: (11:) v široko zamahniški roki – v roki, s katero je široko zamahnil; (11:) ne umevajoč drug drugega, jima ni potekel noben dan brez prepira – ker se nista razumela; (11:) A. je govoril to, pušivši svojo cigareto – ko je dokadil; (21:) izvedši – ko je izvedel.

2.3.5 Koštiál kot kršitve na besedotvorni ravni evidentira: (a) Podstave samostalnih izpeljank, npr. (6:) *brinjev-ka, brinjev-ec* namesto *brinov-ka, brinov-ec*. Podstavnici pridevnik *brinov* je »izpeljan s priponskim obrazilom -ov iz rastlinskih, rudninskih in kemijskih imen (lipov cvet, smrekova veja, jelov les, bukova drva, žveplov dioksid, železov cvet)« (str. 6), zato tako tudi (31:) *murvov vrt*, (41:) *oljkov gaj*. (b) Priponska obrazila samostalniških izpeljank: (18:) *-ičar*, npr. *tehničar, matematičar, botaničar, statističar* namesto *-ik*, npr. *tehnik, matematik, botanik, statistik*; (18:) *-(j)itelj*, npr. *imejitelj* (reda) namesto *-nik*, npr. *imetnik* 'tak, ki ima'; (57:) *-telj*, npr. *prireditelj* (narodnih pesmi) namesto *-lec*, npr. *prirejevalec*; (87:) *-njica*, npr. *žganjica* namesto *-ica*, npr. *žganica, zidanica, gibanica, pisanica, žaganica*; (18:) *-ica* namesto *-ca* pri tvorbi manjšalnic 2. ženske sklanjatve, npr. *stvarica, živalica, lučica* namesto *stvarca, živalca, lučca*; (18:) *-ice* namesto *-ce, -ece* pri tvorbi manjšalnic s. sp., npr. *pismice, jajčice, mestice, gnezdice* namesto *pisemce, jajčece, gnezdece*. (c) Priponska obrazila pridevniških izpeljank, npr. priponsko obrazilo *-in* namesto *-ov, -ev* pri tvorbi svojilnih pridevnikov iz samostalnikov m. sp. na -a, (16:) *slugin, Lukin, Matijin* namesto *slugov, Lukov, Matijev*; priponsko obrazilo *-ski* na podstavi samostalnika s pomenom živo (človeško) namesto pripone *-ov*, npr. (65:) *Hudsonski zaliv – Hudsonov zaliv*; priponska obrazila *-ov, -ev, -in* na podstavah samostalnikov, ki nimajo pomena živo, npr. (44:) *suknjiin žep, sobino okno, ladjina krma, Ljubljaničin breg, svedrovo uho, vlakov dim, topova krogla, marčeva številka*, namesto predložne oz. nepredložne besedne zveze (*žep pri suknji, breg Ljubljanice, krma ladje/krma pri ladji*) ali izsamostalniškega pridevnika, tvorjenega z ustreznimi priponskimi obrazili *-en, -na, -no, (marčna (številka), -ovski, -ovska, -ovsko (topovska krogla)*. (d) Pridevniki s prevzeto podstavo in domačo pripono, npr. (13:) *dosaden*, (35:) *neminoven*, (40:) *odvraten*. Napake pri glagolskih izpeljankah so: (a) izbor podstave, npr. (13:) *dolževati* 'dolžan biti' – *dolgovati* (podstava izpeljanke ni deležnik *dolžan*, ampak samostalni *dolg*); (48:) *pomenjati – pomeniti* (s podstavnim samostalnikom *pomen*, kot še *pokora – pokoriti, oblak – oblačiti, zasluga – zaslužiti*); (b) raba priponskega obrazila *-ova, -eva, -uje*, ki ali umanjka, npr. (60:) *rešavati, rešavam*, (83:) *zahvaljati, zahvaljam*, ali je prepogosta, ker ni v skladu z normo ali ker je prevzeta, npr. (20:) *izginovati*, (20:) *izgubovati*, tudi *izgubivati*, (21:) *izrazovati*, (25:) *kupavati, kupavam*, (57:) *prirogovati*, (73:) *toževati, tožujem*, (77:) *upogovati, upogujem*; (9:) *deklamovati, deklamujem* (češ.), (21:) *jadikovati* (shrv.), (49:) *posluževati se* (shrv.).¹⁸

¹⁸ Razvrščanje pripone *-oval-eva* v Koštiálovem gradivu priča o širitvi te pripone na račun pripon *-i-* oz. *-ni-*, npr. *izgubiti, izraziti, tožiti, upogniti*. Zgled *deklamovati deklamujem*

Iz gradiva je razviden Koštiálov odklonilni odnos do zloženk,¹⁹ saj je večino zloženk nadomestil z nezloženko ali besedno zvezo, malokdaj s tvorjenko, pojmovano kot ustrenejšo, npr. (12:) *delokrog – področje, območje*; (17:) *glasovir – klavir*; (25:) *kruhoborba – kruhoborstvo, borba za kruh*; (25:) *krvoprelitje – prelivanje krvi, klanje*; (26:) *morjeplovba – pomorska plovba*; (46:) *parostroj – parni stroj* (po srbohrvaškem zgledu *parobrod*); (80:) *vinotoč – vinotočnica*; (87:) *žganjetoč – žganjetočnica* (Breznik (1921: 179) navaja zloženko *vodotoč*, z enako glagolsko podstavo je tudi tvorjenka (21:) *iztoč* (*so dovolili iztoč*), narejena po kalku (20:) *izkuh* (nem. *Auskoch*) – *javna kuhinja*); glagolske podstave *točnica* razvoj slovenskega jezika ne potrjuje; (30:) *mož-beseda* (*dam vam svojo mož-besedo*)²⁰ – *moška beseda*; (60:) *remek-delo – mojstrovina, veledelo*; (82:) *vzor-žena – vzorna žena, žena vzornica, žena vzor*.²¹

Z zloženkami s Koštiálovega spiska smo priča dinamičnemu procesu v tedanjem slovenskem jeziku: z novo pojmovnostjo (predmetnostjo) so prihajala v slovenski jezik nova poimenovanja. Prezemanje teh novih občnih in lastnih imen je v Brusu (str. 85–86) lepo pokazalo, da ni potekalo brez težav. Nekako je obstalo na pol poti v pisni podobi (s stičnim vezajem med deloma tvorjenke) in v iskanju najboljše skladenjske oz. besedotvorne rešitve pri njihovem razvezovanju. Največkrat so to nepredložne ali predložne besedne zveze, npr. *atlas-čreveljčki – atlasovi čreveljčki* ali *čreveljčki iz atlasa*; *panama-slamnik – panamajski slamnik*; *Dukla-prehod – Dukljanski prelaz*; *triko-majica – trikojev (trikotov) životec*; *genre-slika – žanrska* (ali *genrska*) *slika, slika iz življenja*; *filc-klobuk – klobučevinast klobuk*; tudi izpeljanke, npr. *soda-voda – sodovka*.²²

(češ.) bi lahko razumeli kot poskus zamenjave prevzete pripone *-irati* z domačo pripono *-ovati*, kar se je zgodilo v drugih slovanskih jezikih, npr. v češčini. To prizadevanje je mogoče zaslediti že v Slovenskem pravopisu Frana Levca (1899: 59); ni bilo uspešno, pripona *-irati* je ostala v slovenskem jeziku živa in sposobna intenzivne nove tvorbe. Po ugotovitvah Andreje Žele (2003: 114–117) med novimi glagolskim besedami s tipično tožilniško vezljivostjo prevladujejo izsamostalniški glagoli s priponskim obrazilom *-irati*, npr. *figurirati* (besedilo), *filmizirati* (dogodke), *finiširati* (delo), *injcirati* (drogo), *kano-nizirati* (besedila).

¹⁹ Odklonilni odnos do zlaganja in sklapljanja (ter sestavljanja) je v slovenski jezikoslovni tradiciji (npr. Franc Metelko, 1825; Fran Levstik, 1858) in tudi pri Brezniku. Ti besedotvorni načini so bili pojmovani kot prevzeti in je bilo predlagano njihovo nadomeščanje. Prim. Toporišič (1972: 306–311).

²⁰ Ohranjam Koštiálovo pisavo zloženk s stičnim vezajem.

²¹ Koštiálova rešitev popolnoma ustreza. Slovenski levi prilastek je lahko samo pridevniška beseda, zato samostalnik *vzor* v vlogi levega prilastka pretvorimo v izsamostalniški pridevnik, kar je ob samostalniku, npr. *vzor-en mož*, *vzor-na žena*, *vzor-no obnašanje*, najpogostejša raba. Mogoči sta tudi pretvorbi v desni ujemalni prilastek (*žena vzornica*) ali v desni neujemalni imenovalni prilastek (*žena vzor*).

²² Koštiál nekaterih zgledov prevzetih zloženk ni pretvarjal, npr. *Meinl-kava*, *Jelen-milo*, *Gaumont-filmi*, *Congo-država*, *lepoforn-tablete*. Kakšna je njihova sodobna pisna in glasovna podoba? Pri zloženkah z lastnim imenom kot prvo sestavino je prednostna pisava narazen, npr. *Meinl kava* (*Knorr juha*); kadar iz imena lahko tvorimo pridevnik, se namesto zloženske rabi besedna zveza (*meinlova kava*, *knorova juha*), tako tudi *Jelen*

Med pridevniškimi zloženkami so evidentirane kršitve: (9:) *dalekoviden* (s prevzetim prvim delom zloženke) – *daljnoviden*; (12:) *delomržen* (v podstavi drugega dela zloženke ni samostalnika *mržnja*) – *delomrzen*; (13:) *dobičkanosen* – (z medpono -o-) *dobičkonosen*; (16:) *gorostasen* (hibridna srbohrvaška zloženka) – *velikanski*. Sklopi so nadomeščeni z besedno zvezo ali z drugo tvorjenko (izpeljan-ko), npr. (31:) *mukapoln* – *poln muk(e)*, *muke poln*; (77:) *usodepoln* – *usoden*.

2.3.6 Kršitve skladenjske norme. Med skladenjskimi kršitvami norme izpostavljam najprej zglede, v katerih so namesto imenskih zvez s pravimi predlogi in samostalniki v ustreznih sklonih uporabljeni nepravilni predlogi ali prevzeti prislovi v časovnem ali lastnostnem pomenu. Ta tip prevzemanja je bil zlasti značilen za jezik v časopisih, npr. (16:) »*glasom poročila* – po poročilu«; (24:) »*koncem zime* – konec zime, na koncu zime«; (41:) »*povodom razstave* – ob priliki razstave, ob razstavi«; (41:) »*povodom volitev* – ob volitvah«; (41:) »*posredstvom železnice* – po železnici, z železnico«; (50:) »*potom agentov* – po zastopnikih«; (50:) »*potom posojila* – s posojilom«; (55:) »*rodom Slovenec* – po rodu Slovenec«; (60:) »*zaupnim potom* – zaupno«; (72:) »*tekom leta* – med letom«; (72:) »*tekom štirih let* – v štirih letih«. Razvidne so tudi kršitve pravil glagolske vezljivosti; povzročajo jih razlike med tradicionalno knjižno normo in živim sporazumevalnim jezikom, prav tako gre za vpliv drugih jezikov (srbohrvaščine, nemščine). Zgledi: (a) namesto delovalnika v roditeljski rabljeni predložni glagoli, npr. (4:) *bati se pred kom*, (78:) *varovati se pred čim*, (31:) *norčevati se nad kom*, (41:) *oprostiti koga od česa*, (59:) »*razumeti se na kaj* – biti več česa«; glagoli z delovalnikom v dajalniku, npr. (33:) *navaditi se čemu*, (41:) *odvaditi se čemu*, (76:) *učiti se čemu*; (41:) prevzet glagol s tožilniškim delovalnikom, npr. (20:) »*izbegavati kaj* (shrv.) – izogibati se česa, čemu«; (b) namesto delovalnika v dajalniku predložni glagol, npr. (7:) *čuditi se čez neumnost*, (58:) *privaditi se na koga, na kaj*; (c) nenormativni predložni glagoli, npr. (7:) *zabavljati čez župana*, (7:) *tožiti čez kaj*, (7:) *pritoževati se čez kaj*, (31:) *umreti na čem*, (31:) *zmerjati nad čim*, (31:) *norčevati se nad kom*, (31:) *dvomiti nad čem*, (38:) *obsoditi k smrti*, (40:) *odločevati nad čem*, (77:) *umreti vsled čemu*, (80:) *verjeti, verovati na kaj*.

2.3.7 Prevzeto besedje. Ivan Koštiál, poznavalec številnih tujih jezikov, je bil glede prevzetega besedja enakega mnenja kot slovenski jezikoslovci v preteklosti (J. Kopitar) in Koštiálovem času (A. Breznik): prednost naj ima domače pred prevzetim. V svoj Brus je zajel besede, ki so prišle v slovenski knjižni jezik iz srbohrvaščine, nemščine, madžarščine, ruščine, češčine, italijanščine, francoščine in turščine in jim dodajal slovenske ustreznice (pri vsakem zgledu vsaj eno). Izpostavljam prevzete srbohrvaške in nemške besede, ki so stalnica v zgodovini slovenskega jezika in njegovega besedja.

---

milo – *jelenovo milo*, *Gaumont filmi* – *gaumontovi filmi*. Zloženko *lepoform tablete* lahko uporabljamo v zamenjanem besednem redu kot besedno zvezo: *tablete lepoform*, prav tako *Kongo država* – *država Kongo* (SP 2001: 57–58).

(a) Iz nemščine prevzete besede je v slovenski jezik prinesel zemljepisni, civilizacijski in kulturni slovensko-nemški stik ter diglosijsko razmerje obeh jezikov. S Koštiáalovega seznama so zajete tiste, ki jih je Breznik imenoval ljudske tujke (Breznik 1930; 1944: 74). Rabljene so v vsakdanji govorici ljudi, v narečjih, slengu, žargonu, v omejenem, določenem obsegu tudi »v pismenem jeziku«:²³

(6:) *fleten* – čeden, ličen, zal, brdek, brhek, ljubek; (16:) *glajštati*, *gleštati* – streči, negovati, gojiti; (20:) *izkuh* (Auskoch) – javna kuhinja; (23:) *klafta* – seženj; (46:) *pare* – mrtvaški oder; (47:) *plav* 'sinji' – moder, višnjev; (53:) *presburo* – tiskovni urad; (58:) *punca* – deklica, deklica; (58:) *punt*, *puntar*, *spuntati se* – vstaja, upor, upornik, upreti se; (71:) *špranja* – razpoka, razporek, reža, (71:) *štrena* – predeno; (87:) »*ženof* – gorčica (od prid. gorak = grenak)«.

(b) Iz srbohrvaščine prevzete besede. V družbenih in kulturnih okoliščinah večjezikovne državne skupnosti, v katerih je oblast pojmovala srbohrvaški jezik kot vsedrjavni jezik, je srbohrvaščina prodirala na številna strokovna področja. Zajeto prevzeto besedje kaže, da so pisci mehanično prevzemali vsebino in izraz pisnih obvestil, kar je lahko podpirala tudi šibkejša obveščena o slovenskem (knjižnem) jeziku in želja po opaznosti in prepoznavnosti:

(4:) *beležiti*, *beležka*, *beležnik* – zapisovati, zapis-ek, -nik, notar; (8:) *boja*, *bojiti* – barva, barvati; (9:) *brak*, *bračen* – zakon, zakonski; (12:) *dičen*, *dičiti*, *dika* – časten, slaven; krasiti, lepšati; kras, ponos, čast, slava; (12:) *dimljeno meso* – prekajeno meso; (13:) *brojiti*, *broj*, *nebroj* – šteti, število; brez števila, nešteto; (13:) *dosetka* – domislek, domisljica; (17:) *grudi* – prsi, nedra, nedrje, seski; (20:) *izbegavati kaj* – ogibati se česa, čemu; umikati se čemu; (21:) *izdajica* – izdajalec; (21:) *izvaditi* – izvleči, vzeti iz; (21:) *izvežbati* – izuriti; (22:) *jačati* – jačiti, krepiti; (22:) *jadikovati* – tarnati, tožiti; (22:) *jeden*, *-dna*, *-dno* – en, ena, eno; eden brez samostalnika; (23:) *koji* – ki, kateri; (27:) *linija* – črta; (27:) *lozinka* – geslo; (36:) *neočekivan* – nepričakovan; (36:) *neodoljiv* – nepremagljiv; (36:) *nepokolebljiv* – neomajen; (36:) *novost* – vest, poročilo, novica; (41:) *opolnomočenec* – pooblaščenec; (43:) *osobito* – posebno; (43:) *osporeni mandati* – izpodbijani, sporni; (43:) *osvestiti se* – zavedati se; (47:) *pljačkati* – pleniti; (47:) *pobuniti* – podščuvati, podpihati; (47:) *podanik* – podložnik; (48:) *prodrmati* – stresti, potresti, zamajati; (49:) *poslovica* – pregovor; (50:) *poverenje* – zaupanje; (50:) *povorka* (sprevod); (52:) *predbacivati* – očitati, oponašati; (53:) *prekinuti* – pretrgati; (58:) *prištediti* – prihraniti; (58:) *proturiti*, *proturati* – dognati, preriniti; (59:) *razmotravati*, *razmotrivati* – premišljevat, preudarjati; (65:) *shvačati* – umeti, razumeti, domnevati, zapopadati; (65:) *shvatiti* – razumeti, doumeti, zapopasti; (66:) *skinuti* – sneti; (66:) *slučaj* – primer;

²³ A. Breznik je besedilu Jezik v kmetski povesti (Breznik 1944: 74) razmišljal o rabi ljudskih tujk v umetnostni knjižni zvrsti takole: »Pomembno je v kmetski povesti tudi vprašanje o rabi ljudskih tujk. Odkar je premagana romantična struja, je samo po sebi jasno, da ne moremo vzdržati one jezikovne čistoče, ki sta jo uvedla Levstik in Stritar. Že Cankar je vpeljal ljudske tujke v realistično dikcijo. Vprašanje je le, do kake mere naj se rabi jo. Finžgar in Pregelj pišeta tujke le v majhni meri, to je tedaj, kadar so v kakem posebnem slučaju značilne.«

(68:) *Spasitelj* – Odrešenik, Zveličar; (68:) *stas* – postava, rast; (70:) *svota* – vsota, znesek; (70:) *svrha* – namen; (72:) *temelj* (shrv. iz gršč.) – podstava, osnova; (71:) *štediti*, *štedljiv* – varčevati, varčen; (77:) *ukiniti* – razpustiti, razverljivati, opustiti, ustaviti, odpraviti; (77:) *umiljavati se* – dobrikati se, prilizovati se; (77:) *usojati se* – upati se; (81:) *vragolije*; *vragoljast* – burke, nagajanje; poreden; (82:) *uzrujati* – razburiti se, razvneti; (84:) *zaoriti se* – odjekniti; (84:) *zavičaj* – dom, domači kraj; (85:) *zloradnost* – škodoželjnost; (85:) *zlostavljati* – grdo ravnati; (88:) *žigosati*, *ožigosati* – pečatiti, vtisniti pečat, zaznamovati.

3 Sklep

Priročnik *Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine* Ivana Koštiála (1877–1949) je bil objavljen v letih 1927 in 1931 v slovenskem prostoru, torej v družbenih in kulturnih okoliščinah večjezične državne skupnosti v času med obema svetovnjima vojnama. Jezikovno gradivo z odkloni od norme na strukturnih ravninah sočasnega slovenskega knjižnega jezika, ki ga je avtor izbral iz publicistične in umetnostne funkcijske zvrsti, in vrednotenje v razpravnem jeziku uvršča Koštiálovo jezikoslovno delo med jezikovnokulturna besedila. Dejavno je posegel v prid knjižnemu jeziku: nega in prizadevanje bosta prinesla knjižnemu jeziku višjo kultiviranost. Koštiál v svoji knjižici z izbranim gradivom in njegovim vrednotenjem priča o slovenskem knjižnem jeziku in slovenskem jezikoslovju.

Literatura

- Breznik 1916 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1916.
- Breznik 1921 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Prevalje: Družba sv. Mohorja, ²1921.
- Breznik 1924 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Prevalje: Družba sv. Mohorja, ³1924.
- Breznik 1944 = Anton Breznik, *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, ur. Jakob Šolar, Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944 (Cvetje iz domačih in tujih logov 19).
- Breznik 1982 = Anton Breznik, *Jezikoslovne razprave*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Finžgar 1926 = Fran Saleški Finžgar (Uredništvo Mladike), Glosa o Koštiálovem Slovniškem brusu, *Mladika* 7 (1926), 34.
- Glonar 1927 = Joža Glonar, Koštiál, I., Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine, Na Prevaljah, Družba sv. Mohorja, 1927, *Ljubljanski zvon* 47 (1927), 371–373.

- Honzak Jahić 2005 = Jasna Honzak Jahić, Dinamika slovenskega jezika v Kosove-
lovem času, v: *Století Srečka Kosovela*, ur. Radek Čermák. Praha: Společnost
přátel Lužice, 2005, 20–21.
- Honzak Jahić, v tisku = Jasna Honzak Jahić, Slovensko jezikoslovje v šestdesetih in
sedemdesetih letih 20. stoletja (teorija zvrstnosti), v: *V očeh drugega: zbornik
o slovensko-čeških kulturnih stikih v 20. stoletju*, ur. Alenka Jensterle-Dole-
žal, Praha: Slovanská knihovna při Národní knihovně ČR (v tisku).
- Kalin Golob 1996a = Monika Kalin Golob, *Jezikovna kultura in jezikovni kотиčki*,
Ljubljana: Jutro, 1996.
- Kalin Golob 1996b = Monika Kalin Golob, Jezikovnokulturne smeri na Sloven-
skem: romantiki in realisti oz. puristi in protipuristi, v: *Jezik in čas*, ur. Ada
Vidovič Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996, 77–91.
- Kolarič 1931 = Rudolf Kolarič, *Jezikovno rešeto*, Ljubljana: Slovenski tisk, 1931.
- Korošec 1979 = Tomo Korošec, Jazyková kultura ve Slovinsku, *Aktuální otázky
jazykové kultury v socialistické společnosti*, Praha: Academia, 1979, 12–20.
- Koštiál 1911a = Ivan Koštiál, Anton Breznik, Die Betonungstypen des slavischen
Verbuns, *Ljubljanski zvon* 31 (1911), 278–279.
- Koštiál 1911b = Ivan Koštiál, Anton Breznik, Naglas v šoli, *Ljubljanski zvon* 31
(1911), 498–499.
- Koštiál 1925–1926a = Ivan Koštiál, O Finžgarjevem jeziku, *Kritika* 1 (1925–1926),
št. 1, 9–11.
- Koštiál 1925–1926b = Ivan Koštiál, Slovenščina Vladimirja Levstika, *Kritika* 1
(1925–1926), št. 4, 51–54.
- Koštiál 1926 = Ivan Koštiál, Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine, *Mla-
dika* 7 (1926), št. 1–11, 34, 72, 112, 152, 191–192, 234, 271–272, 314, 352–
353, 393–394, 433.
- Koštiál 1927 = Ivan Koštiál, *Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine*, Preva-
lje: Družba sv. Mohorja, 1927, 80 str.
- Koštiál 1931 = Ivan Koštiál, *Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine*, Celje:
Družba sv. Mohorja, ²1931, 88 str.
- Koštiál 1935 = Ivan Koštiál, O našem novem jezikovnem zakoniku, Slovenski pra-
vopis, Pripredila A. Breznik in F. Ramovš, Znanstveno društvo, 1935, *Življe-
nje in svet* 9 (1935), knjiga 18, 296–297, 306–307.
- Koštiál 1937 = Ivan Koštiál, Slovar slovenskega jezika, V Ljubljani, Umetniška
propaganda, 1936, *Življenje in svet* 11 (1937), št. 21, 59–60, 69, 77–79.
- Orel 2002 = Irena Orel, Historizem v sinhronih oblikoslovnih opisih 19. in 20. sto-
letja, v: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*,
ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovan-
ske jezike in književnosti, 2012 (Obdobja 18), 201–217.
- Orožen 2002 = Martina Orožen, Odkrivanje strukturne identitete slovenskega je-
zika v luči raziskovalnih metod 19. stoletja, v: *Historizem v raziskovanju*

- slovenskega jezika, *literature in kulture*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2012 (Obdobja 18), 219–232.
- Pogorelec 1996 = Breda Pogorelec, Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995, v: *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996, 41–62.
- Ramovš 1935a = Fran Ramovš, *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji*, Ljubljana, 1935.
- Ramovš 1935b = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela 1).
- Ramovš 1936 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, Ljubljana: Akademsko založba, 1936.
- Rožman 2010 = Irena Rožman, (Ne)znani jezikoslovec in folklorist prof. Ivan Koštiál (1877–1949): spominski posvet ob 60. obletnici smrti, *Traditiones* 39 (2010), št. 2, 167–174.
- Samec 2012 = Drago Samec, Ivan Koštiál: bibliografija 1901–2011, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 95–121.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- Šolar 1944 = Jakob Šolar, Uvod, v: Anton Breznik, *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, ur. Jakob Šolar, Ljubljana: Družba sv. Mohorja, 1944 (Cvetje iz domačih in tujih govorov 19), str. 5–63.
- Toporišič 1972 = Jože Toporišič, Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), *Slavistična revija* 20 (1972), št. 3, 285–317.
- Toporišič 1987 = Jože Toporišič, *Portreti, razgledi, presoje*, Maribor: Založba Obzorja, 1987.
- Toporišič 1991 = Jože Toporišič, Suverenost (samostojnost) slovenskega jezika, v: Jože Toporišič, *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1991, 211–216.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 2000.
- Tomšič 1957 = France Tomšič, V spomin prof. Ivanu Koštiálu, *Dolenjski list* 8 (1957), št. 44 (398), 4.
- Vidmar 1932 = Josip Vidmar, *Kulturni problem slovenstva*, Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1932.
- Vidovič Muha 1996 = Ada Vidovič Muha, Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika, v: *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, 15–40.
- Žele 2003 = Andreja Žele, Vezljivostne spremembe novejšega besedja, v: *Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, ur. Stanisław Gajda – Ada Vidovič Muha, Opole: Uniwersytet Opolski – Ljubljana: Univerza, 2003, 113–130.

Ivan Koštiál's *Grammatical and Lexicographic Whetstone of Standard Slovenian through Time*

Summary

This article assesses the *Slovnični in slovarski brus knjižne slovenščine* (Grammatical and Lexicographic Whetstone of Standard Slovenian) by Ivan Koštiál (1877–1949), which was written and published in the years 1927 and 1931 in the Slovenian environment—that is, in the social and cultural circumstances of a multilingual country during the interwar period. The linguistic material contains deviations from the norm at the structural levels of contemporary standard Slovenian, which the author selected from journalistic and artistic texts, and an evaluation using discursive language places Koštiál's linguistic work among language-culture texts. He actively intervened in favor of the standard language, advocating cultivation and efforts to bring a higher level of refinement to the standard language. In his book, Koštiál discusses and evaluates standard Slovenian and Slovenian linguistics during the interwar period based on selected material.

Ivan Koštiál – pozabljeni slovenski romanist

Agata Šega

Cobiss: 1.01

Prispevek predstavlja raziskovalno delo Ivana Koštiála na področju romanskega jezikoslovja, predvsem pa se posveča prispevkom, v katerih se je ta v slovenski romanistiki žal nekoliko spregledani avtor ukvarjal s slovensko-romanskimi jezikovnimi stiki.

Ključne besede: romansko jezikoslovje, slovensko-romanski jezikovni stiki, furlanščina, italijanščina

Ivan Koštiál – a forgotten Slovene Romance linguist

This article presents Ivan Koštiál's research in Romance linguistics. Special attention is devoted to the contributions in which Koštiál—who, unfortunately, was somewhat overlooked by Romance linguistics in Slovenia—deals with language contact between Slovenian and the Romance languages.

Key words: Romance linguistics, Slovenian-Romance language contact, Friulian, Italian

1 Ivan Koštiál in (romansko) jezikoslovje

1.1 V Sloveniji pogrešamo delo, ki bi vsebovalo splošen in celovit pregled dose-danje zgodovine nacionalnih jezikoslovnih raziskav v Sloveniji, prav tako vsaj do pred nedavnim ni bilo kaj dosti objavljenega o tem po posameznih jezikoslovnih smereh in ciljnih skupinah jezikov. Izjemo morda deloma predstavlja le zgodovina raziskav s področja slovenskega in slovanskega jezikoslovja, čeprav ni zbrana v kaki monografiji, temveč ji sledimo v razpršenih prispevkih po revijah in monogra-fijah, zlasti v izdajah, ki so posvečene posameznim jezikoslovcem – največkrat ob njihovih življenjskih jubilejih – in obletnicam raziskovalnih ustanov. Če pa pustimo ob strani slavistiko in slovenistiko ter se omejimo samo na raziskave drugih dveh v slovenskem jezikoslovju najpomembnejših ter najintenzivneje in najdlje preučeva-nih skupin indoevropskih jezikov, to je germanske in romanske, lahko ugotovimo, da je bilo stanje do pred nedavnim precej podobno, da pa se je v zadnjem času le iz-boljšalo: germanisti imajo od nedavnega na voljo zbornik »*Zur Linde hier, sich dort zur Eiche wende*«: *90 Jahre Germanistik an der Universität Ljubljana* (Miladinović Zalaznik – Samide 2010), romanisti pa monografijo *Romanistika na Slovenskem* (Skubic 2010) izpod peresa italijanista in hispanista Mitje Skubica, dolgoletnega

profesorja na Oddelku za romanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Žal pa se obe navedeni deli vsebinsko omejujeta predvsem na zgodovino preučevanja obeh skupin jezikov na Univerzi v Ljubljani, zaradi česar je delo slovenskih jezikoslovcev zunaj tega okvira predstavljeno nekoliko manj podrobno oz. v nekaterih primerih niti ni upoštevano.¹

Za starejše obdobje preučevanja romanskih jezikov je v Skubičevem delu *Romanistika na Slovenskem* predstavljenih nekaj znanih osebnosti, vendar le takih, ki so delovale oz. ki so bile zaposlene na ljubljanski univerzi. Potemtakem lahko utemeljeno sklepamo, da obstaja kak jezikoslovec, ki bi si morda zaslužil obravnavo zaradi svojega prispevka k razvoju vede, a je zato, ker je deloval zunaj te ustanove, obravnavan le mimogrede ali pa sploh ne. Naj to prikažem na konkretnem primeru jezikoslovca in folklorista Ivana Koštiála, ki je v navedenem delu omenjen le enkrat, na strani 59, kjer lahko beremo, da so o furlanskem jezikovnem vplivu na slovenščino pred Franom Šturmom² »nekaj povedali že Schuchardt, Štrekelj, Koštiál«. Pa vendar vse priča o tem, da Koštiál v slovenski romanistiki ne igra tako postranske vloge, kot bi lahko sodili po tej zelo bežni omembi,³ že zato ne, ker je po mojih podatkih sploh prvi Slovenec, ki je objavil prispevek v najuglednejši mednarodni romanistični reviji *Zeitschrift für romanische Philologie*, in sicer že leta 1913.⁴

1.2 Preden podrobneje spregovorimo o Koštiálovih prispevkih s področja romanskega jezikoslovja in književnosti, bi se veljalo vprašati, kaj se je dogajalo in kakšno znanstveno vzdušje je sploh vladalo na graški univerzi, ko je Koštiál tam študiral, kateri jezikoslovci oz. raziskovalci so mu bili pri študiju in pozneje pri delu za zgled in katere ideje so ga pri tem vodile.

Vemo, da je Koštiál študiral dva semestra na Dunaju (1895/96), potem v Gradcu v letih 1896–1899, državni izpit iz klasične filologije in slavistike pa je opravil leta 1900. Njegovo bivanje na Dunaju ustreza času, ko je tam vodil tečaj slovenščine Karel Štrekelj, v Gradec pa se je vrnil nekaj mesecev prej, preden je

¹ Samo za primer: drugo od omenjenih del tako kljub širšemu naslovu pušča ob strani jezikoslovne raziskave, opravljene na visokošolskih ustanovah zunaj prestolnice, čeprav so se romanistične raziskave v univerzitetnem okviru uradno začele vsaj že leta 2000 z ustanovitvijo koprške Fakultete za humanistične študije, ki je leta 2003 postala del Univerze na Primorskem, zunaj nje pa že prej, saj se jezikoslovci na zahodu Slovenije in v zamejstvu že od vsega začetka ukvarjajo s slovansko-romanskimi, predvsem seveda slovensko-romanskimi jezikovnimi stiki, skrbijo pa tudi za zbiranje narečnega gradiva s tega področja, ki je izredno zanimivo tudi za romaniste.

² Romanistu Franu Šturmu, profesorju na Univerzi v Ljubljani, so posvečene štiri strani (Skubic 2010: 59–62).

³ Seveda ne smemo pozabiti, da Skubic o Koštiálu govori znatno obširneje v svojem delu *Slovenske jezikovne prvine v obsoški furlanščini* (Skubic 2006), kjer na več mestih navaja njegove ugotovitve. O tem še v razdelku 3 tega prispevka.

⁴ V članku je predlagal etimološki razlagi za dve furlanski besedi (prim. Koštiálov prispevek v reviji *Zeitschrift für romanische Philologie* 1913; o njegovi vsebini gl. razdelek 2.5). Prva naslednja objava slovenskega avtorja v tej reviji je sledila šele 15 let pozneje (prim. Šturm 1928).

Štrekelj prišel tja predavat. Štrekelj je namreč v poletnem semestru študijskega leta 1896/97 po posredovanju Gregorja Kreka dobil v Gradcu mesto izrednega profesorja. Iz Koštiálove bibliografije lahko razberemo, da so bila področja njegovega delovanja v precejšnji meri enaka kot Štrekljeva: skupno jima je zanimanje za ljudsko slovstvo in za slovansko-romansko-germanske jezikovne stike, oba sta se ukvarjala tudi s furlanščino. Koštiál je s Štrekljem pozneje tudi sodeloval oz. dopolnjeval in nadgrajeval njegovo delo (gl. razdelek 3). V Koštiálovi zapuščini, kolikor je imamo na voljo v NUK-u, Štrekljevih pisem sicer ni, so pa v Štrekljevi zapuščini Koštiálova (Kropej 2001: 85). Vse kaže, da je nekdanji študent do profesorja gojil veliko spoštovanje in občudovanje, saj je v časopisu *Slovenski narod* objavil zapis ob njegovi petdesetletnici, v katerem ga je tako poveličeval, da je bilo neprijetno že samemu slavljencu.⁵ Gotovo so Koštiálu ustrezala tudi Štrekljeva politična stališča, ki so bila precej naprednejša od stališč drugega takratnega profesorja slovanske filologije slovenskega rodu na graški univerzi, Gregorja Kreka. Ta se je najprej sam zavzemal za to, da so Štreklju podelili profesorski naziv, vendar so se odnosi med njima prav kmalu ohladili in ostali taki do konca (Stanonik 2006: 182, z literaturo). Sicer pa je bil tudi Krek večplasten raziskovalec, ki se je ukvarjal tako z jezikoslovjem kot tudi s književnostjo in folkloristiko.

Na graški univerzi je takrat predaval eden najvidnejših romanistov tistega časa, hkrati pa izjemno široko razgledani splošni jezikoslovec Hugo Schuchardt (1942–1927), ena tistih oseb, ki je imela zelo velik vpliv na nadaljnji razvoj jezikoslovja, čeprav se nanj danes marsikdaj pozablja. Tudi pri nas je slabo znan, celo kot avtor dela *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches*, prve monografije o slovansko-nemških in slovansko-romanskih jezikovnih stikih iz leta 1884, kjer seveda govori tudi o slovenščini (Schuchardt 1884). Gre za izredno pronicljivega jezikoslovca, ki je oral ledino na številnih področjih: kot originalni raziskovalec vulgarne latinščine, zlasti njenega samoglasniškega sistema, kot začetnik kreolistike in stičnega jezikoslovja ter kot predhodnik lingvistične geografije in idealističnega jezikoslovja. Zaradi vsega tega ga je Johannes Hubschmid v prispevku ob osemdesetletnici poimenoval kar »velik pionir« (*ein großer Bahnbrecher*).⁶ Poleg vsega drugega pa je bil Schuchardt ob Rudolfu Meringerju tudi eden od pobudnikov gibanja *Wörter*

⁵ O tem je potožil v pismu Luki Pintarju (Kropej 2001: 86).

⁶ (<http://schuchardt.uni-graz.at/files/wuerdigungen-und-nachrufe/hubschmied.pdf>) (dostop 29. 12. 2012). Kar žalostno je, da v prispevku Filozofska fakulteta Univerze Karla in Franca v času Gregorja Kreka (Höflehner 2006), objavljenem v posebni številki revije *Traditiones*, posvečene jezikoslovcu Gregorju Kreku, avtor o tem jezikoslovnem velikanu ne pove praktično ničesar, čeprav bi kaj takega več kot upravičeno pričakovali. Odpravi ga v nekaj skopih vrsticah, od njegovega jezikoslovnega delovanja omenja le sodelovanje z naravoslovci ob raziskavah fiziološke osnove govora (Höflehner 2006: 77–78). Še ena zamujena priložnost, da bi Slovenci izvedeli kaj o tem izjemnem jezikoslovcu, bralci zbornika o Gregorju Kreku pa o idejah in snovanjih, ki so oblikovala jezikoslovno stanje duha na Univerzi Karla in Franca v času Krekove profesure, kar bi bil gotovo osnovni namen članka s takim naslovom.

und Sachen,⁷ ki je zagovarjalo stališče, da je treba razvoj poimenovanj za predmet preučevati skupaj s poimenovanim predmetom, saj ta tvori nedeljivo celoto s poimenovanji. To gibanje je gotovo vplivalo na stanje duha, ki je vladalo na graški univerzi v Koštiálovem času in je tudi igralo odločilno vlogo pri takrat izredno živem zanimanju za raziskave besedja v povezavi s podrobnim preučevanjem značilnosti poimenovanih predmetov, ki sta se jim posvečala med drugimi tudi Schuchardt in Štreklj⁸ in s katerimi se je začel ukvarjati tudi Koštiál. Verjetno pa so takratni študentje vsaj deloma poznali tudi ostalo Schuchardtovo delo.⁹ Omeniti velja še, da je bil Schuchardt v pisnih stikih s Štrekljem, saj je v njegovi zapuščini ohranjenih devet pisem, v katerih mu slovenski jezikoslovec odgovarja na specifična vprašanja o slovanskem besedju, konkretno o slovenskem, čakavskem in ruskem. To število ni ravno veliko glede na število pisem, ki jih je Schuchardt prejel od številnih drugih jezikoslovcev, vendar je to razumljivo, saj je med njima prav gotovo prihajalo do neposredne izmenjave mnenj na fakulteti, verjetno pa sta gojila tudi zasebne stike. Očitno je bil Schuchardt družinski prijatelj ali vsaj znanec Štrekljevih, saj najdemo v njegovi zapuščini tudi tri pisma, naslovljena na Štrekljevo vdovo v letih 1912–1917.¹⁰

O srednja osebnost graškega primerjalnega jezikoslovja v tistem času je bil že omenjeni in ravno tako znameniti jezikoslovec Rudolf Meringer (1859–1931). Ni izključeno, da se je Koštiál z njegovim delom in idejami seznanil že na Dunaju, saj je bil Meringer tam v letih 1892–1899 izredni profesor za primerjalno slovnico indoevropskih jezikov. V Gradec je Meringer torej prišel v času, ko je Koštiál študij že zaključeval. Ker vemo, da je Koštiál obvladal sanskrt (Rožman 2010: 170), lahko domnevamo, da je poslušal tudi Meringerja, ki je po prihodu v Gradec postal redni profesor za sanskrt in primerjalno jezikoslovje ter preučeval zlasti germanske in italske jezike in vprašanja, povezana z glasovnimi in pomenskimi spremembami, s svojim delom *Versprechen und Verlesen* iz leta 1895 (ki ga je napisal s Karlom Mayerjem) s področja psiholingvistike pa je vplival celo na Freuda. Veliko je sodeloval

⁷ Leta 1909 sta skupaj ustanovila tudi istoimenski časopis, specializiran za tovrstne jezikoslovno-materialnokulturne raziskave.

⁸ Značilni so Štrekljevi rokopisi, kjer najdemo poleg poimenovanj za različne predmete materialne kulture običajno tudi risbe poimenovanih predmetov (prim. npr. reprodukcijo strani njegovega rokopisa v Kropelj 2001: 51), podobno tudi v pismih, ki jih je pisal Schuchardt, npr. v tistem z dne 20. 4. 1900, ki vsebuje tudi dve skici kmečkega orodja, imenovanega *srapča*. Prim. op. 10.

⁹ Znameniti jezikoslovec je na matični ustanovi nedvomno užival izredno velik ugled, saj so mu celo odobrili prošnjo, da mu ni treba prihajati predavat na fakulteto, temveč lahko študentje hodijo k njemu na dom – uradno zaradi šibkega zdravja, v resnici pa menda zaradi strahotne treme, ki ga je mučila med predavanji v predavalnici. Kot zelo ugleden meščan in dvorni svetnik pa je bil tudi sicer v Gradcu splošno znan. O vsem tem podrobneje Richter 1928 in Sebeok 1966.

¹⁰ S Schuchardtovo korespondenco sem se seznanila leta 2001 med enomesečnim bivanjem v Gradcu s štipendijo Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo, ko sem zbirala podatke o Schuchardtovih stikih s Slovenci. Schuchardtovo zapuščino hranijo na rokopisnem oddelku knjižnice Univerze Karla in Franca, njen popolni popis pa najdemo v Wolf 1993.

z znanimi romanisti, zlasti s Schuchardtom in Meyer-Lübkejem, in imel na romanistiko pomemben vpliv. Ukvarjal se je tudi s preučevanjem materialne, predvsem hišne kulture različnih narodov, v prvi vrsti Bosancev, Avstrijcev in Madžarov.¹¹ V Štrekljevi zapuščini najdemo tudi njegova pisma, kar priča o vsaj posredni povezavi med njim in Koštiálom (Kropej 2001: 85).

Univerza Karla in Franca v Gradcu je bila v tistem času izjemno kakovostna vseučiliška ustanova; na njej je poleg navedenih poučevalo še nekaj učenjakov svetovnega slovesa, med katerimi velja omeniti jezikoslovca Johannes Schmidta, albanologa Gustava Meyerja, klasičnega filologa Hermanna Bonitza in filozofa Alexiusa Meinonga. Ta generacija in vsaj še naslednja je bila vzgojena v duhu interdisciplinarnih študij, zato so bili njeni značilni predstavniki z znanstvenega vidika res »vsestransko razvite osebnosti«: po eni strani so bili jezikoslovci, ki pa se niso ukvarjali le s slovnico, temveč tudi z etimologijo, s filološkimi in dialektološkimi raziskavami, zbiranjem besednega gradiva in slovaropisjem ter s preučevanjem stikov med različnimi jeziki, po drugi strani pa so preučevali materialno in duhovno kulturo različnih ljudstev z etnološko-antropološkega vidika, pri čemer nikakor niso zanemarjali izsledkov zgodovinskih in arheoloških raziskav, če se niso že ravno sami ukvarjali z njimi, kar tudi ni bila redkost; za nameček so bili večkrat še poznavalci književnosti različnih narodov in obdobj in še kakih drugih umetnostnih zvrsti. To velja tako za Kreka in Štreklja kot še za nekatere druge slovenske znanstvenike tistega časa,¹² nedvomno pa tudi za Ivana Koštiála, kar je takoj jasno vsakomur, ki samo preleti njegovo bibliografijo.¹³

2 Koštiálovo ukvarjanje s posameznimi romanskimi jeziki

Ivan Koštiál se je kot jezikoslovec in poliglot ukvarjal seveda tudi z romanskimi jeziki. Po lastnih navedbah je »popolnoma« obvladal 12 jezikov, med katerimi je naštel od romanskih tudi francoščino in italijanščino, »delno« pa romunščino, furlanščino in španščino in še pet drugih neromanskih jezikov, skupaj torej osem (Rožman 2010: 170).¹⁴ Iz njegove bibliografije (Samec 2012) je razvidno, da je prevajal iz

¹¹ Heinz Dieter Pohl, »Meringer, Rudolf«, v: *Neue Deutsche Biographie* 17 (1994), 140sl. (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd119265729.html>) (dostop 5. 1. 2013).

¹² Med take vsestranske učenjake bi lahko uvrstili še nekaj imen. Monika Kropej npr. v podobnem kontekstu omenja še Matijo Murka, Matijo Valjavca, Josipa Mala in Josipa Mantuanija (Kropej 2001: 46).

¹³ Naj to trditev ponazorim le z dvema primeroma: poleg najrazličnejših tem s področij jezikoslovja, literature in etnologije oz. folkloristike najrazličnejših jezikov in narodov se je Koštiál ukvarjal tudi s krajevno zgodovino in celo z glasbo, saj je leta 1937 objavil članek o novomeških meščanih 18. stoletja, objavljen v *Kroniki slovenskih mest*, in priložnostni zapis ob 150. obletnici Mozartovega *Don Juana* v reviji *Življenje in svet*.

¹⁴ Očitno je bil pri tem do sebe izjemno strog, saj je v nadaljevanju (razdelek 2.5) navedeno zanesljivo pričevanje, o tem, da njegovo znanje furlanščine nikakor ni bilo le »delno«. Poleg tega je pri naštevanju zagotovo pozabil omeniti vsaj dva jezika, kar ob tolikem številu niti ni čudno: gotovo slovaščino, o kateri je tudi pisal, in romski jezik, ki ga je obvla-

italijanščine in francoščine, vendar ne samo v slovenščino, temveč tudi v nemščino. V letih 1902–1909 je poučeval v Kopru, nato pa do leta 1919 v Gorici, torej je bil nedvomno v živem stiku ne samo z italijanščino, ampak tudi s furlanščino. Slednjo je obvladal do te mere, da jo je vsaj eden od njegovih korespondentov izbral za komunikacijo z njim, čeprav je bil skupni jezik obeh tudi italijanščina (prim. razdelek 2.5).

Naj za začetek še opozorim, da so prispevki Ivana Koštiála na področju romanistike prav tako kot tudi vsi drugi vsebinsko nadvse raznovrstni in raztreseni po različnih publikacijah. Njegove dejanske objave, v katerih se ukvarja le z romanskimi jeziki ali tudi z njimi, so razmeroma številne, vendar so nekatere od njih bolj poljudnega značaja, pri drugih gre pravzaprav le za zbirke besed in izrazov, ne pa toliko za njihovo jezikoslovno obravnavo. Ena od objav, ki bi lahko bila med pomembnejšimi, to ne more biti, ker je objavljena verjetno v bolj ali manj predelani obliki in pod tujim imenom; pod njo je namreč podpisan Karel Štrekelj (gl. razdelek 3). Nekateri prispevki so neobjavljeni in nedokončani ali pa obstajajo zgolj v zametkih in osnutkih, zaradi česar so še vedno zakopani v njegovi zapuščini in se z njimi pravzaprav doslej še nihče ni ukvarjal.¹⁵ Zato jih je kljub poznavanju številnih jezikov, v katerih jih je napisal in o katerih v njih piše, pravzaprav razmeroma težko predstaviti in oceniti na kratko, a hkrati celovito. Za zdaj lahko torej podam le kratek pregled, pravzaprav komentiran popis njegovega romanističnega delovanja po posameznih jezikih. Dodati velja še, da se je Koštiál imel za filologa – vsaj tako je pod rubriko »poklic« sam zapisal v zgoraj omenjenem dokumentu (Rožman 2010:170). Zato se ne gre čuditi, da se je kot pravi filolog ukvarjal ne le z različnimi jeziki, temveč tudi s književnostmi, od romanskih zlasti s francosko in furlansko. Njegovo literarno zanimanje se ne omejuje na področje ljudskega slovstva, ki mu je sicer namenjal največ pozornosti, temveč obsega tudi ukvarjanje z deli tako imenovane visoke književnosti in nekaj prevodov.

2.1 Romunščina

Romunščino je Koštiál obravnaval samo v dveh prispevkih. V prvem je predstavil besedje s področja spolnosti in skatologije, ki ga je zbral tako, da je sestavil vprašalnik in anketiral nekaj častnikov, rojenih govorcev romunščine.¹⁶ Drugi prispevek pa prinaša zelo splošen pregled slovanskih izposojenk v romunščini, ki so razporejene po pomenskih poljih, v katerih se pojavljajo, dodani so tudi številni primeri.¹⁷

---

dal dovolj dobro, da so se Romi že bali razkritja svojih prekupevalskih skrivnosti. To je povedala Irena Rožman na spominskem posvetu ob 60. obletnici Koštiálove smrti (Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, 18. 12. 2009), izvedela pa je v telefonskem pogovoru od akad. Milka Matičetovega. Koštiál je pisal tudi o romskem erotičnem besedju, v njegovi zapuščini pa najdemo kar precej gradiva o romskem jeziku.

¹⁵ Pri tem velja izvzeti le etimologije iz njegovega rokopisnega etimološkega besednjaka, ki je bil od devetdesetih let 20. stoletja upoštevan pri izdelavi *Etimološkega slovarja slovenskega jezika* (vsega skupaj 4 navedki).

¹⁶ Rumänisches (Walachisches oder dakoromanisches) sexuell-skatologisches Glossar, *Anthropophyteia* 9 (1912), 82–88.

¹⁷ Nekaj o Rumunih, *Slovenec: političen list za slovenski narod* 44 (1916), št. 264 (17. 11.), 2 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FS5CEOL3>) (dostop 28. 12. 2012).

Večina besed, ki jih navaja, so samostalniki, omenja pa tudi nekaj glagolov, pridevnikov in prislovov. V skladu z naravo časopisa *Slovenec*, v katerem je bil članek objavljen, gre seveda za bolj poljuden zapis, namenjen v informacijo široki publiki, zato so romunske izposojenke zapisane v prilagojeni grafiji, da jih slovenski bralec lažje prepozna, npr. *jubi* namesto *iubi* »ljubiti«. Vendar pa je zapis vendarle nastal na znanstvenih osnovah, saj v njem povzema mnenje znanega romunskega romanista starejše generacije Heimanna Tiktina iz prvega zvezka Gröberjevega dela *Grundriss der romanischen Philologie*, takratnega vademekuma vsakega romanista, in navaja nekaj podatkov iz tega dela.¹⁸

2.2 Francoščina

Koštiál je prevajal iz več jezikov v slovenščino in tudi iz slovenščine v druge jezike, predvsem v nemščino. Poleg prevajanja folklorističnih besedil se je kot velik ljubitelj in poznavalec literature lotil tudi slovenjenja visoke književnosti in tako je med drugim nastal prevod Molièrovega dela *Jurij Tepček ali osramočeni zakonski mož*, ki ga danes poznamo predvsem pod naslovom *George Dandin ali Kaznovani soprog*.¹⁹ Koštiálov *Jurij Tepček* se je kljub obstoju Vidmarjevega prevoda in težki dostopnosti knjige, ki je bila izdana leta 1935 v samozaložbi in se je menda ohranila le v nekaj izvodih,²⁰ po ljudskih odrih igral še dolgo²¹ in očitno še vsaj do nedavnega.²² Zato se velja vprašati, če to ne pomeni morda, da je igra v Koštiálovem prevodu bolj uprizorljiva, bolj »ljudska« kot v poznejšem prevodu Josipa Vidmarja iz leta 1956 (Molière 1956; 1973). To bi seveda skoraj težko verjeli, preveriti bi se dalo le z natančno primerjavo obeh prevodov. Že takoj pa lahko ocenimo, da je Koštiálov prevod naslova s tega vidika bolj všečen, saj je ime glavnega junaka podomučil.²³

¹⁸ Gustav Gröber (ur.), *Grundriss der romanischen Philologie* I, Straßburg: Trübner, 1888.

¹⁹ Izvirni francoski naslov je *George Dandin ou le Mari confondu*; delo je nastalo leta 1688.

²⁰ Tiskala jo je sicer Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, kot kraj izida pa je navedeno Novo mesto (Samec 2012).

²¹ In to kljub Viktorju Smoleju, ki je v publikaciji *Prosvetni oder: priloga Vestnika prosvetne zveze v Ljubljani* za marec in april 1942 na str. 13 v svojem zapisu z naslovom »Trije največji francoski dramatik« med slovenskimi prevodi Molièrovih del sicer omenil tudi Koštiálovega, a ob tem opozoril, da *Jurij Tepček* »za ljudske odre zaradi svoje morale ni primeren« (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8WMUT7YU>) (dostop 28. 12. 2012).

²² Kulturno društvo Lojze Avžner iz Zgornje Ložnice v občini Slovenska Bistrica jo je npr. igralo še v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (<http://www.kud-lojzeavzner.com/100/default.asp?VsebinaID=3>) (dostop 26. 12. 2012).

²³ Tudi s stališča prevodne ustreznosti je pridevnik *confondu* ob samostalniku *mari* primernejši kot pri Vidmarju, saj ta pretekli deležnik glagola *confondre* očitno ni rabljen v pomenu 'kaznovati'. Glavni junak bi bil moral najprej nekaj zagrešiti, da bi si zaslužil kazen, kaj takega pa iz vsebine dela ni razvidno. Poleg tega 'kaznovati' ne ustreza prav nobenemu od devetih pomenov, ki jih francoski leksikologi navajajo za *confondre* (*Le Petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris: Le Robert, 2012), pač pa je eden od njih »réduire (qqn) au silence, en lui prouvant publiquement son erreur, ses torts« 'utišati nekoga tako, da mu javno dokažemo zmotno, napake' in tudi »rendre confus«, izglagolski pridevnik *confus* pa srečamo v istem slovarju z glavnim

Iz poročila o izidu knjige v časopisu *Slovenec* se da razbrati, da je Koštiál prevodu dodal svoje Pripombe, v katerih govori o dotedanjih prevodih Molièra in »razbira jezikovni prevod Frankopanovega fragmenta, kot je ohranjen v dunajski dvorni knjižnici«, kar utegne po mnenju avtorja članka slovenske književne zgodovinarje in jezikoslovce zanimati prav tako kot sam prevod.²⁴

Dva krajša Koštiálova prispevka s področja francoske književnosti sta posvečena glavnemu in naslovnemu junaku romana *Jean Sbogar* francoskega pisatelja Charlesa Nodiera iz leta 1818, posnetemu po resnični osebnosti Slovenca Ivana Žbogarja, na katerega je Nodier naletel oz. zanj izvedel med svojim bivanjem v naših krajih.²⁵ Med branjem romana *M. Choublanc à la recherche de sa femme*, enega od manj znanih izpod peresa Paula de Kocka, takrat precej branega francosko pišočega belgijskega pisatelja, je Koštiál naletel na mesto, kjer je Nodierov junak slovenskega rodu omenjen kot pregovorni zgled požrtvovalnosti in nesebičnosti v isti sapi ob Aristidu in Piru, ki jima ti značilnosti v izobilju pripisuje že zgodovinsko izročilo. Kratka prispevka, čeprav zanimiva, ker vsebujeta avtentično pričevanje o recepciji romana *Jean Sbogar*, pa zaradi svoje obrobnosti vendarle nista toliko pomembna za stroko kot za razumevanje Koštiálove osebnosti in njegovega načina dela, saj nam ga osvetlita kot človeka in kot raziskovalca. Dejstvo, da je Slovenec Jean Sbogar oz. Ivan Žbogar omenjen v isti vrsti z dvema tako slovitima zgodovinskima osebnostma, ga je namreč tako vznemirilo, da je ne le začutil potrebo, da slovensko javnost o tem obvesti, kar je storil že s prvim od obeh zapisov, objavljenim 9. 1. 1907 v *Slovenskem narodu*,²⁶ temveč je še naprej raziskoval in poglobljal vedenje o tem. Drugi prispevek, objavljen v *Soči* čez slab mesec,²⁷ namreč jasno priča, da je v tem obdobju nekatere podatke dopolnil in druge popravil, poleg tega pa si je vmes priskrbel francoski izvirnik de Kockovega romana, ki ga je ob pisanju

pomenom »qui est embarrassé par pudeur, par honte«, kar lahko poslovenimo le z 'osramočen'. Pridevnik *confus* izhaja etimološko iz *confusus*, organsko razvitega preteklega deležnika glagola *confundere*, medtem ko je *confondu* analoški pretekli deležnik, ki je nastal naknadno iz nedoločnika na podlagi podobnih preteklih deležnikov drugih glagolov tretje latinske spregatve. Nič čudnega ni, da se je Koštiál, ki je bil po osnovni izobrazbi klasični filolog, te povezave zavedel, medtem ko je Vidmarju ostala prikrita. Aleš Berger je v novem prevodu, ki ga je pripravil za postavitev v Gledališču Koper leta 2011, naslov prevedel kot *George Dandin ali pretentani soprog*. Pridevnik sicer logično izhaja iz vsebine dela, vendar glagol *confondre* v nobenem od francoskih pomenov ne ustreza slovenskemu glagolu *pretentati*.

²⁴ Molière: Jurij Tepček, *Slovenec: političen list za slovenski narod* 58 (1935), št. 250a (30. 10), 5. Ime avtorja ni razvidno, navedeno je le s šifro [dt] na koncu članka, pri čemer gre verjetno za kratico (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DYWY3MLT>) (dostop 3. 1. 2013).

²⁵ Po nekaterih podatkih naj bi se bil Nodier celo osebno srečal z »blagodušnim rokovnjačem« (izraz je Koštiálov), ki mu je navdihnil Jeana Sbogarja (Smolej 2008: 60–62).

²⁶ *Slovenec* Francozom zgled značajnosti in nesebičnosti, *Slovenski narod* 40 (1907), št. 260 (9. 11.), 4. (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EUVFYBBU>) (dostop 28. 12. 2012).

²⁷ Ivan Žbogar, *Soča* 37 (1907), št. 138 (3. 12.), 3 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-B3NJ5DVU>) (dostop 5. 1. 2013).

prvega zapisa po lastnih besedah poznal le po nemškem prevodu. Te podrobnosti potrjujejo Koštiálovo domoljubje in njegov narodni ponos, za kar imamo tudi druga pričevanja (Rožman 2010), hkrati pa seveda kažejo na precejšnjo mero za njegovo generacijo tako značilne, danes pa med nekaterimi jezikoslovci precej po nepotrebnem omalovaževane filološke akribije, virusa, ki v razumnem odmerku za raziskovalca nikakor ni škodljiv. V prvem prispevku se avtor tudi zavzema za ponatis slovenskega prevoda Nodierovega dela iz leta 1886,²⁸ do katerega sicer nikoli ni prišlo, pač pa je leta 1932 izšel nov prevod tega dela.²⁹

V naslednjem prispevku, ki ga je gotovo treba omeniti, če govorimo o Koštiálovem ukvarjanju s francoščino, razpravlja o prevodu več Prešernovih, nekaj Gregorčičevih in ene Jenkove pesmi v ta jezik.³⁰ Pri tem pa ne gre le za priložnostni zapis ob izidu knjižice z naslovom *Rêves & glanes*,³¹ ki jo je napisal Francoz L. C. Meurville leta 1919 po daljšem bivanju v Ljubljani, objavil v njej nekaj svojih prevodov slovenske poezije in jim dodal nekaj lastnih pesniških stvaritev. Koštiálov zapis je pravzaprav prevodna in literarna kritika Meurvillovega delca, v kateri njegove prevode načeloma sicer pohvali – med drugim tudi zaradi posrečenega izbora pesmi, ki pa ga je, kot se zaveda in piše tudi Koštiál, Francozu pomagal opraviti Župančič. Koštiál sicer izraža izrecno željo, da bi prevajalec s prevajanjem slovenskih pesmi v francoščino še nadaljeval, pa vendar ob tem ne pozabi opozoriti na nekatere napake, zlasti na tistih mestih, kjer je Meurvillov prevod ne le neblagoglasen, temveč celo napačen, zaradi česar zamegljuje ali spreminja pomen izhodiščnega besedila. Do Meurvillove lastne poezije, ki očitno ni bila vredna kdo ve kaj, pa je Koštiál neprizanesljiv in jo kar pošteno okrca. Ta podrobnost je zanimiva, ker jasno razkriva Koštiálov značaj: preprosto si ne more kaj, da ne bi povedal resnice.

Naj omenim še zanimivost z začetka besedila, ki sicer ne spada zgolj na področje ukvarjanja z romanskimi jeziki: preden se je Koštiál lotil razpravljanja o konkretnem prevodu, je podal pregled vseh dotlej znanih predstavitev Prešerna v najrazličnejše jezike. Omenja prevode v dva romanska jezika, namreč italijanščino in furlanščino, ob tem pa še v češčino, nemščino, hrvaščino, ruščino, srbsščino, švedščino, ukrajinsščino, poljščino, bolgarščino in madžarščino z natančnimi podatki o objavah. Iz zapisa se da razbrati, da je Koštiál, kot je zanj značilno, vse te prevode razen madžarskega, za katerega sam pravi, da je zanj izvedel iz druge roke, prebral. Ker jih je dobro razumel, je lahko tudi ugotovil, koliko so vredni, o čemer pričajo opazke o njihovi kakovosti, ki jih navaja v nekaterih primerih.

2.3 Okcitanščina

V Koštiálovi zapuščini je v dveh razdelkih z naslovom Stara in nova provansalsščina (mapi XII in XXIV) mogoče najti štiri separate o okcitanščini – gre za jezikoslovne prispevke nemško pišočin avtorjev iz časa okoli leta 1900 – in 121 lističev z raznimi

²⁸ Ljubljana: Narodna tiskarna 1886; prevajalec je Josip Kržišnik.

²⁹ Gorica: Sigma, 1932; prevajalec F. Robar.

³⁰ Prešeren in Gregorčič v francoščini, *Dolenjske novice* 25 (1919), št. 17 (24. 4.), 66–67 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-JCYCVWJO>) (dostop 5. 1. 2013).

³¹ V slovenščini nekaj takega kot Sanje in paberki.

beležkami iz tega jezika, kar pomeni, da se je zanimal tudi za jezikovno stanje južno od Loare, čeprav o tem ni nikoli nič objavil. Podrobnejši pregled teh zapiskov kaže, da njihov pretežni del predstavlja eno enoto, ki obsega okoli 100 zelo gosto popisanih lističev formata približno 10 × 15 cm. Na prvi strani je zapisan naslov *Novoprovansalsko-nemški žepni slovar*, ob njem pa zapis, iz katerega izvemo, da je slovar nastal na osnovi dveh del okcitanškega pesnika, utemeljitelja modernega knjižnega jezika in nobelovca Frédéric Mistrala (1830–1914).³² Vse kaže, da je slovarček sestavil Koštiál, in sicer z izpisovanjem iz Mistralovih besedil, saj je iz izpiskov razvidno, da je besede na lističe vnašal v več fazah z različnimi pisali in barvami črnila. Njegova zapuščina dokazuje, da je pripravljal gradivo za slovarje več manj znanih jezikov, tako albanskega in romskega, pa tudi furlanskega (gl. razdelek 2.6).

2.4 Italijanščina

S knjižno italijanščino se Koštiál ni nikoli ukvarjal, ampak ga je zanimala beneščina, pravzaprav izključno tista, ki se govori na področju Istre, zlasti seveda njeno besedje in frazeologija in pa ljudsko slovstvo. Po en prispevek je posvetil pregovorom,³³ ugankam³⁴ in ljudskim pesmim³⁵ z erotično in podobno vsebino, dva pa erotičnemu in skatološkemu besedju istrske italijanščine.³⁶ Za jezikoslovce sta zanimiva le slednja dva, v katerih obravnava različne narečne izraze za 'vulva', 'penis', 'javna hiša' in sorodne pomene ter dodaja komentarje, ki opozarjajo na njihovo rabo v prenesenem pomenu in v stalnih besednih zvezah. Večina teh zapisov je nastala v času, ko je Koštiál še učil na učiteljišču v Koprju, dva pa nekoliko pozneje, leta 1912, ko je poučeval v Gorici. Na področju folkloristike se je udeleževal tudi kot prevajalec, saj je iz italijanščine v nemščino prevedel delo Italijana Raffaella Corsa o spolnem življenju Italijanov v Kalabriji.³⁷ Raffaele Corso v nekrologu Ivanu Koštiálu³⁸ sicer omenja nekaj manjših prevajalskih težavic, ki jih je imel Koštiál pri tem delu, ven-

³² V izvirniku: *Neuprovenç.-deutsches Taschenwörterbuch (auf Grund von Fr. Mistrals »Mireio« und »Lou pouèmo dóu Rose«)*. Navedeni besedili, iz katerih je Koštiál izpisoval, sta Mistralovi daljši pesnitvi iz let 1859 in 1897; prvo od njiju imajo literarni zgodovinarji za najpomembnejše pesnikovo delo. Romanistika danes namesto izrazov nova in stara provansalsčina uporablja krovno poimenovanje za obe fazi razvoja tega jezika, to je okcitanščina, izraz (stara) provansalsčina pa se tradicionalno še pojavlja za srednjeveško okcitanščino, predvsem za jezik trubadurske poezije.

³³ Italienische Sprichwörter aus dem Küstenlande, *Anthropophyteia* 9 (1912), 475–478.

³⁴ Erotische und verwandte Rätsel aus Istria, *Anthropophyteia* 6 (1909), 413–417.

³⁵ Italienische Lieder aus dem österreichischen Küstenlande, *Anthropophyteia* 9 (1912), 466–467.

³⁶ Aus dem erotischen und skatologischen Wortschatz der Italiener in Istrien, *Anthropophyteia* 5 (1909), 13–16; Nachträge zum erotischen und skatologischen Wortschatz der Italiener in Istrien, *Anthropophyteia* 6 (1909), 32–33.

³⁷ Raffaele Corso, *Das Geschlechtleben in Sitte, Brauch, Glauben und Gewohnheitsrecht des italienischen Volke: Erhebungen und Forschungen*, Nicotera: Im Selbstverlage des Verfassers, 1914 (<https://ia600409.us.archive.org/27/items/DasGeschlechtlebenInSitte-BrauchGlaubenUndGewohnheitsrechtDes/>) (dostop 5. 1. 2013). O njunem sodelovanju gl. Matičetov 1991.

³⁸ Ivanu Koštiálu v spomin, *Slovenski etnograf* 20–21 (1951), 390–392.

dar jih opraviči s težavnostjo narečnih besedil, v splošnem pa se o njegovem delu izraža zelo pohvalno. V Koštiálovi zapuščini je ohranjenega še nekaj italijanskega narečnega gradiva v obliki izpisov iz raznih slovarjev in priročnikov tistega časa, npr. iz Zaunerjeve *Romanische Sprachwissenschaft* iz leta 1900, vendar so ti zapiski delno stenografirani in zato brez znanja stenografije pravzaprav nedostopni.

2.5 Furlanščina

Od romanskih jezikov se je Koštiál pravzaprav največ ukvarjal s furlanščino. Poleg nekaj prispevkov s področja stičnega jezikoslovja, v katerih se ukvarja s slovenizmi v furlanščini (gl. razdelek 3), je med njegovimi objavljenimi zapisi s tega področja gotovo najpomembnejši prispevek, v katerem predstavlja svoja etimološka predloga za furlansko *sedón* s pomenom 'žlica' in *altiiùl* z različicami in s pomenom 'otava'.³⁹ Prvo izvaja iz neizpričane izpeljanke **exedónem* iz glagola *exedere*,⁴⁰ druga pa po njegovem mnenju izvira iz ravno tako nepotrjene izpeljanke **altiiòlu(m)* kot manjšalnice iz **altilis*, ki je tudi sam manjšalna izpeljava iz *altus*. Vendar italijanskim etimologom, ki so sestavljali furlanski etimološki slovar *Dizionario etimologico-storico friulano* (DESF), ta prispevek očitno ni bil znan, saj ga v ustreznem geslu (DESF 1: 54–55) ne navajajo, in to kljub temu, da je bil objavljen v reviji *Zeitschrift für romanische Philologie*, ki je bila že takrat in je še danes ena najkakovostnejših in najbolj znanih romanističnih znanstvenih publikacij, in kljub temu, da je obe etimologiji upošteval Wilhelm Meyer-Lübke v svojem slovarju romanskih jezikov v geslih *exedo*, *-ōne* (REW 3000a) in *altiiòlum* (REW 385a), pri čemer v obeh primerih navaja ime avtorja etimoloških predlogov.⁴¹

Že po površnem pregledu Koštiálovih dveh etimologij lahko ugotovimo, da je etimološki predlog za *altiiùl* videti bolj utemeljen in podprt tudi s pomenskimi vzporednicami iz drugih jezikov, medtem ko je tisti za *sedón* nekoliko problematičen. Če bi beseda res izhajala iz **exedōne(m)*, bi v furlanščini namreč pričakovali samostalnik moškega spola, ne pa ženskega. Danes furlanski etimologi soglašajo, da *sedon* ni iz latinščine podedovana beseda, temveč germanizem. Besedo namreč izvajajo iz nepotrjenega poznolat. **scetone(m)*, to pa iz got. **skaithō* 'lesena kuhalnica'.⁴²

S furlanščino se je Koštiál ukvarjal predvsem kot jezikoslovec-folklorist, ki so ga zanimali ljudski izrazi, povezani s spolnim življenjem, in kletvice. Šest od osmih prispevkov, ki jih je objavil v reviji *Antropophyteia*, je bolj etnoloških; v njih

³⁹ Friaulische Etymologien: 1. Friaul. *šedónj*; 2. Friaulisch *altiiùl*, *antiùl*, *artiùl*, *antivó^ol*, *Zeitschrift für romanische Philologie* 37 (1913), 93–94. Ob tem velja opozoriti na napako v *Slovenskem biografskem leksikonu* 1: 537, kjer je ob naslovu tega Koštiálovega članka zapisana napačna letnica 1912.

⁴⁰ Glagol je seveda tvorjen z s predlogom *ex* 'iz' pred *edere* 'jesti'.

⁴¹ Pod geslom REW 3000a resnici na ljubo sicer narobe, z zapisom priimka kot »Koštiol«.

⁴² Z ohranjanjem ženskega spola kot pri germanskih samostalnikih na *-o*. O tem A. Zamboni, Di alcuni continuatori mediani del germ. **skaitho* 'mestolo, cucchiaio', *L'Italia Dialettale* 47 (1984), 311–315; M. Cortelazzo – C. Marcato, *I dialetti italiani: dizionario etimologico*, Torino: UTET, 1998, 396. Za informacijo o tem in za bibliografske podatke se zahvaljujem dr. Francu Fincu z Univerze v Vidmu.

piše o ljudskem izročilu, povezanem s spolnostjo, spolnimi boleznimi, nosečnostjo in rojstvom. Jezikoslovna prispevka sta le dva: eden posega na področje furlanskega erotičnega besedja,⁴³ v drugem pa obravnava furlansko erotično frazeologijo.⁴⁴ Koštiál je preučeval ljudska besedila, ki bi utegnila vsebovati kar največ takih izrazov. Od tod izvira njegovo veliko zanimanje za furlanske vilote, kratke, večinoma štiri-vrstične pesmice, pogosto z ljubezensko in celo erotično vsebino. Plod njegovega ukvarjanja s to slovstveno zvrstjo sta še dva prispevka, od tega ena knjižna ocena⁴⁵ in en članek.⁴⁶ Ocena se nanaša na delo, ki je bilo mišljeno kot nekakšen dodatek za sladokusce k zbirki furlanskih vilot Valentina Ostermanna:⁴⁷ najbolj žgečkljive vilote, ki v običajni izdaji nikakor ne bi mogle ugledati luči sveta, je zbiralec natisnil v omejenem številu 50 izvodov. Knjiga je bila seveda zelo težko dosegljiva, zanimanje pa verjetno temu primerno veliko, zato je Koštiál knjižno oceno zasnoval tako, da je v njej bralcem revije *Anthropophyteia* ponudil čim več izvirnega besedila, menda kar polovico vseh vilot iz Ostermannove zasebne publikacije (Randolph 1992: 933), svoj komentar pa omejil na minimum. V članku pa je objavil nekaj vilot, ki jih je zbral na terenu sam in prej še niso bile natisnjene (Randolph 1992: 933). Naj med njegovimi furlanskimi objavami omenim še zelo kratek prispevek, ki prinaša pet pregovorov v muglizanščini, se pravi stari furlanščini v Miljah, kjer se od zadnjega desetletja 19. stoletja govori beneško.⁴⁸

V Koštiálovi korespondenci najdemo potrdilo, da so bile njegove objave o furlanskem besedju in folklori med Furlani izredno slabo poznane, skoraj bi lahko rekli neznane. To ni prav nič čudnega glede na dejstvo, da so izšle v reviji *Anthropophyteia*, ki niti ni bila v redni prodaji, temveč je izhajala le v 100 izvodih, namenjenih izključno znanstvenikom, kakor lahko beremo na prvi strani vsake številke, in za nameček še v nemščini. Kljub temu ti zapisi niso mogli uiti ostremu strokovnemu očesu Giovannija Battista Corgnalija (1887–1956), dolgoletnega ravnatelja mestne knjižnice v Vidmu. Med Koštiálovimi pismi namreč najdemo dve iz leta 1935, napisani v italijanščini in opremljeni z glavo mestne knjižnice iz Vidma, s katerima se nanj obrača ta izredno razgledani bibliotekar, sistematični zbiralec

⁴³ Zum erotischen Wortschatz der Friauler, *Anthropophyteia* 5 (1908), 16–18. V tem prispevku navaja različne furlanske besede za pomene 'penis', 'moda', 'vagina', 'zadnjica' in 'prostitutka', na kratko pojasnjuje njihov izvor in navaja stalne besedne zveze, v katerih se uporabljajo, tako npr. *avê un sol cojôn cul so ami* 'biti si zelo blizu s prijateljem, biti kot eno'.

⁴⁴ Friaulische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten, *Anthropophyteia* 8 (1911), 387–391. Prispevek prinaša 59 rekov in pregovorov s področja erotike in skatologije, npr. *Cui che nol trombe, l'e muart*, dobesedno »kdor ne trobenta, je mrtev« (rabljeno kot šaljivo pojasnilo, kadar komu v družbi uide kaj ne preveč blago dišečega).

⁴⁵ V. Ostermann: Villotte friulane – Appendice, Udine 1892, VII, 47sl., *Anthropophyteia* 6 (1909), 469–482.

⁴⁶ Erotische und skatologische Schnadahüpfeln (vilótis) aus Friaul / Gesammelt und übersetzt von Ivan Koštiál, *Anthropophyteia* 6 (1909), 389–396.

⁴⁷ Valentino Ostermann, *Vilotte friulane*, Udine: Domenico del Blanco, 1892.

⁴⁸ Sprichwörter im Folklore von Muggia (Istrien), *Anthropophyteia* 6 (1909), 406. Pregovore je našel v delu *Reliquie ladine* Jacopa Cavallija iz leta 1893.

furlanskega besedja, onomastike in na splošno vsakršnega gradiva, ki bi lahko kakor koli prispevalo k poznavanju jezika in življenja v Furlaniji, in pisec dela *Il catalogo bibliografico generale friulano* iz leta 1928. Izraža veliko spoštovanje do njegovih prispevkov v reviji *Anthropophyteia* in željo, da bi Koštiál, če je le mogoče in seveda za plačilo ali v zameno za furlanske knjige po svoji izbiri, mestni knjižnici v Vidmu poslal kake separatne izvode teh prispevkov, ki jih morda še hrani doma. Do tega, kot vse kaže, ni prišlo, če pa je, je gradivo bodisi ostalo pri Corgnaliju bodisi se je izgubilo, saj Mestna knjižnica Vincenza Joppija v Vidmu nima v katalogu nobenega zadetka na iskanje »Koštiál« oz. »Kostial«. Spletni katalogi italijanskih knjižnic tudi kažejo, da je revijo *Anthropophyteia* možno najti samo v Rimu, Padovi in Milanu.⁴⁹

Omenili smo že, da se vsaj delček Koštiálove korespondence, ki jo hrani Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani, tiče raziskovanja furlanščine, deloma je hkrati celo napisana v furlanščini. Gre za 19⁵⁰ pisem oz. dopisnic, ki jih je Koštiálu pisal Achil Telin (it. Achille Tellini, 1866–1838), furlanski geolog, ki je postal jezikoslovec, potem ko mu je škandal zaradi prešuštva uničil bleščečo znanstveno kariero. Ukvarjal se je z esperantom, predvsem pa z rodno furlanščino, se posvečal skrbi za ohranitev furlanskega jezika in za njegovo morebitno uvedbo v šole, kar je bila takrat seveda utopija, danes pa je realno dejstvo, in zbiral vse dosegljivo folklorno gradivo. To pa je bila tudi tista skupna točka, na kateri sta se s Koštiálom našla. O tej korespondenci želim spregovoriti nekoliko podrobneje tudi z vsebinskega vidika, saj nekatera iz nje ugotovljiva dejstva mečejo zanimiv in redek žarek luči na Koštiálovo znanstveno delovanje in tudi na njegove odmeve v tujini.

Dopisovanje je začel Telin, ki je prvi pisal Koštiálu, in sicer v furlanščini, po lastnih besedah zato, da bi otežil delo cenzuri.⁵¹ Vse kaže, da so bili tudi Koštiálovi odgovori napisani v furlanščini, za nameček še zelo lepi, saj je Telin v pismu z dne 2. 1. 1936 naredil naslednji poklon Koštiálovi jezikovni kompetenci: »Vedno mi je v veselje, ker pišete furlansko boljše od kakega Furlana, predvsem pa narečje spodnje Furlanije ali celo Zorútovega,⁵² ne pa goriške furlanščine, ki je nekje vmes med furlanščino in italijanščino.«⁵³ Telinova pisma vsebujejo informacije o nabiranju folklorno-jezikoslovnega gradiva, ki sta si ga tudi izmenjevala. V pismu z dne

⁴⁹ Tudi Corgnalijevega dela *Il catalogo bibliografico generale friulano* začuda nimajo v mestni knjižnici v Vidmu (to je Corgnali dolga leta vodil), temveč le v Pordenonu, Mantovi, Bologni in v Cagliariju.

⁵⁰ Do pred kratkim še 18, saj so med urejanjem zapuščine eno od njegovih pisem pomotoma pripisali Corgnaliju, kar je zdaj popravljeno.

⁵¹ Pismo je datirano z 19. 10. 1935.

⁵² Pieri Zorùt (it. Pietro Zorutti, 1792–1867), furlanski romantik, ki kot pri nas njegov sodobnik France Prešeren velja za največjega furlanskega pesnika in začetnika furlanskega knjižnega jezika.

⁵³ »Mi complàs simpri che Lui al scrìv il furlan miôr di un furlan e specialmentri il dialet dal Friûl de Basse e magari chel di Zorùt e no il guriçán che al-e intermedis fra il furlán e il taliàn.« To pa tudi pomeni, da Koštiálu ni zadostovala furlanščina, ki se je je mimogrede naučil v Gorici, ko je tam učil, temveč jo je očitno sistematično nadgradil s branjem književnih del.

25. 10. 1935 poroča o nabiranju folklornega gradiva v Reziji in Beneški Sloveniji, 10. 11. in 7. 12. istega leta pa že napoveduje pošiljko, ki naj bi vsebovala njegovo knjigo *Tesaur de lenghe furlane*,⁵⁴ poleg nje pa še »slovensko narečno besedje s te strani Alp«, »kosmate šale« in »slovenske ljudske pesmi«. ⁵⁵ Sredi februarja (15. 2. 1936) poroča, da mu je gradivo poslal, in sicer v paketu, ki tehta kar pet kilogramov, vsebuje pa »vse znane vilote, vse slovenske pesmi s te strani Alp in 950 nadvse kosmatih furlanskih šal«. ⁵⁶ Tudi tega gradiva v Koštiálovi zapuščini, ki jo hrani NUK, ni; zanimivo bi bilo ugotoviti, kje je, če seveda ni že izgubljeno ali uničeno.

Če želimo ugotoviti, kako so gledali na Koštiálovo delo v tujini, si moramo nekoliko podrobneje ogledati še pismo, ki ga je Telin pisal Koštiálu neznanega dne v juliju 1937. ⁵⁷ Poroča mu, da je po približno 20 italijanskih knjižnicah poizvedoval, če imajo Koštiálova dela v nemščini o furlanski etimologiji in erotični ljudski poeziji, se pravi gradivo, ki je bilo objavljeno v reviji *Anthropophyteia*. Ker je dobil od povsod negativen odgovor, je pozval Koštiála, naj objavi te svoje zapise v monografiji, lahko tudi v povzetku, vendar po možnosti ne v furlanščini, raje v kakem drugem romanskem jeziku. Predlagal mu je, naj da delu kak »zanimiv splošen naslov«, ⁵⁸ saj bi se v tem primeru lahko razpečevalo in prodajalo po kanalih Furlanskega filološkega združenja. ⁵⁹ Po njegovem je velika škoda, ker je trenutno stanje stvari v Italiji tako, kot da Koštiálovi prispevki ne obstajajo. ⁶⁰ Telin se zaveda, da je središče zanimanja za furlanščino vendarle Italija oz. Furlanija, medtem ko je med Slovenci in Avstrijci interes za taka besedila zanemarljiv. Zato ugotavlja, da morda kopije teh objav sicer res obstajajo v kaki knjižnici v Ljubljani ali na Dunaju, vendar se upravičeno sprašuje: »[...] toda kdo jih bo bral?« ⁶¹

Če upoštevamo vsebino tega zadnjega Telinovega pisma in tudi obeh Corgnalijevih, moramo ugotoviti, da so se posamezni res dobro informirani ljubitelji furlanskega folklornega in jezikovnega gradiva zavedali pomena Koštiálovega dela in mu že takrat pripisovali velik pomen, zlasti na področju raziskovanja furlanskega jezika in folklore. Seveda pa se zastavlja vprašanje, zakaj se Koštiál na Telinovo pobudo ni odzval.

Nezanemarljivo količino furlanskega gradiva ponuja tudi Koštiálova zapuščina, ki vsebuje med drugim tudi še neobjavljene zapiske in izpiske. Predvsem je

⁵⁴ Največja obstoječa zbirka furlanskih vilot iz leta 1926.

⁵⁵ »Vocabui dialetài dal sloven cisalpin«, »barzaletis grassis« in »poesiis popolars slovenis«.

⁵⁶ V izvirniku: »[...] dutis lis vilotis cognossudis, ducj i cjánç slovens cisalpíns e lis 950 barzaletis furlanis ultragrossis.«

⁵⁷ Datum je nečitljiv.

⁵⁸ V izvirniku: »titul generál interesant«. S tem je najbrž mislil tak naslov, ki ne bi preveč izpostavljajl žgečkljive vsebine. Telin je celo že predlagal naslov *Studiis filologjichis e di poesie popolâr su la lenghe furlane* (= Filološke študije o furlanskem jeziku in ljudski poeziji).

⁵⁹ Furlansko filološko združenje (*Socjetât Filologiche Furlane*, it. *Società filologica friulana*) s sedežem v Vidmu.

⁶⁰ »Insumis al stât di cumò lís Sòs publicacions è come se no esistessin per l'Italia.«

⁶¹ V izvirniku: »[...] ma cui va a lei-lis?«

pomembna enota zapuščinskega gradiva, ki je arhivirana pod naslovom Furlansko-nemški besednjak. Obsega kar 620 lističev in na večini od njih je zapisanih po več besed. Obsežno gradivo kar kliče po pregledu in ovrednotenju. Ob tem najdemo še nekaj sto lističev z različnimi beležkami, predvsem gre za narečno besedje goriške furlanščine, narečje krajev Flumisel (it. Fiumicello, sln. Rečica) in Cormons (sln. Krmin), pa tudi za izpise besedja iz del različnih furlanskih piscev, zlasti iz pripovedk Dolfá Zorzuta,⁶² gradivo o slovenskih vplivih v furlanščini ter o furlanski književnosti in o krajevnih imenih, zlasti iz okolice Vidma.

2.6 Prispevek o več različnih romanskih jezikih

Ivan Koštiál je bil zaradi svojega poznavanja številnih jezikov usposobljen za zbiranje in obravnavo zelo raznorodnega leksikalnega gradiva. V enem od takih prispevkov⁶³ tako obravnava evfemistične izraze, ki jih pri preklinjanju oz. pridušanju uporabljajo govorci kar sedmih različnih jezikov, med katerimi najdemo tudi furlanščino, italijanščino in francoščino, in navaja primere, kot so furl. *diascul* (namesto *diául*) 'hudič', it. *dindio* (namesto *dio*) 'Bog' in franc. *diantre* (namesto *diable*) 'hudič'. Romanske oblike so v tem prispevku navedene brez jezikoslovnega komentarja.

3 Koštiálov prispevek k slovensko-romanskemu stičnemu jezikoslovju

Ivan Koštiál se je z izposojenkami začel ukvarjati kot jezikoslovec, ki načrtno preučuje tuje besedje v slovenščini, še bolj pa slovensko v tujih jezikih. Z besedjem neslovanskega izvora v slovenščini se je srečeval še na enem jezikoslovnem področju, to je pri svojem preučevanju slovenskih primkov, tako tistih, ki izhajajo iz osebnih, kot tudi tistih, ki izhajajo iz rastlinskih imen. Po drugi strani pa se je z besedjem tujega izvora srečeval kot folklorist in etnolog pri preučevanju kletvic in skatološkega besedja v različnih jezikih, saj se na tem pomenskem polju soočamo z delovanjem jezikovnega tabuja, ki zelo pogosto pripelje do pojavljanja evfemizmov, nalogo evfemizma pa v jeziku poleg metafore, metonimije in nekaterih drugih jezikovnih inovacij neredko opravljajo izposojenke.

Omenila sem že Koštiálov poljudni zapis o slovanskih vplivih na romunščino (prim. razdelek 2.1), zunaj romanske sfere je poleg tega še avtor enega nekoliko obsežnejšega prispevka o slovenskih leksikalnih vplivih v nemščini z naslovom Slovanski življi v nemškem besednem zakladu.⁶⁴ Najpomembnejši za romanistiko pa je njegov prispevek k preučevanju slovenskega vpliva v furlanščini.

⁶² Dolfo Zorzut (1894–1960), furlanski pisec in folklorist.

⁶³ Euphemistische Fluchworte, *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* 13 (1907), 35–36 <<http://quod.lib.umich.edu/g/genpub/ACD0698.0013.001/47?rgn=full+text;view=image>> in <<http://quod.lib.umich.edu/g/genpub/ACD0698.0013.001/48?rgn=full+text;view=image>> (dostop 22. 1. 2013).

⁶⁴ *Izvestja II. državne gimnazije v Ljubljani*, 1901.

Avtorstvo prispevka *Slavisches im friaulischen Wortschatze*,⁶⁵ kjer je kot avtor sicer naveden Karel Štrekelj, a ga deloma pripisujejo tudi Koštiálu, je še danes problematično. Besedilo dopolnjuje podatke iz članka, ki ga je Štrekelj natanko dvajset let pred tem objavil v članku *Zur Kenntniss des slavischen Elemente im friaulischen Wortschatze* in je prav tako izšel v reviji *Archiv für slavische Philologie*.⁶⁶ Janko Šlebinger je v članku o Koštiálu v *Slovenskem biografskem leksikonu* zapisal, da je ta članek »prof. Štrekelj na K.-ovo prošnjo izpopolnil ter priobčil pod svojim imenom«, pri čemer se nedvomno opira na verodostojno dokumentacijo.⁶⁷ Po informacijah Draga Samca je to zapisal sam Koštiál kot pripombo v svojih bibliografskih zapiskih.⁶⁸ Vendar samo branje Štrekljevega prispevka česa takega nikakor ne potrjuje. Dejansko Štrekelj v začetnem delu spornega članka pravi v nemščini tole: »Nekdanji učenec, profesor na učiteljišču v Kopru J. Koštiál je bil tako prijazen – za to se mu iskreno zahvaljujem –, da me je opozoril na [podčrtala AŠ] že leta 1848 objavljeni prispevek Giuseppa Dominica della Bone v ‚Calendario per l’anno 1849, pubblicato dalla società agraria di Gorizia [...]‘, ki je objavljen na straneh 65–78 pod naslovom ‚Brevi cenni sul dialetto friulano e sulle affinità che ha questo dialetto con altre lingue e dialetti‘.«⁶⁹ V nadaljevanju govori Štrekelj o tem besedilu, kot da ga je sam prebral in preučil,⁷⁰ in Koštiála ne omenja več niti kot morebitnega izpisovalca, prepisovalca ali pošiljatelja omenjenega besedila, kaj šele kot soavtorja prispevka. Po eni strani bi bilo nenavadno, da bi Koštiál, ki je Štreklja globoko cenil, poleg tega pa je bil po vseh razpoložljivih pričevanjih še velik poštenjak, zapisal kaj takega, če ne bi bilo res. Za njegovo vsaj delno avtorstvo bi govorila presenetljivost dejstva, da bi se Štrekelj lotil furlanščine kar dvajset let pozneje, kot je bil objavljen njegov zadnji prispevek o tem jeziku, medtem ko je v vmesnem času pisal o čisto drugih stvareh. Argument v prid temu, da je članek res napisal Štrekelj, pa je, da se uglednemu profesorju in avtorju številnih objav res ni bilo treba kititi s tujim perjem in da bi prav gotovo omenil, da je članek v večjem delu izpod peresa nekoga drugega oz. da je nastal v soavtorstvu – razen seveda, če ga je Koštiál izrecno prosil, naj to prikrije. Morda je šlo res za Koštiálovo željo po objavi pod Štrekljevim imenom, da ne bi bil zapis, ki dopolnjuje Štrekljev članek o

⁶⁵ *Archiv für slavische Philologie* 31 (1910), 203–209.

⁶⁶ *Archiv für slavische Philologie* 12 (1890), 474–482.

⁶⁷ Janko Šlebinger, Koštiál Ivan, *Slovenski biografski leksikon 1: Abraham–Lužar*, ur. Izidor Cankar – Franc Ksaver Lukman, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, 536–537 (<http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1221/VIEW/>) (dostop 12. 12. 2012).

⁶⁸ Samec 2012.

⁶⁹ »Mein ehemaliger Schüler, Professor an der Lehrebildungsanstalt in Capodistria J. Koštiál, hatte die Liebenswürdigkeit – wofür ich ihm mein herzlichen Dank abstatte –, mich auf einen schon im J. 1848 veröffentlichten Ansatz des Giuseppe Domenico della Bona im ‚Calendario per l’anno 1849, pubblicato dalla società agraria di Gorizia [...]‘ aufmerksam zu machen, der auf S. 65–78 unter dem Titel ‚Brevi cenni sul dialetto friulano e sulle affinità che ha questo dialetto con altre lingue e dialetti‘, veröffentlicht ist.«

⁷⁰ Pravi namreč dobesedno: »Že po bežnem pregledu tega [besedila – AŠ] je mogoče jasno ugotoviti, da ...« (»Eine flüchtige Durchsicht derselben läßt schon klar erkennen, daß ...«). Prim. Štrekelj 1910: 203.

slovenskih leksikalnih vplivih v furlanščini iz leta 1890,⁷¹ razumljen kot kritika ali iskanje spodrseljavev v delu spoštovanega profesorja. Kaj od tega je res in kakšen je bil dejanski dogovor med jezikoslovcema, morda ne bomo nikoli izvedeli, razen če ni o tem kakih podatkov v Štrekljevi zapuščini, torej če so se v njej ohranila Koštiálova ali kaka druga pisma z informacijo o tem. V Koštiálovi zapuščini, kolikor je trenutno hrani NUK, Štrekljevih pisem namreč ni, Štrekljeve zapuščine pa doslej še nisem imela priložnosti pregledati.

S področja romansko-slovanskih jezikovnih stikov je tako najpomembnejši članek *Slovenische Lehnwörter im Friaulischen und syntaktische Slavismen* bei den Görzer Friaulern,⁷² ki je v celoti in zanesljivo Koštiálov. V njem k besednemu gradivu, ki sta ga do tistega časa zbrala bodisi Štrekelj bodisi on sam, dodaja še 79 furlanskih slovenizmov, ki jih razvršča v 11 pomenskih skupin glede na pomen in besedno vrsto, ki ji pripadajo. Najštevilnejši sta skupini izposojenih živalskih in rastlinskih imen (prvih je 15, drugih pa 14), med drugimi npr. *gubílsa*, *kubílsa* 'kobilica' in *ješ* 'jež' ali *bázga* in *lipa* za bezeg in lipo. Navaja pa tudi 13 oblikoskladenjskih značilnosti, ki so posledica slovenskega vpliva, med njimi npr. rabo sestavljenega preteklika namesto imperfekta ali opuščanje rabe določnega člena, kjer bi sicer v furlanščini moral stati. Ravno zaradi tega mu Mitja Skubic v svojem delu o slovenskih vplivih na obsoško furlanščino priznava »pionirsko vlogo v tehtanju skladdenjskega vpliva slovenskih zahodnih govorov na obsoško furlanščino« (Skubic 2006: 38)

Naj še omenim, da se je z besedjem, ki je nastalo kot posledica jezikovnih stikov, torej z izposojenkami, Koštiál seveda srečeval tudi pri svojih etimoloških raziskavah. O teh je imel France Bezlaj precej pozitivno mnenje, čeprav Koštiálovi etimološki predlogi niso bili vedno sprejeti in zato slovenska etimologija danes pri teh besedah zagovarja drugačne rešitve.⁷³ V prispevku *Etimološko raziskovanje slovenske leksike* (Bezlaj 1961/62), v katerem se je pritoževal nad slabo zastopnostjo slovenske etimološke literature v etimoloških slovarjih slovanskih jezikov, je Bezlaj med drugim zapisal: »Nobeden [od slovanskih etimologov – AŠ] pa ne upošteva slovenske domače etimološke literature iz razdobja med obema vojnoma v tolikšni meri, kakor bi si zaslužila. Domovinsko pravico v etimoloških slovarjih si je od Slovencev pridobil samo Štrekelj. Naša prva univerzitetna generacija z Ramovšem, Kelemino, Oštirjem, Šturmom, Nahtigalom in Koštiáalom je opravila veliko delo, vendar citirajo njihova mnenja samo izjemoma. Ne bom trdil, da so njihove etimologije vedno najboljše, toda to je bil razborit rod, poln idej in resnih

⁷¹ Gl. op. 66.

⁷² *Archiv für slavische Philologie* 34 (1913), 292–298.

⁷³ Tako je bilo npr. zavrnjeno njegovo izvajanje *punca* iz nem. *Punze(n)*, *Bunze(n)* »pečat, žensko spolovilo, dekle« v članku *Etimološke bilješke*, *Južnoslovenski filolog* 2 (1921), 308–310, in tudi njegova domnevno germanska etimologija za sln. *hlače* v članku *Kleine Beiträge zur slavischen Wortkunde*, *Archiv für slavische Philologie*, 37 (1920), 394–404, se ni uveljavila. Prvo je zavrnil Ramovš v naslednji številki iste revije, drugo pa poleg Ramovša še Šturm v *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 2 (1927). Obe besedi danes obravnavamo kot neposredno prevzeta starejša romanizma (ESSJ 3: 136; 1: 195; enako SES).

prizadevanj.« (Bezljaj 1961/62: 197) Ti ljudje so torej začeli razmišljati o določenih jezikoslovnih problemih in so k temu spodbudili svoje naslednike. Če so njihove jezikoslovne raziskave danes že presežene, ni nič nenavadnega, saj so v veliki meri presežene in nadgrajene tudi jezikoslovne raziskave njihovih evropskih sodobnikov, pa zato še niso popolnoma pozabljeni.

4 Pozabljeni Koštiál – zakaj?

Naj na koncu izkoristim priložnost za razmislek, kaj je pripeljalo do tega, da je Koštiál kljub svoji neverjetni vsestranskosti in ogromnemu znanju s številnih področij ter kljub mnogim objavam tudi v zelo uglednih znanstvenih revijah svojega časa pri nas nekako spregledan. Po eni strani je verjetno prva težava ravno v tem: večina njegovih prispevkov obravnava tematiko, ki je po eni strani raznorodna, po drugi pa obrobna, nekako na meji med jezikoslovjem in etnologijo, zato ga nobena od obeh ved ni vzela čisto za svojega. Poleg tega se je ukvarjal s tako številnimi jeziki, da ena sama oseba, ki skuša ovrednotiti njegovo delo, vsemu temu že težko sledi. Na področju romanskega jezikoslovja pa je po drugi strani največ prispevkov namenil furlanščini, manjšemu romanskemu jeziku, za katerega se že praviloma zanima manj raziskovalcev. Druga težava je prav gotovo tudi v snovi, ki je Koštiála najbolj zanimala, to so besedje in ljudski običaji različnih narodov, ki so povezani z erotiko in spolnostjo. Take vsebine so bile v Koštiálovem času absolutna tabu tema tako v jezikoslovju kot tudi v etnologiji in deloma je tako še danes, čeprav se na prvi pogled ne bi zdelo. Vprašati bi se veljalo, če niso bile Koštiálove objave s tega področja eden od tistih dejavnikov, zaradi katerih nekako kar ni in ni prišlo do tega, da bi postal univerzitetni profesor, kakor bi človek glede na njegovo vseobsežno znanje pričakoval. Seveda pa bi bilo treba pri takem razmišljanju upoštevati tudi nekatera druga dejstva, ki so zelo negativno vplivala na Koštiálovo življenjsko pot. Mednje velja gotovo šteti smrt njegove žene, zaradi česar se je moral prebijati skozi življenje sam s kopico otrok, in še nekaj, kar morda v dosedanjih zapisih o njem ni bilo dovolj poudarjeno, to je izginotje njegove knjižnice v Gorici med prvo svetovno vojno – strahoten udarec, od katerega si še dolga leta ni opomogel.⁷⁴ Tretji dejavnik pa bi lahko bile nekatere Koštiálove značajske lastnosti, ki so se nam nekoliko razkrile tudi na več mestih v tem prispevku: skromnost in neambicioznost v kombinaciji s poštenostjo in odkritostjo gotovo ne predstavljata zmagovalne kombinacije v kariernem boju, pa tudi če je človekovo znanje še tako bogato.

⁷⁴ Kot sem lahko ugotovila iz njegove korespondence, si je še dolga leta, celo desetletja zatem zaman prizadeval, da bi kako izvedel, kje so končale te knjige, in da bi jih vsaj nekaj dobil nazaj. Ohranjeno je pismo z informacijo, da je knjige brez potrdila zaplenila ali po domače rečeno ukradla italijanska vojska. Zato je Koštiál še v tridesetih letih prejšnjega stoletja prosil razne ljudi, naj zanj poizvejo, če so te knjige morda končale v kaki javni knjižnici. Kot je razvidno iz obeh zgoraj omenjenih pisem, je bil med njimi tudi Corgnali. Seveda pa je bilo vse poizvedovanje žal zaman.

Literatura

- Bezljaj 1961/62 = France Bezljaj, Etimološko raziskovanje slovenske leksike, *Jezik in slovstvo* 7 (1961/62), št. 7, 193–199. (Ponatis v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi* I, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica), 242–253.)
- Bezljaj 1976–2005 = ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana: Mladinska knjiga – ZRC SAZU, 1976–2005.
- DESF → Pellegrini – Cortelazzo – Zamboni 1984–
- ESSJ → Bezljaj 1974–2005
- Glavan – Kocijančič 1987 = Mihael Glavan – Gorazd Kocijančič (ur.), *Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani: Ms 1/79 – Ms 30/85*, Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica, 1987.⁷⁵
- Höflechner 2006 = Walter Höflechner, Filozofska fakulteta Karla in Franca v času Gregorja Kreka, *Traditiones*, 35 (2006), št. 2, 75–82.
- Kropej 2001 = Monika Kropej, *Karel Štrekelj: iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.
- Matičetov 1991 = Milko Matičetov, Ivan Koštiál e Raffaele Corso: dalla storia dei contatti folkloristici italo-sloveni, *Etnostoria: quadrimestrale del Centro internazionale di etnostoria* (Palermo), 6.
- Meyer-Lübke 1935 = REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, ³1935.
- Miladinović Zalaznik – Samide 2010 = Mira Miladinović Zalaznik – Irena Samide (ur.), »Zur Linde hier, sich dort zur Eiche wende«: 90 Jahre Germanistik an der Universität Ljubljana, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- Molière 1935 = Molière, *Jurij Tepček ali osramočeni zakonski mož*, poslovenil Ivan Koštiál, Novo mesto: samozaložba, 1935.
- Molière 1956 = Molière, *Dela: Ljubezen – zdravnik, Ljudomrznik, Zdravnik po sili, Amfitrion, George Dandin, Skopuh*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956 (²1973).
- Pellegrini – Cortelazzo – Zamboni 1984– = DESF = Giovan Battista Pellegrini–Manlio Cortelazzo – Alberto Zamboni, *Dizionario etimologico storico friulano* I: *A–Ca*, II: *Ce–Ezzitâ*, Udine: Casamassima, 1984–.
- Randolph 1992 = Vance Randolph, *Blow the candle out: »Unprintable« Ozark Folksongs and Folklore 2: Folk Rhymes and other Lore*, Fayetteville: University of Arkansas Press, 1992 (http://books.google.si/books?id=S93LdPw2KPOC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false) (dostop 28. 12. 2012).
- REW → Meyer-Lübke 1935
- Richter 1928 = Elise Richter, Hugo Schuchardt (1842–1927), *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, 1928 (http://schuchardt.uni-graz.at/files/wuerdigungen-und-nachrufe/richter_gesamt.pdf) (dostop 28. 12. 2012).

⁷⁵ Ms. 21/85.

- Rožman 2010 = Irena Rožman: (Ne)znani jezikoslovec in folklorist prof. Ivan Koštiál (1877–1949): spominski posvet ob 60. obletnici smrti, *Traditiones* 39 (2010), št. 2, 167–174.
- Samec 2012 = Drago Samec, Ivan Koštiál: bibliografija 1901–2011, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 95–121.
- Sebeok 1966 = Thomas A. Sebeok, *Portraits of Linguists: A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics 1746–1963 I: from Sir William Jones to Karl Brugmann*, Bloomington – London: Indiana University Press, 1966, 504–511.
- Schuchardt 1884 = Hugo Schuchardt, *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches: dem Herrn Franz von Miklosich zum 20. November 1883*, Graz: Leuschner & Lubensky, 1884 (<http://schuchardt.uni-graz.at/werk/schriften/jahr/1884>) (dostop 13. 12. 2012).
- SES → Snoj 1997
- Skubic 2006 = Mitja Skubic, *Slovenske jezikovne prvine v obsoški furlanščini*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006 (Razprave Filozofske fakultete).
- Skubic 2010 = Mitja Skubic, *Romanistika na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- Smolej 2008 = Tone Smolej, »Francoz in jaz – enak ukus«: Kržišnikov prevod Nodierovega *Jeana Sbogarja*, v: *Iz francoskega poslovenjeno: prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2008, 59–67.
- Snoj 1997 = SES = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Stanonik 2006 = Marija Stanonik, Folkloristični portret Gregorja Kreka, *Traditiones* 35 (2006), št. 2, 154–192.
- Štrekelj 1910 = Karel Štrekelj, Slavisches im friaulischen Wortschatze, *Archiv für slavische Philologie* 31 (1910), 203–209.
- Šturm 1928 = Fran Šturm, Vulg.-lat. *fruga*, *Zeitschrift für romanische Philologie* 48 (1928), 114–119.
- Wolf 1993 = Michaela Wolf, *Hugo Schuchardt Nachlaß: Schlüssel zum Nachlaß des Linguisten und Romanisten Hugo Schuchardt (1842–1927)*, Graz: Leykam, 1993.

Spletne strani

- Cui fo Achille Tellini? (<http://www.istitutoachilletellini.org/l-istitut/cui-isal-achille-tellini/>) (dostop 19. 12. 2012).
- Dizionario bio-bibliografico dei bibliotecari italiani del XX secolo: Corgnali, Giovan Battista (<http://www.aib.it/aib/editoria/dbbi20/corgnali.htm>) (dostop 9. 12. 2012).
- Dizionario biografico friulano: Tellini / Telin, Achille (http://www.friul.net/dizionario_biografico/index.php?id=3785&x=1) (dostop 9. 12. 2012).
- Narodna in univerzitetna knjižnica. Katalogi rokopisne zbirke. Katalog rokopisov (različica doc). Mss 1660: Koštiál Ivan (<http://www.nuk.uni-lj.si/nuk2.asp?id=214921206>) (dostop 9. 12. 2012).

Ivan Koštiál – a forgotten Slovene Romance linguist

Summary

Ivan Koštiál's research covers various fields. His linguistic studies alone encompass a broad range of languages, which makes his work stand out as a rare phenomenon in Slovenian linguistics. This article presents his investigations in Romance languages, which he pursued throughout his entire career. Unfortunately, these studies, even though regularly conducted, were not systematic and therefore have not received adequate acknowledgement in Romance linguistics in Slovenia. The first reason for this is that he did not study the Romance languages for their own sake because these studies were often conducted within a broader framework of extended research in other fields, such as studies in Slovenian folklore, the folklore of the Romance peoples, and Slovenian onomastics. In addition, part of Koštiál's research was limited to collecting linguistic material that was never analyzed or published, and is now kept together with the rest of the papers from his estate in the National and University Library in Ljubljana. Finally, the article devotes some attention to Koštiál's research on Slovenian-Romance language contact.

Ivan Koštiál: bibliografija 1901–2011

Drago Samec

Cobiss: 1.24

0

Pogled na delo profesorja Ivana Koštiála skozi njegovo bibliografijo

0.1 Ivan Koštiál je raziskovalec, katerega dela so vsa povezana s knjigo in besednimi pomeni, saj »pero njegovo v carstvu je besed« (Janko Samec leta 1937 v sonetu, ki je ponatisnjen tule v razdelku 0.12 (Samec 1937); o Janku Samcu prim. Jan 1987).

Prav manjka nam predstavitev profesorja Ivana Koštiála v zvezi z besedo in knjigo. Na učiteljišču v Kopru je bil (v letih 1902–1909) tudi knjižničar. Bogata knjižnica je nastajala tudi pri njem doma, a mu jo je v Gorici skupaj s celotnim znanstvenim gradivom uničila vojna, in kot begunec se je zatekel v Novo mesto.

Tudi v spominih dijakov je njegova podoba povezana s knjigo: »[N]osil je vedno s seboj kako knjigo, danes tega, jutri drugega jezika, podčrtaval v knjigah napake, vstavljal domače besede, črtal tujke, delal zraven opazke, iz katerega jezika so se vrinile. Knjižnico vseh njemu znanih jezikov je moral ravnatelj vedno dopolnjevati na njegove predloge, a knjige so nosile vse njegove opazke in popravke. Škoda, da je ta bogata knjižnica vzela konec prve svetovne vojne in je ni nikdo rešil.« (Močnik 1971: 78)

Enako se ga spominjajo sodobniki. »Tudi po poti od doma do šole ali na sprehodu je vedno nekaj prebiral. Zato je nastal tale dovtip na njegov račun: Koštiál gre po cesti, zatopljen v svoje branje, zadene v kravo in ji reče: Oprostite, gospa!« (Novak 1999: 13)

0.2 Osebna bibliografija profesorja Ivana Koštiála je kronološka, saj tudi prvi sestavljalec tematske bibliografije, Milko Matičetov, pravi, da »ni povsod lahko določiti, kam kaj spada, ker je rajnik I. K. zlasti rad obdeloval vprašanja, ki so že po svoji naravi nekako na prehodu med jezikoslovjem in etnologijo, oz. predstavljajo področje skupnega zanimanja« (Matičetov 1950–1951: 393).

Doslej sta bili objavljeni dve bibliografiji njegovih del: izbor spisov s področja folklorne je objavil etnolog Milko Matičetov leta 1951 (Matičetov 1950–1951), celoten seznam del pa žena Koštiálovega vnuka in predavateljica Rožana Koštiál leta 2010 (Koštiál 2010). Na to se je ozrla tudi Irena Rožman, ki pravi:

»Koštiál je bil plodovit raziskovalec, kar navsezadnje potrjuje bogata bibliografija, vendar je upravičeno domnevati, da sta bila Matičetov in Šlebinger pozor-

na predvsem na dela, objavljena v znanstvenih revijah, njegovi poljudno-strokovni članki iz dnevnega časopisja pa še niso popisani. To razkriva bibliografija, ki jo je za leta 1904–1909 spisal Koštiál, spisek priložil pismu Nataliji Kermauner in ga pospremil z besedami: ‚Priložil sem zaznamek vsega, kar sem spisal v Kopru od leta 1904 do danes, da vidiš, da še kaj delam. Torej bilanca 1904–09: 2 knjigi, 4 knjižice, 9 člankov v znanstvenih časopisih, 20 člankov v političnih časnikih. 7 let pa že nabiram gradivo za veliko knjigo o slovenskih priimkih.‘« (Rožman 2010: 171)

V opombi je avtorica navedla 20 kratkih prispevkov oz. notic iz let 1905–1908. To so običajno kratke notice, kjer je naslov kdaj spremenjen. Po bibliografiji lahko ugotovimo, da je s knjigama mislil na Schimpffova slovarja, s knjižicami pa na jezikovne vodnike, saj sta dve izdaji Slovníškega in slovarskega brusa knjižne slovenščine ter prevoda Molièrovega dela z naslovom Jurij Tepček in Corsovega Das Geschlechtleben in Sitte izšli pozneje.

0.3 Pisec nekrologa France Tomšič je za njegove prispevke zapisal, da so »članki in razprave, ki jih je priobčil do svetovne vojne, po večini znanstvena dela. Na tej višini ostanejo tudi članki iz prvega desetletja povojne novomeške dobe, potlej se ta znanstvena smer zalomi v poljudnoznanstvene članke, posvečene zlasti čiščenju knjižne slovenščine.« (Tomšič 1957)

0.4 V dilemi sem bil pri razpravi, ki jo je objavil Karel Štrekelj, njegov učitelj v Gradcu: K. Štrekelj, Slawisches im friaulischen Wortschatze, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 31, 1910, str. 203–209. Koštiál ima v svojih bibliografskih zapisih pripombo: »Štrekelj je moj rokopis razširil in objavil (pod svojim imenom).« A Štrekelj na začetku imenuje Koštiála kot svojega nekdanjega učenca in se mu zahvaljuje za sodelovanje. Drugje zasledimo podatek, da je Štrekelj članek na Koštiálovo prošnjo izpopolnil ter priobčil pod svojim imenom. Zato sem ga kronološko sicer uvrstil v bibliografijo, a pod navedenim avtorjem.

0.5 Jezikom, ki jih je znal, bi bilo treba dodati še poznavanje narečij, a ne samo slovenskih.

Prav zanimivo branje so njegove ocene predvsem jezikoslovnih del, saj zna biti odkrit in direkten. Naj navedem le nekaj oznak: »Višek jezikovne nevednosti in vrhunec smešnosti.« – »Prevelika množina zaužitega piva škoduje duševni potenci.« – »Pisca odlikuje naravna mešanica nevednosti, narodnega šovinizma in neinteligentne zlobe.« – »Kolikor stavkov, toliko zmot.«

0.6 Njegovih prispevkov doslej ni nihče štel, zadovoljili so se z vtisom: »Napisal je ogromno število raznih člankov, razprav in kritik, ki so jih objavile različne naše revije« (nepodpisano 1937). – France Tomšič se je zadovoljil z opredelitvijo: »V letih pred prvo vojno je napisal vrsto narodopisnih člankov.« In določnejši segment: »V Fried. Kraussa ‚Anthropophyteia‘ je v letih 1905 do 1914 napisal okoli 50 člankov« (Tomšič 1957).

V tej bibliografiji je zbranih 364 njegovih objavljenih prispevkov, od tega 10 samostojnih publikacij.

0.7 Svoje prispevke je podpisoval različno. Poskušal sem biti dosleden pri pisavi podpisov, pri priimku še posebej pri naglasu. Zasledimo tudi nepodpisane sestavke, kar je navedeno ob posamezni enoti, sicer pa sledimo množici variant, izvirajočih iz imena in priimka; dodani so zanesljivi psevdonimi:

I. K.,
I. Koš...,
I. Kostial,
I. Koštiál,
Iv. Koštial,
Iv. Koštiál,
Ivan K.,
Ivan Koštial,
Ivan Koštiál,
J. K.,
J. Kos.,
J. Koš.,
J. Koštiál,
Janko Koš.,
Joh. K.,
Joh. Koštál,
Joh. Koštiál,
Johannes Kostial,
Johannes Koštiál,
–K.

ter psevdonimi:
Antikorupcijonist,
Kranjec,
Rodoljub in
Spectator.

Unikatna podpisa sta I. Koštiál in celo S. Koštiál (a v letnem kazalu I. Koštiál), ki sta očitno tiskovni napaki. Najpogostejša oblika je I. Koštiál.

0.8 Zanimive so osebne oznake, ki si jih je dal sam. Tako zasledimo zvezo »sem črkobrbec (ali po Murniku ‚slovožok‘)«, določujoče so še opredelitve drugih, med njimi so izstopajoče oznaka Antona Debeljaka: »priznani naš slovničar in slovarnik, pisec ‚Brusa‘ knjižne slovenščine«, v leksikonu Minerva pa so ga označili kot »čistilec slovenskega knjižnega jezika«; potem še »ta znanstveni brusilec knjižne slovenščine« itd.

0.9 Tudi usode njegovih knjig so izjemne. Pri večini ljudi je Koštiál znan po knjižici *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine*, ki je v petih letih izšel kar trikrat, najprej v reviji in nato še v dveh knjižicah.

Njegova pregovorna skromnost je pustila sled pri objavah. Pri obeh njegovih slovarjih ni navedenega avtorstva in letnice izida. Najprej je izšel *Schimpff's Deutsch-slovenisches Taschen-Wörterbuch*, v uvodu s kratkim pregledom slovenske slovnice. V navedenem pismu sam postavlja izid tega slovarja v leto 1907, v leto 1908 pa obrnjenega z naslovom *Schimpffov slovensko-nemški slovarček*, ki so mu dodana krstna in slovenska krajevna imena.

Edino omembo letnice izida navaja pri članku Planika ali planinka v reviji *Slovenski jezik* leta 1938, kjer pravi: »Obliko planika imajo tudi slovarji: ... Schimpffov slovensko nemški slovar 1908.« A sam je v pismu navajal, da naj bi izšel januarja 1909.

Da ju je izdal s težavo, potrjuje navedba: »Ni imel sredstev, da bi izdajo sam založil. Odstopil ga je Paternolliju za borih petdeset izvodov in še njegovega imena ne nosi. To je tako imenovani Schimpffov slovar. Dobljene izvode s svojim podpisom je povečini daroval sam. Ker je v ta slovar vstavil tudi nekaj vulgarnih besed, ki so v rabi med ljudstvom, so ga gotovi krogi napadali; sem pa mnenja, da s tem ni nobenega pohujšal. Svetohlinstva mož ni poznal in je rajši trpel, kakor da bi bil neiskren.« (Močnik 1971: 78)

0.10 Tudi več biografskih zapisov se ozira na njegove objave ali celo izstopajoče navede. Te navedbe je bilo treba vse preveriti, da le ne bi kaj spolzelo mimo. Vsa dela je bilo treba vidirati in posamezne trditve preveriti. Pri dopolnjevanju sedaj ne moremo mimo knjižnične baze Cobiss in baze Digitalna knjižnica Slovenije. Preverjanja temeljijo tudi na pregledih tiskanih bibliografij, posebej še:

- bibliografije v reviji *Časopis za jezik, književnost in zgodovino*, 1920, 1922–1923, 1924, 1925, 1926 in 1927;
- bibliografije v reviji *Južnoslovenski filolog*, predvsem 17, 1938–1939;
- Ježič, Andreina: *Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607–1918*, 1989;
- Šlebingerjeve bibliografije za leta 1902–1906 in 1914 do 1927;
- Šlebinger, Janko: *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*, 1913;
- *Slovenska bibliografija* za leta 1945–1980;
- Moder, Janko: *Mohorska bibliografija*, 1957;
- Matičetov, Milko: Bibliografija: Ivan Koštiál, *Slovenski etnograf*, 3–4, 1950–1951, str. [393]–399;
- *Bibliografsko kazalo Ljubljanskega zvona: 1881–1941*, 1962;
- Munda, Jože: *Bibliografsko kazalo Doma in sveta: 1888–1944*, 2003.

Naletel sem na dva prispevka v reviji *Življenje in svet* iz leta 1933 s podpisoma E. K. in Elza Koštiál, in sicer pri filoloških člankih o dežnikih in sončnikih ter o

etimologiji Ljubljane. Oseba s tem imenom je bila njegova hči, a ni bila lingvistka, ampak pravnica. Gotovo je bil delež njegovega sodelovanja znaten, vendar enot nisem uvrstil v bibliografijo, saj bi za to potreboval zanesljivejšo potrditev.

V seznamu objav, ki ga je pripravila Rožana Koštiál, je opazen namig, da so njegove objave izšle tudi v časniku *Slovenija* v letih 1940 in 1941. Z ustaljenimi podpisi tu nisem zasledil nobene njegove objave.

Pri vseh uvrščenih enotah sem poskušal dopolniti manjkajoče podatke, dodati varianto podpisa in točno navedbo lokacije objave z obvezno paginacijo.

0.11 V bibliografiji so zajete le tiskane objave in kažejo pahljačo njegovih zanimanj. Bogastvo gradiva pa je še v njegovi rokopisni zapuščini, ki je razdrobljena in dosegljiva po posameznih sklopih. Največji del zapuščine je v Narodni in univerzitetni knjižnici pod signaturo Ms 1660 in zajema njegova dela, gradivo, drobne tiske, tuje razprave ter izrezke; nekaj njegovih pisem je še v drugih zapuščinah. V Biblioteki SAZU je ohranjenih 8 dopisnic Franu Ramovšu in Francetu Steletu ter rokopisni listkovni katalog Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja, pri katerem je kot sodelavec obdelal črko F. Precej rokopisnega gradiva je še v zasebni lasti.

0.12 Ob vseh oznakah je morda še najbolj poveden sonet njegovega nekdanjega dijaka in pesnika Janka Samca:

Profesorju Ivanu Koštialu za šestdesetletnico

Let šestdeset v teh dnevih je preteklo,
odkar se Mož rodil nam je na svet,
ki že ob rojstva dneh se mu je ureklo,
da med Slovenci svojevrsten bo poet.

Orožje nista mu smodnik ne jeklo;
a vendar bo za njim ostala sled
dejanja, ki neutrudno ga zaseklo
pero njegovo v carstvu je besed.

Profesor moj, ki bili Učenik
ste v daljnem Kopru mi skoz štiri leta,
in včasih zastran vejic je in pik

Vam jezno bila v tla grmeča peta,
o znajte, da ostal za vedno lik
Vaš v srcu bo slovenskega poeta
Janka Samca!

27. julija 1937

Literatura in vir

- Jan 1987 = Zoltan Jan, Samec Janko, *Primorski slovenski biografski leksikon 2* (13. snopič), ur. Martin Jevnikar, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1987, 276–277.
- Koštiál 2010 = Rožana Koštiál, Bibliografija Ivana Koštiála, *Cesarsko-kraljevo možko učiteljišče v Kopru*, Koper: Pokrajinski arhiv, 2010, 102–114.
- Matičetov 1950–1951 = Milko Matičetov, Bibliografija: Ivan Koštiál, *Slovenski etnograf 3–4* (1950–1951), [393]–399.
- Močnik 1971 = Hubert Močnik, *Spomini in izkustva*, Gorica, 1971.
- nepodpisano 1937 = Jubilej prof. Ivana Koštiala, *Slovenec 65* (1937), št. 168 (27. 7.), 5.
- Novak 1999 = Armin Novak, Ivan Koštiál in glagolica v Istri, *Brazde s trmuna 4* (1999), 11–23.
- Rožman 2010 = Irena Rožman: (Ne)znani jezikoslovec in folklorist prof. Ivan Koštiál (1877–1949): spominski posvet ob 60. obletnici smrti, *Traditiones 39* (2010), št. 2, 167–174.
- Samec 1937 = Janko Samec, Profesorju Ivanu Koštialu za šestdesetletnico, *Jutro 1937*, št. 172 (27. 7.), 7.
- Tomšič 1957 = France Tomšič, V spomin prof. Ivanu Koštialu, *Dolenjski list 8* (1957), št. 44 (30. 10.), 4.
- Wiesthaler, rokopis = Fran Wiesthaler, *Veliki latinsko-slovenski slovar: rokopis, listki za črko F*, št. 1–34 in 120–729, Biblioteka SAZU v Ljubljani, R 107.

Kazalo

- 1 Izvirne objave
- 2 Koštiálovi prevodi
- 3 Koštiálovi prevodi leposlovja
- 4 Ocene Koštiálovih del in odzivi na njegova dela
- 5 Od drugih prevedeni Koštiálovi zapisi
- 6 Biografski zapisi o Ivanu Koštialu
- 7 Rokopisi in gradivo
- 8 Slikovno gradivo

1

Izvirne objave

1901

Slovanski življi v nemškem besednem zakladu / sestavil Ivan Koštiál. – *Izvestja c. kr. druge državne gimnazije v Ljubljani za l. 1900/1901* (1901), str. [3]–32. (Tudi posebni natis, [1901], 30 str.) **1**

1904

Nekaj o naših imenih : rodbinski priimki in krajevna imena na Slovenskem, napravljena iz imen svetnikov / J. K. – *Dom in svet*, 17, 1904, št. 9, str. 562–564; št. 10, str. 626–629. (Enak naslov še v *Dom in svet*, 18, 1905, str. 44–45, na str. 110 pa popravek in napotek.) **2**

1905

Rodbinski priimki na Slovenskem : napravljene iz krajejskih imen / J. K. – *Dom in svet*, 18, 1905, št. 1, str. 44–45 (z naslovom iz prejšnjega letnika »Nekaj o naših imenih«; na str. 110 z napotkom, da naj se popravljeni naslov glasi tudi na str. 44); št. 2, str. 110–111; št. 3, str. 174–175; št. 4, str. 243–244; št. 6, str. 367–368; št. 7, str. 439; št. 8, str. 496; št. 9, str. 562–563; št. 10, str. 627–628; št. 11, str. 691. **3**

O slovenskih priimkih / Ivan Koštiál. – *Dom in svet*, 18, 1905, št. 12, str. 732–734. (Poročilo o knjigi Christiana Schnellerja *Innsbrucker Namenbuch*, Innsbruck, 1905. V letnem kazalu: Ivan Hostial.) **4**

Cvet italijanske kulture / Kranjec. – *Edinost* (Trst), 1905, št. 130 (12. 5.), str. [2]. (Zgražanje zaradi objavljenega pamfleta zoper Kranjsko.) **5**

Italijanska nesramnost / Antikorupcijonist. – *Slovenski narod*, 38, 1905, št. 107 (10. 5.), str. [2–3]. (Zgražanje zaradi objavljenega pamfleta zoper Kranjsko, razlaga pomenov.) **6**

Windische Hunde! / Rodoljub. – *Soča* (Gorica), 35, 1905, št. 87 (31. 10.), str. [2]. (Pod naslovom Zasramovalec slovenskih dijakov tudi v *Slovenski narod*, 1905, št. 251 (1. 11.), str. 3. O zasramovanju slovenskih dijakov.) **7**

1906

Rodbinski priimki iz rastlinskih imen / I. K. – *Dom in svet*, 19, 1906, št. 8, str. 500; št. 9, str. 562–563; št. 10, str. 630–631; št. 11, str. 705–706; št. 12, str. 776. (Na str. 776 dopisan kot avtor Fr. Breznik.) **8**

Zur Krainer Volkskunde / Johannes Kostial. – *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Wien), 12, 1906, str. 217–221. (139 dolenjskih narodnih primerjav, rekov (z nemškim prevodom), ki jih je nabral na Dolenjskem in v Beli krajini med počitnicami v letih 1905 in 1906.) **9**

1907

Schimpff's Deutsch-slovenisches Taschen-Wörterbuch. Görz : tisk in zaloga Giov. Paternolli, [1907]. XIV, 481 str. **10**

Avtor slovarja naveden v katalogu NUK. Ovojni naslov: Slovenisch Taschen-Wörterbuch. Naslov na vzporedni naslovni strani: Schimpff-ov Nemško-slovenski slovarček. V enem izvodu je podatek o založbi in tiskarju preplepljen čez »Verlag von F. H. Schimpff Triest«. Gotica in latinica. **11**

Najmanjši premogokop. – *Slovenski narod*, 40, 1907, št. 236 (11. 10.), str. [2]. (O rudniku pri Otočcu, kjer dela en sam človek.) **12**

Slovenec Francozom zgled značajskosti in nesebičnosti / I. Koštiál. – *Slovenski narod*, 40, 1907, št. 260 (9. 11.), str. [4]. (V delu Paula de Kocka *Herr Krautkopf aucht seine Fran* nastopa Slovenec Ivan Žbogar.) **13**

Resnica o Janezu Nepomuškem. – *Slovenski narod*, 40, 1907, št. 284 (7. 12.), str. [3]. (Brez podpisa.) **14**

Ivan Žbogar / – K. – *Soča* (Gorica), 37, 1907, št. 138 (3. 12.), str. [3]. (Slovenec Ivan Žbogar Francozom zgled nesebičnosti.) **15**

Euphemistische Fluchworte / Johannes Kostial. – *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Wien), 13, 1907, str. 35–36. (Evfemistične kletvice v nemščini, češčini, srbščini, slovenščini, furlanščini in italijanščini za vrag, duša, pošast ...) **16**

1908

Hitro laški : mali jezikovni vodnik za naj-

- običajnejše rečenice vsakdanjega življenja : najhitrejši način priučiti se laškemu razgovarjanju.* Trst : F. H. Schimpff, [1908]. 28 str. ; 23 cm. (Brez podpisa. Tudi razširjena izdaja: Trst : Leykam, [1912?], 35 str.) **17**
- Hitro nemški** : mali jezikovni vodnik za najobičajnejše rečenice vsakdanjega življenja : najhitrejši način se priučiti nemškemu izgovarjanju. Trst : F. H. Schimpff, [1908]. 27 str. ; 23 cm. (Brez podpisa. Tudi razširjena izdaja, 37 str., izšla pri založbi Leykam v Trstu, a z neugotovljeno letnico izida.) **18**
- Presto sloveno** : *piccola guida linguistica delle più comuni frasi della vita pratica : il più sollecito metodo d'apprendere la lingua slovena.* Trieste : Leykam (gia M. Quidde & F. H. Schimpff), [1908]. 30 str. ; 23 cm. (Brez podpisa. Ima samo Goriški muzej, Kromberk. Navedba v: Jejčič, Andreina: *Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607–1918*, 1989, 130.) **19**
- Schnell slovenisch** : *kleiner Sprachführer der gebräuchlichsten Redensarten des praktischen Lebens : schnellste Erlernung der slovenischen Konversation.* Triest ; Graz ; Wien : Leykam, [1908]. 37 str. ; 23 cm. (Brez podpisa.) **20**
- Slovenisches erotisches Idiotikon / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* : Jahrbücher für Folkloristische Erhebungen und Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral (Leipzig), 5, 1908, str. 9–13, in 6, 1909, str. 30–32. (Prevod v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 156–162, z izrazi za penis, erekcijo, vulvo, coire, meretrix, prsi.) **21**
- Aus dem erotischen und skatologischen Wortschatz der Italiener in Istrien / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 13–16. **22**
- Zum erotischen Wortschatz der Friauler / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 16–18. **23**
- Erotik in slovenischen Volksliedern / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 157–160. **24**
- Liebezauber der Völker. 35: Einst gaben die Mädchen ... / Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 246. (Prevod v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 163, o spolnih poživilih in urokih.) **25**
- Die Masturbation im Folklore. 14: Eine Bäurin ... / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 262. (Pripoved v prevodu z naslovom Nadišavljena slanina objavljena v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 129–130, z opombo.) **26**
- Die Masturbation im Folklore. 17: Der Onanismus ... / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 5, 1908, str. 263–264. **27**
- Iz Kopra. Letos so napravili ... – *Edinost* (Trst), 33, 1908, št. 265 (24. 9.), str. IV. (Brez podpisa. Notica. Lahi s slovenskimi priimki.) **28**
- Glas iz občinstva. – *Edinost* (Trst), 33, 1908, št. 314 (13. 11.), str. II. (Brez podpisa. O ceni četrtega natisa Janežič-Hubadovega *Slovensko-nemškega slovarja*, 1908.) **29**
- Priimki slovanskih Rusov. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 23 (29. 1.), str. [4]. (Brez podpisa.) **30**
- Dopolnilo k notici o Cerju / R. J. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 26 (1. 2.), str. [4]. (Dopolnilo k dopisu z dne 29. 1. 1908 z naslovom Odkod ime Cerje?.) **31**
- Valentin Kermauner. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 140 (17. 6.), str. [3]. (Brez podpisa. Življenje in delo profesorja ter prevajalca. Prispevek povzet v *Domu in svetu*, 1908, str. 526, prav tako brez avtorstva.) **32**
- Slovenski učiteljiščniki na Primorskem. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 196 (25. 8.), str. [3]. (Brez podpisa. Podpora preselitvi učiteljišča.) **33**
- Pristna nemška imena. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 217 (19. 9.), str. [5]. (Brez podpisa. V Gradcu.) **34**
- Nomen est omen. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 270 (18. 11.), str. [4]. (Brez podpisa. Poitalijančevanje priimkov.) **35**
- Ravnatelj hrvaškega učiteljišča v Kastvu. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 270 (18. 11.), str. [4]. (Brez podpisa. Glagolski napis, po katerem se maše več ne bero, ker so oljke zmrzile.) **36**

Najhujša grožnja. – *Slovenski narod*, 41, 1908, št. 270 (18. 11.), str. [4]. (Brez podpisa. Učiteljeva grožnja: »Če na bote mirn', bom pa razlagau!«) **37**

1909

Schimpff-ov slovensko-nemški slovarček. V Gorici : tisk in zaloga Giov. Paternolli, [1909]. 510 str. (Avtor slovarja naveden v katalogu NUK. Naslov na vzporedni naslovni strani: Schimpff's Slovenisch-deutsches Taschen-Wörterbuch. Leto izida navedeno po katalogu Österreichische Nationalbibliothek, Dunaj. Latinica in gotica.) **38**

Englisches erotisches und skatologisches Idiotikon / po oxfordskih in londonskih zbirkah Hermanna Koštiála izvleček pripravil Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 19–23. (V letniku 8, 1911, str. 21, je še dodatek: Ergänzungen zum englischen erot.-skatol. Idiotikon. Prim. enoto 80.) **39**

Čechisch-slovakisches erotisch-skatologisches Idiotikon / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. [24]–30. **40**

Nachträge zum slovenischen erotischen Idiotikon / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 30–32. (Nadaljevanje od 5, 1908, str. 9–13. Prevod v *Fuk je Kranjecem ...*, 1993, str. 156–162, z izrazi za penis, erekcija, vulvo, coire, meretrix, prsi.) **41**

Nachträge zum erotischen und skatologischen Wortschatze der Italiener in Istrien / Johannes Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 32–33. (Med drugim nava- ja tržaško popevko »In Acquedotto numero otto ...« in anekdoto, ki jo je slišal v Trstu in v Kopru.) **42**

Nationale (oder Rassen-)Unterschiede im Coitus / po anketi Ivana Koštiála pripravila prof. Koštiál in dr. Krauss. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 183. (Podpis spodaj: J. Koštiál. 1: Eine junge Italienerin ...) **43**

Von geschlechtlichen Krankheiten. 9: Slovenischer Volkglaube / Joh. Koštiál – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 237. (Razlaga Trubarjev stavek iz leta 1575: »zhes shlise so S. Bashtian inu Rochus ...«) **44**

Slovenische Erzählungen aus dem Küstenlande / zapisal R. T. [Trebšje] ; v nemščino prevedel prof. Johann Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 272–275. (Pripovedi v slovenščini in prevedene v nemščino. Pripovedi: Izgubljena nedolžnost, Lepo vzgojena hči in Žebelj ponatisnjene v *Fuk je Kranjecem ...*, 1993, str. 130–132.) **45**

Parallelen zu einem magyarischen Volkslied. II: Slovenische Pod okence sem prišel ... / (v Gorici zapisal) Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 350–351. (Pesem »Pod okence sem prišel, na okence ne smem ...« ima osem kitic; vzporedno je dodan nemški prevod.) **46**

Slovakische erotische und skatologische Volkslieder / Joh. Koštiál in F. S. Krauss. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 364–369. **47**

Čechische erotische und skatologische Volkslieder / zbral Václav Fialka, v nemščino prevedel J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 369–383. **48**

Erotisches aus slovenischen Volksliedern. II. Folge / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 383–389. (29 »kosmatih«, zapisanih na Gorenjskem, Dolenjskem, Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Tolminskem, v Ljubljani, Črnomlju, Bovcu in Trstu – vse s prevodom v nemščino. Nadaljevanje od letnika 5, 1908, str. 157–160.) **49**

Erotische und skatologische Schnadahüpfeln (vilótis) aus Friaul / zbral in prevedel J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 389–396. **50**

Sprichwörten im Foklore von Muggia (Istrien) / Johannes Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 406. (Pregovori v miljski folklori.) **51**

Erotische und verwandte Rätsel aus Istria / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 413–417. (Erotične in sorodne uganke iz Istre v italijanščini.) **52**

Französische Rätselfragen / J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 418. **53**

Slovenische Scherzreden und Rätselfragen

- / Johann Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 418. (Slovenske šaljive rečenice in uganke, trije zapisi s Krasa, delno v slovenščini. Prevod je izšel v *Fuk je Kranjcem* ..., 1993, str. 122.) **54**
- V. Ostermann: Villotte friulane – Appendice, Udine, 1892, VII, 47 str. / Johann Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 469–482. (Ocena in referat s številnimi izvlečki pesmi.) **55**
- Slovenisch kalčmar / Johannes Koštiál. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 30, 1909, str. 472. (S Štrekljevim dopolnilom tu in v *Archivu für slavische Philologie* 31, 1910, str. 315.) **56**
- Mirna peč / I. Koštiál. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 19, 1909, št. 1, str. 47–48. **57**
- Knez = Graf / I. Koštiál. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 19, 1909, št. 1, str. 48. **58**
- Drobtinice iz kranjske topografije / I. Koštiál. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 19, 1909, št. 1, str. 48–49. **59**
- Podreča = Patriarchesdorff / I. Koštiál. – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 19, 1909, št. 3, str. 187. **60**
- 1910**
- Steirisches erotisch-skatologisches Idiotikon / po pripovedovanju starih in mladih kmetov, furmanov, hlapcev, študentov in dekal v krajih Bruck a. d. Mur, Frohnleiten, Ilz, Mixnitz, Gradec in okolici zapisal Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 21–31. **61**
- Die Erotik in der Lateinschule. 8 / prispevki H. Kühleweina, Joh. Koštiála in Lebrechta Kaufmanna. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 237–238. **62**
- Von der Fruchtabtreibung / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 269. (Koštiál dodatek št. 23 v dveh vrsticah.) **63**
- Geschlechtliche Krankheiten / prispevki F. S. Kraussa, Mitrovića, Joh. Koštiála in Frieder. W. Berlinerja. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 272. (Koštiálov odgovor s št. 23 obsega tri vrstice.) **64**
- Liebezauber der Völker / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 279. (Koštiálov dodatek s št. 67 obsega tri vrstice.) **65**
- Nacktheitzauber. 12: Um ein kräftiges Zaubermittel ... / F. S. Krauss & Johann Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 289. **66**
- Nationale (oder Rassen-) Unterschiede im Coitus / vprašanje J. Koštiál ; prispevek od Herzog*. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 290–291. (Tudi odgovori drugih avtorjev na vprašanje, ki ga je Koštiál postavil v letniku 6, 1909, str. 183.) **67**
- Erotische Verse aus Graz / zapisal J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 370–371. **68**
- Sprichwörtliches vom Gymnasium. Ein alltäglicher Roman, zusammengesetzt aus grammatischen Kasus. Angeblich Idee eines Septimaners in Rudolfs werth / zapisal (1904) J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 381–382. **69**
- Štrekelj, Karel: Slawisches im friaulischen Wortschatze. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 31, 1910, str. 203–209. (Koštiál ima v svojih zapiskih pripombo: »Štrekelj je moj rokopis razširil in objavil pod svojim imenom.«) **70**
- Glagolica na Goriškem / J. Koštiál. – *Edinost* (Trst), 35, 1910, št. 341 (9. 12.), str. IV. **71**
- 50-letnica odličnega rojaka : (diskreten jubilej) / I. Koš. – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 336 (12. 10.), str. [1]–2. (O Karlu Štreklju.) **72**
- Uganke o naših priimkih / I. Koš.... – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 340 (14. 10.), str. 2. **73**
- Drobtinica / Janko Koštiál. – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 426 (30. 11.), str. [3]. (O priimkih pri raznih narodih s pomenom »mesar«.) **74**
- »Kovači« pri raznih narodih / Janko Koš. – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 444 (10. 12.), str. [3]. (O priimkih s pomenom kovač.) **75**

- Stoji moravski trg Lescè / J. Kos. – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 339 (14. 10.), str. [3]. (Nadaljevanje v št. 480.) **76**
- Stoji moravski trg Lescè / prof. Ivan Koštiál. – *Slovenski narod*, 43, 1910, št. 480 (31. 12.), str. [3]. (Odziv na članek Ajdovski Gradec Josipa Tominaška v *Domu in svetu*.) **77**
- »Črnc« – Rottenmann / I. Koš.... – *Soča* (Gorica), 40, 1910, št. 111 (29. 9.), str. [3]. (Zgornještajersko mestece Rottenman so slovenili v Črnc, prav pa bi bilo Črmljene ali Črmenje.) **78**
- Dr. P. Defranceschi / J. K. – *Soča* (Gorica), 40, 1910, št. 112 (1. 10.), str. [3]. **79**
- 1911**
- Ergänzungen zum englischen erot.-skatol. Idiotikon. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 21. (Nadaljevanje Koštiálovega prispevka Londoner Kollektaneen exzerpiert iz *Anthropophyteia*, 6, 1909, str. 19–23. Prim. enoto 39.) **80**
- Beiträge zu einem erotischen Lexikon der Lausitzer Sorben / Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 34–35. **81**
- Erotisch-skatologisches Glossar der Albanesen oder Arnauten (Škipetaren) / po izjavi trgovca z imenom Gjergj Kristoforioli ... v juliju 1909 v Trstu zapisal Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 35–38. **82**
- Nackheitszauber / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 287. **83**
- Gewächse in der erotischen Symbolik / po anketi Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 298. **84**
- Slovenische Erzählungen / Prof. Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 348–349. (Iz nemščine prevedena pod naslovom Pretikanje v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 139–140. V prevodu in z opombo Marjana Dolgana.) **85**
- Eine friaulische Erzählung / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 349. **86**
- Čechische Liedchen / zapisal Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 377. **87**
- Slovenische Lieder aus der Steiermark / Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 378. **88**
- Sorbische Sprichwörter aus der Lausitz / zapisal von Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 382–383. **89**
- Slovenische Sprichwörter / Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 383. (Prevod v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 162–163, spolni reki.) **90**
- Friaulische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten / zbral Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 387–391. **91**
- Polnisch sakulečki (sakulentski) / J. Koštiál. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 33, 1911, str. 317. **92**
- Reduplizierung der Präposition ѕъ in slovenischen Mundarten / J. Koštiál. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 33, 1911, str. 318. **93**
- Drobni doneski h kulturni zgodovini Istre / spisal prof. Ivan K. (Gorica). – *Edinost* (Trst), 36, 1911, št. 244 (2. 9.), str. [I], št. 245 (3. 9.), str. II. (O delu *Ėnciklopedija slavjanskoj filologii*, Sanktpeterburg, 1908, in o glagolskih zapisih po Istri.) **94**
- Korenitost in znanstvena zanesljivost laških pseudoučenjakov / I. K. – *Edinost* (Trst), 36, 1911, št. 330 (28. 11.), str. II. (O knjigi Pietra Tomasina *Reminiscenze storiche di Trieste*, 2, 1900. Očita mu izpušcanje glagolskih črk.) **95**
- Slovinci smo v Gorici doma! / I. K. – *Edinost* (Trst), 36, 1911, št. 342 (10. 12.), str. V. (O slovenskih imenih ulic in okrajev v Gorici.) **96**
- Laška knjiga o Slovincih : (bibliografska drobtina) / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 2, str. 111–112. (O knjigi Francesca Mussonija *La vita degli Sloveni*, Palermo, 1893.) **97**
- Anton Breznik, Die Betonungstypen des slavischen Verbums. (Archiv für slavische Philologie, 32, 399–454) / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 5, str. 278–279. (O naglašanju slovenskih glagolov.) **98**
- Narodne pripovedke v Soških planinah.

- Zbral in napisal Andrej Gabršček. V Gorici, 1910 / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 7, str. 447. **99**
- Anton Breznik, Naglas v šoli. (VI. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, 1911) / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 8, str. 498–499. **100**
- F. Hörburger, Die Aussprache des Deutschen im Munde der Italiener und Slowenen. (51. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Görz, 1911) / I. Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 8, str. 499. **101**
- K. Ozvald, Logika kot splošno vedoslovje. V Gorici, 1911 / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 31, 1911, št. 11, str. 667–668. **102**
- Hrvatske glagolske isprave – bilješke i napisi : ispravci i dopunji Strohalovu članku / Ivan Koštiál. – *Nastavni vjesnik* (Zagreb), 20, 1911, str. 113–122 : karta. (Dodatki in popravki k članku Rudolfa Strohal: Hrvatske glagolske listine, bilješke i napisi, NV, 19, 1910, str. 96–122. Dodan je seznam manjkajočih glagolskih spomenikov od leta 1275 do 1600 z datacijami in karto krajev na Goriškem in v Istri.) **103**
- Keltomanija oživljena / J. Koštiál. – *Slovenski narod*, 44, 1911, št. 299 (30. 12.), str. [18]. (Pogled na publikacijo Alekseja Šahmatova iz leta 1911 O najstarejših slovensko-keltskih odnošajih.) **104**
- Ist der Name Schödel slawisch? – *Tagespost* (Graz), 56, 1911, št. 142 (23. 5.), str. 56–57. (Brez podpisa.) **105**
- Sieben Beschwörungsformeln (beside oder zagóvori) aus dem slowenischen Teile des Küstenlandes / Johannes Koštiál. – *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Wien), 17, 1911, str. 171–173. (V izvirniku in nemškem prevodu je objavljenih sedem zagovorov iz vasi Krn, Vrsno, Gabrije, Štjak, Branica in Rihemberk.) **106**
- 1912**
- Ein Ausflug nach Deutschruth / Joh. Koštiál. – *Adria* (Triest), 4, 1912, št. 7 (Juni), stolpci 251–254. (O Nemškem Rutu. Prevod v *Berilo o Rutu*, 1972, str. 36–41. Prim. enoto 335.) **107**
- Rumänisches (walachisches oder dakoromanisches) sexuell-skatologisches Glossar / zapisal J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 82–88. **108**
- Litauisches erotisch-skatologisches Glossar / zbral J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 88–93. **109**
- Erotisch-skatologisches Glossar der Zigeunersprache / po podatkih Romov Ivana in Marije Hudorovič iz naselja Pogance pri Novem Mestu na Kranjskem zbral J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 94–95. **110**
- Osmanisches (balkan-türkisches) erotisch-skatologisches Glossar / po prispevkih trgovca Hadži Jussufa iz Trsta zbral J. K. v G(orici). – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 95–98. **111**
- Friaulische Meinungen und Ansichten vom Geschlechtverkehr / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 285. **112**
- Nachtwandeln und Mondsucht. 3: Die Oberkrainer Sagen / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 337. **113**
- Geschlechtliche Krankheiten. Aus Friaul, aufgezeichnet in den J. 1909–10 / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 343–348. **114**
- Liebezauber der Völker. Bei den Lausitzer. Bei den Friaulern / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 349–350. **115**
- Vom Frauenblut. Bei den Lausitzer Sorben / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 353–354. **116**
- Geschlechtbestimmung im Völkerglauben. IV: Bei den Friaulern / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 356. **117**
- Geschlechtbestimmung im Völkerglauben. VIII: Friaulischer Glaube / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 362. **118**
- Eine istrische Erzählung / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 414. (Istrska pripoved pod naslovom Polenovka poslovenjena v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 140.) **119**
- Erzählungen aus dem slovenischen Küstenlande / zapisal in prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 429–430.

- (Pripovedi iz slovenske Primorske so izšle v slovenskem izvorniku in nemškem prevodu. Z naslovi Volna in jajca, Na vrhu in Ovce ponatisnjene v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 140–141.) **120**
- Slovenische Schwänke aus Krain / zbral in prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 430–431. (Slovenske šaljivke s Kranjske. Pripoved Dolg in dolžina izšla v nemščini z navedbo ključnih besed v slovenščini, pripoved Merjenje pa je izšla v izvorniku in nemškem prevodu. Vse pripovedi, ki so izšle le v nemščini, v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 141–142, prevedel dr. Marjan Dolgan, jih naslovil in razčlenil.) **121**
- Slovenische Schnadahüpfeln aus dem Küstenlande / zapisal in prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 465. (Tri rimate enote v slovenščini in s prevodom v nemščino.) **122**
- Ein Zigeuner-Vierzeiler aus Slavonien / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 466. **123**
- Ein magyarisches Liedchen / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 466. **124**
- Italienische Lieder aus dem österreichischen Küstenlande. I: Dove ti vadi, bella brunetta / zapisal in prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 466. **125**
- Italienische Lieder aus dem österreichischen Küstenlande. II: Le 33 bellezze della donna / po nareku učiteljice iz Benečije zapisal in prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 467. **126**
- Italienische Sprichwörter aus dem österreichischen Küstenlande usw. / zapisal J. K. v G(oric). – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. [475]–478. **127**
- Slovenische Rätsel aus dem Küstenlande / zapisal J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 491–492. (Objava v *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 122–123.) **128**
- Slovenske folklorske drobtine / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 32, 1912, št. 3, str. 156–160. (O knjigi Valentina Ostermanna *La vita in Friuli*, Udine, 1894, in o Slovencih v njej.) **129**
- K. Ozvald: Srednješolska vzgoja, V Gorici, 1912 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 2, 1912, št. 4, str. 428–429. **130**
- »L« ali »u« / J. Koštiál. – *Zarja*, 2, 1912, št. 434 (14. 11.), str. [3]. (»Podpisani sem eden najbolj prepričanih vekavcev, proti izgovoru -lj, ... trdega l na koncu besede.«) **131**
- Kleine Beiträge zur österreichischen Volkskunde / Joh. Koštiál. – *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Wien), 18, 1912, str. 49–52. (Imena za pastirico, netopirja, žlico, gnoj, otavo.) **132**
- 1913**
- Nachtheitzauber / J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 10, 1913, str. 374. **133**
- Slavische Lehnwörter im Friaulischen / J. Koštiál. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 34, 1913, št. 1–2, str. [292]–298. **134**
- Deutschruth : Übersicht der noch zugänglichen Angaben über das Schwinden des dortigen Deutschtums / Johannes Kostial. – *Deutsche Erde* (Gotha), 12, 1913, str. 88–92. (S karto nemške poselitve v Nemškem Rutu in Sorici, merilo 1 : 75.000. Prevod v: *Berilo o Rutu*, 1972, str. 42–53. Prim. enoto 336.) **135**
- Enciklopedija slavjanskoj filologiji. Izdani-je otdeljenija ruskago jazyka i slovesnosti imperatorskoj akademii nauk. Pod redakci-jeju ord. akad. I. V. Jagića, Sanktpeterburg, 1908. Vypusk 1, 2, 3, 5/2 in 12 / J. Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 33, 1913, št. 3, str. 166–167. (O člankih V. Jagića, L. Niederleja, O. Brocha idr.) **136**
- Sem Benelli: Ljubezen treh kraljev. Tragičen poem v treh dejanjih. Prevedel Alojzij Gradnik, Gorica 1913 / I. Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 33, 1913, št. 11, str. 613–614. **137**
- Korenitost nemških učenjakov / I. K. – *Soča* (Gorica), 43, 1913, št. 78 (16. 8.), str. [3] (O zmotah Otta Behagla glede Sorice in Nemškega Ruta. Prepis v: *Berilo o Rutu*, 1972, str. 53–54. Prim. enoto 337.) **138**
- Archiv für slavische Philologie, herausgegeben von V. Jagić (Berlin), 34, 1913, 649 str. / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 486–488. **139**
- Archiv für slavische Philologie, herausgegeben von V. Jagić (Berlin), 35, 1913, zv. 1 in

- 2, 320 str. / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 664–665. **140**
- M. Murko o mohamedanski srbohrvatski epiki / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 452–454. (Matija Murko: *Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Mohammedaner*, 1913; Matija Murko: *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder in nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912*, 1913.) **141**
- O sorodstvenih razmerah Jugoslovanov / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 572–596. **142**
- Bibliografske zanimivosti iz reformacijske dobe / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 622–624. (Prikaz štirih redkih slovenskih knjig, ki jih je kupilo Slovensko muzejsko društvo v Gorici.) **143**
- »Dunajska cesarska akademija znanosti« in slavistika / Ivan Koštiál. – *Veda*, 3, 1913, str. 624–628. (O izdajah dunajske akademije na polju slavistike v letih 1848–1913.) **144**
- Friaulische Etymologien. 1. Friaul. šedónj (šedón). 2. Friaulisch altiúl, antiúl, artiúl, antivóul / Johannes Koštiál. – *Zeitschrift für romanische Philologie* (Halle a. S.), 37, 1913, str. [93]–94. (Žlica, otava.) **145**
- 1914**
- Ob sedemdesetletnici patra St. Škrabca / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 1–2, str. 157–161. **146**
- Josef Janko: O pravěku slovanském. V Praze, 1912 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 3, str. 308–309. (Podoba praslovanskega veka skozi oči primerjalnega lingvистa na podlagi arheologije, antropologije, etnologije in jezikoslovja.) **147**
- Slovenska osebna imena iz 12. stoletja / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 3, str. 325–326. (Ekscerpira slovenska imena iz Trinkove brošurice: Listina iz l. 1170–1190, V Vidnu 1890.) **148**
- Archiv für slavische Philologie (Berlin), 35, 1914, Heft 3–4 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 3, str. 334–335. **149**
- Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912. U Krku, 1913 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 3, str. 335–336. **150**
- Dodatek k Zhopovim pismom / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 4, str. 392–393. (Za člankom F. X. Zimmermann: Nova Zhopova pisma. Nanaša se na pisma Matije Čopa.) **151**
- Slovenska imena z Goriškega iz l. 1291 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 4, str. 407–408. (Za ta spis je ekscerpiral z listine v goriškem deželnem muzeju imena slovenskih vasic in kmetov iz goriške okolice.) **152**
- Johannes Piprek: Slawische Brautwerbungs- und Hochzeitsgebräuche, Wien, 1914 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, št. 4, str. 408–411. (Slovanski snubitveni in ženitovanjski običaji. Na str. 410 ostro obsoja Krausovo delo *Sitte und Brauch der Südslaven*, 1885.) **153**
- Djuro Škarić, Semazijologijske studije. Zagreb, 1912 / Ivan Koštiál. – *Veda*, 4, 1914, 526–529. (Semantika ali semazijologija, pomenoslovje. Ker je semantika v najtesnejši zvezi z etimologijo in se obe dopolnjujeta, se mora ukvarjati tudi z etimologijo.) **154**
- Glagolica pri Slovencih / I. Koštiál. – *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku*, 2, 1913 (1914), str. [29]–32. **155**
- Glagolske listine iz Istre / I. Koštiál. – *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku*, 2, 1913 (1914), str. [60]–64. **156**
- Čakavska »Duhovna bramba« iz Baščanske Drage / I. Koštiál. – *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku*, 2, 1913 (1914), str. 68–71. **157**
- Matice v Krkavčah pri Kopru / I. Koštiál. – *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku*, 2, 1913 (1914), str. 71–72. **158**
- 1915**
- II. vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1913. Rudolf Strohal, Hrvatska glagolska knjiga, Zagreb, 1915 / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 35, 1915, str. 286–287. (Ocena dveh knjig o glagolici.) **159**
- A. Breznik: Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. (IX. Izvestje knezo-

- škof. privatne gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano, 1913/1914, str. 3–32) / Ivan Koštiál. – *Veda*, 5, 1915, št. 1, str. 48–53. **160**
- »Zeitschrift für österreichische Volkskunde« in slovansko narodoznanstvo : (ob dvajsetletnici) / Ivan Koštiál. – *Veda*, 5, 1915, št. 1, str. 57–62. **161**
- Narodoznanstvo in starožitnosti. Karl Rhamm: Talken und Geislitz (russisch tolokno und kisélj), zwei alte slawische Hafergerichte (Carinthia I, 99, 1909, str. 209–222) / Ivan Koštiál. – *Veda*, 5, 1915, št. 2, str. 125–127. **162**
- 1916**
- Oves za ljudi! / Janko Koš. – *Slovenski narod*, 43, 1916, št. 253 (3. 11.), str. [3]. **163**
- Nekaj o Rumunih / J. K. – *Slovenec*, 44, 1916, št. 264 (17. 11.), str. [1]–2 (O slovanskih izposojenkah.) **164**
- 1917**
- O »temeljitosti« nekih »učenjakov« / J. Koš. – *Slovenec*, 44, 1917, št. 83 (12. 4.), str. 4. (Hans Bernt: Deutsche Ortsnamen in Küstenland v *Grazer Tagblatt*. Opozorilo na napačno razlago primorskih krajepisnih imen.) **165**
- 1918**
- Eine tschechoslowakische Offensive auf wissenschaftlichem Gebiete – *Innsbrucker Nachrichten* (Innsbruck), 63, 1918, št. 231 (31. 8.), str. 4. (Brez podpisa. O knjigi J. Stura *Die slawischen Sprachelemente in den Ortsnamen der deutsch-österreichischen Alpenländer zwischen Donau und Drau*, Wien, 1914.) **166**
- J. Stur, Die slawischen Sprachelemente in den Ortsnamen der deutsch-österreichischen Alpenländer zwischen Donau und Drau, Wien 1914 / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 38, 1918, str. 151–154. (»Čudim se, da je dunajska akademija sprejela tak šušmarski spis v svoje publikacije. Škoda časa in truda.«) **167**
- 1919**
- Kako je Vodnik bogatil slovenščino / Ivan Koštiál. – *Dolenjske novice*, 35, 1919, št. 12 (20. 3.), str. 47. **168**
- Prešeren in Gregorčič v francoščini / Ivan Koštiál. – *Dolenjske novice*, 35, 1919, št. 17 (24. 4.), str. 66–67. (O prevodih nekaterih pesmi v L. C. Meurville *Rêves & glanes*, Ljubljana, 1919.) **169**
- K Prešernovemu »Ribiču« / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 39, 1919, str. 317–318. (Razlaga govorjene zveze morske deklacije ribiču: »Kak blizu strelcu stoji lepota, ki zanjo srce ti gori« – po sozvezdju, da ne bo ribičeva, temveč Strelčeva.) **170**
- Prešernov »Moravski trg Lescè« in »grofič z Moravskega« / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 39, 1919, str. 767–768. (Moravske Lysice. Prim. enoto 76.) **171**
- 1920**
- Kleine Beiträge zur slavischen Wortkunde / Ivan Koštiál. – *Archiv für slavische Philologie* (Berlin), 37, 1920, str. 394–404. (Etimološke razlage: mavec, stiva, protin, prti, streha, grmada, kurec, probkovina, tinjec, rula, žula, hlače.) **172**
- Etimologije / Iv. Koštiál. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, 2, 1920, str. 127–129. (Obravnava besede žula, rula, pórčehne, pašénog, pašánc 'mož sestre moje žene'.) **173**
- O enotni izgovorjavi slovenščine na odru / Ivan Koštiál. – *Maska*, 1, 1920–21, št. 2, str. 18–19; št. 3, str. 33–35. (Izšlo leta 1920.) **174**
- Drobni etimolološki prinosi. I: Malec – mavec – maltec. II: Stiva »morska pena«. III: Pajek, pavok / Ivan Koštiál. – *Nastavni vjesnik* (Zagreb), 28, 1920, str. 367–371. (Članek v slovenščini.) **175**
- Slov. veja »cilium palpebra«, shrv. vjeda »supercilium« / Ivan Koštiál. – *Nastavni vjesnik* (Zagreb), 28, 1920, str. 425–426. **176**
- Jezikoslovno zrnje / Ivan Koštiál. – *Slovenec*, 48, 1920, št. 264 (18. 11.), str. 4–5. (Odziv na članek Martina Žunkoviča z istim naslovom v *Slovenecu*, ki je izšel 12. 11. 1920.) **177**
- 1921**
- Etimološke bilješke / Ivan Koštiál. – *Juž-*

noslovenski filolog (Beograd), 2, 1921, str. 308–310. (Slov.: komaj, finka, punca.) **178**

1922

Slovinci in drugi Slovani v Gradcu pred 100 leti / I. Koštiál. – *Samouprava* (Gornja Radgona), 1, 1922, št. 15, str. 2. **179**

Slovinci in drugi Slovani v Gradcu pred 100 leti / I. Koštiál. – *Slovenski narod*, 55, 1922, št. 205 (10. 9.), str. 7. (Gradivo povzame iz publikacije Alberta Johanna Polstererja *Graz und seine Umgebung*, 1827.) **180**

Češka knjiga o Primorju / Ivan Koštiál. – *Učiteljski list* (Trst), 3, 1922, št. 15 (20. 5.), str. 117. (O knjigi Viktorja Dvorskega *Primořske země říše Rakovsko-uherské*, Praha, 1915.) **181**

Slovensko-primorski jezikoslovci / Ivan Koštiál. – *Učiteljski list* (Trst), 3, 1922, št. 19–20 (1. 7.), str. 151. (Jakob Volčič, Fr. Zakrajšek, Jurij Caf, Jan Baudonin [!] de Courtenay, Fran Erjavec, Anton Klodič, Karel Štrekelj, Vatroslav Oblak, Stanislav Škrabec, Mihael Zavaddal in Anton Breznik.) **182**

1923

Gjuro Szabó, O značenju topografskog nazivlja u južnoslavenskim stranama / Ivan Koštiál. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 2–3, 1921–1923 (1923), Ser. A, str. 52–55. (Ocenjevana razprava je izšla v reviji *Jugoslavenska njiva*, 2, 1919.) **183**

Stsl. zajęсь / Ivan Koštiál. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd), 3, 1922–1923, str. [71]–72. **184**

1924

K zloženkam z d- korena dhē / Iv. Koštiál. – *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, 4, 1924, str. 120. (Podpis v letnem kazalu Iv. Koštiál. Razlaga besede mrtvoud, svilod, ud, prod, uzda.) **185**

Etimologičke sitnice / Ivan Koštiál. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd), 4, 1924, [182]–184. (Finka, punca, punica 'tašča'.) **186**

Prispevek k poglavju o Jurčičevih literarnih predlogah / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 44, 1924, št. 11, str. 702–704. (O Erbnovem

delu *Die St. Aegidiuskirche in Graz*, 1857, kot predlogi za Jurčičev roman *Ivan Erazem Tatenbach*.) **187**

1925

O Finžgarjevem jeziku / Ivan Koštiál. – *Kritika*, 1, 1925–1926, št. 1, str. 9–11. (Izšlo leta 1925.) **188**

Slovenščina Vladimirja Levstika / Ivan Koštiál. – *Kritika*, 1, 1925–1926, št. 4, str. 51–54. (Izšlo leta 1925.) **189**

Slovenščina v naših časnikih / Iv. Koštiál. – *Kritika*, 1, 1925–1926, št. 6, str. 82–85; št. 7, str. 108–110; št. 8, str. 124–126. (Izšlo leta 1925.) **190**

Odkod ime vigenc? / J. Koštiál. – *Mladika*, 6, 1925, str. 67. (Odziv na vprašanje ob oce-ni Andrejkove knjige o Kropi.) **191**

1926

O krajepisnih imenih / Ivan Koštiál. – *Geografski vestnik*, 2, 1926, št. 1, str. 51–53. (K članku Henrika Tume v *GV* 1925, str. 86–97; Tumov odgovor Koštiálu v *Geografskem vestniku* 1926, str. 53–55.) **192**

Shrv. kres, krijes, kris / Ivan Koštiál. – *Južnoslovenski filolog* (Beograd), 5, 1925–1926, str. 190–192. **193**

Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine / I. Koštiál. – *Mladika*, 7, 1926, št. 1–11, str. 34, 72, 112, 152, 191–192, 234, 271–272, 314, 352–353, 393–394, 433. (Opomba uredništva, str. 34. V knjižni obliki izšlo v letih 1927 in 1931. Prim. enoti 195 in 212.) **194**

1927

Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine / sestavil I. Koštiál. Prevalje, Družba sv. Mohorja, 1927. 80 str. **195**

O naših priimkih / I. Koštiál. – *Mladika*, 8, 1927, str. 114, 194, 234, 275, 315, 355, 395. **196**

O lončarskem »cehu« v Škofji Loki / Spectator. – *Slovenec*, 55, 1927, št. 153 (12. 7.), str. 4. **197**

Entgleiste Iterativbildungen / Ivan Koštiál. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig), 4, 1927, str. 131–140. **198**

1929

Jurčičev Krjavelj / Ivan Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 49, 1929, št. 11, sr. 698–699. (O sorodnosti Krjavlja z Jacobom Buntingom v romanu E. Lyttona Bulwerja *Eugene Aram*, 1832.) **199**

Drobtinice iz zgodovine besed / Iv. Koštiál. – *Mentor*, 17, 1929/30. (Palača in palačinka, str. 40; Občna imena iz imen narodov, str. 71; Svak pa svakinja, stric pa teta; »Germanofobija« v književnem jeziku, str. 148–149; O »ponovnih posojilih«, str. 225. O večkrat prevzetih besedah.) **200**

Netek / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 3, 1929, knjiga 5, str. 363. (Odgovor na vprašanje o pomenu in lokaciji besede, ki ga je postavil dr. Fran Zbašnik v št. 10, str. 296–297.) **201**

Židovska kaša / Iv. Koštiál. – *Življenje in svet*, 3, 1929, knjiga 6, str. 545. (Odgovor na vprašanje v istem letniku na str. 484.) **202**

1930

Jezikovne drobtine / Iv. Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 50, 1930, str. 179–180. (Kaznec; Častitati; Imejitelj; Belokranjski, Beli Kranjci; O neorganskih dovršnikih; Oselnik.) **203**

Jezikovne drobtinice / I. Koštiál. – *Ljubljanski zvon*, 50, 1930, str. 376–377. (Ogrejevalnica; Iztiriti; Odstopiti pravico; Stimmung; Prijetno preživet popoldan.) **204**

Etymologisches: 1. Die slavischen Namen des männlichen Hanfes; 2. Slovenisch »prémog« / J. Koštiál. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Leipzig), 7, 1930, str. 380–383. **205**

Palilula / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 7, št. 15, str. 419. (Razlaga krajevna imena.) **206**

Odkod ime premog / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 7, št. 16, str. 425. **207**

Jakob Lorber, »der Slavenriecher« / J. Koštiál. – *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 7, št. 18, str. 499–500. (Pomen besed je Lorber tolmačil iz »slovanščine«.) **208**

O vodomcu : (Alcedo hispida) / I. Koštiál.

– *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 7, št. 21, str. 578–579. (O najlepšem evropskem ptiču, poimenovanih in vražah.) **209**

Slovanska imena za moško konopljo / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 8, št. 8, str. 215. **210**

O bobru / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 4, 1930, knjiga 8, št. 10, str. 258. (Poimenovanja.) **211**

1931

Slovnški in slovarski brus knjižne slovenščine / sestavil I. Koštiál. V Celju : Družba sv. Mohorja, 1931. 88 str. (Drugi natisk, 2.[.] pomnožena izdaja.) **212**

Der Fang des Bilches in Krain / J. Koštiál. – *Lud Słowiański* (Kraków), 2, 1931, str. B 212–214 : ilustr. **213**

Pies w wierzeniach i obrzędach / I. Koštiál. – *Lud Słowiański* (Kraków), 2, 1931, str. B 221–222. (Odziv na sestavek K. Mozyńskiego Pies w wierzeniach i obrzędach, *Lud Słowiański*, 1, 1930, št. 2, str. B 257–266.) **214**

Besede popotnice / Iv. Koštiál. – *Mladika*, 12, 1931, str. 109–110, 151–153. (Aborat, barhant, baršun – žamet, bombaž, cerkev, cimet, cuker, črešnja, čumnata, facanetelj, pajčolan, fižol, galun, izba in soba, jezero – tisoč, jopa, šuba, šavba, kava, kerlež, kimelj, kumin, kotenina, kositer, krebujlica, kutina, lenta, lev, levstik ali luštrek, mandelj, menih, ocet in jesih, pesa in blitva, poper, puška, puščica, šola, vajšnica, ženirati.) **215**

O smučeh, krpajah, krampežih in hoduljah / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 5, 1931, knjiga 9, št. 16, str. 432–433. **216**

Srbski Martin Krpan / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 5, 1931, knjiga 10, št. 13, str. 360 : portret. (Fotografija Ivana Koštiála. O delu Stjepana Mitrova Ljubiša *Kanjoš Macedonović* in vzporednicah s Krpanom.) **217**

1932

Slovensko ljul'ko bomo reševali: žreb in žrebe. – *Življenje in svet*, 6, 1932, knjiga 11, str. 97. (Brez podpisa.) **218**

Črnbog in Walter Scott / I. Koštiál. – *Živ-*

- ljenje in svet*, 6, 1932, knjiga 12, št. 13 (25. 9.), str. 317. (O slovanskem bogu kot anglosaškem.) **219**
- 1934**
 O nekaterih jezikovnih grehah / I. Koštiál. – *Mladika*, 15, 1934, str. 153–154, 234–235, 273–274, 312–313, 392–393, 433–434, 466–467. (Nadaljevanje na str. 312–313 je objavljeno pod naslovom O jezikovnih grehah.) **220**
 Krstna, rodbinska in krajepisna imena, dana po času rojstva oziroma odkritja / I. Koštiál – *Mladika*, 15, 1934, str. 351–352. **221**
 Zadeva Oberdank / I. Koštiál. – *Pohod*, 3, 1934, št. 19, str. 4. (Etimologija priimka Oberdank.) **222**
 Pravniška slovenščina / Koštiál. – *Slovenija*, 3, 1934, št. 43 (2. 11.), str. 4. (Odziv na članek z enakim naslovom v št. 40. O besedi ključanica = ključavnica.) **223**
 Nekoliko glagoljskih listina iz nekadašnjega franjevačkoga samostana sv. Grgura u Koprju / Nikola Žic. – *Vjesnik kraljevskog državnog arkiva u Zagrebu*, 6, 1934, str. [75–85]. (Delo je bilo pripravljeno za *Archiv für slavische Philologie*, po Jagičevi smrti pa je rokopis prišel v Sveučilišno biblioteko v Zagrebu, zato je izšlo šele tu.) **224**
 Krjavelj / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 216–217 : s Koštiálovim portretom. (Poimenovanje za sključene-ga moža.) **225**
 O »bogastvu« francoščine / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 287. **226**
 »Pravoslaven, pravoslavje« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 308. (S pomenom: pravoveren.) **227**
 Trivigante – Triglav – Svetovit / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 478. **228**
 O medenih tednih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 525. **229**
 Slavec / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 15, str. 621. (Etimologija poimenovanja ptiča.) **230**
 O potoniki (*paeonia officinalis*) / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 16, str. 62–63. (O cvetlici in poimenovanjih.) **231**
 O slovenskih krajevnih imenih na Kočevskem / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 16, str. 301–302. (Odziv na spis Marksa Tomitscha Imena naših naselbin: prispevek k domoznanstvu kočevske dežele, *Gottscheer Kalender* 1934.) **232**
 Prvotni pomen besede »šofer« / jezikoslovec g. prof. Ivan Koštiál nam piše iz Novega mesta. – *Življenje in svet*, 8, 1934, knjiga 16, str. 376. (Naštetih je 6 pomenov.) **233**
- 1935**
 Novo mesto z okolico v »Popotnih spominih« Henrika Coste / Ivan Koštiál. – *Kronika slovenskih mest*, 2, 1935, št. 2, str. 26*–32* : ilustr.; št. 3, str. 48*–51* [prvo štetje!]. **234**
 Slovenščina v narečju izgnanih kranjskih Židov / Ivan Koštiál. – *Kronika slovenskih mest*, 2, 1935, št. 2, str. 187–188. **235**
 Paberkovanje / I. Koštiál. – *Mladika*, 16, 1935, str. 35–36, 69, 116, 153–154, 196, 275, 315–316, 395, 435–436 in ovitek št. 12, str. [3]. **236**
 Genijalen ali genialen? / Ivan Koštiál – *Mladika*, 16, 1935, str. 235. **237**
 Jezički prilozi / Ivan Koštiál. – *Naš jezik* (Beograd), 4, 1935, str. 151–153. **238**
 O imenih naših rib in lovnih živali / I. Koštiál. – *Ribiško-lovski vestnik*, 2, 1935, str. 137–144, 165–168. **239**
 Legat / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 184. **240**
 Vineta / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, št. 7, str. 188–189. (Okoli leta 1000 potopljeno mesto Jomsburg.) **241**
 Še enkrat Vineta / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, št. 11, str. 302. (Odgovor na odziv A. Makaroviča v reviji *Pohod*, št. 7 (23. 2. 1935).) **242**
 O legatu in podhujki (*Caprimulgus europaeus*) / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 304. (Opis ptiča in etimologija.) **243**
 Nemška sodba (1903) o M. I. Pupinu / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 380. **244**

- Kaj pomeni »sodoben«? / poroč. Iv. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 390–391. (Ima pomen istočasnosti.) **245**
- Blumenbach (1832) o Slovencih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 416–418; str. 437–438. (Blumenbach: Kraljestvo Ilirija, v Schützovem *Allgemeine Erdkunde*, 14. zvezek, 2. del.) **246**
- Br. Nušič in Milan Obrenović / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 518. **247**
- O raznih prevodih besede »tragoedia« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 561. **248**
- Odkod izraz pehar? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 17, str. 602. **249**
- Ciceronovi dovtipi / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, št. 1, str. 24. (Iz romana *Mémoires d'Horace A. Dumasa*, 5. poglavje.) **250**
- O Barabi in o barabah / J. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 74. **251**
- Še enkrat o premogu / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 138. **252**
- Droge, drogerije in drogist / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 138. **253**
- Parsifal – slovenski? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 168–169. (Pogled na knjigo Davorina Žunkoviča *Die slawische Vorzeit*, 1919.) **254**
- Nemška knjiga o Koroščih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 262–263 + popravki na str. 290. (Jurij Graber: *Volksleben in Kärnten*, Graz, 1934.) **255**
- O našem novem jezikovnem zakoniku. Slovenski pravopis. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Znanstveno društvo, 1935 / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 9, 1935, knjiga 18, str. 296–297 + 306–307. (Še v *Življenje in svet*, 1936, knjiga 19, str. 28–29.) **256**
- 1936**
- Jezik v Bežjakovih »Molitnih bukvicah« / I. Koštiál. – *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 31, 1936, št. 3–4, str. 137–140. (Obravnava molitvenik Franca Bežjaka *Molitne bukvice ali pobožnost v čast sedem žalosti Device Marije, Matere božje, kakor tudi devetdanska pobožnost v čast sv. Jožefu*, Maribor, 1871.) **257**
- Še beseda o čevljih / I. Koštiál. – *Družinski tednik*, 8, 1936, št. 27, str. 3. (O virih za zgodovino staroveškega obuvala.) **258**
- Opazke o novem pravopisu / I. Koštiál. – *Mladika*, 17, 1936, ov. št. 1–3, str. [3]. **259**
- Naš jezik / I. K. in S. B. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 5, str. 77; št. 6, str. 95. **260**
- Dodatek k članku »O našem novem jezikovnem zakoniku« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, str. 28–29. (O nedoslednostih Slovenskega pravopisa, 1935. Pod naslovom podpis I. Koštiál, na koncu članka pa I. Koštiál.) **261**
- O dveh Jenkovih verzih / J. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 5, str. 75. (O zadnjih dveh verzih v Jenkovi pesmi V brezupnosti.) **262**
- Kvaliteten – kvalitativen / I. K. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, str. 77. **263**
- Grapa / I. K. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 5, str. 77. **264**
- Čuvstvo / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 5, str. 77. (Dodane Stavške pogoške na str. 95, podpis I. K.) **265**
- Še enkrat »gosposoček, visokostolbar« itd. / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 6, str. 95. **266**
- »Aneksija« rodbinskih priimkov / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 8, str. 122. (Jos. Perz, Današnji kočevski primki v *Gottscheer Kalender*, 1935.) **267**
- Domazet / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 9, str. 139. (Govori o številnih izrazih za človeka, ki se je priženil.) **268**
- Spisi Čehova? Čehovi, Čehovlji, Čehovljevi, Čehovovi spisi? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 12, str. 187–188. **269**
- Blagor / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 17, str. 270. (Tri ofenzive zoper samostalniško rabo prislova blagor.) **270**
- O poljubovanju v starem veku / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št.

- 21, str. 334. (O starih izrazih za poljubljajne.) **271**
- Slovenske besede v nemški knjigi / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 22, str. 347. (O knjigi A. J. Storferja *Wörter und ihre Schicksale*, Berlin, 1936.) **272**
- »Hipolit iz Rudolfsverta« / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, št. 25, str. 395. (O prevodu Prijateljvega nemškega pregleda slovenskega slovstva v srbsčino pod naslovom *Slovenačka književnost*, ki ga je prevedel M. S. Moskovljevič, Beograd 1920.) **273**
- Podrástiti / I. K. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 19, str. 409. (Naščuvati.) **274**
- Kočevci in Aleksander Veliki / S. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, str. 46. (O čenči, da se bojijo le, da jim ne bi padlo nebo na glavo. V kazalu podpis: I. Koštiál.) **275**
- Slovansko-grški distih / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, št. 5, str. 76–77. **276**
- Slavomanija pri Nemcih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, št. 10, str. 156. (Kar se drugače ne more razložiti, se šteje za slovansko.) **277**
- Kerempuh in grabancijaš / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, št. 13, str. 206. **278**
- Kyrie eleison (Gospod, usmili se) / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, št. 14, str. 221. **279**
- Podlesek : (*Colchicum autumnale* L.) / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 10, 1936, knjiga 20, št. 17, str. 269–270. **280**
- 1937**
- Novomeški meščani v 18. stoletju / Ivan Koštiál. – *Kronika slovenskih mest*, 4, 1937, št. 1, str. 51–52. **281**
- Atentat na slovenščino / J. Koštiál. – *Slovenija*, 6, 1937, št. 33, str. 3. (Kritika prevoda dela Essada Beya *Nikolaj II: sijaj in padec zadnjega carja*, Maribor, 1936, ki ga je prevedel Pavel Pirin.) **282**
- Einige slovenische Komposita / I. Koštiál. – *Zeitschrift für slavische Philologie* (Wien), 14, 1937, str. 293–298. **283**
- Joža Glonar: Slovar slovenskega jezika. V Ljubljani, Umetniška propaganda, 1936 / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 59–60; str. 77 [prav 69!] + 78–79. (Obširna ocena.) **284**
- Še o Repoštevju / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 124. **285**
- Plica polonica / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 158. (O poimenovanjih poljske krotovice, boleznj.) **286**
- Izvor »šmoka« / prof. I. Koštiál mi piše. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 189. (V članku Antona Debeljaka.) **287**
- O imenih Albancev / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 332. (Poimenovanje za Albance pri drugih narodih.) **288**
- Občna imena iz krstnih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 381–382. **289**
- Slovenske pripovedke v nemškem prevodu / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 21, str. 395–396. (O knjigi: Anton Mailly: *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen*, Leipzig, 1922. Našteje vse naše pripovedke.) **290**
- Predloga Aškerčevi »Ponočni potnici«? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 26, str. 406. (O pesmi Bosen Elliant (Kuga v Elliantu), ki je podobna Aškerčevi Ponočni potnici.) **291**
- Obloda / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 13. (Izraz za vse, kar se tekoči krmi primeša, npr. otrobi.) **292**
- O Kersnikovem jeziku / Ivan Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 55. **293**
- Galoše / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 79. **294**
- Srbski »Hlapec Jernej« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 141 : ilustr. (O podobnosti Cankarjevega Jerneja z likom Toma v noveli Janka M. Veselinovića Čiča Toma.) **295**
- Prešestvo / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 206–207. (Prešustvo od prestop, prehod.) **296**

- Iz slovaškega folklorja / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 343. (O knjigi Frant. Václava Peřinka *Veselé putovanie po Slovensku*, Praha, 1934.) **297**
- Ivan Podrřaj, Strte peruti, Vodnikova družba, 1937 / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, 373–374. (Jezikovni pogled.) **298**
- Še o 150. obletnici Mozartovega »Don Juana« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 384–386. **299**
- Konec / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 11, 1937, knjiga 22, str. 417. (Razlaga etimologije besede.) **300**
- 1938**
- Novomeški priimki leta 1515 / Ivan Koštiál. – *Trgovski list*, 21, 1938, řt. 42, str. 11–12. **301**
- Inženjer ali inženir? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 125. **302**
- O jeziku J. Mencingerja / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 186–188 : ilustr. **303**
- Veterinar / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 331–332. (O pomenu besede in veterini nasploh.) **304**
- O židovskih kulturnih delavcih / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 361–362 + str. 409: Stavske pomote. **305**
- O nepotrebnih tujkah / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 396. **306**
- »Kako nagačijo živali« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 23, str. 409. (O prehajanju glagolov iz ene vrste v drugo, kar povzroča napačne rabe.) **307**
- K članku »Odkod ime Sloveni?« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 76. (K članku F. Heriča Odkod ime Sloveni, *Življenje in svet*, 1938, knjiga 23, str. 375. Herič se je odzval še v *Življenje in svet*, 24, 1938, str. 139–140: O kritiki razpravice »Odkod ime Sloveni?« in svojo trditev nadaljuje: »Koštiálu se očitno ne zdi več vredno odgovarjati.«) **308**
- Rimska cesta / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 90–91. (Poimenovanja v mnogih jezikih, tudi velřsko, vestfalsko, albansko, hebrejsko, starosirsko, koptsko, etiopsko, armensko, perzijsko, irokeško, litovsko, finsko, sanskrt ...) **309**
- Mavrica / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 123–124. (Poimenovanja pri raznih narodih se nam zdijo poetična.) **310**
- Preřeren in Swinburne / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 133. (Podobnost Preřernovi pesmi Prosto srce »Sem dolgo upal in se bal, slovo sem upu, strahu dal« ter Swinburnove »From too mach love«. Swinburne je pesem napisal 20 let za Preřeronom, a verzi se čudovito ujemajo.) **311**
- O slovenskih templjih v Severni Nemčiji / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 153. **312**
- Plima in oseka / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 203. (Novejši izposojenki: plima iz grščine in oseka iz italijanščine.) **313**
- Slovani v zapadni Švici? / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 284–285. **314**
- Planika in narcisa / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 308. (Dopolnilo k članku Očnica A. Debeljaka s str. 286.) **315**
- Kristjan / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 316. (O pomenski spremembi izraza v teku stoletij. K temu še popravek N. Preobraženskega na str. 329.) **316**
- Fant pa punca / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 381. **317**
- Božični panj / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 12, 1938, knjiga 24, str. 39–98 [prav 397–398!]; str. 407–408. (O običaju in etimologiji.) **318**
- 1939**
- O oselniku / I. Koštiál. – *Etnolog*, 10–11, 1937–1939 [1939], str. [22]–24 : portret. (Tudi v: *Zbornik znanstvenih del slovenskih učenjakov v čast dr. Niku Źupaniću ob šestdesetletnici njegovega rojstva*, 1939, str. 22–24 : s portretom I. Koštiála.) **319**
- Kdo je – »divja herda?« / I. Koštiál. – *Etnolog*, 10–11, 1937–1939 [1939], str. 62–64.

- (Tudi v: *Zbornik znanstvenih del slovenskih učenjakov v čast dr. Niku Županiću ob šestdesetletnici njegovega rojstva*, 1939, str. 62–64. Razširjenost zmerljivke »jebem ti majku«. Dokazuje, da jo poznajo mnogi narodi, tudi Nemci.) **320**
- O Kočevcih in kočevščini / Ivan Koštiál. – *Kočevski zbornik*, 1939, str. 321–334. **321**
- Planika ali planinka? / I. Koštiál. – *Slovenski jezik*, 2, 1939, št. 1–2, str. 115–116. **322**
- O Trdinovi »Rajski ptici« / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 13, 1939, knjiga 25, št. 1–2, str. 27. (Ob Trdinovi zgodbi iz *Bajk in povesti o Gorjancih*, primeri iz glagolske in južnoslovenske literature. Zvaril je pripovedko o kmečkem puntu in legendo o menihu.) **323**
- Sledovi gorenjščine v Prešernovem jeziku / I. Koštiál. – *Življenje in svet*, 13, 1939, knjiga 25, št. 4, str. 83–84. **324**
- 1940**
- Naš časopisni jezik : Oslo in Helsinki / I. Koštiál. – *Družinski tednik*, 12, 1940, št. 19 (9. 5.), str. 3. **325**
- O slovenski in srbohrvatski ljudski mlekarški terminologiji / J. Koštiál. – *Etnolog*, 13, 1940, str. [125]–128. (Sladko mleko, smetana, maslo, pinja, melo, sirotka. Tudi posebni odtis.) **326**
- 1942**
- Drobiž iz Vergilija / I. Koštiál. – *Jutro*, 23, 1942, št. 139 (20. 6.), str. 4. **327**
- 1945**
- Imena naših ptic / Ivan Koštiál. – *Proteus*, 8, 1945/46, št. 3, str. 53–56. **328**
- 1946**
- Slovenska imena živali in rastlin pri Nemnichu / I. Koštiál. – *Proteus*, 8, 1945/1946, št. 4–5, str. 112–113. (Ph. A. Nemnich: *Allgemeines Polyglotten-Lexikon der Naturgeschichte*, 1793–1795.) **329**
- O besedi »grlica« / I. Koštiál. – *Proteus*, 8, 1945/46, št. 4–5, str. 116. **330**
- Imena naših sesavcev / Ivan Koštiál. – *Proteus*, 8, 1945/46, št. 6–7, str. 145–147. **331**
- Imena naših krkonov in plazilcev / Ivan Koštiál. – *Proteus*, 9, 1946/47, št. 1, str. 13–14. (Datum 15. september 1947 [prav 1946!].) **332**
- 1947**
- Imena naših rib / I. Koštiál. – *Proteus*, 10, 1947/48, št. 1, str. 19–21. (V letnem kazalu Ivan Koštiál. Datum 15. 9. 1947.) **333**
- 1951**
- Slovenski elementi v koroški, štajerski in vzhodnotirolski nemščini / Ivan Koštiál. – *Svoboda* (Celovec), 4, 1951, št. 11–12, str. 185–192. **334**
- 1972**
- Izlet v Nemški Rut / Ivan Koštiál ; [prevedla Helena Jerkič; opombe Branko Marušič]. – *Berilo o Rutu*, 1972, str. 36–41. (Prevod dela Ein Ausflug nach Deuschruth, ki je izšel v tržaškem časopisu *Adria* leta 1912.) **335**
- Nemški Rut : pregled še dostopnih podatkov o izgubi tamkajšnjega nemštva / Ivan Koštiál ; [prevedla Helena Jerkič; opombe Branko Marušič]. – *Berilo o Rutu*, 1972, str. 42–53. (Prevod dela Deuschruth : Übersicht der noch zugänglichen Angaben über das Schwinden des dortigen Deutschums, ki je izšel v reviji *Deutsche Erde* leta 1913. Izvirnik ima karto Nekdanji nemški jezikovni otok Nemški Rut-Sorica v Julijskih Alpah, ki je v prevodu ni.) **336**
- Korenitost nemških učenjakov / Ivan Koštiál. – *Berilo o Rutu*, 1972, str. 53–54. (Prepis notice, ki je izšla v goriški *Soči* leta 1913.) **337**
- 1993**
- Kdaj se ženski med nogami peni? – *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 122–123. (Izvirni objavi pod Slovenische Scherzreden und Räselfragen v *Anthropophyteia*, 6, 1909, str. 418, in Slovenische Rätsel aus dem Küstenlande, *Anthropophyteia*, 9, 1912, str. 491–492.) **338**
- Pripovedni bingeljček / [Ivan Koštiál ; Marjan Dolgan]. – V: *Fuk je Kranjcem v kratek čas : antologija slovenske pornografske poezije s pripovednim pristavkom* / [spremno študijo in opombe napisal Marjan Dolgan],

1993, str. 129–142. (25 žgečkljivih pripovedi, s prevodi in z opombami, iz *Anthropophyteia* iz let 1908–1912.) **339**

1999

Novak, Armid: Ivan Koštiál in glagolica v Istri. – *Brazde s trmuna* (Trst), št. 4, 1999, str. 11–23. (Biografija, opisna bibliografija o glagolici in priredba Koštiálovih člankov o glagolici na str. 15–18. Tudi kot separat. Naslednja priredba je izšla še leta 2011. Prim. enoto 417.) **340**

2008

Rodbinski priimki in krajevna imena na Slovenskem, napravljena iz imen svetnikov / Ivan Koštiál. – *Drevesa*, 15, 2008, št. 2 (mar.), str. 37–43. (Prva objava v *Dom in svet*, 17, 1904, št. 9, str. 562–564, in št. 10, str. 626–629.) **341**

2

Koštiálovi prevodi

Slovenische Erzählungen aus dem Küstenlande / zapisal R. T. [Trebše], v nemščino prevedel Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 6, 1909, str. 272–275. (Pripovedi v slovenščini in prevedene v nemščino. Pripovedi Izgubljena nedolžnost, Lepo vzgojena hči in Žebelj ponatisnjene v *Fuk je Kranjecem ...*, 1993, str. 130–132.) **342**

Erzählungen aus dem Görzischen / zapisal R. T. [Trebše], v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 324–326. (14 pripovedi: Kost v scavnici, Kmetova nosečnost, Jajca na glavi, Dišeči sir, Trije skupaj, Zobobol, Jamica, Oteklini, Mešanje po ponvi, Tri barve, Beljak, Zgoraj in spodaj, Distanca, Preiskava so ponatisnjene v *Fuk je Kranjecem ...*, 1993, str. 132–139.) **343**

Slovenische erotische Liedchen aus dem Görzischen / zapisal R. T. [Trebše], v nemščino prevedel J. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 7, 1910, str. 365. (4 pesmi z vzporednim prevodom v nemščino.) **344**

Russisches sexuelles und skatologisches Glossar. 34 / B. Blinkiewicz, transkribiral Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 24–27. **345**

Polnische erotisch-skatologische Wörtersammlung von Schwarzen Flusse und vom Roten Schlosse / B. Blinkiewicz, z dodatkom Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 28–34. **346**

Corso, Raffaele: Von Geschlechtleben in Kalabrien / prevedel Joh. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. [137]–159. (Prevod iz italijanščine v nemščino.) **347**

Erotische und skatologische Übernamen / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 292–294. **348**

Erotische und skatologische Schmähreden. 1. Polonische Folklore / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel Joh. K. Koštiál. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 294–298. **349**

Echt russische Schwänke / B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 331–332. **350**

Erzählungen aus Russisch-Polen / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 332–348. **351**

Schnadahüpfeln (špiewki) aus Russisch-Polen / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 374–377. **352**

Polnische Sprichwörter und Redensarten / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 384–387. **353**

Polnische Rätselfragen und Rätsel / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 395–397. **354**

Polnische und russische Abortinschriften / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 426–427. **355**

Skatologische Scherzreime aus Russisch-

-Polen / zbral B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel Joh. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 8, 1911, str. 427–429. **356**

Polnische Erzählungen aus Russisch-Polen / zapisal B. Blinkiewicz, v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, 424–428. **357**

Polnische Schnadahüpfeln (špiewki) aus Rusisch-Polen / zbral B. B., v nemščino prevedel J. K. iz Gorice. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, str. 459–465. **358**

Polnische Rätsel (zagadki) / zbral B., v nemščino prevedel J. K. – *Anthropophyteia* (Leipzig), 9, 1912, 490–491. **359**

Corso, Raffaele: Das Geschlechtleben in Sitte, Brauch, Glauben und Gewohnheitsrecht des italienischen Volkes : *Erhebungen und Forschungen* / po rokopisu v nemščino prevedel J. K. Nicotera : samozaložba, 1914. (Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia, 7). 238 str. : illustr. (Rokopis v italijanskem jeziku prevedel v nemščino. V knjigi prevajalec ni razrešen.) **360**

Novo mesto z okolico v »Popotnih spominih« Henrika Coste / Ivan Koštiál. – *Kronika slovenskih mest*, 2, 1935, št. 2, str. 26*–32* : ilustr.; št. 3, str. 48*–51* [prvo štetje!]. (Iz *Reiseerinnerung aus Krain*, 1848, je poslovenil del 3. poglavja, str. 106–119.) **361**

3

Koštialovi prevodi leposlovja

Čech, Svatopluk: Vaški svetnik : humoreska. – *Slovenski narod*, 30, 1897, št. 113 (19. 5.), str. [1–2] – št. 118 (25. 5.), str. [1]. (Brez navedbe prevajalca.) **362**

Jokai, Mavricij: Igralec, ki dobiva / Mavricij Jokai ; iz madžarskega izvirnika poslovenil Ivan Koštiál. – *Edinost* (Trst), 47, 1922, št. 228–310; 48, 1923, št. 1–3. **363**

osramočeni zakonski mož / francoski spisal Molière ; poslovenil Ivan Koštiál. Novo mesto : prevajalec, 1935 (v Ljubljani : Jugoslovanska tiskarna). 64 str. **364**

4

Ocene Koštiálovih del in odzivi na njegova dela

Lampe, Evgen: Slovanski življi v nemškem besednem zakladu. Sestavil Ivan Koštiál / E. L. – *Dom in svet*, 14, 1901, št. 8, str. 513. **365**

Schimpffov slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček. – *Ljubljanski zvon*, 29, 1909, str. 182. (Nepodpisana beležka o Koštiálovem slovarju.) **366**

Finžgar, F. S.: [Glosa ob Koštialovem Slovniškem brusu.] / Uredništvo. – *Mladika*, 7, 1926, str. 34. (O nujnosti *Brusa* in njegovem samostojnem natisu.) **367**

Ivan Koštiál, Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine. – *Dom in svet*, 40, 1927, št. 3 (platnice). (Prejeli smo v oceno. Dodaja: Vsebuje abecedni zaznamek pogrešk v besedah, oblikah in konstrukcijah slovenskega knjižnega jezika. Upošteva pripovedno prozo od 1800 do 1925 in pa politične dnevnikarje od prevrata do danes.) **368**

Glonar, Joža: Koštiál, I.: Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine, Prevalje, 1927. – *Ljubljanski zvon*, 47, 1927, str. 371–373. (Ocena in primerjava z Breznikovimi načeli.) **369**

Ivan Koštiál, Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine. – *Mladika*, 8, 1927, str. 111. (Brez navedbe avtorja.) **370**

Breznik, Anton: Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine. – *Čas*, 26, 1931/32 (1932), str. 277. **371**

Glonar, Joža: Dve, tri o naših rešetarjih. – *Ljubljanski zvon*, 52, 1932, 629–634. (Tudi ocena Koštiálovega dela *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine* na str. 631.) **372**

- Anžič, Anton: I. Koštiál, Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine / A. – *Mladika*, 13, 1932, str. 73. **373**
- Debeljak, Anton: I. Koštiál: Brus knjižne slovenščine. 2. natis, Celje, 1931 / D. – *Življenje in svet*, 1932, knjiga 11, str. 40–41. **374**
- Vovk, Joža: Molière – Ivan Koštiál: Jurij Tepček. Novo mesto, 1935 / J. V. – *Mladika*, 17, 1936, str. 114. **375**
- Debeljak, Anton: Molière – Ivan Koštiál: Jurij Tepček / A. Debeljak. – *Življenje in svet*, 1935, knjiga 18, št. 14, str. 233 : Koštialov portret. (Založil prevajalec, Novo mesto 1935.) **376**
- 5**
Od drugih prevedeni Koštiálovi zapisi
- Nadišavljena slanina / [Ivan Koštiál ; prevedel Marjan Dolgan]. – *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 129–130. (Z opombo. Objava pod Die Masturbation im Folklore. 14: Eine Bäurin ... v *Anthropophyteia*, 5, 1908, str. 262.) **377**
- Pretikanje / Ivan Koštiál ; prevedel Marjan Dolgan. – *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 139–140. (Objava pod naslovom Slovenische Erzählungen v *Anthropophyteia*, 8, 1911, str. 349.) **378**
- Polenovka / Ivan Koštiál ; prevedel Marjan Dolgan. – *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 140. (Objava v nemščini pod Eine istrische Erzählung v *Anthropophyteia*, 9, 1912, str. 414.) **379**
- Dolg in dolžina / Ivan Koštiál ; prevedel Marjan Dolgan. – *Fuk je Kranjcem ...*, 1993, str. 141–142. (Objava pod naslovom Slovenische Schwänke aus Krain v *Anthropophyteia*, 9, 1912, str. 430–431. Pripoved izšla le z navedbo ključnih besed v slovenščini.) **380**
- 6**
Biografski zapisi o Ivanu Koštiálu
- V. S.: Justica v šolstvu. – *Slovenski narod*, 38, 1905, št. 71 (28. 3.), str. [1]. (Ukor profesorju I. K., ker je omenil »legendo« o sv. Janezu Nepomuku.) **381**
- Šlebinger, Janko: Koštiál Ivan / Šr. – *Slovenski biografski leksikon*, 1, 1925–1932 (4. zvezek, 1932), str. 536–537. **382**
- Koštiál Ivan. – *Leksikon Minerva* (Zagreb), 1936, str. 734. **383**
- Prof. Ivan Koštiál – šestdesetletnik. – *Jutro*, 18, 1937, št. 170 (24. 7.), str. 7 : portret. **384**
- Samec, Janko: Profesorju Ivanu Koštiálu za šestdesetletnico. – *Jutro*, 18, 1937, št. 172 (27. 7.), str. 7. (Sonet.) **385**
- Jubilej prof. Ivana Koštiala. – *Slovenec*, 65, 1937, št. 168 (27. 7.), str. 5. **386**
- Debeljak, Anton: Clotho, Lachesis, Atropos : (prof. Ivanu Koštiálu za 60-letnico) / Antoniós Pyknós. – *Življenje in svet*, 22, 1937, št. 4 (24. 7.), str. 62 : portret. (Sonet. Avtorja ugotovil Jože Munda.) **387**
- Prof. Ivan Koštiál umrl. – *Slovenski poročevalec*, 10, 1949, št. 49 (27. 2.), str. 4. **388**
- Bačar, Karel: Profesor Ivan Koštiál (27. 7. 1877 – 19. 2. 1949). – *Prosveta* (Novo mesto), 1, 1950–1951, št. 5, str. 6 : portret. (Brez podpisa.) **389**
- Corso, Raffaele: Ivanu Koštiálu v spomin / iz rokopisa prevedel Milko Matičetov. – *Slovenski etnograf*, 3–4, 1950–1951 (1951), str. 390–392. (O Koštialovem sodelovanju pri *Antropophyteii*, njegovem prevajanju Corsovih člankov iz italijanščine v nemščino ter odnosu urednik Krauss – Koštiál.) **390**
- Matičetov, Milko: Bibliografija : Ivan Koštiál (1877–1949). – *Slovenski etnograf*, 3–4, 1950–1951 (1951), str. [393]–399. (Podan je pregled spisov s področja folklorne.) **391**
- Tomšič, France: V spomin prof. Ivanu Koštialu. – *Dolenjski list*, 8, 1957, št. 44 (30. 10.), str. 4. **392**
- Novo mesto je počastilo Ivana Koštiála. – *Prosvetni delavec*, 7, 1957, št. 18 (11. 11.). (Ob odkritju spominke plošče.) **393**
- Tomšič, France: Koštiál Ivan / F. T. – *Enciklopedija Jugoslavije* (Zagreb), 5, 1962, str. 345. (S kratko bibliografijo.) **394**

- Prašelj-Gspan, Nada: Koštiál Ivan / Prašelj. – *Österreichisches biographisches Lexikon : 1815–1950* (Graz, Köln), 4, **1966–1969** (16. snopič, 1966), str. 155. **395**
- Šavli, Andrej: Vrsta skozi čas : obrazi koprsko-goriške generacije slovenskih učiteljev (1875–1909–1919) : Ivan Koštiál / Andrej Šavli. – *Primorski dnevnik*, 33, 1977, št. 222 (24. 9.), str. 4 : portret. (Med učitelji iz južne Primorske in Tržaškega je predstavljen tudi Ivan Koštiál.) **396**
- Jevnikar, Martin: Koštiál Ivan / Jem. – *Primorski slovenski biografski leksikon* (Gorica), 4, **1990–1994** (19. snopič, 1993), str. 668. **397**
- Suhadolnik, Stane: Koštiál, Ivan / S. Su. – *Enciklopedija Slovenije*, 5, **1991**, str. 334. **398**
- Dolgan, Marjan: Okrogle in kosmate : [Ivan Koštiál]. – V: *Fuk je Kranjcem v kratek čas : antologija slovenske pornografske poezije s pripovednim pristavkom* / [zbrala in uredila] Marjan Dolgan in Miran Hladnik ; [spremno študijo in opombe napisal Marjan Dolgan], **1993**, str. 156–163. (In s prevodi objav ter z opombami pod naslovom Pripovedni bingeljček na str. 128–142. Objava samo v drugi, dopolnjeni izdaji.) **399**
- Koštiál Ivan. – V: Bačer, Karel: *Gradivo za dolenjski biografski leksikon*, **1994**, str. 112. (Tudi na domači strani Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu.) **400**
- Menaše, Luc: Koštiál Ivan. – V: Menaše, Luc: *Svetovni biografski leksikon*, 1994, str. 518. **401**
- [Anekdote]. – V: Dular, Jože: *Smeh na prepihu : anekdote in prigode*, **1995**, str. 36–39 : portret. (Pet anekdot.) **402**
- Dolgan, Marjan: Koštiál, Ivan / MD. – *Slovenska književnost*, **1996**, str. 217. **403**
- Novak, Armid: Ivan Koštiál in glagolica v Istri. – *Brazde s trmuna* (Trst), **1999**, str. 11–23. (Biografija, opisna bibliografija o glagolici in priredba Koštialovih člankov o glagolici. Tudi separat. Naslednja priredba je izšla še leta 2011. Prim. enoto 417.) **404**
- Rožman, Irena: Prispevki profesorja Ivana Koštiála v Anthropophytei / Irena Rožman. – V: *Kolesar s Filozofske*, **2000**, str. 239–248. **405**
- Ramšak, Mojca: Koštiál Ivan / M. Ra. – *Slovenski etnološki leksikon*, **2004**, str. 240. **406**
- Koštiál, Ivan. – V: *Osebnosti : veliki slovenski biografski leksikon*, 1, **2008**, str. 530. **407**
- Božič, Rasto: V spomin jezikoslovca Ivana Koštiala / Rasto Božič. – *Dolenjski list*, 60, **2009**, št. 50 (19. 12.), str. 18 : ilustr. **408**
- Božič, Rasto: Zbornik o prof. Ivanu Koštialu : odstiranje zabrisanega spomina : delo in pomen enega najpomembnejših jezikoslovcev : častni Novomeščan / Rasto Božič. – *Dolenjski list*, 60, 2009, št. 52 (31. 12.), str. 18 : ilustr. **409**
- Po kom se imenuje ---? : Koštialova ulica / rubriko pripravlja Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto. – *Novi medij* (Novo mesto), 12, 2009, št. 12 (dec.), str. 26 : ilustr. **410**
- Koštiál, Rožana: Življenjska pot profesorja Ivana Koštiála. – *Cesarsko-kraljevo možko učiteljišče v Kopru*, **2010**, str. 90–100, povzetki na str. 199–200, 210, 222–223, 235. **411**
- Koštiál, Rožana: Bibliografija Ivana Koštiála. – *Cesarsko-kraljevo možko učiteljišče v Kopru*, 2010, str. 102–114. **412**
- Rodela, Martina: Profesor Ivan Koštiál. – *Cesarsko-kraljevo možko učiteljišče v Kopru*, 2010, str. 115–128, povzetki na str. 200–201, 210–211, 223–224, 235–236. (Razmerje med knjižnim in neknjižnim jezikom v treh Koštialovih člankih.) **413**
- Božič, Rasto: Odstiranje zabrisanega pomena – prof. Ivan Koštiál : posvet v spomin prof. Ivana Koštiala, Trdinova čitalnica Knjižnice Mirana Jarca, Novo mesto, 18. december

2009 / Rasto Božič. – *Rast*, 21, 2010, št. 1 (febr.), str. 84–85 : portret. **414**

Rožman, Irena: (Ne)znani jezikoslovec in folklorist prof. Ivan Koštiál (1877–1949) : spominski posvet ob 60. obletnici smrti : (Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, 18. decembra 2009). – *Traditiones*, 39, 2010, št. 2, str. 167–174 : ilustr. **415**

Ivan Koštiál. – *Wikipedija: prosta enciklopedija* <http://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Ko%C5%A1tial, dostop 7. 7. 2010>. **416**

Novak, Armid: Ivan Koštiál in glagolica v Istri / Armid Novak. – *Brazde s trmuna : izbor*, 2011, str. 37–46. (Biografija, opisna bibliografija o glagolici in priredba člankov o glagolici. Prim. enoto 340.) **417**

7

Rokopisi in gradivo

7.1 Koštiálova zapuščina v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani: Ms 1660.

7.1.1 Rokopisi

- Biblijske rečenice v XX. stoletju
- prevod dela M. Jókaija *Igralec, ki dobiva*
- Jezikoslovni zapiski in gradivo
- Jezikoslovni zapiski
- Zapiski za uvod v slavistiko

7.1.2 Gradivo

- Besednjak
- Ciganska narečja
- Gradivo za jezikovni atlant
- Gradivo za slovar
- Imena kočevskih naselbin
- Materijalna ljudska kultura pri Slovanih
- Slovanska mitologija
- Slovenska folklor
- Zgodovina pisave

7.1.3 Korespondenca

7.2 Biblioteka SAZU v Ljubljani: listkovni slovar za Wiesthalerjev *Latinsko-slovenski slovar*; Koštiál je obdelal gesla pod črko F.

7.3 Rokopisi so tudi v zasebni lasti.

8

Slikovno gradivo

[Koštiál, Ivan] [Slikovno gradivo]. – [S. l. : s. n., 193?]. – 1 fotografija : č-b ; 12 × 8 cm. (Naslov je napisan ročno. Izvirnik ima Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, tudi objava skenograma na domači spletni strani.)

Ivan Koštiál. – V: Dular, Jože: *Smeh na prepihu : anekdote in prigode*, 1995, str. 39. (Karikatura.)

DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI

Predoslje in Prelosno (45 let pozneje)

Silvo Torkar

Cobiss: 1.03

France Bezlaj je razlagal slovenski zemljepisni imeni *Predoslje* in *Prelosno* iz leksema **prěrqslo*, v katerem je videl pozabljeni apelativ **rqslo* z domnevno istim korenem kot v rus. *ruslo* 'struga, rečni tok'. V pričujočem članku pa se predlaga razlaga obeh imen iz geografskega apelativa **prěrasslb*, izpeljanega iz glagola *prerasti*.

Ključne besede: slovenščina, etimologija, geografska imena, geografski apelativi

Predoslje and Prelosno (forty-five years later)

France Bezlaj explained the Slovenian geographical names *Predoslje* and *Prelosno* as derived from the lexeme **prěrqslo*, which he treated as the forgotten common noun **rqslo* with presumably the same root as in Rus. *ruslo* 'riverbed, stream.' This article suggests that the names developed from the geographical common noun **prěrasslb*, derived from the verb *prerasti* 'to overgrow.'

Keywords: Slovenian, etymology, geographical names, geographical common nouns

0 Akademik France Bezlaj je novembra 1966 na povabilo uglednega češkega jezikoslovca Jana Svobode, urednika onomastične revije *Zpravodaj místopisné komise ČSAV* (danes *Acta onomastica*), pripravil za objavo članek z naslovom *Predoslje in Prelosno*, da bi z njim prikazal svojo delovno metodo (Bezlaj 1967: 6; 2003: 315). Pozneje je Bezlaj svojo takratno razlago imena *Predoslje* ponovil še v sedmih objavah, med drugim v ruščini in nemščini, nazadnje v 3. knjigi svojega etimološkega slovarja, ki je izšla že posmrtno (Bezlaj 1995: 109–110). Razlage v znanstvenih krogih nihče ni spodbijal, sprejel jo je tudi Marko Snoj v svojem Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen (Snoj 2009: 328). Po 45 letih se je za imeni *Predoslje* in *Prelosno* našla nova razlaga, ki izhaja iz nekega drugega, pozabljenega in zato neprepoznanega staroslovanskega občnega imena.

1 *Prédoslje* je ime vasi nad reko Kokro v občini Kranj, medtem ko je *Prédoselj* (tudi *Predáselj*) ime korit Kamniške Bistrice z naravnim mostom, *Prédasnik* pa hišno ime na Obirskem v Karavankah. Vas *Predoslje* (mest. v *Prédosljah*), prebivalci *Prédošljani*, prid. *prédoški*) premore okrog petnajst zapisov v virih iz 14. in

15. stol., večinoma *Prerazel* ipd. Zaradi praktično enakega historičnega zapisa (*Prerassel* iz leta 1494) je Bezljaj k naštetim trem imenom pritegnil tudi ime *Prélosno* pri Štivanu na doberdobskem Krasu, ki označuje jezero in mlin v bližini.

2 Ime *Predoslje* je prvi skušal pojasniti Ramovš (1924: 62), ki ni upošteval srednjeveških zapisov, ampak je, izhajajoč iz Valvasorjevega zapisa *Predoslau*, krajevno ime izvajal iz antroponima **Predoslav*. Bezljaj je glede na stare zapise sprva (Bezljaj 1961: 117) mislil na deležnik na *-l̥* glagola *pr̥erasti*, dopuščal pa tudi še Ramovševo mnenje. Naposled je jeseni 1966 izoblikoval razlago, pri kateri je vztrajal do konca življenja.

Na dejstvo, da se ime *Predoslje* oz. *Predoselj* pojavlja večkrat, je prvi opozoril Rudolf Badjura v svoji Ljudski geografiji (1953: 297). Menil je, da gre za ljudskogeografski termin **pr̥édaselj* ali **pr̥édoselj*, ki označuje naravni most čez sotesko ali morda sotesko samo.

Bezljaj je to tezo sprejel in domnevni (neizpričani) apelativ **predoselj* na podlagi srednjeveških zapisov rekonstruiral kot **pr̥ēr̥slo*, v katerem je videl pozabljeni apelativ **r̥slo* z domnevno istim korenem kot v rus. *ruslo* 'struga, rečni tok'. Vasmer je sicer v svojem etimološkem slovarju (Vasmer 1987: 521, s. v. *ruslo*) zavrnil (Mikkolovo) rekonstrukcijo rus. leksema *ruslo* iz **r̥slo* kot neverjetno, vendar po Bezlajevem mnenju za takšno možnost govori prav slovensko gradivo.

3 Poglejmo najprej vse dostopne historične zapise: 1304 *Prerazel*, 1308 *Prerazzel*, 1337 *Prerazzel*, 1387 *Preraslach*, 1399 *Prerassell*, 1436 *Prerossil*, 1445 *Prerasl*, 1483 *Prelass* (Kos 1975: 476–477), 1581 *Prerassil*, 1689 *Predoslau*, 1744 *Predaschl*, 1780 *Predlje*, *Predelje*, 1823 *Predafsel*, FK 1826 *Predassl* (katastrska občina Predoslje), 1843 *Predaslje*, 1867 *Predasl*, 1873 *Predoslje*. – *Predoselj*, naravni most čez korita Kamniške Bistrice, starejših historičnih zapisov ne premore.

Pri Štivanu na doberdobskem Krasu je *Prélosno* jezero (tudi *Prelostno* in *Prelazno* jezero) z mlinom, ki se omenja sicer že v devinskem urbarju 1494 kot *Prerassel* (Kos 1954: 207). Mlin je stal na bregu Sabeljskega jezera, voda se je prelivala po strugi iz Prelosnega jezera v Sabeljsko jezero (Vlado Klemše, e-pismo 15. novembra 2011). Mlin v *Prelosnem* je v krstnih knjigah za vikariat Jamlje v 19. stol. zabeležen kot *Prelazno* in *Prelostno* (Klemše 2007: 220). Oblika *Prelosno* je po Bezlajevem mnenju nastala z dvojno disimilacijo iz **Pr̥ēr̥slo*.

Kotnik (2011: 68) navaja tele zgodovinske zapise za hišno ime *Prédasnik* na Zgornjem Obirskem (občina Železna Kapla): 1524 *Preässl*, 1720 *Prerastnig*, 1785 *Predafšnigg*, 1794 *Prerasnigg*, 1827 *Prelasnigg*. Karničar (1990: 103) poleg žive narečne oblike *P̥ər Pr̥è:das̥əŋq* navaja ledinsko ime *Pu Pr̥è:dasl̥əx*, ki da označuje soteske pod Obirjem. Pozna pa še zapis *Prelasnigg* iz leta 1825 in meni, da kljub zapisu ne moremo izhajati iz občnega imena *prelaz*, saj se to danes glasi *pr̥i:wuz*, zato bi pričakovali hišno ime *Pr̥i:wuz̥əŋq*. Sklicuje se na Bezlaja in ime izvaja z disimilacijo iz **pr̥ē-roslo* v pomenu 'struga'.

Pavle Blaznik (1988: 138) posreduje tudi zgodovinski zapis *Prerassl* iz ok. leta 1480, ki se nanaša na lokacijo v območju Pameč pri Slovenj Gradcu, nekje v bližini zaselka Kavdekov Vrh.

Dušan Čop (2002: 104) za *Predoselj* na Kamniški Bistrici enako kot sprva Bezljaj meni, da je po izvoru deležnik na *-l̥* od glagola *prërasti*, priteguje pa še ledinsko ime *Pérasle* (< *Prerasle) na Pokljuki.

4 Zaradi nekaterih starejših zapisov za *Predoslje* (1483 *Prelas*) in za *Prelasno* (v 19. stol. tudi *Prelazno*) bi bilo mogoče pomisliti na slovenski narečni apelativ *prélaz*, ki ga Bezljaj v celotnem svojem opusu ne omenja.¹ Zapisi *Prerassel* ipd. za *Predoslje* bi namreč lahko odražali asimilacijo $r-l > r-r$, kot je, resda šele v 19. stol., izkazana v toponimu *Prerigelj* (občina Kočevje), še 1824 *Prelibel* (< *Pre-ljubelj). Toda toponimi *Prerigelj*, *Dragomelj*, *Trbovlje* in *Želimlje* so izpeljani iz starih osebnih imen s svojilnim obrazilom *-jb*, v izglasju pa je epentetični *l*. Iz podstave *prelaz bi v primeru izpeljave z *-jb* pričakovali kvečjemu obliko *Prelaž, ne pa *Prelaselj ali *Prelazelj.

5 Videti je, da se v imenu *Predoslje* dejansko skriva nekdanje zemljepisno občno ime, vendar ne *préroslo, ampak *prérasel, po tvorbi primerljivo s samostalnikom *letorasel* 'leto dni star poganjek'. Samostalnik *prérasel je bil najverjetneje enako kot *letorasel* ženskega spola, neposredne vzporednice zanj pa obstajajo v stari poljščini, ki je poznala občno ime *przerośl*, ohranjeno v prvotno jezerskem, zdaj pa le še krajevnem imenu *Przerośl* na severovzhodu Poljske, ter v enako glasečih se imenih travnika pri Złotowu in najožjega mesta Cichowskega jezera (Rospond 1984: 310; Bańkowski 2000: 898). Isto slovansko občno ime se ohranja v več zahodnoukrajinskih zemljepisnih imenih: rečnem imenu *Пеperісь* (rod. *-осіі*) v Rovenski oblasti (SGU 1979: 416) in v krajevnih imenih *Пеperісь* v Ivano-Frankovski in *Пеperосле* v Hmeljniki (Bučko 1990: 98; Hudaš – Demčuk 1991: 173).² V Srbiji so številni kamniti naravni mostovi, kakršen je na Kamniški Bistrici, imenujejo pa se *prërasti*, včasih tudi *pérasti*. *Perast* je ime reke v Homoljskem pogorju, ki je prejela svoje ime po tamkajšnjih *prerastih*. Tudi krajevno ime *Perast* v Boki Kotorski je dokaj verjetno nastalo z onimizacijo apelativa *perast*, čeprav se to ime tradicionalno povezuje z imenom ilirskega plemena *Pirustae* (akad. Aleksandar Loma, e-pismo 20. septembra 2012). V severovzhodni Srbiji so na reki Vratni, nedaleč od Majdanpeka, *Velika*, *Mala* in *Suva Prerast*, na Zlatiboru pa je znana *pre-rast* Točkovica pri naselju Dobroselica. Znani geograf Jovan Cvijić je ljudski izraz *prerast* že leta 1895 uvedel v srbsko geomorfologijo kot znanstveni termin (http://www.staraskola-mpek.edu.rs/majdanpek_files/prerast.htm, dostop 11. 12. 2012).

¹ *Prelaz* navaja že Badjura (1953: 293), kot zemljepisno ime dela vaške poti pa je znan tudi v Oblokah v Baški dolini (ustna informacija Slavka Čufra iz Oblok). Ohranjen je še v krajevnem imenu *Prélasko* v občini Podčetrtek (< *Prelaz-sko), z zapisi 1780 *Prelaskin*, 1822 *Prelasdorf*, windisch *Prelasko*, FK 1825 *Praelesdorf* (katastrska občina Sedlarjevo). Pri *Prelaskem* je bil nekdanj brod čez Sotlo, kar najbrž kaže na motivacijo za poimenovanje. Med domačini sicer vlada prepričanje, da je vas dobila to ime, ker je bilo tod nekdanj veliko *prelazov*, namreč prehodov skozi plotove (ustna informacija Franca Motoha iz Prelaskega).

² Ukrajinski jezikoslovci D. Bučko ter M. Hudaš in M. Demčuk ukrajinska imena z nepričljivo utemeljitvijo izvajajo iz domnevnega antroponima *Pererosl.

6 Občno ime **prerasel* je izpeljano iz glagola *prerasti* s pomočjo priponskega obrazila *-lb* oz. *-slb* (Sławski 1974: 106). Praslovanska rekonstrukcija je **per-or-sl̥b* (< **per-orst-sl̥b*), kar je dalo v zgodnji slovenščini **prērassl̥b* in nato **prerasel*.³ V 17. stol. je ime doživelo disimilacijo $r-r > r-d$. Valvasorjev zapis *Predoslau* je očitno treba razumeti kot **Predoslovo*, s svojilno pripono *-ov*, ki pa se naposled ni obdržala. Krajevno ime vsebuje svojilo obrazilo *-jb*, dva novejša zapisa pa odražata stanovniško obliko **Predošlje* (prim. današnje stanovniško ime *Predošljani*). Zapis *Preraslach* iz leta 1387 ne kaže na stanovniško obliko **Prerasljane*, kot je menil Bezlaj, temveč le na množino od *Prerasel*, enako tudi obirsko ledinsko ime *Po Predaslah*. Zapis *-lj* v imenu *Predoselj* za naravni most na Kamniški Bistrici kljub Bezlaju ni hiperkorekten, saj domačini ime izgovarjajo *Predáselj* (Marjeta Humar, ustno). V zapisih *Prelostno* (19. stol. pri Štivanu) in *Prerastnig* (1720 kmetija na Obirskem) se še ohranja *t* iz prvotnega apelativa *prerast* (kot različice k *prerasel*), v zapisih *Prelassnigg* in *Predasnik* (1827 kmetija na Obirskem) pa srečamo enake disimilacije kot pri Štivanu ($r-r > r-l$) oz. na Gorenjskem ($r-r > r-d$). Ojevski vokalizem v krajevnem imenu *Predoslje* (namesto *Predaslje*) in v imenu naravnega mostu *Predoselj* (za *Predáselj*) je razložljiv s hiperkorektnim poknjizanjem.

7 Ugotovimo lahko torej, da je v podstavi imen *Predoslje*, *Predoselj*, *Predasnik* in *Prelosno* v slovenskem imenoslovju doslej slabo prepoznano občno ime *prérasel*, katerega pomen izhaja iz glagola *prerasti* in ki se nanaša na naravna mostova čez reki Kokro⁴ in Kamniško Bistrico, na težko dostopno skalovje pod Obirjem in na prelivno *Prelosno jezero* na doberdobskem Krasu. Jezikovno gradivo ne potrjuje domnevnega občnega imena **preroslo*. Vzporednice za pozabljeni apelativ **prerasel* je mogoče najti v poljski, zahodnoukrajinski in srbski toponimiji.

Viri

- Blaznik 1988 = Pavle Blaznik, *Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500* II, Maribor: Obzorja, 1988 (Historična topografija Slovenije 2/II).
 FK = *Franciscejski kataster* (<http://www.arhiv.gov.si/>).
 Klemše 2007 = Vlado Klemše, *Vodna imena na doberdobskem Krasu, Jezikoslovni zapiski* 13 (2007) = *Merkujev zbornik*, 217–225.
 Kos 1948–1954 = Milko Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 1–2, Ljubljana, SAZU, 1948–1954 (Srednjeveški urbarji za Slovenijo 2–3).
 Kos 1975 = Milko Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)* 1–3, Ljubljana: SAZU, 1975.

³ Prim. rus. občna imena *заросль, поросль, отрасль*, polj. *latorošl, odrošl, zarošl* (Sławski 1974: 106).

⁴ Naravnega mostu čez Kokro danes ni več, vendar ime **Prerasel*, po katerem je poimenovana vas *Predoslje*, priča, da je nekdam bil – vsaj v 13. in v začetku 14. stol.

Kotnik 2011 = Bertrand Kotnik, *Zgodovina hiš južne Koroške 15: tržna občina Železna Kapla – Bela*, Celovec: Mohorjeva, 2011.

SGU = *Словник гідронімів України*, ред. кол. А. П. Непокупний – О. С. Стрижак – К. К. Цілуйко, Київ: Наукова думка, 1979.

Literatura

Badjura 1953 = Rudolf Badjura, *Ljudska geografija*, Ljubljana: DZS, 1953.

Bańkowski 2000 = Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego 2: L–P*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.

Bezljaj 1956–1961 = France Bezljaj, *Slovenska vodna imena I–II*, Ljubljana: SAZU, 1956–1961.

Bezljaj 1967 = France Bezljaj, Predoslje a Prelosno, *Zpravodaj mistopisné komise ČSAV* 8, št. 1, 5–6. (Ponatis v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I*, ur. Metka Furlan, Ljubljana, 2003, 314–315.)

Bezljaj 1995 = *Etimološki slovar slovenskega jezika 3: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995.

Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi 1–2*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (*Linguistica et philologica* 6/1–2).

Bučko 1990 = Дмитро Григорович Бучко, *Походження назв населених пунктів Покуття*, Львів: Світ, 1990.

Čop 2002 = Dušan Čop, Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, Ljubljana, 93–108.

Hudaš – Demčuk 1991 = М. Л. Худаš – М. О. Демчук, *Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення)*, Київ: Наукова думка, 1991.

Karničar 1990 = Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1990.

Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzontanizem*, Ljubljana, 1924.

Rospond 1984 = Stanisław Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław: Ossolineum, 1984.

Sławski 1974 = Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego, v: *Słownik prasłowiański 1: A–B*, ur. Franciszek Sławski, Wrocław: Ossolineum, 1974. (Ponatis v: Franciszek Sławski, *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2011, 11–182.)

Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Modrijan, 2009.

Vasmer 1987 = Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка 3: Муза–Сят*, Москва: Прогресс, 1987.

***Predoslje* and *Prelosno* (forty-five years later)**

Summary

France Bezljaj first published his account of the Slovene toponyms *Predoslje* and *Prelosno* in the journal *Zpravodaj mistopisne komisije ČSAV* in 1967. Based on historical records (*Prerassell* and other similar forms) as well as the geographic characteristics of the locations in question, he claimed that the term **predoselj*—from popular geography, denoting a natural bridge over a ravine or perhaps even a ravine as such—contains the lexeme **prěrslo*, identified as an obsolete common noun form **rslo* sharing its root with Russian *ruslo* ‘riverbed, stream’. In this paper, however, it is proposed that the names *Predoslje* and *Prelosno* originate from the geographic common noun **prěrasl̥b*, derived from the verb *prerasti* ‘to overgrow’. Parallels to the obsolete common noun **prerasel* can be found in Polish (*Przerośl*), Western Ukrainian (*Перерісль*), and Serbian (*Велика, Мала Прераст*) toponymy.

Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja

Andreja Legan Ravnikar

Cobiss: 1.02

Knjiga *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011) razkriva sorazmerno velik delež sprejetih besed iz nemščine ali prek nje in tvorjenk iz njih. Prevzete besede so se postopoma glasoslovno, oblikoslovno, besedotvorno in nazadnje pisno podomačile. Prispevek predstavlja značilnosti sprejemanja tujejezičnih besed v oblikujočo se knjižnojezikovno normo ter posledice teh novosti, ki so vplivale na celotno podobo najstarejše knjižne slovenščine.

Gljučne besede: slovenščina, knjižni jezik, protestantski pisci, izposojenke iz nemščine, tvorjenke

Borrowing words from German into sixteenth-century standard Slovenian

The book *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (The Sixteenth-Century Standard Slovenian Lexicon, 2011) reveals a relatively large share of words borrowed from or via German and new words coined from them. The loanwords were gradually adapted to Slovenian in terms of phonetics, morphology, word-formation, and ultimately spelling. This article presents the features of borrowing foreign words in the emerging standard language norm and the consequences and new elements that influenced the overall character of the oldest form of standard Slovenian.

Keywords: Slovenian, standard language, Protestant-era writers, German loanwords, coined words

0.1 Preučevanje prevzetih besed iz nemščine v slovenskem knjižnem jeziku je načrtno potekalo od druge polovice 19. stoletja (Miklošič, Štrekelj, Levec, Oblak). Aktualnost problematike ni zamrla niti v 20. stoletju niti na pragu 21. stoletja (Ramovš, Breznik, Grafenauer, Kidrič, Kelemina, Kranzmayer, Rigler, Bezljaj, Orožen, Toporišič, Vidovič Muha, Striedter-Temps, Rajhman, Neweklowsky, Prunč, Janko, Snoj, Furlan, Merše, Novak, Jazbec itd.). Izdaja znanstvene monografije *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011), ki smo jo pripravili Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak, ponuja priložnost, da na celotnem gradivu slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja razkrivamo zakonitosti sprejemanja in normiranja besed iz nemščine v najstarejšo knjižno slovenščino.

0.2 Kot nas seznanja uvod v *Besedje* (Merše 2011b: 7–16), so bile pri zbiranju in pripravi jezikovnega gradiva upoštewane vse knjižne izdaje s slovenskim besedilom

iz druge polovice 16. stoletja, tudi slovenske ustreznice v Megiserjevih slovarjih, skupno torej 53 knjig (1550–1603). Na podlagi popolnega izpisa vseh občnoimenskih besed v vsakokratni rabi je bilo potrjenih več kot 22.000 različnih besed, vključujoč tudi citatne besede in besedne zveze, ki so smiselno vključene v slovensko besedilo.¹ V slovarski obliki predstavljenemu besedju so pripisane besednovrstne in druge slovnične oznake, podatki, v katerih delih se pojavljajo, kar kaže na prvo pojavitev v knjigi, besedilna zvrst pojavljanja določene besede in obseg rabe v 16. stoletju. Za prevzete besede v Besedju je značilno, da niso vključene v ustaljen način glasoslovnega in pisnega posodabljanja, ker se je upoštevalo načelo, da jih prikazemo v celotni besedotvorni, oblikoslovni in glasoslovno-pisni variantnosti, kar raziskovalcu marsikaj pove o poti in času prevzema. Zaradi številnih različic – to je povezano z začetnim obdobjem oblikovanja knjižne norme in posledično neustaljeno rabo – so bile kljub temu opravljene določene glasoslovne in pisne prilagoditve. Najbolj pogoste so prikazane s splošnimi kazalkami, ki kažejo, pod katero iztočnico so zbrane različice: *c... [v prevzetih besedah] gl. k...; ch...1 [v prevzetih besedah] gl. h...; ch...2 [v prevzetih besedah] gl. k...; sp... [v prevzetih besedah] gl. šp...* itd. Manj pogosta prečrkovanja, zamenjave fonemov ter nekatere glasoslovne in pisne prilagoditve so prikazane s posebnimi kazalkami, npr. *auptman gl. avptman, aegiptov gl. egiptov, ainemmer gl. ajnemer, anchora gl. ankora, armpantil gl. armpantelj*. Opredelitev prevzeto smo zamejili na besede, ob katerih v kateri koli prvini še čutimo neavtohton izvor zaradi neprilagojenosti strukturnim lastnostim slovenščine: glasoslovnim, pisnim, oblikoslovnim in besedotvornim. Glede na podatke, ki jih prinaša slovarsko predstavljen popis besedja, smo ob strani pustili skladenjsko in pomensko ravnino, prav tako vprašanje stilne zaznamovanosti prevzetih besed nasproti domačim ustrezniciam.

1 Motivacija za prevzemanje besed iz enega jezika v inventar besed drugega jezika je znana.² Večina tujejezičnih besed je do 19. stoletja prišla v slovenski jezik iz nemščine ali posredno prek nemščine zaradi njunega dolgotrajnega in neposrednega stika. V 16. stoletju se je izrazni primanjkljaj pokazal pri prevajanju del nemških protestantov (biblija, katekizmi, pesmarice, obredniki) in pri oblikovanju samostojnejših besedil (uvodi, teološka razpravljanja). Največja je bila potreba po poimenovanju novih verskih pojmov (sprememba verskega življenja in teologije) ter prevajanju tujih materialnih in kulturnih pojmov v slovenščino (prevod svetega pisma). Prihod novih ali na novo prevzetih besed, čeprav so za poimenovane pojme že obstajali izrazi v jeziku, je sprožil tudi pojav novih besedilnih zvrsti (abecednik, slovnica, slovar, koledar). V delih posvetnega značaja so se oblikovale npr. osnove

¹ Na 609 slovarskih straneh je navedenih 250.000 podatkov. Delo izkazuje skupno 27.841 iztočnic, kazalčnih iztočnic je 5609. V slovenskih tiskih (1550–1603) je bilo uporabljenih 22.232 različnih besed (Merše 2011: 206).

² Motivacija za sprejemanje tujih besed je različna: potreba, ugled, veljava (jezikoslovni nacionalizem), argo, tabu, vpliv interference (bilingvizem, diglosija). Za prevzete besede iz tujih jezikov in iz narečij istega jezika (pri oblikovanju knjižne norme na podlagi izbrane narečne podstave) je značilno, da se prevzete besede fonološko in morfološko podomačijo in prilagodijo (Hock 1991: 408).

jezikoslovnega, šolskega, upravnega izrazja in zametki strokovnega izrazja drugih strok (Novak 2004: 142–156; 2007: 266–276). Neposredno prevzemanje npr. besed iz latinščine pa kaže na željo po večji prestižnosti besedila, kar je primerljivo z rabo latinskega izrazja v drugih evropskih jezikih (Ahačič 2011: 114).

1.1 Začetki sprejemanja nemških besed segajo v čas pokristjanjevanja naših prednikov (8.–9. stoletje), ki so prišli pod bavarsko in nato frankovsko nadoblast. Gre torej za zelo staro in dolgotrajno vplivanje – predvsem na slovenščino v alpskem prostoru. Dobršen delež starejšega besedja nemškega izvora je slovenščina sprejela z največjimi priseljevanji nemško govorečega prebivalstva v 12., 13. in 14. stoletju, torej iz srednje visoke nemščine (srvn.) in bavarščine (bav.), in sicer v t. i. ljudski jezik.³ Dolgotrajen stik slovenščine z nemščino je omogočil tudi večkratno izposojjo; podoba sprejete besede je bila odvisna od fonetičnih razvojev in pomena nemške besede v času prevzema. Poudariti je treba, da je čas prevzemanja kljub posebnim metodološkim pristopom – pri čemer posebej izpostavljamo glasoslovno substitucijsko metodo za ugotavljanje časa in smeri prevzema – včasih težko ugotoviti.⁴ Izpričano gradivo Besedja potrjuje ugotovitve predhodnih raziskovalcev, da je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja sorazmerno veliko ustaljenih in uveljavljenih besed iz nemščine, ki so se prilagodile glasoslovnim, oblikoslovnim in besedotvornim zakonitostim slovenskega jezika, vendar v starejših zapisih do tedaj še niso bile potrjene.⁵ Tudi večja odvisnost nekaterih prevzetih besed od izvirnega zapisa, ki odraža slabo vraščenost v slovenski jezikovni sistem, nujno ne kaže na novejši prevzem (Merše 2010: 8–30). Obstaja pa skupina novejših prevzetih besed,

³ Gl. zglede sprejetih besed iz nemščine, dostikrat narečnega izvora, ki so prihajale v slovenska narečja v tem času, v delu *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache* (Kranzmayer 1944: 12–13). Zgodnje izposojenke iz stare visoke nemščine (stvn.), ki so zaradi časovno odmaknjene fonetičnega razvoja težko prepoznavne, smo pustili ob strani, npr. prevzete do leta 800: *post, cerkev, krst, hiša, knez, breskev* itd. in sprejete v obdobju 800–1000: *kralj, papež, škof, škarje, valpot* itd. (Kranzmayer 1944: 10–11).

⁴ Prim. Striedter-Temps (1963), Janko (1986; 1986a), Jazbec (2007). Po Filipoviću (1986) je proces prevzemanja potekal na vseh jezikovnih ravninah s pomočjo dveh jezikovnih postopkov: s substitucijo (zamenjavo) in importacijo (sprejemanjem tujih jezikovnih prvin). Fonološki sistem posameznega jezika je zaprt, zato sprejme v svoj sistem le tiste prvine tuje jezikovne strukture, ki je v skladu s tendencami razvoja tega jezika. Možen je torej sprejem le omejenega števila strukturnih inovacij. Zapolnitev praznih mest v fonološkem sestavu je nov razvojni stadij, ki nastopi v določenih okoliščinah in pod pritiskom potrebe v procesu jezikovne izposoje. Nov fonem v jeziku prejemniku se lahko razvije iz alofona ali pa se pojavi kot rezultat »prikritega« fonema v jezikovnem sistemu, kjer obstaja prazno mesto (Filipović 1986: 81–82, 85).

⁵ O rabi prevzetih besed v pisnem jeziku srednjeveškega pismenstva prim. Toporišič (1987a: 6–9). M. Merše (2007: 65–66) opozarja na zajeten delež živo rabljenega besedja za vsakdanjo predmetnost, pa tudi z abstraktnejšo vsebino ter pomensko in funkcijsko drugačno rabo, ki je potrjen šele ob koncu protestantske dobe – v TPo 1595. To utemeljuje z značilnostmi besedilne zvrsti postile, individualnim izborom pisca in posebnimi okoliščinami, v katerih je nastajal prevod.

predvsem na teološkem in drugih verskih področjih, ki so jih pod vplivom Lutrovih knjig in del drugih verskih reformatorjev v knjižno slovenščino sprejeli slovenski protestantski pisci (Novak 2001: 103–120; Legan Ravnikar 2008a: 16–29).

2 Integracija tuje besede v drug jezik gre lahko skozi različne stopnje, od sprejemanja citatnih besed, tj. besed brez vidnih znakov podomačitve, v slovensko besedilo (pisava in izgovor kot v tujem jeziku) (Toporišič 1972: 295–296), prek tujk, ki so glasoslovno, pisno in/ali oblikoslovno prilagojene, do izposojenk, ki so se povsem prilagodile zakonitostim slovenskega jezika (Toporišič 1992: 299–300, 334). Polprevzete besede se tvorijo iz prevzetih besed ali njihovih delov in domačih obrazilnih morfemov. V novejšem času sta termina tujka in izposojenka doživela ponovno prevrednotenje. Izposojenka je ljudska prevzeta beseda, ki jo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje sprejme preprosto ljudstvo, tujka pa knjižna prevzeta beseda, ki jo iz tujega knjižnega jezika, večkrat strokovnega, v slovenski knjižni jezik vpeljejo izobraženci (Snoj 2005: 115). Poimenovanje prevzeta beseda za besedo tujega izvora za naše potrebe povsem zadostuje, ker je naš namen razkrivati značilnosti sprejemanja tujejezičnih besed v oblikujočo se knjižnojezikovno normo ter posledice teh novosti, ki so vplivale na celotno podobo tedanje knjižne slovenščine. V geselskih in kazalčnih iztočnicah Besedja se potrjuje raba različnih stopenj podomačitve prevzetih besed in izražajo spremembe do njihove popolne integracije v slovenski knjižni jezik. Na podlagi primerjalnih analiz s prevodnimi predlogami lahko ugotavljamo večjo ali manjšo naslonitev na prevodno predlogo in vpliv sobesedilne rabe na izrazno podobo besede.

2.1 Prvo stopnjo vključevanja tujega izrazja predstavljajo citatne besede v slovenskem besedilu (robne opombe itd.) ali ob njem. Te so neposredno citirane iz tujega jezika in ohranjajo njegove značilnosti na vseh jezikovnih ravneh. Citatne besede iz nemščine so potrjene le v posebnih okoliščinah ne vključenosti v slovensko besedilo, npr. *frawenzimmer* (DB 1584).⁶

2.2 V Besedju so največkrat potrjene glasoslovne in pisne različice iz nemščine sprejetih besed, ki jih je zaradi časovne oddaljenosti slovenščine 16. stoletja včasih težko povezati. Razlike med njimi so odvisne od avtorstva prevodov, od besedilnih vrst (npr. v biblijskih prevodih je več besed iz nemščine kot v priredbah ali samostojnejših besedilih), od ustaljenosti knjižne norme, od sprejemanja včasih celo istih besed v različnih časih.⁷ Na potek prevzemanja je vplivalo, ali je bil izraz sprejet iz govorjenega jezika (večstoletna tradicija ljudskih izposojenk!) ali iz pisnega koda, torej nemškega knjižnega jezika tistega časa v knjižno slovenščino. To problematiko, ki je nekoliko že raziskana, smo v naši predstavitvi pustili ob strani.

⁶ Prim. tudi: *fravcimer* (TAr 1562), *frauncimer gl. fravencimer* (BH 1584, MTh 1603), *fravncimer gl. fravencimer* (MD 1592).

⁷ Gl. izbrane besede glede na predvideni čas izposoje: za 8., 9., 10., 11., 12. stoletje (največ!), 13., 14., 15. in 16. stoletje v Jazbec (2007: 90–92); avtorica opozarja, da je za redke med njimi datacijo možno ugotoviti do stoletja natančno. Prim. tudi Kranzmayer (1944: 10–14).

2.2.1 Že površen pregled celotnega knjižnega besedišča 16. stoletja, ki je zbran v Besedju, razkriva, da je večina besed z začetnim fonemom *f* prevzeta, kar je povsem pričakovano, saj so najmlajši fonem v slovanskih jezikih naši predniki poznali le v onomatopejskih izrazih. Iz starih, uveljavljenih prevzetih besed so se po slovenskih besedotvornih postopkih tvorile obsežne besedne družine, npr. *ferdaman*, *ferdamani*, *ferdamanje*, *ferdamati*, *ferdamljiv*, *ferdamljivi*, *ferdamnan*, *ferdamnani*, *ferdamnanje*, *ferdamnanski*, *ferdamnaski*, *ferdamnati*, *ferdamnenje*, *ferdamnost*, *ferdamnovanje*, *ferdamnovati*, *ferdamovati*, *ferdamovati se*. Pod vplivom nemške pisne norme sta v prvi slovenski knjigi (TC 1550) le izjemoma izkazani pisni različici *verdamnan*, *verdamnast* (prim. srvn. *verdammen*, *verdamnen*). Častitljivo starost imajo tudi druge besede s prevzetim predponskim obrazilom *ver-* [fer-] in višjestopenjske tvorjenke iz njih, kot *ferahtati*, *ferahtan*, *ferahtani*, *ferahtanje*, *ferahtar*, *ferahtljiv*, *ferahtljivo*, *ferahtni*, *ferahtovati* in redko *verahtati* (v Trubarjevih zgodnjih delih, pri Juričiču in Megiserju) (prim. srvn. *verâhten*); *ferbežar*, *ferbežer* in *verbežar*, *verbežer* (v zgodnejših Trubarjevih delih in pri Krelju); *ferbegati se*, *fervegati se* (TT 1557) in *verbegati se* (TPo 1595) (prim. srvn. *verwëgen*); *ferderbati* in *verderbati* (KPo 1567, JPo 1578) (prim. srvn. *verderben*); *ferfolgati* itd. in *verfolgati* itd. (v Megiserjevih slovarjih) (prim. srvn. *verfolgen*); *feržmaati* itd. (v 5 delih), *feržmagati* itd. (14) in *veržmaati* (Trubar v zgodnjih delih) (prim. srvn. *versmæhen*).

2.2.2 Drugi tip pisnih različic izkazuje tvorjenke z ohranjenimi ali odpravljenimi dvojnimi soglasniki izhodiščnega jezika, npr. *ferratati*, *ferratan*, *ferratanje*, *ferratar* in *ferrater*, *ferratarija* in *ferraterija*, *ferratarski* prisl., *ferraterski* prid. in prisl., *ferratersko* prisl., *ferratovati*, *ferratovati se* (prim. srvn. *verraten*) ter *feratan*, *feratar* in *ferater*, *feratati*. Dvojni zapis zvočnika *r* je odpravljen šele v knjigah, ki so izšle konec 16. stoletja. Zanimivo je, da se besedna družina pred izidom Kreljeve postile (KPo 1567) v knjigah še ne pojavlja; največjo pogostnost izkazuje v DB 1584. Glasoslovno različico *fratati* (*se*) in besedno družino *fratan*, *fratar*, *fratarija*, *fratarski*, *fratarsko* je največkrat zapisoval Trubar.⁸

2.2.3 Pri sprejemanju besed po večini iz srednje visoke nemščine in bavarščine so se nekateri fonemi zamenjali in v nadaljnjem jezikovnem razvoju še preobražali, seveda najprej v govorjenem jeziku.⁹ V knjižni slovenščini 16. stoletja tako razkrivamo povečan delež prevzetih iztočnic z začetnima fonemoma *b* in *p*: srvn. v [f] → *b*: *bakla*, *britof*, *bruma*; *w* [v] → *b*: *bajncirli* (1× *vajncirl*, prim. bav. *Weinzürl*, srvn. *winzurl*, *winzurle*), *bildpret* in *bilpret* (prim. *wildbret* nem. v DB 1584), *bidertaufar* (tudi: *vidertaufar* in *vidertaufer*), *birtembergiski*, *birtembersgi* in *bitembersgi* (tudi:

⁸ Predpona *fer-* je besedotvorna sestavina tega in mnogih drugih nemških glagolov. Pri prevzeti besedi *se*, upoštevajoč oddaljenost od časa prevzema, tega niso več zavedali, sprva naglašeni nemški *e* je z izgubo naglašenosti postal nenaglašeni polglasnik (*fəratan* itd.), ki je povsem oslabil; tako se je oblikoval nov soglasniški sklop *fr-* (*fratan* itd.).

⁹ Glasoslovne spremembe odkriva substitucijska fonetika. Razvojni tok različnih izmenjav nemških fonemov po sprejemu v slovenščino razkriva Hildegard Striedter-Temps (1963: 1–73), gl. na konkretnih primerih tudi Jazbec (2007).

wirtemberski, wirtemberški, witemberski), *buher*; b [b] → p: *pehar*, *petlar* itd.¹⁰ in *petler* itd. (prim. bav. *petteln*, *Pettler*, srvn. *bětelen*), *pintar*, *plav*, *pleh*, *punt*; f [f] → p: *post* (stvn. *fasto*). Povečalo se je število besed, npr. z začetnim fonemom š namesto srvn. [š], ki se je izgovarjal med slovenskima s in š.¹¹ Naj za večjo nazornost naštejemo skoraj 60 polnopomenskih izrazov s prevzeto podstavo, ki se po abecednem zaporedju nahajajo pod črko š v Besedju: *šac*, *šacan*, *šacanje*, *šacar*, *šacati*, *šacati se*, *šacen*, *šacinga*, *šackamra*, *šacmašter*, *šacov*, *šacovanje*, *šacovati*, *šacovati se*, *šacunga*, *šafan*, *šafanje*, *šafar*, *šafarija*, *šafariti*, *šafarstvo*, *šafati*, *šaffer*, *šafnar*, *šafner*, *šafovanje*, *šafovati*, *šaft* 1 [delo], *šaft* 2 [sok], *šaft* 3 [testament], *šaften* [muževen], *šahar*, *šaher*, *šajba*, *šajn*, *šal*, *šala*, *šalacen*, *šalec*, *šalk*, *šalkov*, *šamiš*, *šamplot*, *šamplotov*, *šampet*, *šanca*, *Šant* Jakob, *Šant* maren, *šantav*, *šantohovanje*, *šantov*, *šapel*, *šapelj*, *šapula*, *šara** [škarje],¹² *šarapov*, *šareker*, *šarlotov*.¹³ Izstopajo tudi prevzete besede z začetnim fonemom ž, s katerim so naši predniki podomačili srvn. [ž]. S pomočjo njihovih besedotvornih podstav se je tvorilo ogromno izpeljank z najbolj produktivnimi slovenskimi obrazilnimi morfemi, kar kaže na dolgotrajno rabo, npr. iz samostalnika *žalba* > *žalban*, *žalbani*, *žalbanik* (prim. pisno različico *žalbanig* v TC 1550), *žalbanje*, *žalbat*, *žalbav*, *žalbov*; iz pridevnika *žleht* > *žleht* tudi prisl., *žlehten*, *žlehtni*, *žlehtno*; iz glagola *žmagati* > *žmagan*, *žmaganje*, *žmagar*, *žmagavec*, *žmager*, *žmagljiv*, *žmagljivec*, *žmagljivo*, *žmagovati*.

2.2.4 S prevzetimi besedami iz nemščine se je v knjižni slovenščini 16. stoletja povečalo število besed z določenimi soglasniškimi sklopi ali pa so se vpeljevali novi. Protestantski pisci so jih izgovarjali po nemškem vzoru in praviloma tudi zapisovali po nemškem pravopisnem pravilu, zato so bile v Besedje uvedene že omenjene splošne kazalke, kot *st...* [v prevzetih besedah] *gl. št...* Sprejeti soglasniški sklopi so se praviloma nahajali na začetku besede, npr. *st-* → [št-]: *štala*, *štalt*, *štanga*, *štibra*, *štima*, *štorklja*, *študent*, *štuk*; *sp-* → [šp-]: *špalir*, *španga*, *špecarija* in *špecerija*, *špegel*, *špil*, *špital*, *špica*, *špiža*, *špot*; *sk-* → [šk-]: *škaf*, *škoda* itd., *škof* itd.; *str-* → [štr-]: *štrafati* (itd.), *štravs*, *štrifati*, *štrik*, *štrit* itd., *štrukelj*; *spr-* → [špr-]: *špringar*, *špruh*. Spet druge soglasniške skupine so protestantski pisci tudi zapisovali podomačeno, npr. *qu-* → [kv-]: *kvartir*, *kvatre* in *kvatri*, *kvintelj*, *kvitenga*, *kvitinga* in *kvitunga*.

2.2.5 Težko izgovorljivi nemški soglasniški sklopi, ki so se večkrat pojavljali v vzglasju prevzete besede, so v slovenščini doživljali poenostavitve. Tudi zapis letih po izgovoru v knjižni slovenščini 16. stoletja prevladuje, npr. *pf-* → [f-], *-pf-* → [-f-]: *far*, *farof*, *flašter*, *flanca*, *flegar*, *kufer* 'baker', *klamfa* in *klanfa* (prim. srvn.

¹⁰ Krajšava itd. pomeni obstoj višjestopenjskih tvorjenk, ki kažejo na isti jezikovni pojav.

¹¹ Prim. historiat razvoja soglasniških sklopov *st*, *sw*, *sl*, *sn*, *sm*, *sp*, ki so bili s prevzetimi besedami sprejeti v slovenščino (Striedter-Temps 1963: 47–48).

¹² Ker imenovalnik ednine ni bil izpričan, je rekonstrukcija v Besedju označena z zvezdico. Prim tudi: *pižam** (TPo 1595); *perel** (KPo 1567), *perelna** (KPo 1567), *žid** ž [svila] (tudi: žida ž).

¹³ Le 5 iztočnic, med katerimi sta dve kazalčni, nima nemškega izvora: *šaka*, *šaliti*, *šaliti se*, *šapatati gl. šepetati*, *šapatiti gl. šepetati*.

bav. *klampfe); -gk- → [-g-] ali [-k-]: *frajdigost* (TT 1557, TL 1561, TT 1581–82), *frajdikost* (TC 1550, TT 1557, TL 1567, TT 1581–82) in *fradikost* (DB 1584). Vpliv nemškega pravopisa je razviden le v posamičnih primerih pisnih različic, kot *arpfa* (pri Megiserju), *pfunt* (KPo 1567), *opfer* (Tar 1562, KB 1566, TC 1575), *štumpf* (MTh 1603). Rezultati poenostavitve težje izgovorljivih soglasniških sklopov so tudi glasoslovne različice besed, kot *adrija* (TT 1557) in *ardrija* (v 11 delih), *bercevg* (TT 1557) in *berkcevg* (TL 1567, MD 1592, MTh 1603).

2.2.6 Glasoslovne in/ali pisne različice prevzetih besed se pogosto pojavljajo na mestu prevzema nemškega dvoglasnika, kjer različica z -a- namesto -aj- kaže na izposojjo iz nemških (južno)koroških govorov (Striedter Temps 1963: 96, 97, 122): *cajger* in *cagar* (prim. srvn. *zeiger*), *cajhen* in *cahen* (prim. srvn. *zeichen*), *fortajl* (Megiser), *forteil* (KPo 1567) in *fortelj* (DJ 1575, JPo 1578, TkM 1579, DB 1584, TPo 1595) (prim. srvn. *vorteil*); *špes* (v 10 delih) in *špis* (KPo 1567, TPo 1595) (prim. srvn. *spiez*). Različice so lahko individualnega značaja, npr. *virah* (KPo 1567), *virauh* (KPo 1567) in *viruh* (KPo 1567), medtem ko je ustaljena različica *veroh* (prim. srvn. *wîhrouch*, *wîrouch*, *wîrôch*) izkazana pri Trubarju, Dalmatinu in Megiserju (v 14 delih). Največ glasoslovnih variant je pri prevzetih nemških zloženkah z dvoglasnikom ei; ta se je glede na čas in pot prevzema v slovenščino sprejemal s fonemi a, aj, e, o ali oj,¹⁴ npr. *farmašter* (JPo 1578), *farmester* (JPo 1578), *farmešter* (TC 1555, JPo 1578, DC 1580), *farmojšter* (TT 1557, TR 1558, TAr 1562, TC 1575, MD 1592), *farmoster* (TAr 1562, *P 1563, TO 1564, KPo 1567, TC 1575, JPo 1578, DC 1579), *farmošster* (TO 1564) in *farmošter* (v 19 delih, tudi v DB 1584) (prim. srvn. *pfarmmeister*). Po drugi strani so se navidez podobne glasoslovne različice oblikovale zaradi sekundarnega slovenskega razvoja (Ramovš 1924: 174), npr. *štrafati* (v 14 delih) itd. in *štraifati* (33) itd. (prim. srvn. *sträfen*).

2.2.7 Zaradi onemitve nemškega pridahnjenega vzglasnega *h*, ki se v nemščini zapisuje, se nekatere prevzete besede pojavljajo v pisnih različicah, a le v »pričakovanih« knjigah, npr. *ardrija*, *ardrati* itd. (prim. srvn. *harderie*) in *hardrija* (MTh 1603), *hardrati* (MTh 1603), *auptman* in *havbtman* (TC 1550), *ajd* in *hajd* (TC 1550, *P 1563), *ajdovski* in *hajdovski* (TC 1550, KB 1566, DB 1578-Reg), *andverh/andtverh* in *handverh* (KPo 1567), *andlati* in *handlati* (KPo 1567, MTh 1603-kor.), *ahar* (TT 1557, KPo 1567) in *hahar* (DB 1578-Reg).¹⁵ Na onemitev *h* znotraj besede kažejo glasoslovne različice, kot *žmaati* (5) itd., *žmagati* (12) itd. in *žmahati* (MTh 1603) (prim. srvn. bav. *smâhen*). Drugod se ne pojavljajo več niti pisne različice,

¹⁴ Podrobneje o sprejemu nemških dvoglasnikov v slovenščino gl. Striedter-Temps (1963: 19–27). O prevzemanju nemških zloženok gl. Vidovič Muha (1988, 1988a).

¹⁵ Prim. tudi glasoslovne različice: *aar* (TT 1557), *ahar* (TT 1557, KPo 1567), *arar* (TT 1581–82) *hahar* (1578-Reg) in *hagar* (DB 1584-Reg3, MD 1592, MTh 1603). Zamenjave pri istem avtorju kažejo besedne premike, npr. pri Trubarju postopno nadomeščanje prevzete ga izraza z drugim prevzetim *rabelj* (TR 1558, TO 1564, TPs 1566, TC 1575, TPo 1595), ki je izpričan tudi v DPr 1580, TT 1581–82, DB 1584, TiPre 1588, MD 1592 (*rabl*) in MTh 1603 (*rabl*), z izpeljanko *rabeljnik* (TC 1575) in različico *rablin* (DB 1578-Reg, DB 1584-Reg 1, MD 1592, MTh 1603). O poteku prevzema gl. Striedter-Temps (1963: 206).

npr. *antvela* in *antvila* (prim. srvn. hanttwehele > -tvela, -tvila po kontrakciji), *arfa* (prim. srvn. harpfe), *avba* (prim. srvn. hûbe, hoube), *erperge* (prim. stvn. bav. herirpërga, srvn. herbërge, herbirge), *uta* (prim. srvn. hütte).

2.2.8 Glasoslovne različice prevzetih besed in njihove višjestopenjske tvorjenke so nastale zaradi metateze in poenostavitve v izgovoru, npr. w–v → b–b, b–f, b–v, b–vb, b–vu, v–b, v–f, v–v. Tovrstne izmenjave najbolj nazorno potrjuje naslednji zgled: *cbiblati* (JPo 1578), *cbiflati* (KB 1566, KPo 1567, JPo 1578), *cbivati* (TA 1562) in *cbivlati* (v 25 delih), *cbivblati* (TtPre 1588), *cbivulati* (TC 1550, TPo 1595), *cviblati* (9), *cviflati* (MTh 1603), *cvivlati*, (6) (prim. srvn. zwîvel, zwîvelen).¹⁶

2.2.9 Verjetno zaradi različnega časovnega prevzema sta z mnogimi zgledi in višjestopenjskimi tvorjenkami izpričani glasoslovni različici *pridiga* itd. (v 12 delih) in *prediga* (34) itd. (prim. srvn. bav. prëdige, brëdige). Zaradi vpliva soseščine besed so nastajale glasoslovne in pisne različice, kot *alsband* in *alsbant* (tudi: *alspant*), *arnaž*, *arnoš* in *arnož*.

2.3 Proces jezikovnega prevzema na oblikoslovni ravnini je bil dosti bolj enoten kot v glasoslovju in pravopisu.

2.3.1 Pri starejših prevzetih samostalnikih (t. i. ljudskih izposojenkah) ugotavljamo, da sta bila spol in pripadajoči sklanjatveni vzorec po navadi ustaljena. Praviloma imajo prevzete besede isti slovnični spol kot v izvornem jeziku. Če se sprejeta beseda končuje na soglasnik, je moškega spola kot v nemščini, pri samostalniki ženskega spola se namesto nem. -e na osnovo pripenja slovenska končnica -a; sklanja se po pripadajočem ajevskem sklanjatvenem vzorcu.¹⁷ Pri nekaterih prevzetih besedah proces oblikoslovne prilagoditve in uvrščanja v slovenski slovnični spol še ni bilo dokončan. Tovrstni izrazi so v Besedju prikazani v samostojnih iztočnicah, npr. *form* m (KPo 1567, JPo 1578) in *forma* ž (v 9 delih),¹⁸ *kvatre* ž mn. (4), *kvatre** ž mn. (TA 1550, TA 1555), *kvatri* 1 ž mn. (3) in *kvatri* 2 m/ž mn. (4), *man* m (3) in *mana* ž (8),¹⁹ *palm* m (4) in *palma* ž (5), *perl* m (TC 1575, TT 1577, TT 1581–82) in *perla* ž (8), *perlen/perlin* m (4 + 7) in *perlina* ž (DB 1584), *planet* m (TT 1557, DB 1584) in *planeta** ž (JPo 1578). Domnevamo, da se nekateri razlikovalni pari pojavljajo zaradi napačnih zapisov Megiserja, ki je bil nemškega rodu: *kolter* m (DB 1484, MD 1592) in *koltra* ž (MTh 1603), *kumin* m (DB 1584) in *kumina* ž

¹⁶ O razvoju *cbivlati* in *cviblati*, upoštevajoč načela substitucijske fonetike, gl. Jazbec (2007: 88). Podobno tudi glasoslovne različice besede, sprejete z nemškim posredovanjem: *bandima*, *bandiva* in *mandiba* 'trgatev, bratev' (prim. lat. vindemia, stvn. vindemon).

¹⁷ Toda pri nekaterih starih besedah ni bil ustaljen niti spol, npr. *almožen* m, *almožna* ž in *almožno* s, niti sklanjatveni vzorec, npr. *bukve* ž mn. in *bukvi* ž mn.

¹⁸ Dvojnica *form/forma* je morda odraz besede der Furm, ki je potrjena v tirolskih in koroških narečjih, in knjižne besede ženskega spola die Form.

¹⁹ Prim. nem. Manna (< lat. manna). F. Premk opozarja, da se *man* nahaja v biblični hebrejščini; izpričana beseda pri slovenskih protestantih naj bi bila posledica zgledevanja po izvorniku (1995: 199, 212).

(MD 1592, MTh 1603) (prim. srvn. kumîn, kümîn), *štup* m (MTh 1603) in *štupa* ž (DB 1584) (prim. srvn. stuppe, stüppe, bav. der, die, das Stubb, Stupp), *šturem* (gl. šturm) m (MD 1592), *šturma* ž (DB 1584-Reg1) in *šturema* ž (MTh 1603).²⁰ Tudi množinski samostalniki so lahko različnega spola, kot *cimbale* ž mn. in *cimbali* (z različico *cimbeli*) m mn. Istovrstne besede različnega spola imajo izjemoma različen pomen, npr. *šaft* 1 [delo] ž, *šaft* 2 [sok] m in *šaft* 3 [testament] ž. Različice prevzetih besed, ki imajo vsa tri števila ali pa so množinski samostalniki, razkriva šele raba v sobesedilu: *arfa* ž in *arfe* ž mn. (prim. srvn. harpfe), *špegel* m in *špegli* m mn., *žnabel* m in *žnable* ž mn. (koroško v MTh 1603). Zaradi prekrivnosti oblikoslovnih paradigem nekaterim samostalnikom kljub sobesedilu spola ni bilo mogoče zanesljivo določiti. Nezanesljivost spola je v Besedju zapisana s slovničnim označevalnikom m/ž, npr. *štift* 1 m, *štift* 2 ž in *štift* 3 m/ž (tudi: *štifta* ž), *tugent* 1 m, *tugent* 2 ž in *tugent* 3 m/ž.

2.3.2 Veliko prevzetih pridevnikov iz nemščine je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja nepregibnih. Ne izražajo spola, sklona in števila, s čimer izkazujejo nevrtačenost v slovenski oblikoslovni sistem, npr. *fraj* in *frej*, *fertig*, *gel* (srvn. gěl 'rumen'), *gvaltig* (srvn. gerwalt), *ledig*, *mahtig*, *nidig*, *redel**,²¹ *šamiš*, *šent*, *švoh*, *topelt*, *trucig* (Legan Ravnikar 2008a: 72). Lahko se pregibajo v novih skladijskih vlogah, npr. *glih* posam.,²² le izjemoma se sklanjajo že v pridevniški funkciji. Iz Besedja je razvidno, da brez pomoči slovničnih morfemov prevzemajo skladijsko vlogo prislova, npr. *flisig*, *glih*, *žleht*, členka, npr. *gar*, ali celo povedkovnika, npr. *žiher*. Tudi redki prevzeti pridevniki, ki so bili sprejeti z nemškim priponskim obrazilom -iš, so v slovenskih besedilih postali nesklonljivi: *epikuriš*, *evangeliš*, *farlihiš* (tudi: *farlih*),²³ *flisigiš* (tudi: *flisig* prid. in prisl.); pri zadnjih dveh zgledih gre morda za slovensko besedotvorno inovacijo po nemškem zgledu. Primernik pridevnika in prislova je tvorjen z obrazilom -i: *flisigiši*. Pridevniki s prevzeto podstavo in slovenskimi obrazilnimi morfemi, kot -ov, -ev, -iv, -av, -lživ, -ski/-ški, se pregibajo po slovenskih paradigmah.

2.3.3 Pri prevzetih glagolih iz nemščine se ohranja le osnova, saj so se ti takoj oblikovali po oblikoslovnih in besedotvornih normativnih pravilih slovenščine. Pod vplivom slovenščine so nastale sekundarne prilagoditve: s predponskimi obrazilnimi

²⁰ Prim. geslo *kmîn* (poleg *kumîn*) 'Kümmel' (Striedter-Temps 1963: 152). V istem pomenu 'kumina' je pri Trubarju in Dalmatinu potrjena različica *kumel* (TE 1555, TT 1557, TAR 1562, TT 1581–82, DB 1584) (srvn. bav. *kumel). Tudi pri nekaterih kalkiranih prevodih nemških besed spol še ni bil povsem ustaljen, npr. *predgovor* ž (23) in *predgovor* m (2) (prim. nem. die Vorrede).

²¹ Prim. *redlih* (Striedter-Temps 1963: 209): bav. redlich (rédli, rédlə) 'pošten, odkrit'. V jezikovnem gradivu slovenskih protestantskih piscev se dosti pogosteje pojavlja različica *redle*, in sicer v 15 delih kot nepregibni pridevnik in v 12 kot prislov. Različica *redlih* je izpričana le v obeh Megiserjevih slovarjih in z eno samo pojavitvijo v TO 1564.

²² Potrjeni so namreč tudi zgledi, da se npr. samostalniško rabljena beseda *gmajn* ne pregiba (Besedje: 119).

²³ Na nepregibnost v postilah ne vpliva nujno prevodna predloga (Merše 2007: 208).

morfemi so se oblikovali dovršni glagoli, npr. *docimprati* in *izcimprati*, *doajfrati se*, *prirajtati*, *premojstriti*, *stolmačiti*, s priponskimi obrazili pa nedovršni, kot *gmerati*, *kljukati* [trkati], *kregati (se)*, *lebat*, *nidati*, *štirati*, *štemati*, *žihirati*. Prevzeti glagoli so velikokrat dvovidski, npr. *cagati*, *erbat*, *gvantati*, *krstiti*, *lonati*, *ofrati*, *pildati*, *štifirati*, *žegnati*, ker nemščina nima posebnih morfemov, ki bi zaznamovali nedovršnost oz. dovršnost.²⁴ Za razločevanje so se iz nekaterih dvovidskih glagolov naknadno, s podaljševanjem osnove z -ova- tvorili nedovršniki, npr. *cagovati*, *krščovati*, *lonovati*, *lotrovati*, *ofrovati*, *žegnovati* in *žegnovati*). Nemški vpliv je viden pri glagolih in deležnikih, ki imajo priponsko obrazilo razširjeno z -ir- (nem. -ier-) ali -izir- (nem. -isier-), kot *absolvirati*, *apelirati*, *eksaminirati* in *ekseminirati*, *evangelizirati*, *hofirati*, *reformirati*, *glorificiran*. Velik vpliv nemškega jezika na slovensko leksiko izkazujejo tudi za 16. stoletje posebej značilni glagolski kalki, npr. *naprejpоставiti*, *naprejpstat*, *naprejpzvati* itd., *narazendeliti*, *nazajiti*, *pročločiti*, *vunkajrasti*. Namesto dobesedno po morfemih prevedenih sestavin nemškega glagola je prevzeta lahko glagolska osnova kalka, npr. *goricimpran*, *goricimprati*, *naprejpmalati*, *naprejpoprati*, *zoperštritati*, itd., ali (izjemoma) nemška predpona, ki je prislovnega ali predložnega izvora, npr. *anvzeti* (prim. nem. annehmen), *nahpritti* (prim. nem. nachgehen). Kalkirani glagoli so skupaj z ostalimi izčrpno monografsko raziskani, zato niso predmet naše obravnave (Merše 1995; 2009: 129–146).

2.4 Nadaljnja tvorbeno ustvarjalnost besed nemškega izvora se kaže skozi mnoge besedotvorne različice tvorjenk s prevzeto podstavo. Slovenski besedotvorni morfemi, ki se pripenjajo na prevzeto podstavo, so za posamezne besedotvorne pomene večinoma normativni. Iz Besedja je mogoče razbrati, da največ višjestopenjskih tvorjenk izhaja iz glagolske podstave. Razvitost besednih družin in njihovo splošno rabo izkazujejo potrditve v mnogih besedilih in pri različnih piscih, npr. izpeljanke iz glagolske podstave: *cagati* > *cagan*, *caganje*, *cagav*, *cagavi*, *cagljiv*, *cagost*, *cagovanje*, *cagovati*, *cagoviten*; *štrajfati*, *štrafati* > *štrafan*, *štrafinga*, *štrajfan*, *štrajfani*, *štrajfanje*, *štrajfen*, *štrajfinga*, *štrajfovati*; iz samostalniške podstave: *ajd* > *ajdinja*, *ajdovski*, *ajdovsko*, *andaht* in *andoht* > *andahtljiv*, *andohtiv*, *andohtljiv*, *andohtivo*, *andohtljivo*, *andohtivi*; *bruma* > *brumen* in *brum*, *brumni*, *brumno*, *brumnost*, *brumski* prid. in prisl., *brumsko*; iz pridevniške podstave: *glih* > *gliha*, *glihanje*, *glihati*, *glihati se*, *glihi*, *glihinga*, *glihomasen*, *glihota*; *falš* > *falšan*, *falšanje*, *falšati*, *falšija*, *falšiti*, *falšovati*.

2.4.1 Živahen proces jezikovne izposoje se kaže tudi skozi pojav številnih različic, npr. za poimenovanje prebivalca kraja, pokrajine, dežele, verske skupnosti itd.: *fari-zear* (JPo 1578), *farizeer* (v 10 delih), *farizej* (25), *farizejer* (TT 1555, TT 1557, TT 1581–82), *farizer* (TL 1561, DB 1584), *farizeus* (8) (prim. Luther: Phariseer); *saducear*, *saduceer*, *saducei*, *saducej*, *saducejer* in *saducer* (prim. Luther: Saduceer).

²⁴ M. Merše (1995: 223) vidi v razširjenosti dvovidskosti v 16. stoletju dva ključna vzroka: prevodna odvisnost zvrstno specializiranih besedil in zgodnje razvojno obdobje knjižne slovenščine, ki je krivo, da pojav kljub zoževalnim tendencam še ni bil odločneje zamejen. Iz istih razlogov so se pojavljali tudi dvovidski kalkirani glagoli.

Nadaljnje tvorjenke iz njih se zaradi razlikovalnih besedotvornih podstav in pomen-ske nediferenciranosti priponskih obrazil pojavljajo v mnogih oblikah, kot *farizaj-ski* (KPo 1567, JPo 1578), *farizeerski* (DB 1584, TPo 1595), *farizejski* (TT 1557), *farizejov* in *farizejovi* (TT 1557, TT 1581–82), *farizejski* (v 9 delih), *farizeov* (TT 1557, JPo 1578), *farizeovski* (TT 1557), *farizevski* (TT 1581–82); *galileeski* (KPo 1567), *galilejski* (v 12 delih), *galileski* (TT 1557, KPo 1567), *galilevski* (TT 1557, TT 1581–82). Kjer se na enako besedotvorno podstavo razvrščajo različna pripon-ska obrazila, se dostikrat prekrivata pomena individualne in skupinske svojilnosti, kot *cedrno* drevje in *cedrsko* drevje; *menihova* božja služba in *meniški* navuk od te pokore (tudi: *meniski*, *menihski*, *meniški*, *menihški*), *egiptova* dežela in *egipska* ali *egiptovska* dežela.²⁵ Iz zgledov je razvidno, da so besedotvorne različice nastajale tudi zaradi razbremenitve na morfemskem šivu ali tvorbe po analogiji. Tudi tvorba različic, kjer se najbolj produktivno pridevniško priponsko obrazilo -ski pripenja na različno besedotvorno podstavo, je pogosta: *aleksandrinerski* in *aleksandrinski*, *araberski* in *arabski*, *asirijski* in *asirerski*, *azijski* in *aziatski*, *bibelski* in *biblijski* z različico *biblijski*, *cidonierski*, *cidoniterski* in *cidonski*, *izraeliterski* in *izraelski*, *moabiterski* in *moabski*.²⁶

2.4.2 Zgledi v Besedju nam dajejo vpogled, kakšno je bilo razmerje v rabi prevzetih besed z nemškim obrazilnim morfemom -er in podomačenim -ar v 16. stoletju:²⁷ *epikurer* (v 3 delih) in *epikurar* (9), *ajfrer* (TC 1550) in *ajfrar* (8), *bidertaufer* (10), *biderteufer* (DB 1584) in *bidertaufar* (TAr 1562, JPo 1578), *colner* (5) in *colnar* (13), *ferbežer* (KPo 1567) in *ferbežar* (4), *kancler* (6) in *kanclar* (3), *kecer* (6) in *kecar* (23), *korer* (3) in *korar* (5), *kramer* (1) in *kramar* (12). Število del, v katerih se pojavljajo različice, četudi ne upoštevamo števila zgledov po posameznih knjigah, kaže, da se je nemški -er v 16. stoletju umikal iz rabe. Nova izpeljanka lahko dobi dodaten slovenski morfem, npr. *šolar* in *šolarec*. Tudi besedotvorne podstave višje-stopenjskih pridevniških in samostalniških tvorjenk kažejo na omenjeno dvojnost, npr. *amoriterski* in *amoritarski*, *egipterski* in *egiptarski*, *kecerija* (4) in *kecarija* (23), *korerija* (1) in *korarija* (4). Kot edina možnost se -er ohranja pri novejših tvorjenkah, sprejetih iz prevodnih predlog, npr. *cvinglijaner* (tudi: cbinglijan).

2.4.3 Nemškim tvorjenkam ženskega spola s priponskim obrazilom -ung so s sprejemom v slovenščino dodali slovensko končnico prve ženske sklanjatve. Obrazilni

²⁵ O pomenih besedotvornih morfemov v najstarejši knjižni slovenščini gl. Legan Ravnikar (2008a: 103–168). Pomensko nediferencirani obrazilni morfemi se največkrat pojavljajo pri tvorjenkah s prevzeto podstavo, kar se kaže kot tipološka lastnost (Legan Ravnikar 2008/2009: 77–78).

²⁶ Avtorica je analizirala najbolj produktiven model tvorbe pridevnikov 16. stoletju – izpeljavo s priponskim obrazilom -ski v biblijskih besedilih. Tvorjenke je primerjala z besedotvornimi različicami na -ški, -čki in -cki. Razlikovalni pari se kažejo tako v besedotvornih podstavah kakor v priponskih obrazilih (Legan Ravnikar 2008: 57–60).

²⁷ Razširjenost priponskega obrazila -ar kaže na zgodnji prevzem; sprva je bilo obrazilo omejeno na gotske izposojenke, izjemoma ga najdemo v starocerkvenoslovanskih besedilih (Bajec 1950: 25).

morfem je na oblikoslovni ravni postal del osnove v slovenščino sprejete besede. Različice so nastajale zaradi prevzema v različnih časovnih obdobjih,²⁸ npr. *ceringa* (v 11 delih) in *cerunga* (4), *kvitenga* (BH 1584), *kvitinga* (v 7 delih) in *kvitunga* (MD 1592, MTh 1603), *frajinga* (11) in *frajunga* (KPo 1567), *maninga* (10) in *manunga* (9), *rajtinga* (28) in *rajtunga* (1), ali pa tudi ne, npr. *ferderbunga* (MTh 1603), *geringa* (TP 1575), *štrafjinga* (36), *štrafinga* (9), *glihinga* (JPo 1578), *grevinga* (22). V knjižni slovenščini 16. stoletja se je najbolj uveljavila različica z obrazilom -ga.

2.4.4 Iz nemškega obrazilnega morfema -ei (srvn. -ie) se je razvilo priponsko obrazilo -ija, ki se je s končnico -a in zapolnitvijo hiata prilagodilo slovenski glasoslovni in oblikoslovni normativnosti.²⁹ Tvorjenke se pojavljajo sorazmerno pogosto, kar kaže na produktivnost izpeljave, npr. *arcnija* (v 24 delih), *aupmania*, *austria* in *auštria*,³⁰ *cupernia*, *farmoštija*, *fehatarija*, *flegarija*, *fratarija* in *ferraterija*, *gvardia*, *kramarija*. Pri nekaterih tvorjenkah se v pisavi vidi tuj vpliv, kjer hiat še ni zapolnjen. Zaradi razlik v podstavi izstopajo tudi različice, kot *kancelija* (2) in *kanclija* (6), *kapelanija* (JPo 1578) in *kaplanija* (8), *lotrija* (25) in *lotrnija* (MTh 1603).

3 Sklep

V prispevku smo predstavili nekaj izbranih vzorčnih primerov raznovrstnih glasoslovnih, pisnih, oblikoslovnih in besedotvornih jezikovnih pojavov v slovenščini, ki so bili posledica sprejemanja nemških besed in neposrednega ali posrednega vpliva nemškega jezikovnega sistema. Upam, da nam je uspelo dokazati, da prevzete besede in tvorjenke iz njih zajemajo pomemben delež (stilno nezaznamovanega) besednega zaklada najstarejše knjižne slovenščine.

Viri

Besedje = Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).

Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan – Simona Klemenčič, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1976–2007.

²⁸ Bavarsko -inge je različica splošnonemške pripone -unge v stvn. in srvn. (Jazbec 2007: 45). Tudi prisotnost tega refleksa v arhaičnih bavarskih narečjih, npr. Tirolske in Koroške, je možen razlog za slovensko -inga.

²⁹ Priponsko obrazilo je sicer romanskega izvora. Največkrat pomeni lastnost, opravilo, kraj ali pokrajino (Bajec 1950: 19).

³⁰ Iztočnici v Besedju sta posodobljeni: *austria gl. avštija* in *auštria gl. avštija*. Iz nemščine prevzeti izraz *avštija* 'upor proti oblasti', ki se pojavlja pri Trubarju, Krelju in Juričiču (skupno v 8 delih), etimološko ni povsem pojasnjen (prim. Bezljaj 1976: 6).

- BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae fuccifivae*, Wittenberg, 1584.
BTa 1580 = Adam Bohorič, *OTROZHIA TABLA*, Ljubljana, 1580.
Cigale 1860 = Matej Cigale, *Deutfch-flovenifches Wörterbuch*, Laibach: Blasnik, 1860.
DAg 1585 = Jurij Dalmatin, *AGENDA*, Wittenberg, 1585.
DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578
DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
DBu 1580 = Jurij Dalmatin, *PERVE BVQVE MOSESSOVE*, Ljubljana, 1580.
DC 1579 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS*, Ljubljana, 1579.
DC 1580 = Jurij Dalmatin, *CATEHISMVS*, Ljubljana, 1580.
DC 1584 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Wittenberg, 1584.
DC 1585 = Jurij Dalmatin, *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*, Wittenberg, 1585.
DJ 1575 = Jurij Dalmatin, *JESVS SIRAH*, Ljubljana, 1575.
DM 1584 = Jurij Dalmatin, *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*, Wittenberg, 1584.
DPa 1576 = Jurij Dalmatin, *PASSION*, Ljubljana, 1576.
DPr 1580 = Jurij Dalmatin, *SALOMONOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana, 1580.
FDW 1989– = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989–.
Grimm 2004 = *Der digitale Grimm: Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*, Version 05–04, Frankfurt am Main: zweitausendeins, 2004.
JPo 1578 = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.
KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
Läg Reid 1967 = Annelies Läg Reid, *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967.
Luther 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist: Die ganzte Heilige Schrift Deusch auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
Miklošič 1867 = Fran Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien: Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
Miklošič 1886 = Fran Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller, 1886.
MS 1593 = Hieronymus Megiser, *SPECIMEN*, Frankfurt, 1603.
MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.
Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II (1894–1895)*, elektronska izdaja na CD-ROM-u, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.

- Stabej 1977 = Jože Stabej, *Hieronymus Megiser: Thefaurus Polyglottus = Slovensko-latinsko-nemški slovar*: izpisal in uredil Jože Stabéj, Ljubljana: SAZU, Razred za literarne in filološke vede, 1977.
- TA 1550 = Primož Trubar, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TA 1555 = Primož Trubar, *ABECEDARIVM*, Tübingen, 1555.
- TA 1566 = Primož Trubar, *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*, Tübingen, 1566.
- TAr 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*, Tübingen, 1562.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TC 1555 = Primož Trubar, *CATECHISMVS*, Tübingen, 1555.
- TC 1567 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1567.
- TC 1574 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1574.
- TC 1575 = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
- TE 1555 = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
- TfC 1595 = Felicijan Trubar, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Tübingen, 1595.
- TfM 1595 = Felicijan Trubar, *LEPE KARSZANSKE MOLITVE*, Tübingen, 1595.
- TkM 1579 = Janž Tulščak, *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*, Ljubljana, 1579.
- TKo 1557 = Primož Trubar, *TA SLOVENSKI KOLENDAR*, Tübingen, 1557.
- TM 1555 = Primož Trubar, *ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou*, Tübingen, 1555.
- TL 1561 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*, Tübingen, 1561.
- TL 1567 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*, Tübingen, 1567.
- TO 1564 = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
- TP 1567 = Primož Trubar, *ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE*, Tübingen, 1567.
- TP 1575 = Primož Trubar, *Try Duhouske peifsni*, Tübingen, 1575.
- TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TPs 1566 = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Daidou*, Tübingen, 1566.
- TPs 1567 = Primož Trubar, *ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus*, Tübingen, 1567.
- TPs 1579 = Primož Trubar, *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*, Tübingen, 1579.
- TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
- TR 1561 = Primož Trubar, *Regifter vnd summarischer Inhalt*, Tübingen, 1561.
- TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1560 = Primož Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560.
- TT 1577 = Primož Trubar, *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577.
- TT 1581–82 = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- TtPre 1588 = Matija Trošt, *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*, Tübingen, 1588.
- ZK 1595 = Janž Znojilšek, *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*, Tübingen, 1595.

Literatura

- Ahačič 2007 = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 18).
- Ahačič 2011 = Kozma Ahačič, Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk, v: Kozma Ahačič – Petra Testen (ur.), *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 109–122.
- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika I: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana, 1950.
- Filipović 1986 = Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: JAZU, Školska knjiga, 1986.
- Hock 1991 = Hans Henrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ²1991.
- Janko 1986 = Anton Janko, Deutsche Lehnwörter zur Bezeichnung des Begriffskomplexes »Christliche ethnische Werte und menschliche Sünden« in Trubar's Cerkovna ordninga, v: Anton Janko (ur.), *Razprave Filozofske fakultete: zbornik prispevkov*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986, 77–89.
- Janko 1986a = Anton Janko, Raba in pogostnost iz nemščine prevzetih besed v Trubarjevem Katekizmu (1550), v: Breda Pogorelec – Jože Koruza (ur.), *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986 (Obdobja 6), 427–434.
- Jazbec 2007 = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).
- Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach, 1944 (Veröffentlichung des Instituts für Kärntner Landesforschung 1).
- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, Pridevniške tvorjenke na *-ski*, *-ški*, *-čki* in *-cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil, *Slavia Centralis* 1 (2008), št. 2, 53–66.
- Legan Ravnikar 2008a = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
- Legan Ravnikar 2008–2009 = Andreja Legan Ravnikar, Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah, *Slavistična revija* 56–57 (2008–2009) = Trubarjeva številka, 69–91.
- Merše 1995 = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1995 (Dela 44).
- Merše 2007 = Majda Merše, Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil 16. stoletja, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 65–84.

- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2010 = Majda Merše, Trubarjeva Hišna postila v odnosu do Lutrove prevodne predloge, *Jezikoslovni zapiski* 16, št. 2 (2010), 7–34.
- Merše 2011 = Majda Merše, Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Stati inu obstati* 13–14 (2011), 205–213.
- Merše 2011a = Majda Merše, Trubarjevo prevajanje opomb v Hišni postili (1595), v: Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Zora 80), 106–125.
- Merše 2011b = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–31.
- Merše – Novak – Premk 2001 = Majda Merše – France Novak – Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Novak 2001 = France Novak, Kako so protestantski pisci poimenovali nove pojme, v: Marko Kerševan (ur.), *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*, Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar – Znanstveni inštitut FF, 2001, 103–120.
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica).
- Novak 2007 = France Novak, Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil, v: Irena Orel (ur.), *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007, (Obdobja 24), 263–282.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996.
- Premk 1995 = Francka Premk, Mana, ta kruh tiga lebna, *Jezikoslovni zapiski* 2 (1995), 195–218.
- Prunč 1995 = Erik Prunč, Der Wortschatz in Trubers Kirchenordnung, v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*, München: Verlag Otto Sagner, 1995 (Sagners Slavistische Sammlung 24), 333–351.
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzontanizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2: razprave in članki*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, Razred za literarne in filološke vede, 1997.
- Snoj 2005 = Marko Snoj, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 5 (2005), 113–122.

- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin, Wiesbaden: In Kommission bei Otto Harrassowitz, 1963 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 27).
- Toporišič 1972 = Jože Toporišič, Prezete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), *Slavistična revija* 20 (1972), št. 2, 285–318.
- Toporišič 1987 = Jože Toporišič, Lexical Germanisms in Truber's Catechismus, *Slovene Studies* 9 (1987), št. 1–2, 233–239.
- Toporišič 1987a = Jože Toporišič, Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 23, ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti FF, 1987, 5–18.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Sopotnik).
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition, *Wiener Slawistischer Almanach* 22 (1988), 311–322.
- Vidovič Muha 1988a = Ada Vidovič Muha, Skladenjska tipologija zloženk slovenskega knjižnega jezika: ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženske, *Slavistična revija* 36, št. 2 (1988), 181–193.
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012 (Razprave FF).

Borrowing words from German into sixteenth-century standard Slovenian

Summary

The motivation for accepting foreign-language vocabulary into sixteenth-century standard Slovenian was clear: a lexical deficit when translating and writing independent texts. An examination of the inventory and locations of occurrences of common-noun vocabulary from all fifty-three published Slovenian books from the time revealed a large share of German loanwords and new words coined from them. The book *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (The Sixteenth-Century Standard Slovenian Lexicon, 2011) by Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, and France Novak shows various degrees of integrating German words into standard Slovenian. Most cases include phonetic and orthographic versions of loanwords that differ in terms of the time the words were borrowed, the book authors, text types, the fixedness of the standard norm, and so on. German phonemes were replaced by the closest Slovenian phonemes (e.g., š, ž), there was a tendency to remove German double consonants (e.g., -rr-), new

consonant clusters developed (e.g., štr), and clusters that were difficult to pronounce were simplified (e.g., *pf* → *f*). At the morphological level, borrowing words from German and their adaptation to Slovenian normative rules was more uniform than at the phonetic and orthographic levels. With some loanwords, the process of morphological adaptation was not yet completed; for example, the non-fixed assignment of grammatical gender (*palm* m. vs. *palma* f.), uninflected adjectives, and so on. A vibrant process of coining new words, especially derivatives with a borrowed base and Slovenian prefixes and suffixes, is reflected in the word families that were commonly used in many texts by various Protestant-era writers.

Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa

Előd Dudás

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa od samega začetka do prve svetovne vojne. Predstavitev se osredotoča na tiste črke, ki so v latinski abecedi manjkale, zato je njihovo označevanje povzročalo piscem večjo težavo. Predstavljeni so tudi viri posameznih črk in njihova povezanost z madžarskim, nemškim ali češkim črkopisom. Na koncu prispevka je preglednica črkopisov 41 prekmurskih knjig in časopisov.

Ključne besede: razvoj prekmurskega črkopisa, jezikovni stik, samoglasniki, soglasniki

Comparative historical development of Prekmurje spelling

This article presents the historical development of Prekmurje spelling from its beginnings to the First World War. It focuses on graphemes not in the Latin alphabet whose representation posed a major problem for writers. In addition, it discusses the origin of individual graphemes and their connection with Hungarian, German, and Czech spelling. The article concludes with a table of the spelling conventions used in forty-one Prekmurje books and newspapers.

Keywords: development of Prekmurje spelling, linguistic contact, vowels, consonants

0 Uvod

V slovenskem prostoru je bil ob bohoričici, metelčici, dajnčici in gajici/slovenici v rabi tudi prekmurski črkopis, ki so ga pisali v prekmurskih knjigah od prve polovice 18. stoletja. Doslej so zanj v strokovni literaturi uporabljali poimenovanja *madžarski črkopis* (Novak 1976: 13; Ulčnik 2009: 141), *madžarska grafika* (Orožen 1996a: 356) in *ogrca* (Jesenšek 2005: 32). Potrebo po poimenovanju *prekmurski črkopis* razlagam s tem, da nikoli ni bil identičen madžarskemu črkopisu, saj je imel grafe me tudi za označevanje prekmurskih dvoglasnikov, ki jih v madžarskem črkopisu ni in jih nikoli ni bilo. V tem prispevku predstavljam zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa od izida prve knjige do konca prve svetovne vojne. V raziskovanje sem vključil tudi nekaj knjig, ki so izšle v gajici. Po mojem mnenju lahko tudi črkopis v njih imenujemo prekmurski, saj so tu ohranjeni tisti grafemi, ki označujejo prekmurske glasoslovne značilnosti. Raziskovalci so tej temi doslej posvetili manjšo

pozornost kot npr. glasoslovnim in oblikoslovnim vprašanjem tega knjižnega jezika ali pa posameznim prekmurskim avtorjem. Predstavitev in primerjava črkopisov daje tudi dobro priložnost za razumevanje evropskih kulturnih in verskih tokov (Balázs – Dede 2009: 11).

1 O raziskovanju prekmurskega črkopisa

1.0 Začetnik raziskovanja prekmurskega knjižnega jezika je bil Vilko Novak, ki se je večkrat ukvarjal z različnimi vprašanji prekmurskega knjižnega jezika oz. posameznih avtorjev. Pozneje se je te teme lotila tudi Martina Orožen, ki je v dveh daljših razpravah predstavila razvoj prekmurskega knjižnega jezika (Orožen 1996a; 1996b). Njej je sledil Marko Jesenšek, ki se je ukvarjal z zanimivimi vprašanji prekmurskega časopisja (Jesenšek 1999; 2008), z jezikom prekmurskih abecednikov in učbenikov (Jesenšek 1998), izdal pa je tudi monografijo v madžarščini (Jesenšek 2010) o razvoju slovenskega jezika, v kateri obravnava tudi več prekmurskih tem. Natalija Ulčnik je posvetila monografijo predstavitvi začetkov prekmurskega časopisja (Ulčnik 2009).

1.1 Doslej se je večkrat ponavljala trditev, da je prekmurski črkopis nastal pod vplivom nekdanjega madžarskega črkopisa. Po navadi se s tem predstavitev prekmurskega črkopisa tudi konča. S prekmurskim črkopisom se je največkrat ukvarjal Vilko Novak, npr. v obeh izborih prekmurskega slovstva (Novak 1936; 1976). V drugem, širšem izboru je ugotovil, da je bil »prekmurski črkopis [...] do 1913 – z izjemami – madžarski črkopis vsakokratnega časa, prilagojen glasovom prekmurskega narečja« (Novak 1976: 13). Novakovo mnenje drži le delno, ker – kot bo prikazano v nadaljevanju – prekmurski pisci grafemov niso črpali le iz madžarskih črkopisov, temveč tudi iz nemškega črkopisa ali pa so celo oblikovali svoje grafeme, npr. za označevanje dvoglasnikov. Najnatančnejši pregled prekmurskega črkopisa najdemo v poskusnem snopiču slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988: 14–17), v katerem je predstavljen črkopis 14 avtorjev v preglednici, ki vsebuje tudi zapis glasov stare knjižne prekmurščine, kakršen je v slovarju. V Slovarju stare knjižne prekmurščine najdemo pregled črkovnih znamenj (Novak 2006: IX–X); na njegove pomanjkljivosti bom v nadaljevanju še pokazal. Natalija Ulčnik je predstavila črkopis prvega prekmurskega časopisa Prijátela (Ulčnik 2009: 141–144) in dodala tudi preglednico črkovnih znamenj (Ulčnik 2009: 145–146). Ugotovila je, da se črkopis Prijátela ujema s črkopisom Pavlove rokopisne slovnice iz leta 1942 (Ulčnik 2009: 141). Razlika med obema sistemoma je v tem, da sta v slovnici izpričana tudi ⟨dzs⟩ in ⟨gj⟩, ki ju v Prijátelu ni (Ulčnik 2009: 141).

1.2 Ob prekmurskem črkopisu se pojavlja tudi vprašanje njegovega prečrkovanja in abecedno razvrščanje v slovarjih. V Novakovem Izboru prekmurskega slovstva (Novak 1976) so besedila prečrkovana v slovenico. V njem ni razlikovanja med grafemi ⟨ö⟩; ⟨ō⟩, ⟨ô⟩, ⟨ó⟩, ⟨ü⟩, ⟨ú⟩, ⟨û⟩, ⟨ű⟩, saj so vsi poenostavljeni v ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩. Grafemi, s katerimi so označevali prekmurske dvoglasnike, tj. ⟨ai⟩, ⟨aj⟩, ⟨â⟩, ⟨ei⟩,

⟨ej⟩, ⟨ê⟩, ⟨ou⟩, ⟨ô⟩, so ohranjeni, prav tako kot ⟨á⟩, ⟨é⟩, ⟨i⟩, ⟨ó⟩ in ⟨ú⟩. Prečrkovanje soglasnikov kaže na nedoslednost: v odlomku iz Temlinovega malega katekizma (Novak 1976: 111) so v prvem poglavju ohranjene prvotne črke, ki so v drugem že prečrkovane v slovenico. Mešanica izvirnih in prečrkovanih grafemov se pojavlja tudi v odlomku iz prvega abecednika (Novak 1976: 113–115) in nanjo naletimo tudi drugod (na str. 115, 132, 138, 148). Grafem ⟨cz⟩ je prečrkovan v ⟨c⟩; grafemi ⟨cs⟩, ⟨ch⟩, ⟨ts⟩, ⟨cf⟩ so prečrkovani v ⟨č⟩; ⟨sz⟩, ⟨fl⟩, ⟨fz⟩, ⟨z⟩ v ⟨s⟩; ⟨s⟩, ⟨ss⟩, ⟨l⟩, ⟨fl⟩ v ⟨š⟩; ⟨s⟩, ⟨l⟩, ⟨'z⟩, ⟨'s⟩, ⟨zs⟩, ⟨'f⟩ v ⟨ž⟩; ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩ in ⟨ty⟩ pa v ⟨gj⟩, ⟨lj⟩, ⟨nj⟩ in ⟨tj⟩. Sklepna ugotovitev je, da besedila Novakovega izbora niso zanesljiva za raziskovanje prekmurskega črkopisa, kar pa niti ni bil namen te knjige.

Primerjava naslovnih strani virov s podatki iz Škafarjeve bibliografije prekmurskih tiskov do leta 1919 (Škafar 1978) je pokazala, kako nezanesljiv je v njej prepis naslovov prekmurskih knjig. Konkretno: Mihál Barla je leta 1820 izdal knjigo z naslovom *DIKTOMSZKE, VERSUSKE I MOLITVENE KNI'ZICZE ZA TO MÁLO SÔLSZKO DECZO SZPRÁVLENE PO KIS JÁNOSI, VISZIKO POSTŰVANOM SUPERINTENDENSI TI PRÊK DUNAJSZKI EVANGELICSÁNSZKI CZÉRKEV. NA NAS SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENE PO BARLA MIHÁLI, KÖVÁGÓ-ÖRSKE FARE DŰHOVNOM PASZTÉRI*, ki je pri Škafarju navedena kot *Diktomszke, versuske i molitvene kni'zicze za to málo sôlszko deczo szprávlene po Kis Jánosi, visziko postŰvanom superintendensi ti prêk dunajski evangelicsanszki czerkev. Na szlovenszki jezik obrnyene po Barla Miháli, kôvágó örske fare dűhovnom pasztéri* (Škafar 1978: 25). Največja razlika je očitna že na prvi pogled, in sicer, da v bibliografiji ni upoštevano, da je naslov napisan s samimi velikimi črkami. Druge pomanjkljivosti: zapisano je *dunajski* namesto *dunajszki*, *evangelicsanszki* namesto *evangelicsánszki*, *czerkev* namesto *czérkev*, *na szlovenszki jezik* namesto *na nas szlovenszki jezik*, *kôvágó örske* namesto *kôvágó-örske*. Tudi ta primer lepo predstavlja tipične pomanjkljivosti Škafarjevega zapisa. Zato sem se odločil za prepis izvirnih naslovov raziskovanih knjig, ki se najde v virih. Škafarjev primer nas opozarja, da ne smemo slediti narobe prepisani obliki, saj se s tem lahko napačni podatki ponavljajo dalj časa.

Prečrkovanje prekmurskega črkopisa je najbolje uspelo v poskusnem snopiču slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988), v katerem so bile upoštevane prekmurske glasoslovne značilnosti. V ponazarjalnem gradivu posameznih gesel je ohranjena izvorna pisna podoba, kar omogoča raziskovanje prekmurskega črkopisa na podlagi poskusnega snopiča.

Popolnoma nerazumljivo je, kako je prišlo do pomanjkljivosti v Slovarju stare knjižne prekmurščine (Novak 2006), na katere je opozoril Peter Weiss (2009: 58–59). Ugotovil je, da preglednica črkovnih znamenj ni uporabna niti kot abecedni seznam, saj sta na primer črki *u* in *ü* predstavljeni ločeno, kljub temu da v slovarju nastopata na istem mestu, le v enakopisnicah stoji oblika *z ü* za tisto *z u*-jem (Weiss 2009: 58). V ponazarjalnem gradivu ni več grafemov ⟨ô⟩ in ⟨ü⟩, saj sta poenostavljena v ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩ (Weiss 2009: 59). Namesto črk ⟨ô⟩ in ⟨ü⟩ sta uporabljeni črki ⟨õ⟩ ⟨ũ⟩, ki sploh nista ustrezna zamenjava (Weiss 2009: 59). Tu je bilo opozorjeno tudi na nepravilno uporabo matematičnega znaka za integral namesto ustreznega *f* in na uporabo resice ' namesto opuščaja ' (Weiss 2009: 59).

Natalija Ulčnik je iztočnice v slovarju Agustičevega Prijatelja prečrkovala v slovenico (Ulčnik 2009: 137), ponazarjalno gradivo v geslih pa je ohranjeno v izvirni pisavi. Na primer: v slovarju je iztočnica *főišpan* (Ulčnik 2009: 199) prečrkovana v slovenico, v ilustrativnem gradivu pa najdemo besedo kot *főišpáni* (Ulčnik 2009: 199). Torej je ponazarjalno gradivo ohranjeno v prvotni pisavi, zato je zelo uporabno tudi za raziskovanje Agustičevega črkopisa.

V nadaljevanju se opiram na svoje zbrano gradivo.¹ Z njegovo pomočjo bodo predstavljene črke, ki se razlikujejo od črk latinske abecede in so jih uporabljali prekmurški pisci.

2 Splošna vprašanja

2.0 Prekmurški črkopis je imel dinamično in neenotno razvojno pot, saj je bilo za označevanje konkretnega fonema v tem času v rabi več črk. Poleg tega moramo upoštevati tudi dejstvo, da zapis določenih fonemov pri vseh piscih ni bil enoten (Novak 1976: 13).

2.1 V srednjem veku je v srednjeevropskem prostoru razvoj črkopisa določala cerkev, ki je skrbela tudi za pismenost (Hadrovics 1951: 165). Na razvoj pravopisa je vplivalo izročilo izgovarjave latinskega /s/ (Hadrovics 1951: 165). V prekmurščino pa so latinske besede prišle z madžarskim posredovanjem, kar pomeni, da so latinski /s/ izgovarjali kot [š] ali [ž], npr. *šorš* 'usoda', *paradižom* 'paradižnik' itn. Ta pojav so madžarski raziskovalci razlagali kot severnoitalijanski ali nemški vpliv (Balázs 1989: 121; Kniezsa 1952: 69). Že od nastanka črkopisov je veliko težavo predstavljalo nadomeščanje tistih črk, ki so v latinski abecedi manjkale (Korompay 2005: 281). To težavo so reševali z uporabo kombinacij črk ali diakritičnih znamenj. Na razvoj prekmurskega črkopisa sta precej vplivala kajkavski in madžarski črkopis.² To je povsem razumljivo, saj sta bila kajkavski in prekmurški prostor del madžarske državne in cerkvene uprave. Vlogo kajkavščine pri oblikovanju

¹ Raziskovanja prekmurskega črkopisa sem se lotil med zbiranjem prevzetih madžarskih besed stare knjižne prekmurščine. To delo se je začelo v zimskem semestru študijskega leta 2010/11 v Univerzitetni knjižnici v Mariboru in v Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti. Leto pozneje sem raziskoval prekmurske knjige v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V Sloveniji zbrano gradivo sem dopolnil s podatki iz Državne Széchényijeve knjižnice v Budimpešti. Prekmurske knjige sem pregledal v celoti, in sicer njihove prve izdaje, če je bilo to mogoče. Podatki o pregledanih knjigah so v seznamu virov.

² Tudi kajkavski črkopis je nastal pod vplivom madžarskega črkopisa, kar Antun Šojat razlaga takole: »Vjekovna povezanost s Mađarima, odvojenost, politička i stvarna, od dalmatinskih Hrvata i utjecaja talijanske kulture, odbojnost prema njemačkoj kulturnoj sferi, reprezentiranoj politikom carske Austrije, upućuju prve kajkavske pisce na široko otvaranje vrata mađarskom utjecaju, pa su oni, u tom smislu, prihvatili i označivanje svojih glasova grafemima i načinom bilježenja paralelnih ili sličnih mađarskih glasova« (nav. po Vince 1978: 73).

prekmurskega knjižnega jezika so slovenski raziskovalci že poudarili (prim. Novak 1972; 1979; Jesenšek 2005).

2.2 Istočasno z nastankom knjižne prekmurščine, tj. v 18. stoletju, pa sta bila na Ogrskem v rabi dva črkopisa, in sicer protestantski in katoliški.³ Oba sta imela svoje grafeme, ki so jih prevzeli tudi prekmurski pisci, ne glede na to, ali je bila določena črka v rabi pri protestantih ali pri katolikih. V drugi polovici 19. stoletja pa so se pojavili prvi poskusi uvedbe gajice, ki so jo podpirali zlasti prekmurski katoliki; protestanti so vztrajali pri starem črkopisu (Jesenšek 2010: 43).⁴ Prva prekmurska knjiga, natisnjena v gajici, je imela naslov Abecednik za katoličanske vesničke šolé po velejnji S. Števana družbe po rédi Bárány Ignáca slobodno správljeni od Murkovič Jánoša bellatinskoga učitelja, ki je izšla leta 1871 v Pešti (Škafar 1978: 46).

2.3 Tudi v prekmurski publicistiki, katere začetnik je bil Imre Agustič s časopisom Prijátel, se je uporabljal tradicionalni prekmurski črkopis. Na koncu drugega letnika je Agustič že razmišljal o tem, da bi v časopis uvedel gajico/slovenico in s tem pridobil več naročnikov tudi na drugi strani Mure (Ulčnik 2009: 67). Tako je od tretjega letnika, tj. leta 1877, Agustičev časopis že izhajal v gajici (Ulčnik 2009: 67). Drugi uredniki prekmurskih časopisov temu niso sledili, saj so Dober Pajdáš, Kalendar najszvetesega szrca Jezusovoga in Marijin list začeli izhajati v prekmurskem črkopisu. Od leta 1913 sta časopisa Marijin list in Novine izhajala v gajici, ki je bila s tem dokončno uvedena v prekmursko katoliško publicistiko (Škafar 1978: 81).

3 Samoglasniki

3.0 Po ugotovitvah Vilka Novaka so prekmurski pisci z madžarskimi grafemi označevali predvsem samoglasniške značilnosti (Novak 1976: 14). Prevzeli so vse črke, ki označujejo madžarske dolge samoglasnike: ⟨á⟩ za /a:/, ⟨é⟩ za /e:/, ⟨í⟩ za /i:/, ⟨ó⟩ za /o:/ in ⟨ú⟩ za /u:/. Novak poudarja, da se ti znaki ne smejo zamenjevati z naglasom (Novak 1976: 14). Te črke najdemo že v prvi knjigi leta 1715 in so prisotne vse do konca prve svetovne vojne. Tradicija uporabe teh črk sega celo do Jana Husa oz. do njegovega češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 35), vendar pa je treba poudariti, da kljub notranji sorodnosti češki in madžarski črkopis nista identična (Kniezsa 1959: 12). V madžarskem sistemu jih uporabljajo od 15. stoletja naprej (Korompay 2005: 295).

³ Protestantski črkopis so uporabljali v protestantskih tiskarnah, katoliškega pa v katoliških. Razlike so bile predvsem v rabi grafemov za označevanje sičnikov in šumevcev. Ta dvojnost je trajala vse do druge polovice 18. stoletja, tj. vse obdobje razsvetljenstva (Kniezsa 1959: 24). Takrat se je začelo mešanje obeh črkopisov, čeprav še vedno ne moremo govoriti o enotnem narodnem črkopisu (Kniezsa 1959: 24).

⁴ Dokaz vztrajanja protestantskih piscev pri prekmurskem črkopisu so tudi prekmursko-madžarski in madžarsko-prekmurski slovarji Janoša Flisarja iz leta 1922, 1942 in 1943. On je v svojih slovarjih še vedno uporabljal prekmurski črkopis (Weiss 2009: 52).

3.1 Veliko težavo je predstavljalo označevanje fonemov /ø/, /ø:/ in /y/, /y:/. V Temlinovem malem katekizmu (TF 1715) so označeni z grafemoma ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩. V madžarskem črkopisu sta oba nemškega izvora in sta v njem prisotna od 17. stoletja (Kniezsa 1959: 35). V abecedniku Abecedarium szlowenszko (1725) ob ⟨ö⟩ in ⟨ü⟩ zasledimo tudi črki ⟨ő⟩ in ⟨ű⟩, ki spet zrcalita vpliv Husovega češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 35). Od Severjevega Réda zvelicsánsztva (SM 1747) se pojavljata črki ⟨ő⟩ in ⟨ű⟩, ki sta se na Madžarskem razširili s protestantizmom in kažeta na nemški vpliv (Kniezsa 1959: 16). V nemščini so ju najprej zapisovali kot ⟨oe⟩ in ⟨ue⟩, pozneje pa se je ⟨e⟩ pisal nad ⟨o⟩ in ⟨u⟩ (Kniezsa 1959: 35). Glede na to, da je Réd zvelicsánsztva izšel v nemškem mestu Halle, je možno, da sta bili ti črki v prekmurščino prevzeti iz nemškega sistema. Najdemo ju še v delih Števana in Mikloša Küzmiča in v Bakoševem Nouvem Gráduvalu (1789). Dodati je treba, da se že v Küzmičevih delih Vöre krsztsánszke krátki návuk (1754) in Nouvi zákon (1771) pojavita črki ⟨ő⟩ in ⟨ű⟩ za označevanje fonemov /ø:/ in /y:/. Zanimivo je, da sta se obe črki razširili v madžarskem katoliškem črkopisu, vendar ju je uporabljal tudi evangeličan Števan Küzmič. Madžarski slavist István Kniezsa meni, da ju je v zgodovini madžarskega črkopisa prvič uporabil leta 1708 János Tsétsi, ko je uredil slovar Ferenca Párizsa Pápaia (Kniezsa 1959: 23), novejša literatura pa trdi, da veljata za novost tiskarne Brewer (Korompay 2005: 592), ki je delovala v Lőcseju (danes Levoča na Slovaškem). Za nas je pomembno, da so ⟨ő⟩ in ⟨ű⟩ uporabljali prekmurski pisci do leta 1833, ko je izšla Košičeva slovnica z naslovom Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetníke. Leta 1832 je namreč izšel prvi madžarski akademski pravopis, ki je določal tudi rabo črk za označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/ in /y:/. Po tem pravopisu so uvedli naslednje črke: ⟨ő⟩ za /ø/, ⟨ő̄⟩ za /ø:/, ⟨ű⟩ za /y/ in ⟨ű̄⟩ za /y:/. Jožef Košič je bil prvi prekmurski pisec, ki je v svoji pisavi upošteval te določbe madžarskega akademskega pravopisa. Košičeva pisava teh črk je postala normativna za vse poznejše prekmurske avtorje.

3.2 Prekmurski samoglasniški sistem ob monoftongih sestavljajo tudi diftongi. Zapisovanje le-teh je bilo problematično že od samega začetka, saj madžarski črkopis zanje ni imel grafemov (čeprav so dvoglasniki prisotni tudi v madžarskih narečjih, niso bili upoštevani v tiskih). Prekmurski pisci so se odločili za označevanje diftongov *ei*, *ou* in *ai*. V prvih treh prekmurskih knjigah so uporabljali grafeme ⟨ai⟩, ⟨ái⟩, ⟨aj⟩ za *ai*, ⟨ei⟩ za *ei* in ⟨ou⟩ za *ou*. Števan Küzmič je v svojo pisavo uvedel te grafeme: ⟨áj⟩, ⟨ej/ei⟩ in ⟨ou⟩. Ta način pisanja prekmurskih diftongov je ostal nespremenjen do leta 1820, ko je izšel molitvenik Mihála Barle z naslovom Diktomszke, versuske i molitvene kni'zice. V tem molitveniku je Barla uvedel črke ⟨â⟩ za *ai*, ⟨ê⟩ za *ei* in ⟨ô⟩ za *ou*. To pisavo so od njega prevzeli tudi drugi prekmurski pisci 19. stoletja razen Jožefa Košiča in Jožefa Borovnjaka, ki sta vztrajala pri Küzmičevem označevanju dvoglasnikov. Proti koncu 19. stoletja so se pisci vrnili h Küzmičevemu označevanju dvoglasnikov ali so v svoji pisavi mešali oba načina. V zgodovini madžarskega črkopisa tovrstnih znamenj niso nikoli uporabljali, torej ne gre za madžarski vpliv, temveč za izvirne sestavine prekmurskega črkopisa.

4 Soglasniki

4.0 Tudi zapisovanje soglasnikov ni potekalo brez težav in je bilo vseskozi pomembno vprašanje prekmurskega črkopisa. Tu zasledimo vpliv madžarskega črkopisa. Kritična točka je bila pisanje sičnikov in šumevcev ter fonemov /ʒ/, /k/, /ɲ/, /tj/. Madžarska posebnost je podvajanje soglasnikov, ki je značilno zlasti za starejše prekmurske knjige (Novak 1976: 14).

V nadaljevanju želim predstaviti črke, ki so se v razvoju prekmurskega črkopisa za iste foneme nenehno spreminjale.

4.1 Grafemi ⟨c⟩, ⟨cz⟩ in ⟨tz⟩ so bili v rabi za označevanje fonema /c/. Pri piscih je prevladovala raba grafema ⟨cz⟩, ki je madžarskega izvora in je bil v madžarskem črkopisu prisoten od začetka 14. stoletja pa vse do leta 1922 (Kniezsa 1959: 7); v madžarski črkopis je bil prevzet iz češkega črkopisa (Kniezsa 1959: 9). Pri Košiču pa naletimo tudi na grafem ⟨c⟩, ki se je sicer uporabljal tudi v gajici. Grafem ⟨tz⟩ najdemo le v dveh knjigah, in sicer v abecedniku iz leta 1725 in v Rédu zvelicsánsztva (SM 1747), in izvira iz Heltaievega madžarskega protestantskega črkopisa (Kniezsa 1959: 18).

4.2 Fonem /č/ je v prekmurskih knjigah zapisan z grafemi ⟨cs⟩, ⟨ch⟩, ⟨ts⟩, ⟨cf⟩. Večina teh grafemov je bila v rabi tudi v madžarskem črkopisu.

Raba grafema ⟨cs⟩, ki je še danes v rabi v madžarščini in izvira iz madžarskega katoliškega črkopisa (Kniezsa 1959: 23), se je posplošila po letu 1832, po izidu prvega madžarskega akademskega pravopisa. Najdemo ga že v prvi prekmurski knjigi (1715). Mikloš Küzmič je bil prvi pisec, ki ga je začel dosledno zapisovati. Grafem ⟨ch⟩ je bil prisoten v madžarskem črkopisu že od 11. stoletja naprej (Kniezsa 1959: 6) in je pozneje postal sestavina katoliškega črkopisa. Najdemo ga že v prvih prekmurskih knjigah (1715, 1725, 1747), pri mlajših avtorjih pa ga ni več. Grafem ⟨ts⟩ so uporabljali v madžarskem protestantskem črkopisu 18. stoletja (Kniezsa 1959: 23). Prvič ga najdemo v Severjevem Rédu zvelicsánsztva (SM 1747), nato pri Števanu in Miklošu Küzmiču ter v nekaterih knjigah 19. stoletja. Grafem ⟨cf⟩ v madžarskem črkopisu nikoli ni bil v rabi. Severjev Rád zvelicsánsztva je prvi, v katerem se uporablja. Najdemo ga še v delih Števana in Mikloša Küzmiča, pri Mihalu Bakošu in v Sijartojevi pesmarici (Mrtvecsne peszmi, stere szo sztí pístmí vkúp pabráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na lzvetloftz dáne, po S. S. P. S., 1796).

4.3 Za označevanje fonema /s/ so prekmurski pisci uporabljali grafeme ⟨sz⟩, ⟨ŋ⟩, ⟨fz⟩, ⟨z⟩. Zanimivo je, da so do Košiča v svojih delih vsi prekmurski avtorji uporabljali najmanj dva grafema za označevanje tega fonema. Črka ⟨z⟩ ima v madžarskem črkopisu najstarejše korenine, saj so jo uporabljali že v srednjem veku in kaže na nemški vpliv (Kniezsa 1959: 7–8). Najdemo jo v prvi prekmurski knjigi, pozneje pa se v prekmurskem črkopisu ne pojavlja več. Glede na to, da je bila prva prekmurska knjiga natisnjena v Halleju, lahko rečemo, da je ta črka v knjigi pod vplivom nemške tiskarske tradicije. Tudi grafem ⟨fz⟩ je prisoten že v prvi prekmurski knjigi.

V madžarski protestantski črkopis ga je uvedel pisatelj in lastnik tiskarne Gáspár Hel-tai v šestdesetih letih 16. stoletja (Kniezsa 1959: 18). Grafem ⟨sz⟩, ki je v rabi v današnjem madžarskem črkopisu, je prav tako iz protestantskega črkopisa. Prvič ga je uporabil János Sylvester in je v madžarščino verjetno prevzel iz nemškega črkopisa (Kniezsa 1959: 34). Zelo težko pa je odgovoriti na vprašanje, od kod je prišel v prekmurski črkopis. Dejstvo je, da so ga uporabili tudi v Temlinovem malem katekizmu (TF 1715), ki je bil natisnjen v Halleju, zato lahko tudi tu domnevamo, da je bil v prekmurski črkopis uveden po nemškem tiskarskem vzorcu. K njegovi splošni rabi je prispevalo to, da je bil prisoten v madžarskem črkopisu. Grafem ⟨ll⟩ se v madžarskem črkopisu sploh ni uporabljal. Najdemo ga samo v abecedniku iz leta 1725.

V prekmurskih knjigah do Cipotovih *Dühovnih Áldov* (CJ 1829) je fonem /s/ zapisan z grafemoma ⟨sz⟩ in ⟨l̄z⟩. Ta dva grafema sta imela kot velika različica eno samo veliko ustreznico, tj. *Sz* (na začetku besede) ali *SZ* (v okolju, pisanem s samimi velikimi črkami), npr. *Szombothel* : *GOSZPODNA*. To velja tudi za druga dvočrkja.

Pri prepisovanju tako zapisanih besed moramo biti zelo pozorni, saj lahko pretvorba velikih črk (predvsem črke *S*) v male v obdobjih, ko sta se hkrati uporabljali črki *s* (ležeče *s*) in *l̄* (ležeče *l̄*), skvari znanstveni zapis, ker v besedilo, ki naj bi bilo zvest posnetek izvirnika, vnaša prepisovalčevo interpretacijo.

4.4 Tudi fonem /š/ so zapisovali z več grafemi: ⟨s⟩, ⟨ss⟩, ⟨l̄⟩, ⟨ll̄⟩. Od teh samo ⟨s⟩ kaže na vpliv madžarskega črkopisa. Uporaba te črke za označevanje fonema /š/ je povezana s tradicijo izgovarjave latinskega /s/ (Kniezsa 1959: 34). Črka ⟨s⟩ je v rabi že od začetka madžarskega črkopisa. Druge grafeme so verjetno uporabljali zaradi nemških tiskarn. Uporaba črke ⟨s⟩ je postala normativna sredi 19. stoletja. V poznejših knjigah se ⟨s⟩ pojavlja kot edina možnost zapisa.

Do *Sílikovega abecednika* (LŠ 1820) so starejši pisci za označevanje fonema /š/ uporabljali grafema ⟨s⟩ in ⟨l̄⟩. Njuna edina velika ustreznica je *S*, kakor je to razvidno tudi v naslovih prekmurskih knjig, npr. *ABC KNĚSICZA NA NÁRODNI SOUL HASZEK*.

4.5 Fonem /ž/ kaže največjo zapisovalno pestrost, saj so bili v rabi naslednji grafemi: ⟨s⟩, ⟨l̄⟩, ⟨z̄⟩, ⟨s̄⟩, ⟨zs⟩ in ⟨l̄l̄⟩ ter ⟨z̄s̄⟩. Črka ⟨s̄⟩ za fonem /ž/ je v zgodovini madžarskega črkopisa prvič izpričana v knjigi *Orthographia Ungarica*, ki je izšla v Krakovu leta 1549 (Kniezsa 1959: 17). Med prekmurskimi tiski jo prvič najdemo v Temlinovem malem katekizmu leta 1715 (TF 1715), nato v abecedniku iz leta 1725 (ABC 1725), v Severjevem Rédu zvelicsánsztva (SM 1747) in pri Števanu Küzmiču. Pozneje je v prekmurskih knjigah ne zasledimo več. Črke ⟨l̄⟩ v madžarskem črkopisu nikoli niso uporabljali. Najdemo jo v prekmurskih knjigah do izida del Mikloša Küzmiča. Mogoče so obe črki prevzeli iz nemškega črkopisa. Grafem ⟨s̄⟩ so uporabljali v madžarskem protestantskem črkopisu (Kniezsa 1959: 23). Prvič ga najdemo v delih Mikloša Küzmiča, uporabljal pa ga je tudi Jožef Košič. Grafem ⟨z̄⟩ je bil v rabi v madžarskem katoliškem črkopisu; iz češkega črkopisa ga je prevzel György Káldi (Kniezsa 1959: 20). V zgodovini prekmurskega črkopisa ga je prvič uporabil Števan Küzmič, najdemo pa ga tudi v delih Janoša Kardoša (sredi 19. stoletja). Grafem ⟨zs⟩, ki je v madžarskem črkopisu v rabi tudi danes, se je v prekmurskem črkopisu pojavil

dokaj pozno, saj so ga prvič uporabili v dvanajsti izdaji Küzmičeve Knige molitvene, ki jo je leta 1864 pripravil Jožef Borovnjak.⁵ Ta grafem je madžarska inovacija črke ⟨z⟩, in sicer po analogiji ⟨cz⟩ ~ ⟨cs⟩, ⟨s⟩ ~ ⟨sz⟩ (Kniezsa 1959: 34). V madžarskem črkopisu ga prvič najdemo leta 1655, njegova uporaba pa se je posplošila šele pozneje. V prekmurskem črkopisu se je razširil na začetku 20. stoletja. Grafem ⟨ʔ⟩, ki ni značilen za madžarski črkopis, najdemo prvič v delih Mikloša Küzmiča. V prekmurskem črkopisu je izpričan tudi v Sijartojevi pesmarici (1796), potem pa ne več. Zdi se, da je grafem ⟨z's⟩ v svojih knjigah uporabljal samo Janoš Županek.

4.6 Za označevanje fonemov /j/, /k/, /p/ in /tj/, ki jih imata goričko in ravenko podnarečje, ni pa jih v dolinskem podnarečju (Novak 1976: 14), so uporabljali grafeme ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩, ⟨ty⟩, redkeje pa ⟨dj⟩ za /j/ in ⟨tj⟩ za /tj/. Grafemi ⟨gy⟩, ⟨ly⟩, ⟨ny⟩ in ⟨ty⟩ so prevzeti iz madžarskega črkopisa, v katerem so izpričani od 13. stoletja naprej (Kniezsa 1959: 34) in so v rabi še danes. K njihovi posplošitvi je prispeval protestantski črkopis Gáspárja Heltaia (Kniezsa 1959: 34). Grafema ⟨dj⟩ in ⟨tj⟩ nista iz madžarskega črkopisa.

5 Zaključek

V tem prispevku sem poskusil utemeljiti, zakaj menim, da se poimenovanje *prekmurski črkopis* zdi boljše od doslejšnjih poimenovanj (madžarski črkopis, madžarska grafika, ogrica). Pri tem sem izhajal iz dejstva, da prekmurski črkopis ni identičen madžarskemu črkopisu, saj so pisci črpali grafeme tudi iz nemškega črkopisa ali pa so oblikovali svoje grafeme. Veliko težavo je pomenilo označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/, /y:/, dvoglasnikov *ai*, *ei*, *ou* in sičnikov ter šumevcev. Jožef Košič je uvedel določbe prvega madžarskega akademskega pravopisa za označevanje fonemov /ø/, /ø:/, /y/, /y:/, ki jih je pisal kot ⟨ö⟩, ⟨ő⟩, ⟨ü⟩ in ⟨ű⟩. Ta način zapisovanja teh fonemov so kot normo prevzeli vsi poznejši pisci. Pomembno je, da so prekmurski pisci za označevanje dvoglasnikov oblikovali svoje grafeme. Za označevanje *ai*, *ei* in *ou* so v prvih treh prekmurskih knjigah uporabljali grafeme ⟨ai⟩, ⟨ái⟩, ⟨aj⟩, ⟨ei⟩ in ⟨ou⟩. Števan Küzmič je v svoji pisavi uporabljal grafeme ⟨áj⟩, ⟨ej/ei⟩ in ⟨ou⟩, kar je ostalo nespremenjeno do leta 1820. V tem letu je Mihal Barla v svojem molitveniku uvedel črke ⟨â⟩ za *ai*, ⟨ê⟩ za *ei* in ⟨ô⟩ za *ou*. To označevanje prekmurskih dvoglasnikov so od njega prevzeli vsi poznejši pisci razen Jožefa Košiča in Jožefa Borovnjaka, ki sta vztrajala pri načinu Števana Küzmiča. Ob koncu 19. stoletja so se pisci vrnili h Küzmičevemu označevanju ali pa so v svojih pisavah mešali dva načina. Za označevanje sičnikov in šumevcev so prevzeli predvsem madžarske grafeme, ki so se lahko pomešali tudi znotraj enega dela. Od njih bi poudaril le tiste, ki jih ni in nikoli ni bilo v madžarskem črkopisu: ⟨cl⟩ za /č/; ⟨ll⟩ za /s/; ⟨ss⟩, ⟨l⟩, ⟨ll⟩ za /š/ in ⟨l⟩, ⟨ʔ⟩ za /ž/. Uporaba teh grafemov je bila po podatkih iz raziskanega gradiva značilna do Barlovega molitvenika, tj. leta 1820. Grafema ⟨dj⟩ za /j/ in ⟨tj⟩ za /tj/ nista madžarskega porekla.

⁵ Škafar 1978: 41: »Borovnjak je v jeziku dotedanjih izdaj spremenil ou v ô, fz za s ohranil do str. 292, dalje piše sz.«

Preglednica 1: Fonemi in njihovi zapisi, obravnavani v prispevku

Preglednica je nastala na podlagi lastnega zbranega gradiva, ki sem ga primerjal s podatki iz preglednice poskusnega snopiča slovarja stare knjižne prekmurščine (Novak 1988: 14–17). Grafeme, ki jih v madžarskem črkopisu ni in jih nikoli ni bilo, sem označil z zvezdico. Pomišljaj (–) pomeni, da se grafem v viru ne pojavlja.

Knjiga	/ø/	/ø:/	/y/	/y:/	ai	ei	ou	/c/	/č/	/s/	/š/	/ž/	/j/	/k/	/n/	/tj/
TF 1715	ö	ö	ü	ü	ai* aj*	ei*	ou*		cf* cs ch	z fz sz	f* fl* s	f* s	gy	ly	ny	ty
ABC 1725	ö	ö	ü	ü	ai*	ei*	ou*	cz	cs ch	sz fz	s f*	s f*	–	ly	ny	ty
SM 1747	ó	ó	ű	ű	ái*	ei*	ou*	cz	cs ts ch cf*	sz fz z	s f* fl*	s f*	gy	ly	ny	ty tj*
KŠ 1754 KŠ 1771	ó	ó ó	ű	ű ű	áj*	ei* ei*	ou*	cz	cs ts cf*	sz fz	s f* fl*	s f* 'z	gy	ly	ny	ty tj*
KM 1780 KM 1781 KM 1783 KM 1790 KM 1796 KM 1804	ó ö	ó ó	ű ü	ű ű	áj*	ei*	ou*	cz	cs cf*	sz fz	s f* fl*	's 'f*	gy dj*	ly	ny	ty tj*
BKM 1789	ó ö	ó ö	ű ü	ű ü	áj*	ei*	ou	cz	cs cf*	sz fz	s f* fl*	'z	gy	ly	ny	ty tj*
SIZ 1807	ö	ö	ü	ű	áj*	ei*	ou	cz	cs	sz fz	s ss*	's	gy	ly	ny	ty
BRM 1820 BRM 1823	ö	ó	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs	sz	s	'z	gy	ly	ny	tj*
LŠ 1820	ö	ó	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs ts	sz fz	s f*	's	gy	–	ny	ty tj*
CJ 1829	ö	ó	ü	ű	–	ê*	ô*	cz	cs ts	sz fz	s	'z	gy	–	ny	ty
KOJ 1833 KOJ 1845 KOJ 1848	ö	ö	ü	ű	áj*	ei*	ou*	c cz	cs	sz	s ss*	's	gy	ly	ny	ty
KAJ 1837 KAJ 1840	ö	–	ü	ű ű	â*	ê*	ô*	cz	cs	sz	s	'z	dj*	–	ny	tj*
TŠ 1847 TŠ 1848	ö	ö	ü	ű	â*	ê*	ô*	cz	cs ts	sz	s	'z zs	–	–	ny	tj*
BJ 1870 BJ 1880	ö	–	ü	–	–	ej*	–	c cz	č* cs	sz	š* s	ž* zs	–	lj*	ny nj*	tj*

Knjiga	/ø/	/ø:/	/y/	/y:/	ai	ei	ou	/c/	/č/	/s/	/š/	/ž/	/j/	/k/	/ɲ/	/tj/
AIN 1876 AIP 1876 AI 1878	ö	ő	ü	–	â*	ê*	ô*	c	č*	s*	š*	ž*	dj*	lj*	ny	ty
								cs	cs	sz	s	'z		nj*	tj*	
IF 1896	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	zs	gy	–	ny	–
KAJ 1897	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ô*	cz	cs	sz	s	zs	gy	lj*	ny	ty
PJ 1898	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	dj*	lj*	ny	ty
LUT 1900	ö	ő	ü	ú	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	gy	–	ny	tj*
PJ 1900	ö	–	ü	–	aj*	ej*	–	c	cs	sz	s	zs	dj*	–	ny	ty
															tj*	
IF 1904	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou*	c	cs	sz	s	zs	–	–	ny	tj*
															nj*	
SJ 1907	ö	–	ü	–	aj*	ej*	–	c	cs	sz	s	zs	dj*	lj*	nj*	–
						ê*										
ŽJ 1908	ö	–	ü	–	aj*	ej*	ou	cz	cs	sz	s	's z's* zs	–	–	ny	ty
								ts								
PJ 1909	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	zs	–	–	ny	–
ŽJ 1910	ö	–	ü	ú	aj*	ej*	ou*	cz	cs	sz	s	's zs	–	ly	ny	ty
						ei*			ts							
KLJ 1910	ö	–	ü	–	–	ej*	–	c	č*	s*	š*	ž*	dj*	lj*	nj*	tj*
KLJ 1913	ö	–	ü	–	–	–	–	c	č*	s*	š*	ž*	–	lj*	nj*	tj*

Viri

[ev.] = evangeličansko (17 virov); [kat.] = katoliško (24 virov); prev. = prevedel

ABC 1725 = *ABECEDARIUM SZLOWENSZKO, za Drobnó Detzó vón fzipűscheno* [ev.].

AI 1878 = Imre Agustič, *PRIRODOPIS S KEPAMI ZA NÁRODNE ŠOLE*, Buda-Pest, 1878 [kat.].

AIN 1876 = Imre Agustič, *NÁVUK VOGRSZKOGA JEZIKA. ZA ZACSÉTNIKE*, Budapest, 1876 [kat.].

AIP 1876 = Imre Agustič, *PRIJÁTEL. Znanoszt razserjűvajócse mészecsne novine*, Buda-Pest, 1876 [kat.].

BJ 1870 = Jožef Borovnjak, *Dűhovna Hrána ali knizsica puna lepíh návukov moli-tvic i peszmic za kath. kerscsenike*, Radgona, 1870 [kat.].

BJ 1880 = Jožef Borovnjak, *Mali KATEKIZEM za obcsinszke lűdszke sole*, Radgona, 1880 [kat.].

BKM 1789 = Mihál Bakoš, *Nuovi Gráduvál, vu sterom sze vö zebráne, pobougsane, i zdaj vete nouvi réd posztávlene dűhovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na díko vö dáni*, Sopron, 1789 [ev.].

BRM 1820 = Mihál Barla, *DIKTOMSZKE, VERSUSKE I MOLITVENE KNI'ZICZE ZA TO MÁLO SÓLSZKO DECZO SZPRÁVLENE PO KIS JÁNOSI, VISZIKO*

- POSTŪVANOM SUPERINTENDENSI TI PRĚK DUNAJSZKI EVANGELICSÁNSZKI CZĚRKEV. NA NAS SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENE PO BARLA MIHÁLI, KŐVÁGÓ-ÖRSKE FARE DŪHOVNOM PASZTĚRI, Sopron, 1820 [ev.].
- BRM 1823 = Mihál Barla, *KRSZCSANSZKE NÔVE PESZMENE KNIGE SZPRÁVLENE EVANGYELICSÁNSZKIM GMAINAM*, Sopron, 1823 [ev.].
- CJ 1829 = Jurij Cipot, *DŪHOVNI ÁLDOVI ALI MOLITVENE KNIGE krszcsenikom na szrdcza i dŭse opravo i obeszeljávanye vu tú'zni 'zitka vöraj Szprávlene po CZÍPOTT GYŪRJI Evangelitsánszke Hodoske Fare Dühovniki*, Szombathel, 1829 [ev.].
- IF 1896 = Franc Ivanocy, *Zgrüntávanye Dŭsnejszti*, Muraszombat, 1896 [kat.].
- IF 1904 = Franc Ivanocy, *NÁJSZVETEJSEGA SZRCA JEZUSOVOGA VELIKI Kalendar Za Lŭdsztvo Na 1904-to Presztopno Leto. I. letni tecsáj*, Szombotel, 1904 [kat.].
- KAJ 1837 = Janoš Kardoš, *KRÁTKI NÁVUK KRSZTSANSZTVA NAIME ZA DECZO OBCSIN EVANGELICSANSZKI OKROGLÍNE K-SZTOLI GOSZPODNOMI OBPRVIM PRIHÁJATI 'ZELÔCSO SZPRÁVLENI INO* Vödáni po Kardos Jánosi Hodoskom Dühovniki, Pest, 1837 [ev.].
- KAJ 1840 = Janoš Kardoš, *MÁLA HISTORIA BIBLISZKA ali Sz. Píszma Mészta prígodna. Navküpe Z-naprédányem pogübelnoszti Jeru'zálema. Naime Za deczo söl evangelicsanszki vödána po Kardos Jánosi, Hodoskom Dühovniki, Körmendín*, 1840 [ev.].
- KAJ 1897 = Janoš Kardoš (prev.), *MÁLA BIBLIA Z-KEJPAMI ALI ZGODBA ZVELICSANYA ZA MÁLO DECSICZO ZA I-II RAZRÉD NORMÁLSZKE SÔLE PISZANA PO GERGELY JÓZSEFI SZTOLNOGA-GLÁVNOGA VÁROSA VEREVUCSITELI*, Budapest, 1897 [ev.].
- KLJ 1910 = Jožef Klekl, *HODI K OLTARSKOMI SVESTVI. MOLITVENA KNIGA ZA VSE NAJPLEMENITEŠE OLTARSKO SVESTVO LŪBÉČE KRŠCENIKE, POSEBNO ZA MLADINO ZAKOTRIGE »OLTARSKOGA SVESTVA« I »SRCA JEZUSOVOGA« BRATOVČIN. SPISAO: KLEKL JOŽEF PLEBANOS PRI SV. SEBASTJANI*, Eger, 1910 [kat.].
- KLJ 1913 = Jožef Klekl (prev.), *Skrovnost Marijina Ali List Od Robstva Preblažene Device. Spisao Blaženi Montfortski Grignon Ludovik*, Radgona, 1913 [kat.].
- KM 1780 = Mikloš Küzmič, *SZLOVENSZKI SZILABIKÁR, Z-STEROGA SZE DECZA STETI MORE NAVCSITI, Z-NIKIMI REJCSNICZAMI NAVKŪPE pod Prespan Stampanya dáni*, Sopron, 1780 [kat.].
- KM 1781 = Mikloš Küzmič, *Pomoucs betéšnih, i mirajoucsih: tou je: nike molitvi, z-fterimi redovnik betéšnoga, ali mirajoucsega, i na fzmrt ofzodjenoga grejsnika more pomágati, po p. Kúzmics Miklósi Sz. Benedeka fare dühovniki, i Szlovenfzke okrogline v. ôspörôfji z-vogrfzkoga na szlovenszki jezik obrnyene, i z-pobošnim fztroskom naj víffe postŭvanoga gofzpodina Boros Stevana, szombotelfzke sztolne czérkvi kanonika, i kántora vö zoftampane*, Sopron, 1781 [kat.].
- KM 1783 = Mikloš Küzmič, *KNIGA MOLITVENA, V-STEROJ SZE NAHÁJAJO RÁZLOCSNE PONIZNE MOLITVI, Z-DVÓJIM PRIDAVEKOM, NA HASZEK SZLOVENSZKOGA NÁRODA SZ-POBOŠNIM SZTROSKOM NIKIH PLEMENITH DOBROCSINITELOV Na fzvetlofzt dána*, Sopron, 1783 [kat.].

- KM 1790 = Mikloš Küzmič, *ABC KNFSICZA NA NÁRODNI SOUL HASZEK. ABC KÖNYVETSKE A' NEMZETI ISKOLÁKNAK HASZNOKRA*, Büdin, 1790 [kat.].
- KM 1796 = Mikloš Küzmič, *SZTÁROGAI NOUVOGA TESTAMENTOMA SZVÉTE HISTÓRIE KRATKA SUMMA NA fztári fzlóvenfzki Jezik obrnyena po Postüvanom Gofzpodui KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja*, Szombotel, 1796 [kat.].
- KM 1804 = Mikloš Küzmič, *SZVÉTI EVANGYELIOMI Pouleg Kalendárioma, i Réda Rimfzkoga na Vjze Nedelne, i Szvétesnye Dni z-Obcsinfzkoga fsvétoga Pifzma po zapouvidi NYÍH GOSZPOSZTVA, i Náj Vifje Postüvanoga GOSZPODINA SZILY JÁNOSA z-Gornyega Szopora, Prvoga Szombotelfzkoga Püspeka, na Sztári Szlovenfzki Jezik, Po Postüvanom Gofzpodui KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja Obrnyeni, i fztrofkom Nyih Gofzpozftva Previfzíkoga, i náj visse Postüvanoga GOSZPODINA HERZAN FERENCZA, z-HARASSA GROFA, Sz. R. Cz. Popa Kardinalissa, Dürgoga Szombotelfzkoga Püspeka znouvics vö zostampani, Szombothely, 1804 [kat.].*
- KOJ 1833 = Jožef Košič, *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike, vödáni od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jóšefi, Gornyo-Szinicskom Plebánosi. Sztroskom Plemenite Šezelnoga Vármegyéva Obsine vöstampani*, Grádecz, 1833 [kat.].
- KOJ 1845 = Jožef Košič, *ZOBRISZANI Szloven i Szlovenka med Múrov in Rábov, Körmendín*, 1845 [kat.].
- KOJ 1848 = Jožef Košič, *Zgodbe VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA. Szpizsao Kosics József plebános na gorejnyem Sziniki*, Szombothel, 1848 [kat.].
- KŠ 1754 = Števan Küzmič, *VÓRE KRSZTSÁNSZKE KRÁTKI NÁVUK CSÍS-ZTE REJCSI BO'ZE VÓ ZEBRÁNI I NA NYOU Vfzejm vernim vu vfzákóm fjkúsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu fzmrti na troufí, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nífteri fzem fšpodobni MOLÍTEV INO PEJSZEN, Nazáj gori poczimprani*, Halle, 1754 [ev.].
- KŠ 1771 = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPODNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÜZMICS SURDÁNSZKOM. F.*, Halle, 1771 [ev.].
- LŠ 1820 = Števan Lülík, *NÓVI ABECZEDÁR z-nísteri nemski táksi kní'zic vküp pobráni, i na szlovenszki jezik preobrnyen po L. S. P. S., Soprón*, 1820 [ev.].
- LUT 1900 = *LUTHER MÁRTONA ZSÍTEK ALI KRÁTKO POPÍSZANYE ONOGA, KA SZE JE ZSNYÍM GODÍLO I KA JE ON VCSÍNO VU TEKÁJI ZSÍTKA NYEGVOGA PO LUTHÁR PAVLI*, Balassa-Gyarmat, 1900 [ev.].
- PJ 1898 = Jožef Pustai (prev.), *PADUÁNSZKI SZVÉTI ANTON INO KRÜH SZIROMÁKOV. NÁVO VRÁSZTVO ZA NEVÓL ZSIVLENYA. Z dopüscsenyom »Svétoga Stevana Drüstva« na sztári szlovenszki jezik obrnyeno*, Szent-Gotthárd, 1898 [kat.].
- PJ 1900 = Jožef Pustai, *MÁLA MOLITVENA KNIGA z potrejbnimi molitvami i vnógimi peszmami za katolicsánszko mladézen. Szpízšana po Pusztai Józsefi skolniki I. natísz*, Szt-Gotthárd, 1900 [kat.].

- PJ 1909 = Jožef Pustai (prev.), *NÓVE SZLOVENSZKE SZENSZKE KNIGE*, vönebráne z edni nemski knjig, stere szo med vszejmi szenszkimi knjigami te náj-bögse, Szentgotthárd, 1909 [kat.].
- SIZ 1807 = *SZTARISINSZTVO, I ZVACSINSZTVO, SZEM SZPODOBNI MI PRÍLIKAMI ZA VOLO, SZVADBENI MLADÉNCZOV. S. L. D.*, Sopron, 1807 [ev.].
- SJ 1907 = Jožef Sakovič, *KATOLICSANSZKI KATEKIZMUS Z GLÁVNIMI ZGODBAMI BIBLIJE ZA SOLÁRE I.–II. RAZREDA*, Budapest, 1907 [kat.].
- SM 1747 = Mihal Sever, *RÉD ZVELICSÁNSZTVA. Pouleg ednoga ZNAMENÜVANYA Toga nai poglaviteifega recsenya Jedro fsvétoga pifzma, vu kterom te Vöre nai vékfi ARTIKULUSI grúntani jeřzo, ravno i tak niftere krátke molitve, i peřzma, vön dán záto, dabi nei li řzamo drobna decza zetoga mleiko řzpoznanya bosřega, i JESUSSA KRISTUSSA Zaimati mogli, řzebé vu Vori pokreipiti, vu nevoljái troustatí, nego i řztareifí bi mogli řzvoje, eřche i vřza brátja vu KRISTUSSI, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustatí, Halle, 1747 [ev.].*
- TF 1715 = Ferenc Temlin, *MALI KATECHISMUS, touje tou krátki návuk vöre kerřchánřzke dávno nigda, po D. LUTHER MARTONNI z řzvétoga pifřma vküř zebráni ino za droune Deczé volo řzpiřzani. zdai pak NA SZLOVENSZKI JEZIK prelořeni*, Halle, 1715 [ev.].
- TŠ 1847 = Šandor Terplan, *Dvakrat 52 Biblizke Historie za evangelicsanszke Solé ino Hi'ze. Szlovenscene po Terplán Sándori Püczonszkom Farari. Z vnógimi növimi Obrázki*, Kőszeg, 1847 [ev.].
- TŠ 1848 = Šandor Terplan, *KNIGE 'ZOLTARSZKE. SZLOVENCSENE PO TERPLÁN SÁNDORI, PÜCZONSZKOM FARARI*, Kőszeg, 1848 [ev.].
- ŽJ 1908 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JÉZUS KRISZTUS! Vu iméni Ocsé, i Sziná, i Dűha, řzvétoga Ámen. Je řzpiszaó Zřupánek János!*, Szobota – Lendava, 1908 [kat.].
- ŽJ 1910 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JEZUS KRISZTUS! MRTVECSNE PESZMI*, Szobota – Lendava, 1910 [kat.].

Viri po letnicah

TF 1715	KM 1804	KOJ 1848	PJ 1900
ABC 1725	SIZ 1807	TŠ 1848	IF 1904
SM 1747	BRM 1820	BJ 1870	SJ 1907
KŠ 1754	LŠ 1820	AIN 1876	ŽJ 1908
KŠ 1771	BRM 1823	AIP 1876	PJ 1909
KM 1780	CJ 1829	AI 1878	KLJ 1910
KM 1781	KOJ 1833	BJ 1880	ŽJ 1910
KM 1783	KAJ 1837	IF 1896	KLJ 1913
BKM 1789	KAJ 1840	KAJ 1897	
KM 1790	KOJ 1845	PJ 1898	
KM 1796	TŠ 1847	LUT 1900	

Literatura

- Balázs 1989 = János Balázs, A latin a Duna-tájon, v: *Nyelviünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 95–140.
- Balázs – Dede 2009 = Géza Balázs – Éva Dede, Bevezetés az európai helyesírásokba, v: *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*, ur. Géza Balázs – Éva Dede, Budapest: Inter Kht. – PRAE.HU, 2009, 7–13.
- Hadrovics 1951 = László Hadrovics, A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 1 (1951), 164–172.
- Jesenšek 1998 = Marko Jesenšek, Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju, v: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, ur. Stjepan Lukač – István Nyomárkay, Budimpešta: Košičev sklad, 1998, 121–138.
- Jesenšek 1999 = Marko Jesenšek, Jezik v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj, v: *Logarjev zbornik*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 1999 (Zora 8), 327–343.
- Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Nastanek in razvoj prekmurskega jezika, v: Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 26–38.
- Jesenšek 2008 = Marko Jesenšek, Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 103–113.
- Jesenšek 2010 = Marko Jesenšek, *Prekmuriana*, Budapest: Balassi Kiadó – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2010 (Opera Slavica Budapestinensia, Linguae Slavicae).
- Kniezsa 1952 = István Kniezsa, *A magyar helyesírás története*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.
- Kniezsa 1959 = István Kniezsa, *A magyar helyesírás története: második, javított kiadás*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1959.
- Korompay 2005 = Klára Korompay, Helyesírás-történet, v: *Magyar nyelvtörténet*, ur. Jenő Kiss – Ferenc Pusztai, Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- Novak 1936 = Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1936 (Cvetje iz domačih in tujih logov 9).
- Novak 1972 = Vilko Novak, Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja, *Slavistična revija* 20 (1972), št. 1, 95–103.
- Novak 1976 = Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1976.
- Novak 1979 = Vilko Novak, Jezik prve prekmurske knjige, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25 (1979), št. 2, 279–285.
- Novak 1988 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine: poskusni snopič*, Ljubljana: ZRC SAZU, 1988.
- Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

- Orožen 1996a = Martina Orožen, Prekmurski knjižni jezik, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 356–372.
- Orožen 1996b = Martina Orožen, Vprašanja prekmurskega knjižnega jezika, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 373–380.
- Škafar 1978 = Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, Ljubljana: SAZU, 1978.
- Ulčnik 2009 = Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*, Bielsko-Biala itd.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2009 (Zora 67).
- Vince 1978 = Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.
- Weiss 2009 = Peter Weiss, Novejši prekmurski narečni slovarji, v: *Slovenski mikrokozmosi: medetnični in medkulturni odnosi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2009 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 20), 52–61.

Comparative historical development of Prekmurje spelling

Summary

This article presents the historical development of Prekmurje spelling from the publication of the first book in 1715 to the First World War. It highlights important factors that influenced the development of spelling systems in Central Europe. The graphemes not in the Latin alphabet are presented in greater detail because their representation posed a major problem for writers. Hungarian influence can be observed in representing the phonemes /a:/, /e:/, /i:/, /o:/, /ø/, /ø:/, /u:/, /y/, and /y:/. German graphemes were also used to represent the phonemes /ø/, /ø:/, /y/, and /y:/. The diphthongs *ai*, *ei*, and *ou* were written in various ways in different periods. Marking sibilants, shibilants, and the phonemes /ʒ/, /ʒ/, /ɲ/, and /tʃ/ were problematic among the consonants. These consonants were typically transcribed such that several letters were used to represent a specific phoneme. The article concludes with a table of all of the graphemes presented that appeared in forty-one Prekmurje books and newspapers.

A muravidéki szlovén helyesírás összehasonlító történeti fejlődése

Rezümé

A tanulmány a muravidéki szlovén helyesírás történetét mutatja be a kezdetektől az első világháború kitöréséig. Tárgyalja azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek

közép-európai térségünkben hatással voltak a helyesírási rendszerek fejlődésére. Részletesebben elemzi azokat a betűket, amelyek a latin ábécéből hiányoztak, s ezért jelölésük nagy nehézséget okozott az íróknak. A magánhangzóknál a következőknél figyelhető meg magyar hatás: /a:/, /e:/, /i:/, /o:/, /ø/, /ø:/, /u:/, /y/, /y:/. Az /ø/, /ø:/, /y/ és /y:/ jelölésére német grafémákat is használtak. Az ai, ei, ou diftongusokat különböző módon jeölték. A mássalhangzóknál a sziszegő- és susogóhangok, valamint a /ʒ/, /ʒ/, /ɲ/, /tj/ fonémák jelölési módja okozott gondot. Ezen mássalhangzók jelölésének jellegzetessége, hogy egyszerre több graféma is használatban volt ugyanannak a fonémának a jelölésére. A tanulmányt egy táblázat zárja, amely 41 muravidéki könyv és újság helyesírási rendszerének grafémáit mutatja be.

OCENE IN POROČILA

Prvi slovenski frazeološki slovar

Jelena Konicka

Cobiss: 1.02

Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 1158 str.

0.1 Zadnja leta 20. stoletja je zaznamoval pospešen razvoj frazeologije, kar je prineslo nova spoznanja v tej panogi jezikoslovja. Nova razmišljanja o frazeologiji so v marsičem posledica novih pristopov, ki so se uveljavili v jezikoslovju konec prejšnjega stoletja, predvsem antropocentričnega načela, ki v središče pozornosti postavlja človeka in njegovo razumevanje sveta, ki se razkriva prek izbire in oblikovanja določenih jezikovnih sredstev. Ker ta proces razumevanja sveta poteka ne le na ravni logičnega mišljenja, ampak precej čustveno, so se raziskave ekspresivnih jezikovnih sredstev (med njimi frazemov) premaknile v ospredje zanimanja jezikoslovcev. V zvezi z razumevanjem frazemov kot rezultata konceptualizacije, ki izvira iz našega splošnega védenja o svetu, je na novo zaživela kontrastivna primerjava frazeoloških sestavov različnih jezikov kot odseva nacionalno-idiomatičnega dojetja sveta. Emotivnost, pragmatičnost, nominativni potencial frazemov, njihova simbolna vloga, kulturološki pomen, določanje frazemskih mej in obsega frazeologije v celoti so vprašanja, ki so danes aktualna za jezikoslovce na Slovenskem in v drugih slovanskih in neslovanskih deželah.

0.2 Za verodostojne in utemeljene odgovore na zastavljena vprašanja so nujno potrebni kompetentni viri, pripravljeni z upoštevanjem sodobnih znanstvenih metod in spoznanj, predvsem frazeološki slovarji. O povečanem povpraševanju po sodobnih frazeoloških slovarjih v slovanskem svetu priča izid številnih leksikografskih del, ki so se pojavila zadnja desetletja; tako je npr. na Poljskem od začetka 21. stoletja izšlo kar 18 frazeoloških zbirk (tudi v ponatisu),¹ v Rusiji nekaj manj del,

---

¹ Naj navedem nekatere izmed njih: W. Rzehak – M. Paw – M. Wawrzecki, *Słownik związków frazeologicznych* (2012); P. Fliciński, *Słownik frazeologiczny* (2012); M. Czeszewski – K. Foremniak, *Ludzie i miejsca w języku: słownik frazeologizmów eponimicznych* (2011); A. Kłosińska, *Słownik frazeologiczny PWN z płytą CD* (2011); M. Dobrowolski, *Słownik frazeologiczny* (2010); J. Liberek – S. Bąba, *Popularny słownik frazeologiczny* (2010), E. Dereń – T. Nowak – E. Polański, *Słownik języka polskiego z frazeologizmami i przysłowiami* (2009); R. Lebda, *Wielki słownik frazeologiczny* (2008), K. Głowińska, *Słownik frazeologiczny* (2008); E. Sobol (zasnova), *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem* (2008); T. Mrozowski, *Słownik frazeologiczny polsko-niemiecki = Phraseologisches Wörterbuch Polnisch-Deutsch* (2007); *Słownik związków frazeologicznych* (skupinsko delo, 2004); J. Liberek – S. Bąba, *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego* (2003) idr.

ki pa so zelo pomembna za rusko frazeologijo in frazeografijo del, kot npr. Bol'šoj frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka (BFSRJ).

Pripravljanje slovarja je velikansko delo, ki zahteva izdelavo znanstvene zasnove in njeno dosledno izvedbo. Glede na število slovarjev, nastalih v slovanskem svetu pred kratkim, imamo danes na razpolago različne zasnove frazeoloških slovarjev: razlagalnih, etimoloških, kulturoloških, namenjenih dijakom, sopomenk in protipomenk, večjezičnih idr.

0.3 Povedano o slovarjih na Poljskem ali v Rusiji se ne da primerjati s stanjem na Slovenskem, kjer je bil do pred kratkim edini zanesljivi vir za frazeologijo Slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ki znanstvenim načelom ustreza le delno (gl. Peterman 1988; Kržišnik 1987/88). Drugo slovensko gradivo se je iskalo po zbirkah brez znanstvene zasnove, kot so npr. petjezični frazeološki slovar Josipa Pavlice (1960), zbirka pregovorov in rekov Etbina Bojca (1974, 1980, 1987) idr.

1.0 Leta 2011 je izšel Slovar slovenskih frazemov (SSF) Janeza Kebra, prvo obsežno slovensko frazeografsko delo. Tovrstni slovar so težko čakali v Sloveniji, tuji raziskovalci slovenščine in tisti, ki se ukvarjajo s primerjalnim in kontrastivnim jezikoslovjem. Slovensko gradivo je dragocen pripomoček pri raziskovanju slovanske frazeologije, splošnih frazeoloških modelov, razvoja frazemskega pomena, krčenja frazemov, pri določanju splošnega in nacionalno specifičnega, da ne govorimo o praktični potrebi po frazeološkem slovarju za Slovence, ki si želijo več vedeti o maternem jeziku, pa tudi za tujce, ki bi se radi naučili slovenščine.

1.1 Erika Kržišnik v svoji oceni Poskusnega zvezka Frazeološkega slovarja Janeza Kebra (FSSJ PS) poudarja, da je njegov izid »hvalevredna poteza Leksikološke sekcije pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU« (Kržišnik 2004: 199). Isto velja za SSF. V njem je veliko zanimivega, kar odseva samosvoj pogled Slovencev na svet; to razkrivajo npr. frazemi *platno prodajati* 'biti še majhen otrok', *trda prede* 'težko živi, je v neprijetnem položaju', *vsí križi so dol* 'vse je zelo narobe', *zbit kot turška fana* 'zelo izmučen', *leto in dan* 'zelo dolgo' ali celo biblični frazemi, npr. *gledati kakor levi razbojnik* 'gledati mrko, hudobno', česar v drugih slovanskih jezikih nimamo. Zanimivi so frazemi *matilda je pobrala koga* 'kdo je umrl' ali pa *[lepo] po vrsti, kakor [so] hiše v Trsti* 'izraža pravilno, normalno zaporedje česa', *prosto po Prešernu* 'poljubno, brez načrta, prepuščajoč se trenutku', *ob svetem Nikoli* 'nikdar' idr., ki imajo izraziti slovenski pridih. Nove razsežnosti za slovansko frazeologijo odpirajo frazemi kot npr. *živeti na koruzi* (z navedenim v SSF prim. ukr. *skakaty v grečku*), *slikati vraga bolj črnega, kot je v resnici* 'imeti kaj za bolj negativno, kot je v resnici' (prim. rus. pregovor *ne tak strašen čert, kak jegó maljujut*); tudi biblični frazemi v slovenščini lahko imajo malo drugačen pomen ali se drugače uporabljajo kot npr. v ruščini, prim. slov. *Noetova barka* s pomenom 'priežališče, zatočišče', medtem ko rus. *Noev kovčeg* pomeni 'prostor, prenapolnjen z ljudmi' (iron.) (FSRLJ), redko, knj. 'reševalno sredstvo' (rus. *sredstvo spasenija*, BSRP); frazem *iz Savla postati Pavel* se uporablja v knjižni slovenščini, v ruščini pa se uporablja ustrezní frazem knj., iron. *prevraščenije Savla v Pavla* (KSBF).

2.1 Slovar slovenskih frazemov je sestavljen iz Uvoda, ki vsebuje Predgovor (str. 7–13), Vire in Slovensko in neslovensko literaturo (str. 13–26), Seznam kratic in okrajšav (str. 27), Napotke in pojasnila (str. 29–30) ter nazorno Predstavitev zgradbe geselskega članka (str. 31), in Slovarja (str. 33–1158). Iz uvoda bralec spozna (poleg nadrobne razlage avtorjevih razmer za delo na SAZU-ju in objavljenih del) avtorjevo razumevanje frazeologije in načel razporeditve frazeološkega gradiva v slovarju ter načel obdelave frazemov.²

2.2 V predgovoru Keber opozarja, da SSF vsebuje frazeme v ožjem pomenu, tj. ne vključuje terminoloških besednih zvez, rekov, pregovorov in krilatic, čeprav je nekaj takih enot prišlo v SSF, »ker je tako narekovala njihova aktualna frazeološka raba« (str. 9); žal avtor povedanega ni razložil. V SSF so se poleg frazemov znašli pregovori, reki in krilatice, kot npr. *veliko babic – kilav otrok/kilavo dete, mi o volku, volk iz gozda, nekaj gnilega je v deželi Danski* itd., tudi naslovi organizacij, npr. *Rdeči križ*, terminološke zveze, npr. *kozje molitvice* (gl. zgled v SSF: »Na zgoščenki je štirideset zapisov, poleg pesmi tudi reki, zagovori, fantovske ‚kozje molitvice‘«), imena praznikov, npr. *prvi maj, velika noč* itd., ne najdemo pa znanih slovenskih frazemov, kot npr. *pustiti času čas, metati denar v zrak, graditi na pesku, tik pred zdajci, od šuba* idr. Ni jasno, zakaj je avtor uvrstil med frazeme tudi besedne zveze, ki imajo neposredni pomen, kot npr. *nacionalna katastrofa*.

2.3 V SSF so enote razporejene po abecednem in slovničnem načelu, vsaka je opremljena z naglasi, kar je zelo pomembno. Janez Keber loči glavno iztočnico, pri kateri navaja sedem sestavin: (1) frazem v izhodiščni slovarski obliki; (2) zvrstne, stilne in druge oznake; (3) slovnične in druge oznake; (4) razlago ali več razlag; dodane so lahko tudi sopomenke, protipomenke, pomensko ali predstavno enaki ali sorodni frazemi ali enobesedni izrazi; (5) ponazoritev z besednimi oblikami v zgleddih z upoštevanjem starejših slovarjev in narečne kartoteke; (6) podatek o nastanku, izvoru, motivu nastanka frazema (fakultativno); (7) primerjava z ustreznimi frazemi v nekaterih drugih jezikih (fakultativno) (str. 10–12). Druge iztočnice so neglavne, običajno so opremljene z zgledi, pri njih ni razlag, imajo pa kazalko na glavno iztočnico. Sistem kazalk je precej zapleten, npr. pri geslu *ločitev od mize in postelje* z oznakama *pravn.*,³ *pren.*, razlago pomena 'zakonska zveza, v kateri zakonca ne živita v zakonski skupnosti', ponazoritvenimi zgledi in francosko ustreznico najdemo kazalko na *ločen od mize in postelje* brez obravnave, od tod pa na *miza*, kjer se dobi frazem *ločen od mize in postelje* z oznakama *ekspr.*, *pren.* in navedenim pomenom 'biti v zvezi, a ne sodelovati';⁴ še en zgled verižnih napotkov: *znajti se na tankem ledu* s kazalko na *biti na tankem ledu*, pri kateri je kazalka na *led*.

2.4 Včasih je težko presoditi, ali je iztočnica glavna ali neglavna, prim. iztočnice *tresti se kakor trepetlika [v vetru]* in *tresti se kot trepetlika; presegati vse meje* in to

² SSF je zelo dobro predstavljen v oceni J. Rojsa (2012).

³ Frazem ima oznako *pravn.* (najbrž zaradi nastanka), vendar pa ni iz sodobne pravniške terminologije, zato je ta oznaka odveč.

⁴ Pri tem si neizkušeni bralec seveda zastavlja vprašanje, zakaj so pri enoti, ki vsebuje glagolnik, navedene oznake, ki niso usklajene z oznakami pri enoti z deležnikom, in zakaj je prišlo do spremembe pomena. Izkušeni bralec tega najbrž prav tako ne bo znal razložiti.

presega vse meje: v obeh parih sta članka oblikovana enako. Podobna sta si članka *poskusni zajček* in *poskusni zajec*, ki vsebujeta vsa merila. O tem, da sta zadnji dve enoti med sabo povezani, pove opozorilo na začetku prvega članka, kjer bralec izve, da ima frazem sopomenko *poskusni zajec*, na koncu pa prebere, da je frazem *poskusni zajec* »redkejša različica«.

3.1 Pri sestavljanju frazeološkega slovarja se mora avtor odločiti, kaj so frazeološke različice in kaj sopomenke, ker je od tega odvisno uvrščanje frazemov ali v glavne ali pa v neglavne iztočnice. Če je enota določena kot sopomenka, jo je treba navajati kot glavno iztočnico, če kot različica, pa jo je logično uvrščati kot neglavno. V SSF avtor ne loči teh dveh vrst enot.

3.2 Ruska frazeologija (in frazeografija) razume variantnost frazemov kot spreminjanje oblike frazema na različnih ravneh v okviru iste skladenjske konstrukcije brez spremembe semantične enakosti frazema. Ruski frazeologi najpogosteje naštevajo šest vrst frazeoloških različic, in sicer (1) glasoslovne ali pravopisne, (2) morfološke (paradigmatske), (3) konstrukcijske (enote s kmitvijo ali dodajanjem komponent), (4) skladenjske, (5) leksikalne, (6) besedotvorne (Mokijenko 1989: 11), V. P. Žukov navaja še vidске različice, konstrukcijske in skladenjske pa obravnava skupaj (Žukov 1978: 165); nekateri frazeologi se omejujejo na pet vrst različic, in sicer komponentne, oblikoslovne, grafične, leksikalne, mešane (Vostrecova 2009: 39). Največ se diskutira o interpretaciji leksikalnih sprememb, npr. verige rus. *lizat' pjatki*, *lizat' nogi* in *lizat' sapogi*, tudi *viljat' hvostom* in *vertet' hvostom*. V. P. Žukov interpretira kot frazemske različice (SFSRJ), A. I. Fjodorov, ki prišteva k različicam samo frazeme z glasoslovnim in oblikoslovnim speminjanjem komponent frazema (Fjodorov 1973: 20), pa razlaga podobne enote kot sopomenske (FSRLJ 1997). V. M. Mokijenko zagovarja stališče, da je treba frazeološke verige razumeti kot različice, če se v njih ne spremenijo frazemski pomen, konotacije, skladenjska konstrukcija in se ohrani slika (rus. *obraz*), tj. značaj frazema (Mokijenko 1989: 30), čeprav pride do leksikalnih sprememb.

3.3 V SSF so zastopane slovenske frazeološke različice vseh vrst: pravopisne, oblikoslovne, leksikalne in komponentne. Dovolj dosledno so predstavljene pravopisne različice, npr. *Ahilova (ahilova) peta*, *Sizifovo (sizifovo) delo*, *prestopiti Rubikon (rubikon)* idr., čeprav take različice niso navedene pri vseh frazemih, npr. poleg frazema *Avgijev hlev* ni grafične različice *avgijev hlev* (gl. v korpusu NB: »Slovenska institucionalna kinematografija se je v prvem desetletju obstoja filmskega sklada spremenila v avgijev hlev«; »Računovodje družbe Price Waterhouse & Cooper se morajo v Hupu počutiti kot v avgijevem hlevu,« piše koroški *Kleine Zeitung*), enako *Lahov koš* (tudi *lahov*, NB: »Kaj bo Janez s Katro, ki je revna kakor lahov koš?«), *Tantalove muke* (tudi *tantalove*, NB: »Čeprav na zunaj ni videti, pa prave povolilne tantalove muke preživljajo Boris Tadić in njegovi koalicijski partnerji«) idr.

3.4 Na možne morfološke različice, povezane s številom in z vidom, v SSF opozarjajo oznake v glavnem geselskem članku; poleg tega so frazemske različice navedene v posebej predstavljenih neglavnih člankih.

3.4.1 V SSF nimajo vsi frazemi oznake za možne spremembe števila, npr. pri frazemih *Avgijev hlev*, *volk v ovčji koži* idr. ni oznak za možnost množinske različice, čeprav jo zgledi iz korpusov potrjujejo: »Namesto da bi izkoristila neuradno zapovedanih 100 dni ‚pax romana‘ za mirno programiranje dela v prihodnosti, se je lotila čiščenja Avgijevih hlevov svojih predhodnikov« (NB), »Tudi v Pakistanu so islamski Avgijevi hlevi, ki jih bodo tisti v Afganistanu želeli urejati«; »Sama je doslej živila v varnem družinskem okolju in ni poznala moških ‚volkov v ovčji koži« (GF). Pri oznakah za možnost množinske ali edninske različice je avtor SSF včasih nedosleden; tako je npr. pri enoti *do skrajne meje* navedena možnost množinske različice, pri enoti *do skrajnih mej*⁵ pa ni opozorila na možnost edninske.

3.4.2 Navajanje oblikoslovnih različic z dovršno/nedovršno obliko je podobno prej omenjenemu. Tudi tu najdemo nedoslednosti, npr. pri frazemu *zvrniti kozarec* Keber opozarja na nedovršno obliko *zvrčati*, pri enoti *zvrniti kozarček* pa take opombe ni, čeprav je nedovršna oblika v rabi: »Če preveč zvrčamo kozarčke, se ga bomo nažokali«, »Glasno se pogovarjajo in smejejo ter zvrčajo kozarčke portovca in sherryja« (GF); enako je pri *izvleči koga/kaj iz blata* opozorjeno na možnost nedov. *vleči*, medtem ko pri *izvleči se iz blata* nedovršnik ni naveden, v NB pa najdemo primer: »To se po nekaj letih političnega miru in razumnega županovanja Antona Slane tudi opazi, občina se počasi vleče iz blata odmaknjenosti in nerazvitosti.«

4.1 Konstruktivne različice so v SSF načeloma označene s fakultativnimi sestavinami, navedenimi v oglatem oklepaju, npr. *kakor amen [v očenašu]*, čeprav niso vsi frazemi, ki imajo fakultativne sestavine, opremljeni na tak način. Npr. *dvigniti se kot feniks iz pepela* s pomenom 'preroditi se, pojaviti se, priti kot nov, v vsej moči' (str. 200) in *dvigniti se kot ptič feniks iz pepela* (str. 777) 'isto' sta določeni kot sopomenki; posebej sta navedeni različici *vsake bire* in *vsake bire in baže* s pomenom 'vsake vrste, vseh vrst'. V nekaterih primerih avtor vidi pomensko razliko med različicami take vrste, npr. *sesuti koga/kaj v prah* 'uničiti koga, porušiti kaj' in *sesuti koga/kaj v prah in pepel* 'popolnoma uničiti koga, kaj'; enako enoti *sesuti se v prah*: 1. 'zdrobiti se, razpasti'; 2. 'biti porušen, uničen' in *sesuti se v prah in pepel* 1. 'popolnoma porušiti se'; 2. 'propasti, biti popolnoma uničen', čeprav, kot se zdi (in kažejo zgledi), imata obe enoti isti pomen. Druge vrste odnose so v paru *križ je [s kom/čim]* in *velik križ je s kom/čim* (grafične razlike v paru glede fakultativnosti sestavin so iz SSF), kjer je pomen frazema okrepljen s pomočjo pridevnika.

4.2 Vprašljivo v SSF je navajanje različic s pomožnimi glagoli in povedkovniških frazemov. Ob tem je treba opozoriti, da so take različice v podobnih primerih opremljene različno, npr. pri enoti *biti na pragu življenja* je kazalka na različico *na pragu življenja*, enota *biti na pragu smrti* (s tiskovno napako: *bitina pragu*) pa je brez kazalka na različico *na pragu smrti* (ki je ni v SSF, čeprav je različica v rabi:

⁵ V slovenskih korpusih (GF, NB) ima največ zadetkov oblika frazema *do skrajnih meja*, ki ni navedena v SSF niti kot različica niti med primeri. V NB je razvrstitev različic taka: *do skrajne meje* – 39 zadetkov, *do skrajnih mej* – 9, *do skrajnih meja* – 181.

»Predrzne so misli na pragu sanj, predrzne kakor na pragu smrti« (NB), »Njegova podoba je postala spet problematična z industrializacijo 19. stoletja, ko oddaljeni oče na pragu smrti ni več deloval v družbi« (GF). Različice brez glagola in z glagolskim okoljem⁶ niso na vseh mestih povezane med sabo in se navajajo včasih brez napotkov, npr. *vitka linija* 'vitko telo, vitka postava, vitkost' in *ohraniti vitko linijo* 'ohraniti vitko telo, postavo'. Pričakovati bi bilo vsaj doslednost pri izbranem načelu obravnave.

5.1 Leksikalne različice so take, ki vsebujejo lekseme iste pomenske skupine, med njimi tudi sopomenke (Mokijenko 1989: 31–34), zato so enote, kot npr. *iskati iglo v senu* in *iskati šivanko v senu* ali *biti med krilatci [božjimi]* in *biti med angelčki*, *spati kot angel* in *spati kot angelček*, v katerih ne prihaja do spremembe pomena, konstrukcije in konotacij, frazemske različice. V SSF take enote nimajo splošne definicije; včasih so določene kot sopomenke, včasih pa kot različice, npr. pri enoti *luč na koncu predora* je v oznakah navedeno: »*tudi tunela*«, kar naj bi pomenilo opozorilo na frazemsko različico (z drugim leksemom); pri enoti *luč na koncu tunela* pa je navedeno, da ima frazem sopomenko *luč na koncu predora*. Težje je najti odgovor na vprašanje variantnosti frazemov s spremenjeno glagolsko sestavino, vendar se zdi večkratno navajanje frazemov z različnimi glagoli v posameznih člankih nekoristno, npr. *pet minut [slave]* se navaja z glagoli *čakati*, *dočakati*, *doživeti*, *imeti*, *izkoristiti*, *izrabiti*.

6.1 Navajanje leksikalnih in konstrukcijskih različic na več mestih v slovarju prinaša precej težav pri njegovi uporabi; manj zapletena se zdi uvrstitev različic v enem geselskem članku z grafičnim (tiskovnim) označevanjem leksemskih različic in navajanjem ponazarjalnega gradiva pri različicah, kar bi ustrezalo praktičnim nalogam slovarja in tudi teoretskim frazeografskim načelom, ki so sprejeta v različnih nacionalnih frazeografijah.

7.1 SSF prinaša veliko zanimivega gradiva s področja frazemske sopomenskosti. Po splošno sprejeti definiciji imajo sopomenke (skoraj) enak pomen in se uporabljajo v podobnih kontekstih; v besedilu jih lahko zamenjamo, ne da bi se pri tem spremenil pomen, npr. *ta je [pa] bosa*, *izpod pazduhe vzet*, *ta je [pa] kosmata*, *ta je [pa] jalova*; *otrobe vezati*, *mlatiti prazno slamo* ipd. Vendar enote *rdeč kot kuhan rak*, *rdeč kot kri*, *rdeč kot makov cvet*, *rdeč kot puran*, ki jih Keber navaja kot sopomenke, niso sopomenske, ker se frazema *rdeč kot puran* in *rdeč kot kuhan rak* nanašata na človeka, torej se vežeta na živo, medtem ko se frazem *rdeč kot kri* (sodeč po ponazarjalnih primerih, navedenih v SSF) veže predvsem na neživo: *tla*, *vino*, *rubine*, *zvezde* ipd.;⁷ takih enot v besedilu ne moremo zamenjati.

⁶ Seveda, če jih sploh razumemo kot različice, kar je zelo vprašljivo, gl. Kržišnik 2004.

⁷ Včasih se nanaša frazem tudi na živo, npr.: »Črne kot noč, rdeče kot kri in bele kot sneg so bile kot novodobne Sneguljčice« (GF).

8.1 Frazemi so v SSF opremljeni s stilnimi, zvrstnimi in drugimi oznakami. »Navajanje oznak pomeni, da bo slovenski frazeološki slovar normativen« (str. 11), zato predvidevamo dosledno in upravičeno pripisovanje oznak frazemskim enotam, medtem ko je za SSF pri tem značilna nedoslednost. Npr. pri frazemu *ne ozirati se ne na levo ne na desno* so navedene oznake *ekspr., tudi pren., dov. ozreti*; naslednja enota (ki je pomensko, skladijsko in predstavno enaka omenjeni) *ne pogledati ne na levo ne na desno* ima drugačno verigo oznak: *ekspr., nikal., predl. zv.* Katere oznake so pravilne in ali sta obe verigi pravilni, je težko ugotoviti, ker oznake v SSF niso razložene: avtor se je pri oznakah večinoma zgledoval po SSKJ, v predgovoru pa poudarja, »da so te izbrane po avtorskem individualnem občutku, ki se je izoblikoval v dolgoletnem intenzivnem slovarskem delu z gradivom najrazličnejših slogov« (str. 11).

8.2 Uvajanje oznak brez dodatnih pojasnil in nedoslednost pri označevanju stilskih in oblikovnih posebnosti frazemov spravlja v nekaterih primerih bralca v zadrego, namesto da bi mu pomagala. Rečeno velja med drugim za oznako *ekspr.*, ki je pripisana npr. pri frazemih *rasti kot gobe po dežju, imeti hudiča v sebi, metati komu pesek v oči*, medtem ko pri npr. *malati hudiča na steno, biti brez sape* take oznake ni. Pogoji za oznako *pren.* niso določeni, zato ni jasno, zakaj ima *dobiti jih po gobcu* ima oznako *nizko; pren.*, po drugi strani pa ima *dobiti eno na gobec* pripisano *nizko, olepš.* in ne *pren.* Frazem *za vraga [svetega]* je opremljen z oznakami *pog., ekspsr., olepš.*, čeprav se oznaka *olepš.* najbrž nanaša le na različico s fakultativno sestavino, dano v iztočnici v oklepaju. Včasih namesto sodobne zvrstne oznake avtor navaja diahrono (po izvoru frazema), npr. frazem *ločitev od mize in postelje* je opremljen z oznako *pravn.* Nedoslednost se da najti pri oznaki *bibl.*, ki je navedena pri frazemih *metati bisere svinjam* in *biti sol zemlje*, medtem ko so enote *sedem debelih krav, sedem suhih krav, volk v ovčji koži, prepovedan sad* idr. brez nje. Tudi s časovnimi oznakami ni vse rešeno, npr. pri frazemu *brati med vrstami* so navedeni zgledi iz slovenskega slovstva iz 19. in začetka 20. stoletja (avtor najmlajšega citata, iz leta 1938, je G. Šilih (druga dva citata sta iz I. Cankarja in J. Jurčiča), zato bi lahko pričakovali v SSF oznako *star.*, ki je ni; to velja tudi za različico *tresti se kakor trepetlika [v vetru]*, za katero Keber navaja le zglede iz slovenskega slovstva 19. stoletja, in sicer Janka Kersnika in Ivana Tavčarja (v GF ni niti enega zadetka). Po drugi strani je frazem *hoditi od Poncija do Pilata* opremljen z oznako *star.*, čeprav je v aktivni rabi (število zadetkov v GF: 74 iz časopisja, 17 iz revij, 9 z interneta). Slovnični podatki so prav tako navedeni nedosledno, npr. frazem *kri je izginila komu z lic* ima oznako *3. os. ed.*, medtem ko *kri je šla v glavo komu* take oznake nima. Naštevaje nedoslednosti bi lahko nadaljevala z oznakami različnih vrst.

9.1 Eden najpomembnejših ciljev frazeološkega slovarja je določitev frazeološkega pomena, kar je včasih težka naloga. Čeprav je SSF namenjen predvsem Slovincem, je dragocen tudi za tujce, ki se zanimajo za slovenščino, in za tuje raziskovalce slovenščine. Rojeni govorniki vsaj intuitivno lahko razumejo slovenske frazeme, za tujce pa je ta naloga precej zahtevna, še posebej, če gre za internacionalizme ali za frazeme skupnega indoevropskega ali slovanskega porekla, kjer lahko pride do pomenskih sprememb. Eno takih kaže npr. frazem *kaj je [kot] bob ob*

steno s pomenom 'kaj je brez uspeha, zaman', ker ima njegova ustreznica v drugih slovanskih jezikih malo drugačno razlago, prim. rus. *goroh ob stenku*: 'ne vozdejsvujet, ne kazuyvajet nikakogo vlijanija na kogo-libo (čto-to skazannoe)' (FSRLJ), polj. *groch o ścianę* 'daremnie przekonywać, pouczać, upominać kogo' (Skorupka 1967: I, 262), slovaško *hádzat' (sypat') hrach na stenu* 'márne, nadarmo, bezvýsledne, zbytočne hovorit' niečo; naimá napominať nevšimavého človeka' (Smiešková 1983: 76). Analiza slovenskega ponazarjalnega gradiva kaže, da se frazem uporablja v pomenu, navedenem v SSF, vendar pogosto ob leksemih s pomenom komuniciranja (govorjenja): *priporočila, prošnje, besede, zahteve, ugovori* idr., torej vsebuje še dodatno pomensko sestavino.⁸ Slovenski frazem je ohranil (v določenih kontekstih) prvotni pomen, obenem pa ga je razširil.

9.2 Frazeologi soglašajo, da je frazeološki pomen nemogoče izpeljati ali pa ga je deloma mogoče izpeljati iz pomena sestavin frazema; pomen, ki ga iščemo v slovarju, ni enak neposrednemu pomenu homonimne besedne zveze, ki ni uvrščen v frazeološki slovar v vlogi pomenske definicije. V SSF je v nekaterih primerih prišlo do zamenjave frazemskega pomena z neposrednim, npr. enota *Matjaževa brada* ima razlago 'brada pravljичnega kralja Matjaža', kar predstavlja neposredni pomen besedne zveze; v slovenščini obstaja tudi frazem *Matjaževa brada* (poleg variantne oblike *brada kralja Matjaža*), npr.: »... če bi bili preštudirali vse tisto, kar bi bilo po mojih mislih treba preštudirati takim glasnim vsevedcem, bi moral imeti vsakdo izmed njih Matjažovo brado« (NB); »Načrt, ki ima brado kralja Matjaža«, je šele na polovici« (GF); »Prej boš imel brado kralja Matjaža kot pahljačaste liste« (najdi.si). Iz zgledov je možno določiti dva frazeološka pomena: 1. 'zelo dolg'; 2. 'ki traja dolgo časa'.⁹ Presojanje pomena frazemov, ki imajo homonimno prosto besedno zvezo, zahteva posebej veliko pozornosti, kar se vidi tudi pri frazemu *ne ozirati se ne na levo ne na desno*, ki ima kot prvi pomen navedeno 'iti naravnost, brez oziranja' (str. 467),¹⁰ ta pomen pa ne spada v frazeološki slovar.

9.3 Slovarska definicija pomena v slovarju mora vsebovati vse pomenske sestavine frazema, kar je pomembno za rabo in pravilno razumevanje frazeoloških enot. V SSF je včasih treba sestavljati pomen iz članka v celoti. Npr. frazem *kri teče kje* ima razlago 'ugašajo življenja' brez sestavine 'v vojni ipd.', o čimer piše avtor na koncu članka; kot pomembno pomensko sestavino bi to bilo treba navesti že v razlagi pomena. Pomanjkljivosti pri opisu pomena frazema se da najti na več mestih; npr. pomen enote *kurja polt spreleti koga* je določen kot 'kdo dobi navadno zaradi mraza ali groze naježeno kožo', čeprav se ta frazem uporablja, ko govorimo o

⁸ O tem med drugim pričajo sopomenke sorodnega frazema *bob ob steno metati*, navedene v SSF (s pomenom 'opravljati nekoristno delo, zaman se truditi'), in sicer v *rešetu vodo nositi* 'zaman tratiti čas, zaman se truditi, neumno ravnati'; *polniti sod brez dna* 'opravljati nekoristno, nikoli končano delo'; v *veter*, v *burjo govoriti* 'govoriti v prazno, zaman'.

⁹ Zaradi nepravilnega določanja pomena je enota *Matjaževa brada* v SSF opremljena z oznako *nevtr.* namesto *ekspr.*

¹⁰ Mimogrede opozarjam na to, da je napačna tudi ta razlaga pomena besedne zveze, ker vsebuje glagol *iti*, medtem ko je iz navedenih zgledov razvidno, da ne gre le za hojo, npr.: »Vozil je hlode iz gozda ali sekal leščevje v gmajni. Pri tem ni videl ne na levo ne na desno.«

močnem vznemirjenju sploh, npr. »Toda človek doživlja glasbo na samosvoj način: veliki krešendo ga lahko gane do solz, oblije ga kurja polt, množico na kakšnem shodu povzpe do nebes« (GF).

9.4 Preobsežne definicije so v slovarju tudi napačne, npr. pomen *zakon džungle* v SSF je naveden kot 'brezpravje, nered; pravica močnejšega', zgledi pa kažejo, da je aktualen le zadnji del dane razlage ('pravica močnejšega'); gl. tudi razlage pri *držati ogledalo komu/čemu*, *kazati ogledalo komu/čemu* in *nastaviti ogledalo komu/čemu*, ki imajo enak pomen 'kritično ocenjevati koga, kaj, opozarjati na napake', vendar je razlaga prve enote razširjena z 'v umetniških, zlasti gledaliških delih prikazovati problematiko določene dobe'.

9.5 Vsebina slovarskega članka ne sme vsebovati nasprotujočih si trditev, čemur se avtor pri sestavljanju SSF ni izognil. Npr. frazem *kurja polt* ima razlago 'groza', v nadaljevanju članka pa bralec izve: »poimenovanje *kurja polt*, narečno tudi *kurja koža*, se uporablja v pomenu 'zaradi mraza ali groze naježena koža'« (str. 725); enako *dlani srbijo koga* z oznakami *pog.*, *olepš.*,¹¹ *mn.*, kot grožnja sobesedniku, *dov. zasrbeti*, potem pa razlaga frazemski pomen: 1. 'ima željo, čuti potrebo, da bi udaril'; 2. 'nestrpno čakati na kakšno delo'.

Druge vrste nasprotujoči si podatki so v članku o frazemu *beseda je meso postala* (s pomenom 'kar je bilo govorno, se je uresničilo'), ki ga J. Keber primerja z *mi o volku*, *volk iz gozda*, v razlagi frazema *beseda je meso postala* pa pove, da ta »ponazarja vzklik, ki spremlja nepričakovano pojavitev koga ali česa, o komer ali čemer se pravkar govori« (str. 65); enako pri enoti *mi o volku*, *volk iz gozda* najdemo: »prim. *beseda je meso postala*« (str. 1050), medtem ko zgledi rabe nič ne kažejo na primerljivost teh dveh enot, prim. v SSF: »No, mogoče pa mu delamo krivico, saj včasih pokaže že naravnost junaško zavzetost, da bi udeleženi kako odločbo sodišča in da bi beseda pravice vendarle meso postala; ... ker je bilo podobne napovedi slišati že večkrat, beseda pa še vedno ni meso postala.«

9.6 V SSF je izpeljano razčlenjevanje pomenov večpomenskih frazemov, npr. *dihati komu za ovratnik*: 1. 'zelo se približevati komu; tesno slediti komu'; 2. 'nadzorovati, preganjati koga' idr. Včasih pa sta navedena dva različna pomena skupaj, npr. pomen frazema *kot v peklu* v SSF je določen kot 'zelo vroče; zelo hudo'; prvi navedeni zgled (»Po fantovskem pripovedovanju so v njegovi družini živeli huje kot v peklu«, namreč zaradi očetovega pijančevanja) potrjuje pomen 'zelo hudo', ne potrjuje pa pomena 'zelo vroče', ki ga izkazuje drugi zgled (»Na ulicah Istambula ... je bilo po zmagoslavju nogometašev Galatasaraya kot v peklu«).¹² Podobno sta pri frazemu *figov list* navedena dva pomena: 1. 'na umetniški upodobitvi nagega človeškega telesa stiliziran figov list, ki pokriva osramje; kopalno oblačilo ali njegov del, praviloma žensko, ki samo delno ali slabo zakriva goloto'; 2. 'kar prikriva

¹¹ Vprašljivo je navajanje oznake *olepš.* (= olepševalno).

¹² Treba je tudi opozoriti, da ima frazem še tretji pomen, 'zelo glasno', ki ga je možno določiti po gradivu v korpusu NB: »Ropotalo je kot v peklu«, »Za nekaj trenutkov je nastala tišina, potem pa so se pričela tresti tla in bobnelo je kot v peklu« (NB), »Pokalo je kot v peklu«.

pravo dejavnost, bistvo stvari'; vendar sta pod točko 1 predstavljena dva različna pomena.¹³ Vse pomene bi bilo treba navesti ločeno.

9.7 Nedopustno se zdi navajanje nepravilnega pomena. Tovrstne napake so v SSF sicer redke, npr. pomen frazema *oprati komu možgane* je 'zelo ošteti koga', kot sopomenka je naveden frazem *oprati komu glavo*. Vzporednice slovenskega *oprati komu možgane* so v rabi v različnih jezikih, npr. rus. *promyvat' mozgi* s pomenom 'vozdejsstvovat' na psihiku človeka s celju ego ideologičeskoj obrabotki; dolgimi ugovorami, uveščevanijami zastavljat' kogo-l. prinjat' svoju točku zrenija' (SRF: 383), polj. *pranie mózgu* 'opaczne ksztaltowanie czyjichś poglądów, czyjegoś systemu wartości za pomocą silnej presji psychicznej, indoktrynacji; dezorientowanie kogoś, manipulowanie kims' (SF). Gradivo potrjuje pomensko sorodnost slovenskega frazema z navedenimi tujejezičnimi frazemi, prim.: »Vsi se imajo za mučelnike. Pogosto jim ,operejo možgane'. V dolgih urah in dnevih ideološkega pranja možganov jim obljubijo muslimanski raj ali obet, da bodo pozneje dobili častno mesto med nacionalnimi junaki.«

10.1 Za določanje frazemskega pomena je zelo pomembno ponazarjalno gradivo, ki pojasnjuje navedene pomene, obenem pa prinaša videnje o sintagmatici frazemov. V SSF ponazarjalno gradivo prikazuje aktualno rabo frazema in rabo v preteklosti, kar je seveda zelo poučno. Žal pa so včasih zgledi premalo informativni, npr. pri frazemu *imeti vraga v sebi* (s pomenoma 1. 'doseči kaj navidez nemogočega; biti ne kar tako'; 2. 'biti zelo hudoben') je prvi pomen opremljen z zgledom »Jaz sem tvoja sestra in imam menda istega vraga v sebi kakor ti«, ki je lahko zgled za drugi pomen; prim. tudi zgled »Saj vem, da mečem bob ob steno«, ki ponazarja frazem *bob ob steno metati*.

10.2 Zgodi se tudi, da v članku najdemo zgled, ki spada v drug geselski članek, npr. primer »Trapanci so mu rekali kar stric Mano, saj je padel kot mana z neba« ponazarja v SSF frazem *kot z neba pasti*, ne pa frazema *kot mana z neba*; v članku *dati koga/kaj pod lupo* najdemo zgled: »Podobno kot pri LDS, ki izgublja politično refleksijo, se dogaja tudi z mediji. Zlasti pri vprašanju, kaj postaviti pod lupo pozornosti«, čeprav najdemo v SSF neglavno iztočnico *postaviti koga/kaj pod lupo*; prav tako v članku *umazano perilo* Keber navaja zgled: »Doslej so pranje umazanega perila zaradi kratkih stikov med omenjeno fakulteto in univerzo pometali pod preprogo [...]«, »Za začetek bi se sicer lahko dogovorili, da v javnosti ne bodo prali umazanega perila«, čeprav je v SSF članek *prati umazano perilo*.

11.1 Še en podatek v SSF je »podatek o nastanku, izvoru, motivu nastanka frazema« (str. 11), kar je precej zapletena naloga, saj zahteva ogromno poznavanja zgodovinskih in kulturnih okoliščin, zunajjezikovnih vplivov, procesov oblikovanja frazemskega pomena idr. Tu si avtor slovarja včasih dovoli precej nestrokovno

¹³ Drugi primer (»Mnogi športniki resda delajo reklamo za brezalkoholne vrste piva, vendar pri tem ne gre za nič več kot figov list,‘ zajedljivo pripominja Evi Simeoni«) za ponazoritev 1. pomena je naveden napačno, ker tu ne gre ne za umetnost ne za kopalno oblačilo. Ta primer ponazarja drugi pomen frazema.

razlaganje, možno najbrž le v zelo popularni literaturi. Npr. frazem *razbijati si glavo [s čim]* ima razlago: »Kot kažejo ustrezni frazemi v drugih jezikih, je bila prvotna sestava frazema verjetno *razbijati si glavo ob steno* in je bil verjetno povezan s predstavo, da se ob tem razbijanju komu kaj posveti v glavi. To se mu pogosto ne posreči in je tako prizadevanje bob ob steno« (str. 227), kjer je preveč domnev (glede prvotne sestave frazema in glede dopuščanja, da se komu ob razbijanju glave ob steno redkokdaj posveti). Domnevam se da izogniti z navajanjem razlag tujih frazeologov, ki so se ukvarjali s podobnim frazemom v drugih jezikih. Nastanek sorodnega ruskega frazema *razbivat' golovu* pojasnjuje npr. A. Zoltán: po njegovem mnenju se je ruski frazem pojavil kot kalk nem. *sich den Kopf (zer)brechen*, ki je nastal iz slovenskega *treti si glavo* ali iz hrvaškega sorodnega frazema, ki je bil v nemščino preveden napačno, ker imajo v nekaterih primerih slovanski glagoli, kontinuantii praslovanskega *terti, nemško ustreznico *brechen*, npr. *tretlan*, *konopljo* je nem. *Hanf, Flachs brechen*; ta ustreznica je bila prenesena na slovanski glagol v frazemu *treti si glavo*. Pri razlaganju frazema Zoltán izhaja iz stereotipne, možne, doživljajske situacije, zato je njegova razlaga verodostojna: »Hrvatskij i slovenskij frazeologizmy, v otlčije ot nem. *sich den Kopf (zer)brechen*, imejut jasnyj smysl i daže fiziologičeskoe obosnovanie – stimulirovanije krovoobraščeniija mozga posredstvom massirovanija golovy kak naibolee privyčnoe ‚vspomogatel’noe sredstvo‘ pri usilennom myšlenii« (Zoltán 2006: 140). Na koncu A. Zoltán dodaja, da je frazem nesmiseln, če ga poskusimo razumeti iz pomena njegovih posameznih sestavin, česar navadni govorec običajno ne počne (Zoltán 2006: 141).

11.2 Razlaga nastanka frazema kot rezultata stereotipizacije vsakdanje situacije se upošteva v SSF pri mnogih frazemih, npr. pri *hišica iz kart*, *širiti se kot kuga*, *kot kura brez glave*, *siliti z glavo skozi zid* idr. Včasih pa se razlaga v SSF zaplete, kot npr. pri frazemu *živeti [brez skrbi] kakor vrabec v prosu*: »proso kot priljubljena ptičja oziroma vrabčja hrana je postalo prispodoba za blagostanje, dobro počutje«, medtem ko gre za navadno stereotipizacijo. Vendar J. Keber pogosto razlaga nastanek frazema s pomočjo navajanja prenesenih pomenov sestavin frazema. Razlag te vrste je v slovarju veliko, npr.: »Pomen frazema *imeti čiste roke* temelji na prenesenem pomenu sestavine *čist*: ki ima pozitivne lastnosti v etičnem, zlasti pa v moralnem pogledu. Sestavina *roka* je prispodoba delovanja, dejavnosti koga« (str. 822); »Frazem *biti v škripcih* [...] temelji na sestavini *škripci* oziroma *škripec* [...], ki je uporabljena v prenesenem pomenu« (str. 951) idr. V ruskem jezikoslovju se na široko debatira o problemu določanja nastanka frazemov, med drugim tudi o vprašanju t. i. notranje oblike (rus. *vnutrennej formy*, termin A. Potebnjaja) in nastanka frazema kot določenega postopka, ko se na podlagi izhodiščne (proste) besedne zveze ustvarja slika (scena), ki je podlaga za motivacijo frazemskega pomena. Po mnenju Zimina in Kovalevske, »mehanizm obrazovanija idiom svoditsja v osnovnom k formirovaniju obraza, kotoryj i motivirujet značenije idiom« (Zimin – Kovalevska 2009: 54), zato »mnenije o tom, što v osnove obrazovanija idiom ležit process pereosmyslenija značenij slov dannoj konstrukciji, javljajetsja krajne obednennym« (Zimin – Kovalevska 2009: 55); to bi lahko rekli o načinu razlaganja frazemov kot skupka prenesenih pomenov sestavin v SSF.

11.3 Za podatke o nastanku frazema je pomembno zunajjezikovno znanje, še posebej točne informacije o kakšnem dejstvu, ki je postalo izvor za frazem. Tu se spleča poiskati informacije in se obrniti na dosežke drugih nacionalnih frazeografij. Npr. v ruskih frazeoloških slovarjih se *asfaltovyje džungli* s pomenom ‘megapolis’, ki je ustreznica slov. *asfaltni džungli*, razlaga kot angleška izposojenka (iz *The Asphalt Jungle*), ki se je pojavila v ZDA v dvajsetih letih 20. stoletja in je postala znana po knjigi ameriškega pisatelja W. R. Rurnetta (1899–1982) iz leta 1949 in po filmu (iz leta 1950) z enakim naslovom.¹⁴ Če imamo točen podatek o nastanku frazema – časovno se to ujema s podatki o rabi frazema –, potem je njegov nastanek določen.

S točnimi podatki pa je treba ravnati previdno, ker lahko pride do pomote: npr., J. Keber povezuje nastanek frazema *poslednji Mohikanec (mohikanec)* (in *zadnji Mohikanec*) z ameriškim filmom *Poslednji Mohikanec* (*The Last of the Mohicans*, ZDA, 1992; *The Last of the Mohicans*, ZDA, 1936). Zgledi, ki jih navaja Keber, in tudi gradivo slovenskih korpusov priča, da je povezovanje nastanka frazema s filmom iz leta 1992 napačno, ker imajo nekateri primeri rabe frazema letnico 1991 (v GF je 6 takih zgledov). Vendar je možno, da se je frazem pojavil v slovenščini veliko prej, kot je navedeno v SSF. Leta 1926 je bila »povest iz leta 1757 po J. F. Cooper-ju« *Zadnji Mohikanec* v predelavi A. Benkoviča objavljena v časopisu *Slovenski gospodar* (Benkovič 1926), *Poslednji Mohikanec* pa je znan od leta 1900, v Katalogu knjig javne ljudske knjižnice ga najdemo med naslovi knjig za izposajo že od leta 1913 (Katalog 1913: 5); M. Hladnik navaja podatek o *Poslednjem Mohikanecu* iz let 1929–1930 (Hladnik 1983). Zato bi se splečalo poiskati zglede zgodnejše rabe frazema, vsekakor pa bi bilo treba v slovarju navesti podatke o Cooperjevem romanu in njegovih slovenskih prevodih.

11.4 Sistemskost frazeologije ponazarja medsebojna povezanost frazemov, prikazana v SSF. Ugotavljanje vezi med njimi tudi ponuja možnosti za določanje nastanka frazema, tu pa se lahko pojavijo različne razlage. Npr. frazem *dajati kaj na brado* ‘dajati na upanje’ ima v SSF razlago: »V navedenih frazemih [pri Kebru *dati na brado*, *na mojo brado* – JK] predložna zveza *na brado* pomeni ‘na upanje, na kredit’. V njih *brada* očitno pars pro toto zamenjuje *glavo* (prim. *zastaviti glavo*, *življenje za kaj*, *jamčiti z glavo*, *življenjem* itd.), torej to, kar je vredno zastaviti« (str. 101). Frazem je možno pomensko povezati tudi s frazemoma *brada zraste* ‘zelo dolgo traja’, *imeti brado* ‘biti star’ ipd., nastanek frazema *dajati kaj na brado* pa razložiti s predstavo, da se pri prodaji lahko čaka na denar toliko časa, da kupcu zraste brada, torej ‘dolgo/nekaj časa’.

Zgoraj (v razdelku 11.1) je bilo omenjeno, da si avtor SSF včasih dovoli poljubnost pri določanju nastanka frazema. To utemeljuje pri opisu nastanka frazema *režati se kot pečen maček* razlaga: »pečen maček [je] prišel v primeru čisto slučajno,

¹⁴ V SSF je nastanek frazema razložen s pomočjo razlage njegovih sestavin: »Pomen frazema *asfaltna džungla* se je razvil iz prenesenega pomena sestavine *džungla*: ekspr. ‘velika množica’ in ekspr. ‘tehnično zelo razvita družba, polna notranjih nasprotij’. Sestavina *asfaltna* določa mesto, prostor tega, kar pomeni sestavina *džungla*, tj. ceste, ulice velikih mest.« (Str. 194)

kar je v frazeologiji pogost pojav« (str. 495), medtem ko je naloga frazeologa ravno to, da strokovno prikaže neslučajnost sestave frazema. Razlaga frazema *nositi kaj na glavi*, ki jo ponuja Keber – »ima kdo breme, težo na glavi, preneseno na možganih, torej tudi na vesti« (str. 223) –, je dvomljiva, ker povezuje možgane in vest, kar ni izpričano v drugih frazemih; bolj logično bi bilo povezati frazem s frazemom *imeti maslo na glavi*, ker imata frazema sorodna pomena.

11.5 Za frazeme je značilna nazornost, kar je treba upoštevati pri razlaganju frazemov in vezi med njimi. Frazem *dajati kaj na brado* je nedvomno povezan s frazemom *viseti za brado*, in sicer tako, da je slednji nastal po prvem; vendar Kebrova razlaga, da to, kar je na bradi/za brado, »visi nad kom kot neprijetna, nevarna stvar« (str. 101), ni jasna in ni nazorna, saj brada ni nad človekom. Nejasnost je tudi npr. v razlagi frazema *moški svojih sanj*, »ki naj bi imel sanjske, tj. idealne lastnosti« (str. 548), v frazemu pa gre za moškega, o katerem kdo (ženska) sanja, kar ni enako takemu, ki ima idealne lastnosti. Tudi razlaga, da »[f]razem *tla pod nogami gorijo komu* temelji na dejstvu, da je treba pred požarom pravočasno zbežati« (str. 975), ne drži, ker v frazemu ni govora o času pred ognjem (požarom), frazem temelji na splošnem znanju, da je ogenj pod nogami nevaren za človeka. Enako je s frazemom *iz te moke ne bo kruha*, ki ga J. Keber razlaga takole: »Predstava, po kateri je nastal ta frazem, je dovolj razvidna: za peko kruha je potrebna moka, a samo to ne zadostuje, ker ga je treba zamesiti in speči« (str. 545), medtem ko frazem temelji na predstavi, da ni vsaka moka za kruh, tj. moka mora biti določene kakovosti in vrste.

11.6 V slovarju je zaželeno strnjeno razlaga, v SSF pa na več mestih naletimo na neinformativno gostobesednost, kot npr. pri frazemu *biti kot v pravljici*: »Primer *biti kot v pravljici*, pogosto v obliki *je kot v pravljici*, temelji na primerjalni sestavini *kot v pravljici*, ki se nanaša na običajno vsebino pravljic, ki ni vsakdanja, ampak bajna, nenavadna, skratka pravljična« (str. 749). Odveč so v SSF pri razlaganju nastanka slovenskega frazema podatki o pomenu in rabi tujejezičnega frazema, kot npr. pri enoti *mi o volku, volk iz gozda*: »V poljskem jeziku je klicanje volka iz gozda postalo prisposoda klicanja nesreče in se uporablja navadno zanikano kot *svarilo*« itd. (str. 1050). Navajanje odvečnih podatkov je najti tudi v drugih člankih, npr. o *abilonskem stolpu*, kjer se celo izgubi motivacija frazema, ker Keber mimogrede omenja legendo brez razlage, čeprav natančno navaja geografske in druge stvarne podatke o stolpu: »Frazem *abilonski stolp* izhaja iz besedne zveze *abilonski stolp* 'po bibliji stolp, ki naj bi segal do neba'. Sicer pa je bil abilonski stopničast stolp v Mardukovem svetišču na zahodu Babilona. Njegova osnovna stranica je merila več kot 2000 m², visok pa je bil 90 m. Stopničast stolp – zigurat – naj bi predstavljal pot, ki povezuje nebo in zemljo. Nanj se zato navezuje veliko mitov in pripovedk, med njimi o abilonski zmešnjavi jezikov. Iz slednje verjetno tudi izhaja današnji pomen frazema *abilonski stolp*.« (Str. 915)

Sestavine, potrebne za razumevanje frazema, se včasih izgubijo med nepotrebnimi podatki, kot npr. pri frazemu *hoditi od Poncija do Pilata*, kjer je govor o češkem in poljskem frazemu (str. 727), ni pa opozorila, da gre v slovenskem frazemu za hojo med dvema imenoma istega človeka, kar krepi pomen nesmiselnosti početja.

12.1 Zadnje, na kar bi si želela opozoriti, so vzporednice iz drugih jezikov, in sicer iz ruščine. Pri pripravljanju SSF za tisk ni bilo pregleda ruskih ustreznikov, čeprav je bilo gradivo iz drugih jezikov pregledano (str. 2). Najbrž je zato prišlo poleg dobro izbranih ruskih ustreznic (npr. *vrabci na strehi že čivkajo* [o čem], rus. *ob ètom uže vse soroki treščat; tepsti koga kakor vola*, rus. *otodrat'/drat' kak sidorovu kozu* idr.) do številnih napak pri navajanju ruskih vzporednic. Naj navedem nekaj primerov:

- za *postaviti na glavo* 'zelo, temeljito se spremeniti' je naveden rus. *otbivat'sja rukami i nogami*, ki pomeni 'močno nasprotovati čemu, kar se ponuja'; bolje bi bilo *perevernut's nog na golovu*;
- za *odjekniti kot bomba* 'zelo odmevati, vzbujati veliko presenečenje' je navedeno rus. *lopnut' kak bomba*, ki ima pomen 'zaman, brez uspeha'; prva navedena ustreznica pa je pravilna;
- *po toči zvoniti* 'prepozno začeti delovati, ukrepati' ima v ruščini ustrezní frazem *posle draki kulakami mahat*, naveden pa je *prijti k šapočnomu razboru* 'prijti prepozno, ko se je vse končalo' (SRF);
- za *biti ad acta* je navedeno rus. *položít' v dolgij jaščik* 'odlagati izvršitev kakšne naloge za nedoločen čas' (FSRJ);
- pri frazemu *prijti na boben* je navedeno rus. *vyletet' v trubu in okazat'sja na meli*, zadnji ruski frazem ima pomen 'znajti se v težkem položaju' (SRF);
- *imeti cmok v grlu* ima formalno in pomensko rusko ustreznico *komok v gorle*, v SSF napačno *kaša vo rtu* 'kdo govori nerazločno, nejasno' (SRF);
- za *imeti svetle trenutke* 'biti občasno zelo uspešen, srečen' je navedeno rus. *u kogo byvajut minuty projasnenija*,¹⁵ česar npr. ne najdemo v ruskem korpusu, zelo pogost pa je v ruščini frazem *svetlyje minuty*, ki formalno in pomensko ustreza slovenskemu;
- *držati koga na kratko* 'imeti koga popolnoma v oblasti' – rus. *deržat' na korotkom povodke*, v SSF navedeni frazem *deržat' v ježovyh rukavicah* pomeni 'ravnati preveč strogo s kom';
- pri *imeti [dolg, tak] jezik kot krava rep* 'biti zelo zgovoren, čvekav' je namesto ustreznega rus. *jazyk kak pomelo, jazykom molot* navedeno *jazyk kak britva u kogo*, ki pomeni 'biti odrezav, napadalen';
- *vreči koga na finto* 'prevarati koga' je navedeno rus. *vykinut' fint*, ki ima pomen 'narediti nekaj nepričakovanega, nesprejemljivega' ('soveršit' neožidannyj predosuditeljnij postupok' (FSRJ)) namesto ustrežnejših rus. *obvesti vo krug paljca* ali *natjanut' nos*;
- primera *kot nevesta* ima v slovenščini pozitivne konotacije: 'lep, lepo oblečen človek', navedena ruska ustreznica *vyrjadit'sja kak na svad'bu* pa ima negativne.

¹⁵ To frazo bi lahko razumeli v zvezi s trenutnim olajšanjem psihične bolezni.

12.2 Pri navajanju tujejezičnih ustreznih slovenskih večpomenskih frazemov je pomembno, h kateremu pomenu je navedena vzporednica; npr. frazem *iz polnih pljuč* ima v SSF navedeno rus. ustreznico *vo vsě gorlo*, kar je prav, če gre za prvi pomen slovenskega frazema, 'zelo glasno', medtem ko naj bi bila ruska ustreznica za drugi pomen, ki je določen v SSF kot 'iz vseh moči', sodeč po zgledih 'polnoj grudju'.

12.3 V ruskih zgledih so tudi tiskarske, skladišne napake, kot npr. *slyšet' > slyšat', povernušja kak bumerang > vernušja kak bumerang, golova zabyta > zabit, byt'ot togo že testa > byt'iz togo že testa* idr.

13.1 Ne glede na vse naštetih pomanjkljivosti in nedoslednosti je izid Slovarja slovenskih frazemov velik napredek v razvoju slovenske frazeografije, ker je zbirka frazemov in njihovih različic v SSF¹⁶ dovolj velika v primerjavi z dosedanjimi zbirkami slovenskih frazemov; slovar vsebuje zanimive podatke o izvoru, času nastanka slovenskih frazemov itd. Po drugi strani pa je videti, da je avtor precej nedosleden v izvajanju izdelane zasnove. Premalo oprijemljiva so merila za oznake, niso določena teoretska izhodišča za ugotavljanje in obravnavo pomenov, za razlago nastanka frazemov. Zapleten sistem kazalk, grafično neizrazite glavne iztočnice, navajanje frazeoloških različic ne pomaga k optimalni ureditvi frazeološkega gradiva. Avtor piše, da je SSF namenjen širokemu krogu bralcev, vendar se zdi, da morajo biti tudi za takega bralca podatki v slovarju znanstveno kar se da zanesljivi, verodostojni in utemeljeni.

¹⁶ Za vsak slovar je pomemben podatek o številu zajetih enot. V predgovoru J. Keber piše: »Za boljšo orientacijo pri določanju števila frazemov, obdelanih v frazeološkem slovarju, sem primerjal tudi število frazemov v nekaterih frazeoloških slovarjih drugih jezikov. Število obdelanih frazemov in čas izdelave frazeološkega slovarja v zasnovi sta bila zaradi kompleksnosti seveda lahko samo približna (pet let in 10.000 frazemov), dejansko pa je število po konceptu obdelanih frazemov v času 8 let več kot 5000. To je – resda samo obsegovno, ne pa konceptualno – primerljivo z nekaterimi sodobnejšimi frazeološkimi slovarji« (str. 13). Za zglede tujejezičnih slovarjev J. Keber navaja poljski frazeološki slovar (Głowińska 2000; 5000 enot), ruskega (Birih idr. 2005; 6000 enot), lužiškega (Ivčenko – Wölke 2004; 3600 enot). Ker iz navedenega ni jasno, koliko enot vsebuje SSF, sem poskusila ugotoviti okvirno število enot tako, da sem preštela, koliko frazemov vsebuje trikrat po 50 strani: str. 50–100 – 108 frazemov, str. 450–500 – 123, str. 750–800 – 105, torej na vsakih 100 strani od 210 do 246 frazemov, skupaj na 1123 straneh 2500–2600 frazemov. Seštevanje frazemov je seveda odvisno od odgovora na vprašanje, ali so pari in trojčki, ki se razlikujejo oblikoslovno, komponentno, besedotvorno ali leksikalno en frazem ali so različni frazemi (kot npr. *vsake bire in baže in vsake bire; bogu za hrptom, biti bogu za hrptom in živeti bogu za hrptom; ob kruhu in vodi in živeti ob kruhu in vodi; izvleči koga/kaj iz blata in izvleči se iz blata; topli brat in topli bratec; tiho kot v cerkvi in tišina kot v cerkvi; cmok v grlu, cmok v grlu se naredi komu, imeti cmok v grlu; biti v [veliki čast] in biti v velikih časteh; modra kri, biti modre krvi in imeti modro kri; biti starega kova in starega kova; pometanje pod preprogo in pomesti pod preprogo, pometati pod preprogo; biti po jusu in ne biti po jusu* itd.).

Literatura

- Benkovič 1926 = Alojzij Benkovič, Zadnji Mohikanec, *Slovenski gospodar* 60 (1926), št. 33 (19. 8.) (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-01U8QR0G>).
- Fjodorov 1973 = A. I. Fedorov, *Razvitie ruskoj frazeologii v konce XVIII – načale XIX veka*, Novosibirsk: Nauka, 1973
- Hladnik 1983 = Miran Hladnik, *Trivialna literatura*, Ljubljana: DZS, 1983 (Literarni leksikon 21). (<http://lit.ijs.si/trivlit1.html>)
- Katalog 1913 = *Katalog knjig javne ljudske knjižnice »Gospodarskega in izobraževalnega društva za dvorski okraj« v Ljubljani*, Ljubljana: Gospodarsko in izobraževalno društvo za dvorski okraj, 1913 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-YWVKNRQ>).
- Keber 2003 = Janez Keber, *Frazeološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Kržišnik 1987/88 = Erika Kržišnik, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2 (1987/88), št. 2, Ljubljana, 143–162.
- Kržišnik 2004 = Erika Kržišnik, Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja, *Slavistična revija* 52 (2004), št. 2, 199–208.
- Mokijenko 1989 = V. M. Mokienko, *Slavjanskaja frazeologija: učebnoe posobie dlja vuzov*, Moskva: Vysšaja škola, ²1989.
- Petermann 1988 = Jürgen Petermann, Frazeologija v slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV): nekaj osnovnih vprašanj o vlogi frazeologije v slovarju, v: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, Ljubljana: Filozofska fakulteta 1988 (Obdobja 8), 301–310.
- Rojs 2012 = Jurij Rojs, Kebrov Slovar slovenskih frazemov, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 1, 209–212.
- Vostrecova 2009 = V. A. Vostrecova, K probleme variativnosti frazeologičeskikh edinic, v: *Frazeologizm v tekste in tekst vo frazeologizme: četvertye Žukovskie čtenija: materialy meždunarodnogo naučnogo simpoziuma*, Velikij Novgorod: NovGU im. Jaroslava Mudrogo, 2009, 39.
- Zimin – Kovalevska 2009 = V. I. Zimin – L. A. Kovalevska, Ujasnenie mehanizmov idiomaobrazovanija, v: *Frazeologizm v tekste in tekst vo frazeologizme: četvertye Žukovskie čtenija: materialy meždunarodnogo naučnogo simpoziuma*, Velikij Novgorod: NovGU im. Jaroslava Mudrogo, 2009, 55–57.
- Zoltán 2006 = András Zoltán, Frazeologizm *lomat' golovu* v sravnitel'nom aspekte (po povodu vyhoda novogo izdanija knigi »Russkaja frazeologija: istoriko-ëtimologičeskij slovar'« pod red. V. M. Mokienko), v: *Russkaja, ukrainskaja i rusinskaja leksikologija i leksikografija: sbornik statej pamjati professora Ištvana Udvari*, ur. Erszébet Cs. Jónás, Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó, 2006, 133–143.
- Žukov 1978 = V. P. Žukov, *Semantika frazeologičeskikh oborotov: učebnoe posobie dlja studentov filolog. special'nostej vuzov*, Moskva: Prosveščenie, 1978.

Slovarji

- Bojc 1987 = Etbjn Bojc, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana: DZS, 1987.
- FSRLJ = A. Fedorov, *Frazeologičeskij slovar' ruskogo literaturnogo jazyka*, Moskva: Astrel' AST, 2008 (<http://phraseology.academic.ru>).
- FSSJ PS = Janez Keber, *Frazeološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2003.
- Pavlica 1960 = Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana: DZS, 1960.
- SF = *Słownik frazeologiczny – słownik językowy* (<http://www.sciaga.pl>).
- SFSRJ = V. P. Žukov – M. I. Sidorenko – V. T. Škljarov, *Slovar' frazeologičeskijh sinonimov ruskogo jazyka*, Moskva: Russkij jazyk, 1987.
- Skorupka 1967 = Stanisław Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego 1*, Warszawa: Wiedza powszechna, 1967.
- Smiešková 1983 = Elena Smiešková, *Malý frazeologický slovník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, ³1983.
- SRF = A. K. Biriš – V. M. Mokienko – L. I. Stepanova, *Slovar' ruskogoj frazeologii: istoriko-ètimologičeskij spravočnik*, S.-Peterburg: Folio-Press, 2005.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- BFSRJ = V. N. Telija, *Bol'šoj frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, Moskva: Ast-press kniga, 2006.
- TSFSRJ = V. P. Žukov – M. I. Sidorenko – V. T. Škljarov, *Tolkovij slovar' frazeologičeskijh sinonimov ruskogo jazyka*, Moskva: Astrel', 2005.
- KSBF = L. G. Kočedykov – L. V. Žil'cova, *Kratkij slovar' biblejskih frazeologizmov* (<http://www.bible-center.ru/dict/phrases>).

Vira

- GF = *Gigafida: korpus slovenskega jezika* (projekt Sporazumevanje v slovenskem jeziku) (<http://demo.gigafida.net/>).
- Nb = *Besedilni korpus Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).

Med evropeizacijo in nacionalizacijo

Nataša Gliha Komac – Karmen Kenda-Jež

Cobiss: 1.19

Slovanski jeziki: iz preteklosti v prihodnost, ur. Vojko Gorjanc, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, 151 str.

0 Komisija za slovanske knjižne jezike pri Mednarodnem slavističnem komiteju na svojih srečanjih že vrsto let redno spremlja dinamiko razvoja slovanskih knjižnih jezikov. Znanstvena monografija *Slovanski jeziki: iz preteklosti v prihodnost* prinaša izbor prispevkov udeležencev ljubljanskega sestanka z začetka junija 2012, posvečenega izzivom spremenjenih jezikovnih situacij v slovanskem svetu. Vsebuje enajst prispevkov uglednih slovanskih jezikoslovcov, ki jih poleg temeljitega tematskega strokovnega vpogleda odlikuje razmislek o povezanosti preteklih, sodobnih in prihodnjih jezikovnopolitičnih razmer v slovanskem prostoru ter zavest o vpetosti razreševanja jezikovnopolitičnih vprašanj v evropsko jezikovno in družbeno stvarnost.

Monografija je sestavljena iz treh delov, ki sistematično odstirajo vpogled v jezikovno stvarnost in prihodnost slovanskih jezikov.

1 V skladu z naslovom je prvi del monografije posvečen diahronim vprašanjem. Robert Grošel v prispevku *Medjezikovna razmerja in vezljivost* na gradivu določil glagolov umevanja opazuje vpliv jezikovnega stika na vezljivost v razvoju štirih južnoslovanskih knjižnih jezikov (stare cerkvene slovanščine, slovenščine, hrvaščine in srbščine). Pri tem je ob razčlembi problematike neposrednega vpliva jezikovnih razmerij, kot so določanje grecizmov, balkanizmov, romanizmov, germanizmov in slavizmov v korpusu in njihova tipologija (vprašanje mehničnega in systemskega kalkiranja, sprožitve razvoja inherentnih slovničnih možnosti ob jezikovnem stiku), posebej predstavljeno vprašanje posrednega vpliva – vezljivostnih premikov, povezanih s procesom standardizacije. Zgled za to je nadomestitev določila tipa *od + samostalniško določilo v rodilniku* s tipom *o + samostalniško določilo v mestniku* v knjižni slovenščini in hrvaščini 19. stoletja.

2 Razprave drugega dela zbornika se ukvarjajo s sodobnimi izzivi spremenjene družbene in jezikovne stvarnosti izbranih slovanskih jezikov v zadnjih dveh desetletjih, pri čemer je posebej poudarjena vloga jezikovnega načrtovanja kot izhodišča za jezikovno politiko. V predgovoru omenjena zamisel o postopnem načrtnem

predstavljanju jezikovnih razmer kot eni izmed nalog Komisije za slovanske knjižne jezike je tu uresničena z dvema sklopoma prispevkov, ki se podrobneje ukvarjajo z jezikovno situacijo v Bolgariji oz. Sloveniji.

Prvi trije prispevki tako z različnih vidikov ocenjujejo spremembe bolgarskega jezika in njegovega položaja po političnih spremembah v devetdesetih letih 20. stoletja. Diana Ivanova se v razpravi *Sodobna bolgarska jezikovna situacija: jezikovne težnje in spremembe v jeziku v devetdesetih letih 20. stoletja* ukvarja z drugačno vlogo knjižnega jezika, z novim jezikovnim okusom, napetostmi med procesi liberalizacije in normativizacije, intelektualizacije in kolokvializacije, javnim in zasebnim jezikom ter vplivom množičnih občil. Izsledki so ponazorjeni z leksičnim gradivom. Obravnava je nastala ob upoštevanju sočasnih razvojnih teženj v slovanskih jezikih, pri čemer ob pri nas še vedno prevladujoči dvopolnosti knjižno – neknjižno velja opozoriti na njeno mnenje (str. 34), da so procesi demokratizacije v jezikoslovje slovanskih jezikov prinesli tudi pojmovanje »splošnega nacionalnega« jezika kot »organske celote«, v kateri podsistemi vzajemno delujejo drug na drugega in se zlivajo med seboj. Kina Vačkova (*Bolgarski jezikovni zakoni in zakonodaja na področju izobraževanja*) predstavlja status bolgarskega jezika v zakonih, ki se nanašajo na izobraževanje od predšolske do visokošolske stopnje. Zlasti zanimiva je izrecno poudarjena vloga knjižnega jezika in upoštevanja knjižnojezikovnih norm v vseh govornih položajih v predpisih za osnovne in srednje šole, kar je že jezikovnopolitični odziv na potekajoče spremembe. Predstavitev bolgarske jezikovne stvarnosti končuje razprava Nadke Nikolove, ki v prispevku *Purizem – preživelo ali večno načelo bolgarske družbe* popisuje zgodovino purizma v bolgarščini. Ta se je v obdobju vzpostavljanja knjižnojezikovne norme oblikoval predvsem kot zahteva po odpravljanju turcizmov, grecizmov in rusizmov, po prvi svetovni vojni pa je v družbi prevladala naklonjenost do sprejemanja tujega besedja kot sredstva za kulturno internacionalizacijo in evropeizacijo. Današnje razmere kljub posamičnim zahtevam po zakonu o »čistosti« bolgarskega jezika ocenjuje kot liberalne, kar v prilogi dokumentira z odlomki iz jezikoslovnih in laičnih besedil na to temo.

Med oba sklopa sta umeščena prispevka, posvečena jezikovni problematiki manjšin. V prvem (*Sodobni razvoj zgornjelužiškega knjižnega jezika – težnje in problemi*) Jana Šolčina prikazuje razvojne težnje v zgornji lužiščini (upad števila govorcev, izgubljanje medgeneracijskega posredovanja jezika, večja zmožnost mladih v nemščini in upadanje ravni znanja zgornje lužiščine zaradi izobraževanja v jezikovno heterogenem okolju), nato pa obravnava pomen jezikovnokulturne dejavnosti za ohranjanje knjižne norme v razmerah neuravnotežene zgornjelužiško-nemške dvojezičnosti. Pri tem poudarja, da so predmet jezikovne kulture tudi kodno preklapljanje, mešanje kodov in pojavi interference. Ena izmed možnih strategij ohranjanja jezikovne zmožnosti je prisotnost zgornje lužiščine v sodobnih medijih. Kot zgled sodobnega jezikovnega svetovanja avtorica predstavlja v lužiščini sicer tradicionalno uveljavljeni model jezikovnih koticikov, ki jih za radio (in internetni arhiv) od leta 2004 pripravljajo sodelavke jezikoslovne sekcije Lužiškosrbskega inštituta. Juraj Glovňa (*Vojvodinska slovaščina v procesu evropske integracije*) se ukvarja s slovaščino v Vojvodini, ki se že 270 let razvija v manjšinski skupnosti. Obravnava je osredotočena na poimenovalne razlike med osrednjeslovaškim

knjižnim jezikom in njegovo vojvodinsko različico, na tematiko, ki bi se je bilo treba lotiti tudi v slovenskem prostoru. Pomembna je njegova ugotovitev, da razlike v administrativnem izrazju, povezanem z evropskimi integracijskimi procesi, kakršne obstajajo v osrednji slovaščini in slovaščini vojvodinskih Slovakov, ki je izrazje prevzemala s srbskim posredovanjem, lahko vplivajo tudi na ohranjanje narodne in jezikovne identitete skupnosti.

V ruščini objavljeni prispevek Vojka Gorjanca *Izzivi sodobnosti in jezikovno načrtovanje v Sloveniji* začinja slovenski sklop v monografiji. V njem avtor na kratko predstavlja zgodovino slovenskega jezikovnega načrtovanja po drugi svetovni vojni, poudarja pomen gibanja Slovenščina v javnosti za polnofunkcijski razvoj slovenščine v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja (kljub njeni omejeni rabi na določenih področjih javne komunikacije), potem pa se osredotoči na vprašanje sedanjega jezikovnega načrtovanja, kakor se odraža v poosamosvojitvenem iskanju novih oblik institucionaliziranega delovanja jezikovne politike. Ocena že večkrat opisane dvojnosti slovenskih jezikovnopolitičnih prizadevanj – nasprotja med zaščitniško držo in odprtostjo –, ki se kaže tudi v obeh ideološko različno utemeljenih operativnih jezikovnopolitičnih dokumentih, Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 in osnutku Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2016, je tu opravljena z vidika medjezikovnih in medkulturnih odnosov v prizadevanju za večjezikovnost kot okvir razvoja jezika in jezikoslovja; pri tem avtor posebej opozarja na nerešena jezikovnopolitična vprašanja, ki so povezana z današnjo jezikovno raznolikostjo slovenske družbe.

Pregledno razpravo dopolnjujeta prispevka, ki se ukvarjata z vprašanjem polnofunkcijskega razvoja slovenskega knjižnega jezika. Monika Kalin Golob (*Jezik slovenskega visokega šolstva: med zakonodajo, strategijo in vizijo*) piše o opredelitvi položaja slovenskega jezika v visokem šolstvu ob vse večji (nenadzorovani) rabi angleščine v izobraževalnem procesu. Okvir za predstavitve slovenskih razmer so tudi negativne izkušnje iz drugih evropskih držav – Nizozemske, Danske, Švedske in Nemčije –, na podlagi katerih je že mogoče predvideti posledice tovrstne internacionalizacije, kot so izguba jezikovnega področja in nezmožnost strokovnega delovanja v lastnem jeziku. Kot soavtorica predstavlja tisti del osnutka Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2016, v katerem so bila v dogovoru z nosilci visokošolske in znanstvene politike opredeljena jezikovnopolitična izhodišča za nadaljnjo obravnavo teh vprašanj – prizadevanje za ohranitev statusa slovenščine v visokem šolstvu, razvijanje sporazumevalne zmožnosti v strokovnem jeziku in izboljšanje položaja slovenščine kot jezika znanosti ob smiselnem ponujanju možnosti razvijanja znanja tujih jezikov. Andreja Žele (*Slovenščina v pravu*) predstavlja slovenščino v pravu kot vzorčni primer razvoja strokovnega jezika v evropskem prostoru od prevodnega jezika Evropske unije do možnosti za preobrazbo v uradno-delovni jezik. Jezikovne značilnosti sodobne pravne slovenščine ocenjuje glede na stopnjo in način terminologizacije, besednovrstno ustreznost, skladenjskopomensko izkoriščenost in primernost besedilotvornih vzorcev, dotika pa se tudi problematike prevajanja kot terminotvornega postopka in nujnosti oblikovanja »vzporednega študijskega predmeta za sprotno jezikovno in jezikoslovno ažuriranje pravne slovenščine«.

3 Zbornik v tretjem delu sklemeta dve v prihodnost usmerjeni razpravi. Marina Katnić-Bakaršič v prispevku *Diskurzi moči in moč diskurza: k novim premišljanjem o jezikovni politiki* iz izhodišč kritične analize diskurza obravnava jezikovno politiko kot enega izmed diskurzov moči ob dejstvu, da v sodobnem svetu jezik vse bolj postaja cilj sprememb in nadzora. Razčlemba razmerij med novimi standardnimi jeziki v Bosni in Hercegovini, ki se vzpostavljajo predvsem kot zaščita jezika pred Drugim, privede do premisleka o nadaljnem jezikovnem načrtovanju in predlogov za nova izhodišča jezikovne politike v slovanskih državah, ki naj bi izhajala iz odprtosti za Drugega, interkulturalnosti, poudarjala razvoj kritične zavesti o jeziku skupaj z zavestjo o ideološkem ozadju, vzpostavila odnos do prevlade angleščine in globalizacije diskurzov ter zasnovala projekte za izboljšanje delovanja družbe, vključevanje manjšin ter učenje jezika sosedov in drugih slovanskih jezikov. Stanislav Gajda (*Slovanski jeziki 2050*) razmišlja o prihodnosti slovanskih jezikov v Evropi prihodnosti. Ob upoštevanju trenutnih razvojnih teženj, ki se kažejo kot razpetost med integracijo in diferenciacijo oz. – bolj določno – med evropeizacijo in nacionalizacijo, predpostavlja tri možne modele razvoja slovanskih jezikov (prvi temelji na poglobljanju etnično-narodne ideologije, drugi je usmerjen v globalizacijsko pohenenje, tretji pa vzpostavlja ravnotežje med prvima dvema). Prihodnost slovanskih jezikov je tako videna v razmerah »premišljene večjezičnosti« na ravnotežni točki med globalnim in nacionalnim ob odprtosti za večkulturalnost.

4 Razprave, zbrane v monografiji *Slovanski jeziki: iz preteklosti v prihodnost*, tako odstirajo vpogled v jezikovno stvarnost in izzive izbranih območij slovanskega sveta na prelomu tisočletja. Zaradi osredotočenosti na problematiko južnoslovanskih jezikov lahko knjigo predstavimo tudi kot nekakšno nadaljevanje monografije *Med politiko in stvarnostjo: jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* (2009), ki je prvič po razpadu nekdanje Jugoslavije v slovenski jezikoslovni prostor prinesla sociolingvistični opis jezikovne situacije na tem področju. Novi zbornik razprav širi perspektivo: s poglobljenim premislekom o aktualnih jezikovnopolitičnih vprašanjih širšega slovanskega prostora lahko pomembno prispeva k jezikovnemu načrtovanju, ki bo usmerjalo »življenje« slovanskih jezikov v skupnem evropskem prostoru.

Botanični terminološki slovar

Nina Ditmajer

Cobiss: 1.19

Botanični terminološki slovar, ur. Franc Batič – Borislava Košmrlj - Levačič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 650 str.

Leta 2011 je izšel prvi slovenski botanični terminološki slovar, ki je nastal na pobudo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani in ga je realizirala Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Botanični terminološki slovar je normativni razlagalni terminološki slovar s tujejezičnimi ustrezniki. Uporabnik v njem lahko najde termine, povezane z zgradbo rastlinskih organizmov na celični, tkivni, organski ravni, nadalje so upoštevani termini, ki se nanašajo na rast, razvoj, razmnoževanje, na ekološke tipe rastlin, njihove združbe, na geografsko razširjenost itn. Slovar vsebuje imena višjih rastlinskih taksonov, ne pa tudi rastlinskih imen (imena za cvetlice), saj za ta že obstajajo specializirane publikacije, npr. Mala flora Slovenije (več izdaj). Slovar bo zanimiv za vse strokovnjake in tudi polstrokovnjake (študente), ki se ukvarjajo z naravoslovno vedo.

Vprašanje pouka v narodnih jezikih na srednjih šolah in potreba po slovenskih učbenikih je slovenske šolnike spodbujala k pospešenemu delu za učbenike, tudi v obliki prevodov iz nemščine. V teh okoliščinah je slovenski naravoslovec Ivan Tušek objavil Najbolj potrebne stvari iz botanične terminologije (1862), prevod Botanike (1875), njegov prevod dela Prirodopis rastlinstva s podobami, ki ga je napisal Alois Pokorny, pa velja za prvi slovenski srednješolski učbenik (poleg Erjavčevega Živalstva). Tuškove izraze za botaniko, fiziko in matematiko so najprej uporabili v svojih slovarjih Cigale, Janežič in Pleteršnik, iz njih pa so prešli v splošno besedje slovenskega jezika (Bufon 1980–1991: 259). Alfonz Paulin, takratni vodja Botaničnega vrta v Ljubljani, je leta 1898 napisal prvi izvorni učbenik za botaniko ter sodeloval pri Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. Nato se je slovenska botanična terminologija začela hitreje razvijati vzporedno z razvojem šolstva na srednješolski in visokošolski ravni (Bevk 1927, Kapus 1937, Detela in Tomažič 1947, 1951, Detela 1960). Na botanično terminologijo je vplivala predvsem nemška botanična šola. Zlasti je bil pomemben Strasburgerjev učbenik botanike za visoke šole. Za razvoj botanične terminologije je pomembna revija Proteus, ki je začela izhajati leta 1933. Revija je v vseh letih izhajanja skrbela za pravilno botanično terminologijo. V drugi polovici 20. stoletja so zaradi finančnih omejitev,

zaprtosti v ožje strokovne kroge, med katerimi ni bilo pravega sodelovanja, tudi ne z jezikoslovci, botanični univerzitetni učbeniki nastajali znotraj ožjih recenzentskih krogov. To se je spremenilo leta 2011, ko smo dobili Botanični terminološki slovar (BTS) (BTS: 7, 8).

Polni slovarski sestavek v BTS vsebuje iztočnico, zaglavje, strokovne oznake, definicijo, sopomenske izraze, razmerne izraze in na koncu tujejezične ustreznike. Prinaša kar 6729 slovarskih sestavkov, od tega je 1479 kazalčnih gesel. Vključuje tudi 5707 angleških, 6054 nemških in 1296 latinskih ustreznikov. Ker izhaja iz pojmovnega sistema, vanj niso vključeni glagoli, pridevniki in posamezne sestavine izrazov. Iztočnice so enobesedne ali večbesedne, praviloma zapisane z malo začetnico in v edninski obliki. V botanični terminologiji obstaja kar nekaj izrazov, ki so zgolj množinski, npr. rastlinska poimenovanja na nivoju debla, razreda, reda in družine. Taki izrazi so v slovarju zapisani v množinski obliki, v zaglavju pa vsebujejo tudi podatek o številu, in sicer *mn.* (= množina). Slovar slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) take izraze zapiše zgolj v edninski obliki ter jim v zaglavju slovarskega sestavka pripiše *nav. mn.* (= navadno v množini). BTS vsebuje tudi podvojene iztočnice, npr. **Golgijev aparát** *-ega -a tudi golgijev apárat* (izrazi, ki se uporabljajo v variantnih pisnih oblikah), kot iztočnice pa so upošteevane tudi kratice, npr. za izraz *deoksiribonukleinska kislina* se je uveljavila kratica *DNK*. Kratične iztočnice vsebujejo roditeljsko obliko (zapisano z znakom --), v oglatem oklepaju sledi izgovorjava, nato podatek o nesklonljivosti, podatek *krat.* za kratico in puščica (→) k prednostni iztočnici. Kratice in okrajšave pri prednostni iztočnici so prikazane za skupno oznako **K:**, ki sledi zaglavju. Kot iztočnice so v slovarju upošteevani tudi izrazi z nelatiničnimi črkovnimi ali števnimi sestavinami: ***a-karoten*** 'alfakaroten', ***Q10*** 'temperaturni koeficient'.

Po zgledu prejšnjih terminoloških slovarjev tudi BTS vsebuje puščične oznake. Enosmerna puščica, usmerjena v desno (→), nas vodi k prednostnemu izrazu, dvosmerna puščica pa nas usmerja k enakovrednemu izrazu (↔). Uporaba dvosmerne puščice je sicer terminografska novost, ki je bila prvič uporabljena v Čebelarskem terminološkem slovarju (2008) zaradi besednih zvez, v katerih se navadno uporablja jedrni samostalnik z drugimi pojasnili. Primer takega izraza: ***membrána e ž cit.*** ↔ *biomembrána*. Prav tako so z dvosmerno puščico prikazane zveze z desnim prilastkom, pri katerih izrazna podoba termina prav tako variira v svojih členih: ***ATP-sintaza -e [atepě]*** ž (*ang. Adenosine triphosphate synthase*) ***biokem., fiziol.*** ↔ *adenozín trifosfát sintáza*. Novost v BTS je dvosmerna puščica, uporabljena pri kratičnih iztočnicah, ki se v besedilih pogosto pojavljajo, npr. ***AOA -- [aóá]*** ž. *neskl.* (*ang. Aminoxyacetic acid*) *krat. biokem., fiziol.* ↔ *amínoóksióetna kislina*.

V terminologiji je zaradi jasnosti v komunikaciji zaželeno, da obstaja za določen pojem en izraz, a se pogosto znotraj iste stroke uporabljata dva ali več sopomenskih izrazov; to lahko opozarja na nedodelanost pojmovnega sistema znotraj stroke same (BTS: 9). Slovar vsebuje sopomenske izraze (za oznako **S:**), in sicer je kot prednosten izbran tisti izraz, ki je po jezikovnih in strokovnih merilih najustrenejši. Prednostni termini so prikazani s polnimi slovarskimi sestavki, neprednostni pa s kazalčnimi gesli. V slovar niso vključeni žargonski, zastareli ali starinski izrazi. Tako se zgodi, da tuji botanični izrazi, npr. *eksina*, *intina*, *turgor*, *arhegonij*

itn. nimajo slovenske ustreznice, čeprav je bila v preteklosti že predlagana. Veliko je tudi takšnih izrazov, ki imajo prednost pred slovensko ustreznico, npr. *embrio* (kalček), *pelod* (cvetni prah), *protalij* (predkal), *intercelular* (medcelični prostor), *hidrofit* (vodna rastlina), *plazmalema* (celična membrana). BTS nima slovenske sopomenke niti za izraz *mikropila*, čeprav že *Kmetijski tehniški slovar* (1995) predlaga slovenski izraz *ustje semenske zasnove*, za izraz *nucel* predlaga izraz *sredica semenske zasnove*, za *integument* pa *ovojnica semenske zasnove*. Za oznako **PRIM.** so v slovarju navedeni pojmovno bližnji, torej priredni termini, za oznako **GL.** pa izrazi, ki kažejo hierarhična razmerja znotraj same pojmovne skupine. Tako sem spadajo podpomenke. S tem so dobro prikazana hierarhična razmerja med izrazi v slovarju.

BTS vsebuje kar 32 strokovnih označevalnikov. Z označevalnikom **bot./botanika** so opremljeni le splošni botanični pojmi, v slovarju pa najdemo tudi označevalnike s področja citologije, ekologije, biologije, agronomije, fizike, genetike, geologije, kemije, biokemije, varstva narave in tudi lesarstva. Tako bo slovar zanimiv tudi za uporabnike iz drugih naravoslovnih ved ter koristen za dopolnjevanje njihovih terminoloških slovarjev.

Razlaga vsebuje uvrščevalno pomensko sestavino, ki poimenuje nadredni pojem, navedbo bistvenih, za pojasnjevalni pojem značilnih lastnosti ter razlikovalno pomensko sestavino, ki določen pojem ločuje od prirednih pojmov. Npr. izraz **iglavce** je v BTS razložen kot *drevesna vrsta z igličastimi listi, katerih življenjska doba traja eno vegetativno sezono, npr. pri macesnu (Larix), ali več vegetacijskih sezon, npr. pri smreki (Picea)*. **PRIM.:** *listavec*. V SSKJ je isti izraz razložen tako: *iglasto drevo: gozd, les iglavcev; listavci in iglavci*. Ugotovimo lahko, da BTS prinaša bogate razlage, ki jih dopolnjujejo konkretni primeri, ki so v SSKJ zapisani sicer za razlago. V tem konkretnem primeru lahko tudi vidimo, da razlage v BTS prinašajo tudi rastlinska imena in njihove latinske ustreznike, ki sicer niso obravnavani v samostojnih geselskih člankih.

Slovar vsebuje tudi slikovno gradivo iz fiziologije rastlin, kot so npr. oblike zoospor, oblike rež, tipi pelodnih zrn, mitohondrij, oblika dna listne ploskve idr., kar je pomembna dopolnitev slovarja in glede na ciljne uporabnike tudi primerna.

Glavni viri za BTS so bile dostopne strokovne publikacije v slovenščini in nekaterih tujih jezikih, za zgled pa so bili tudi terminološki slovarji v hrvaščini, angleščini in nemščini. Od slovenskih del je bilo upoštevanih pet srednješolskih učbenikov in eno poljudnoznanstveno delo. Slovenskih visokošolskih učbenikov je bilo upoštevanih bistveno več, 15, ter eno spletno učno gradivo za študente. Od slovenskih terminoloških slovarjev so bili upoštevani tile: *Kmetijski tehniški slovar* (1995), *Gozdarski slovar* (1970), *Geografski terminološki slovar* (2005), *Kmetijski tehniški slovar: vinogradništvo* (1993), *Slovenski medicinski slovar* (2002), *Les & skorja* (1990, slovar strokovnih izrazov) ter *Okoljski pojavi in pojmi* (2002). Od slovenskih strokovnih člankov je bilo upoštevanih pet člankov iz revij *Les in Gospodarski vestnik*. Drugo slovensko gradivo obsega razne priročnike, sezname, leksikone in strokovne ter znanstvene monografije.

Odkar je bila na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ustanovljena Sekcija za terminološke slovarje, se zdi, da je bila biološka podsekcija

premalo aktivna. Na nesodelovanje znotraj same stroke in tudi z jezikoslovci opozarjajo že uredniki slovarja. Zato smo izdaje Botaničnega terminološkega slovarja še toliko bolj veseli. Slovar je pomembno in bogato delo slovenske botanike, zato menimo, da se bodo po njem lahko zgledovale tudi druge naravoslovne vede. Njegovi uporabniki bodo predvsem strokovnjaki in tudi polstrokovnjaki (študenti), saj avtorji upajo, da »bo slovar prispeval k odpravljanju strokovnih napak, ki so se pojavile v različnih strokovnih in poljudnostrokovnih publikacijah ter prevodih« (BTS: 8). Na koncu urednikom še predlagamo večje upoštevanje starejših slovenskih del in člankov o botaniki, saj lahko slovar tako ponovno uvede slovensko ustreznico za marsikateri tuji botanični izraz.

Literatura

- Bufon 1980–1991 = Zmagoslav Bufon, Tušek Ivan, *Slovenski biografski leksikon 4: Táborská–Žvanut*, ur. Alfonz Gspan – Jože Munda – Fran Petrerè, Ljubljana: SAZU, 1980–1991, 257–260.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1: A–H, 1970; 2: I–Na, 1975; 3: Ne–Pren, 1979; 4: Preo–Š, 1985; 5: T–Ž, 1991, Ljubljana: SAZU oz. (od 4. knjige naprej) SAZU – ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.). (Elektronska izdaja, 2008.)

Sodobni pregled slovanske filologije

Andreja Žele

Cobiss: 1.19

Aleksandr Dmitrijevič Duličenko, *Osnovy slavjanskoj filologii 1: istoriko-ëtnografičeskaja i ëtnolingvističeskaja problematika, 2: lingvističeskaja problematika*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2011, 526 + 640 str.

Zelo obsežno delo *Osnove slovanske filologije* Aleksandra Dmitrijeviča Duličenka, mednarodno znanega tartujskega filologa, na dobrih 1150 straneh v dveh delih (Zgodovinsko-etnografska in etnolingvistična problematika in Jezikoslovna problematika) je velikopotezen in kompleksen kulturološko-jezikovno-jezikoslovni popis slovanske filologije, zlasti jezikoslovnih usmeritev slavistike, z vidika sodobnih ugotovitev na prelomu drugega in tretjega tisočletja. Avtor namreč skuša zajeti tako osnovni jezikovni razvoj kot aktualno stanje vzhodnih, zahodnih in južnih slovanskih jezikov. Organsko so opisu pridružene še kulturne in politične okoliščine.

Posebna odlika dela, zaradi katere je tudi tako obsežno, je vključitev tako rekoč vseh obstoječih slovanskih jezikov in ustrezno primerjalno vključevanje tudi že izumrlih jezikov, kot sta npr. polabščina, slovinsščina ipd. Ne ostane prikrito, da so avtorjeva specialnost slovanski knjižni mikrojezikovi kot kašubščina, lužiška srbščina, rezijanščina, rusinščina ipd. Zlasti vidika etnogeneze in primerjalno-tipološke obravnave slovanskih jezikov sta v avtorjevi večdesetletni raziskavi spodbudila, omogočila in potrdila tudi nekaj avtorske terminologije kot npr. slovanski knjižni mikrojezik ali lingvonim v smislu ustaljenega poimenovanja za posamezni slovanski jezik. Po mnenju obeh recenzentov, V. M. Mokijenka in Władysława Lubaša, lahko tako široko tematsko zastavljeno delo v smislu nove sinteze razvoja in stanja slavistike prevzame tudi vlogo enciklopedije sodobne slavistike.

Ta enciklopedični obseg popisov oz. pregledov, zbranih opredelitev in avtorjevih komentarjev je sestavljen iz petnajstih poglavij s povprečnim obsegom po osemdeset strani:

1. del:

- (1) Slovanska filologija, njena zgradba in mesto v vedi o Slovanih – slavistiki (slovanoslovju) / Славянская филология, ее структура и место в науке о славянах – славистике (славяноведении),

- (2) Pomembnejše prelomnice v razvoju slovanske filologije v slovanskih državah / Важнейшие вехи в развитии славянской филологии в славянских странах,
  - (3) Pregled sodobnega slovanstva / Обзор современного славянства,
  - (4) Slovanska etnogeneza in najstarejši naselitveni prostor Slovanov (slovanska pradomovina) / Славянский этногенез и древнейшие места обитания славян (славянская прародина),
  - (5) Slovani v davnini z zgodovinskega in etnolingvističnega vidika (po pričevanju pisnih spomenikov, ljudske kulture in jezika) / Славяне в древности в историческом и этнолингвистическом аспекте (по данным письменных памятников, традиционной культуры и языка),
  - (6) Slovanska etnonimika / Славянская этнонимика,
  - (7) Slovanska lingvonimika / Славянская лингвонимика,
  - (8) Slovanska interlingvistika: o slovanski vzajemnosti in vseslovanskem jeziku v zgodovini Slovanov / Славянская интерлингвистика: идея славянской взаимности и всеславянского языка в истории славян,
  - (9) Slovanska pismenost, staroslovanski in starocerkvenoslovanski jezik / Славянская письменность, старославянский и церковнославянский языки;
2. del:
- (10) Izvor slovanskih jezikov (slovanska glotogeneza) / Происхождение славянских языков (славянский глоттогенез),
  - (11) Razpad praslovanskega jezika, ločitev slovanskih jezikov in njihova razvrstitve / Распад праславянского языка, выделение славянских языков и их классификация,
  - (12) Jeziki sodobnih slovanskih narodov / Языки современных славянских наций,
  - (13) Slovanska mikrolingvistika: slovanski knjižni mikrojeziki / Славянская микролингвистика: славянские литературные микроязыки,
  - (14) Slovanski jeziki v primerjalno-tipološki obravnavi / Славянские языки в сравнительно-типологическом освещении,
  - (15) O izgubljenih slovanskih jezikih / Об утраченных славянских языках.

Temu sledijo še tri priloge, in sicer pomembnejše periodične in serijske publikacije (med temi je navedena tudi Slavistična revija), slovar slovanskih lingvonimov in preglednica jezikoslovnih dogodkov pri Slovanih, sledi še imenski seznam vključenih raziskovalcev – jezikoslovcev s pripisano stranjo omembe.

Že naštetih naslovi poglavij dovolj povedno nakazujejo, da bi vsaj nekatera izmed njih potrebovala oz. zaslužila problemsko-kritično obravnavo. Za informativno poročilo je mogoče dovolj poudariti nekaj za nas aktualnejših vsebin, za oceno ali celo za recenzijski članek pa bi bilo potrebno poglobljeno in analitično branje posameznih izbranih poglavij.

V tem poročilu lahko le opozorim na poglavja oz. podpoglavja, in še to samo z vidika redkih ali koristnih podatkov. V podpoglavjih 2.5.3, 3.2.3.7, 12.4.3 in 13.7.4 lahko preverimo opis Slovencev in slovenščine: tako je v poglavju 2 na kar desetih straneh predstavljen razvoj slovenskega knjižnega jezika in njegovo vključevanje v slovansko filologijo; v poglavju 3 je pri pregledu »sodobnega slovanstva«

(современное славянство) na kratko opisana zgodovina preoblikovanja Slovencev v narod, od naselitve do današnjega družbenopolitičnega statusa; v poglavju 12 je kratka povzemalna predstavitev slovenščine; v poglavju 13 je kot mikrojezik posebej predstavljena prekmurščina. Tudi sicer je poglavje 13 posvečeno opisu pojva *knjižni mikrojezik* in posledično tudi obstoječim mikrofilologijam. V poglavju 11 je obravnavan razpad praslovanščine s pomembnejšimi zunanjimi in notranjimi dejavniki. Zagotovo je eno izmed aktualnih poglavij za vse Slovane, ki ni samo pregledno, ampak tudi avtorsko komentirano, poglavje 14; jezikoslovno pomembno je zaradi avtorjevega primerjalno-kontrastivnega pregleda jezikovnih kategorij in jezikovnih ravnin. Podpoglavje 14.3 obravnava leksikalnopomenske procese in razvojne težnje sodobnih slovanskih jezikov. Poudarjeno je vprašanje ločevanja med že normirano in ustaljeno leksiko, neologizmi in okazionalizmi oz. priložnostnicami. Na eni strani poteka proces pomenskega zastarevanja leksike, na drugi strani pa proces pomenske revitalizacije v določenem obdobju že izgubljenih leksemov. Vedno sta prisotni tudi t. i. ideologizacija in prevladujoča angloamerikanizacija, še zlasti na tehnično-tehnoškem področju in na področju množične kulture. Opazne so močne besedotvorne težnje k zlaganju, stalno še narašča tudi obseg besednozveznih leksemov, kar besedotvorno in pomenotvorno spreminja slovansko leksiko. V povezavi s tovrstnimi ugotovitvami je poudarjena pomembnost stalnega posodabljanja virov, pomembno je tudi stalno razvijanje oz. dopolnjevanje metod.

Zadnje poglavje odkriva razvojne perspektive slovanskih jezikov in v zvezi s tem je opozorjeno na bistveno razliko med razvojnim zблиževanjem jezikov na eni strani in razvojnim razdruževanjem na drugi; razvojna razdruževanja potekajo npr. med češčino in slovaščino ter med srbsščino, hrvaščino, bosanščino in črnogorščino. Čedalje bolj pa je mogoče zaznavati postopno razvojno vplivanjsko nadvlado ruščine nad ukrajinsščino in beloruščino. Tudi med knjižnimi mikrojeziki avtor ločuje funkcionalno močnejše, kot sta npr. zgornja lužiščina in rusinščina, srednje funkcionalno aktivne, kot sta npr. gradiščanska hrvaščina in kašubščina, in funkcionalno že oslABLJENE, kot je npr. rezijanščina.

Avtor je med drugim zbral večino relevantnih filoloških in jezikoslovnih pojmov, jih ovrednotil, in poimenovalni odraz tega je najobsežnejši slovar slovanskih lingvonimov doslej (900 enot). Vsi pojmi so postavljeni v medsebojna razmerja: tako je npr. slovanska filologija obravnavana kot del slavistike oz. slovanoslovja; v izhodišče slovanoslovja pa je postavljena paleoslavistika.

Naj bo to poročilo zgolj namig za podrobnejši pretres in komentar posameznih poglavij. Vsekakor je to delo dragocen vir raznovrstnih slavističnih informacij in hkrati solidno izhodišče za vse nadaljnje dopolnitve ali za nova nastajajoča tovrstna dela.

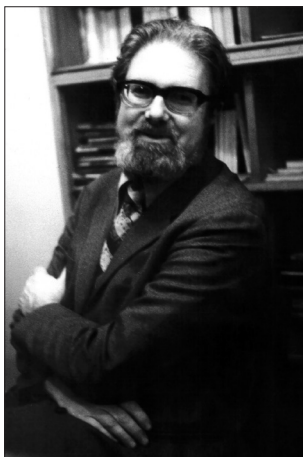
V SPOMIN

Slavist Matej Rode

1930–2012

Iz družinskega arhiva

Cobiss: 1.25

Matej Rode se je rodil 6. junija 1930 v Meljinah pri Hercegovnem v Boki Kotorski (v Črni gori) materi Rozaliji Baloh, poročeni Rode, iz Tuhinja in Mateju Rodetu iz Nožic. Oče je bil mornariški častnik in zato se je družina pogosto selila. V osnovno šolo je hodil pred drugo svetovno vojno v Zemunu, nižjo gimnazijo je končal v Zagrebu. Prav zato je temeljito obvladal srbski in hrvaški jezik. S skupino jugoslovanskih otrok je bil leta 1945 več mesecev v Bolgariji. Prisluhnil je bolgarskemu jeziku in se ga dobro naučil. Višjo gimnazijo je končal v Ljubljani. Leta 1950 se je vpisal na filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je izbral študijsko smer slavistika. Po končanem študiju je nekaj časa poučeval na III. osnovni šoli v Celju. Večino svojega poklicnega življenja je bil profesor ruskega in slovenskega jezika s književnostma, in sicer na I. gimnaziji in Srednji zdravstveni šoli v Celju. Nekaj časa je bil tudi predavatelj ruskega jezika na Visoki komercialni šoli in Pedagoški akademiji v Mariboru. Bil je sodno zapriseženi prevajalec za ruski in bolgarski jezik. Umril je 31. julija 2012 v Celju.

Ob poučevanju je sprva prevajal iz ruščine, bolgarščine in srbohrvaščine. Dobro je obvladal srbohrvaščino, makedonščino, bolgarščino, ruščino, slovaščino in češčino ter beloruščino, hkrati pa je poznal književnosti v teh jezikih. Težko bi našli slavista, ki bi tako kot Matej Rode seznanjal Slovence z bolgarskim jezikom in kulturo. V Bolgariji je veljal za enega zadnjih bolgarofilov. Prevode ruskih in bolgarskih pesmi je objavljial v radijskem mediju.

Rodetova bibliografija je zelo bogata. Profesorica Božena Orožen navaja, da obsega več kot 450 objav, pri katerih je bil avtor, urednik ali prevajalec (gl. Novi tednik, 10. avgusta 2012). Objavljal je v časopisih Delo, Večer, Novi tednik, Naši razgledi, v revijah Jezik in slovstvo, Slavistična revija, Mostovi, Mentor, Otrok in knjiga, Sodobnost, Celjski zbornik idr.

Za jezikoslovno slovenistiko in slavistiko so ponovnega branja vredni vsaj tile Rodetovi prispevki:

- Nepravi premi govor, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), 120–123.
- Spol samostalnikov v ruščini in slovenščini, *Jezik in slovstvo* 16 (1970/71), št. 1–2, 18–22.
- Glavni števnik v ruščini in slovenščini: poskus kontrastivne analize, *Jezik in slovstvo* 17 (1971/72), št. 1–2, 25–32.
- Novo področje jezikoslovja – kinesika, *Jezik in slovstvo* 17 (1971/72), št. 6, 204–205.
- Uzus pri ogovoru v ruščini, *Jezik in slovstvo* 18 (1972/73), št. 1–2, 57–60.
- Poskus klasifikacije krajšav, *Slavistična revija* 22 (1974), št. 2, 213–219.
- Frazeologija v Jurančičevem slovarju, *Slavistična revija* 24 (1976), št. 2–3, 299–302.
- Frazeologija v Slovensko-srbskohrvatskem slovarju, *Slavistična revija* 25 (1977), št. 1, 114–117.
- Slovaški frazeološki slovar, *Slavistična revija* 25 (1977), št. 2–3, 381–382.
- Prvi slovaško-slovenski slovar, *Slavistična revija* 26 (1978), št. 3, str. 317–318.
- Ruski »šolski« slovar jezikoslovnega izrazja, *Slavistična revija* 26 (1978), št. 2, 227–228.
- A. V. Isačenko kot slovenist, *Jezik in slovstvo* 24 (1978/79), št. 3–4, 102–103.
- Janko Bežjak in njegovi pogledi na frazeologijo, *Jezik in slovstvo* 25 (1979/80), št. 6, 176–178.
- Prvi rusko-srbohrvaški frazeološki slovar, *Slavistična revija* 29 (1981), št. 2, str. 219–222.
- Frazeologija v slovensko-srbskohrvatskem slovarju, *Slavistična revija* 30 (1982), št. 3, 347–351.

Rode je bil izjemno delaven ter z dušo in srcem predan slavistični vedi. Bolezen ga je odtrgala od plodnega znanstvenega dela, več kot deset let je bil v domu upokojencev v Celju. Kadar koli sem ga obiskal, je bil kljub težki bolezni nasmejan, imel pa je tudi smisel za humor. Ker sva bila oba vneta rusista, sva kupovala rusko jezikoslovno in leposlovno literaturo in drug drugega seznanjala z novostmi s področja rusistike. Ko sem odšel iz Celja, je leta 1976 prevzel mesto predsednika Slavističnega društva celjske regije. Njegovi gimnazijski dijaki se ga z veseljem spominjajo, ker je ob razlagi učne snovi povedal še marsikaj zanimivega o sovjetskem človeku. Profesorica Božena Orožen pravi: »Mimo strokovnega dela celjskega slavista Mateja Rodeta ne bo mogel nihče, ki se bo ukvarjal z bolgarsko-slovenskimi stiki ali z zgodovino prevajalstva« (Novi tednik, 8. junija 2000). Z njegovimi dognanji na področju rusistike in bolgaristike pa se bo srečal vsakdo, ki bo študiral ruščino ali bolgarščino.

Seznam sodelujočih

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Metka.Furlan@zrc-sazu.si

Nina Ditmajer

Kopališka ulica 9, 2310 Slovenska Bistrica
Nina.Ditmajer@gmail.com

Előd Dudás

HU-2251 Tápiószecső, Jókai utca 13, Madžarska
dudaselod@gmail.com

Nataša Gliha Komac

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
ngk@zrc-sazu.si

Jasna Honzak Jahić

Na palouku 1328
CZ-251 68 Kamenice u Prahy, Češka republika
Jasna.Honzak@seznam.cz

Tjaša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Tjasa.J@gmail.com

Karmen Kenda-Jež

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
in
Fakulteta za humanistiko
Univerza v Novi Gorici
Vipavska cesta 13, 5000 Nova Gorica
karmenkendajež@gmail.com

Jelena Konicka

Rusų filologijos katedra
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01131 Vilnius, Litva
jelkon@gmail.com

Andreja Legan Ravnikar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
alegan@zrc-sazu.si

Jurij Rojs

Goriška ulica 1a, 2000 Maribor
Jurij.Rojs@triera.net

Irena Rožman

Fakulteta za humanistične študije Koper
Univerza na Primorskem
Titov trg 5, 6000 Koper
Irena.Rozman@guest.arnes.si

Drago Samec

Ljubljanska cesta 35
1290 Grosuplje
Samec.Drago@siol.net

Agata Šega

Oddelek za romanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Agata.Sega@guest.arnes.si

Silvo Torkar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Silvo.Torkar@zrc-sazu.si

Andreja Žele

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Andreja.Zele@siol.net

Navodila avtorjem

Jezikoslovnih zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>, ali na e-naslovu Peter.Weiss@guest-arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravna po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Jezikoslovni zapiski 18 • 2012 • 2

IVAN KOŠTIÁL: 1877–1949

Irena Rožman, Spregledanemu jezikoslovcu in folkloristu

Ivanu Koštiálu (1877–1949)

Metka Furlan, Koštiálov Slovenski etimološki besednjak

Tjaša Jakop, Izrazi za spolovila v gradivu za Slovenski
lingvistični atlas in pri Ivanu Koštiálu

Jasna Honzak Jahić, Slovnični in slovarski brus knjižne
slovenščine Ivana Koštiála

Agata Šega, Ivan Koštiál – pozabljeni slovenski romanist

Drago Samec, Ivan Koštiál: bibliografija 1901–2011

DRUGE RAZPRAVE IN ČLANKI

Silvo Torkar, *Predoslje* in *Prelosno* (45 let pozneje)

Andreja Legan Ravnikar, Značilnosti sprejemanja besed iz
nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja

Előd Dudás, Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa

OCENE IN POROČILA

Jelena Konicka, Prvi slovenski frazeološki slovar

Nataša Gliha Komac – *Karmen Kenda-Jež*, Med evropeizacijo
in nacionalizacijo

Nina Ditmajer, Botanični terminološki slovar

Andreja Žele, Sodobni pregled slovanske filologije

V SPOMIN

Matej Rode: 1930–2012 (*Jurij Rojs*)

ISSN 0354-0448

9 770354 044012